This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

A 928,923

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES

AAN DE NEDERLANDSE LETTERKUNDE

*

VRIJMOEDIGE BEDENKINGEN

EEN EEUW ESSAYS EN BESCHOUWINGEN 1766-1875

*

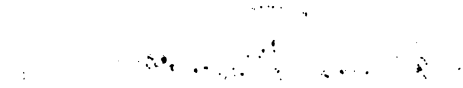

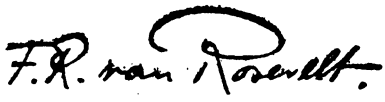

SPECTRUM VAN DE NEDERLANDSE LETTERKUNDE

VRIJMOEDIGE BEDENKINGEN

Een eeuw essays en beschouwingen

1766-1875

SPECTRUM VAN DE NEDERLANDSE LETTERKUNDE

VRIJMOEDIGE BEDENKINGEN

Een eeuw essays en beschouwingen

1766-1875

SPECTRUM VAN DE NEDERLANDSE LETTERKUNDE

Samenstelling, inleiding en toelichting van

DR. M. C. A. VAN DER HEIJDEN

SPECTRUM VAN DE NEDERLANDSE LETTERKUNDE

20

*

VRIJMOEDIGE BEDENKINGEN

*

EEN EEUW ESSAYS EN BESCHOUWINGEN
1766-1875

PRISMA-BOEKEN
Utrecht/Antwerpen

839.308
H465vr

Omslagontwerp: Cees van Dorland
Afbeelding omslag: A. H. Bakker Korff (1824-1882). Bijbellezing, 1879. Collectie Haags Gemeentemuseum, 's-Gravenhage.

© Het Spectrum 1968
No part of this book may be reproduced in any form, bij print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
Prisma-boeken, Aula-boeken, Marka-boeken, Prisma-technica en Prisma-compendia worden uitgegeven door Uitgeverij Het Spectrum N.V., Utrecht/Antwerpen.

Frans van Roseveldt
3.74
176 186-291

INHOUD

INLEIDING 7

Rijklof Michaël van Goens VRYMOEDIGE BEDENKINGEN OVER DE VERGELYKING DER OUDE DICHTEREN MET DE HEDENDAEGSCHEN. . . . 9

Pieter van Woensel HISTORIE VAN EEN TROJAANSCH PAERD. 37

Johannes Kinker HET ALLEVEN OF DE WERELDZIEL 79

Isaäc da Costa BEZWAREN TEGEN DEN GEEST DER EEUW 117

Jacob Geel's OVER HET REIZEN en GESPREK OP DEN DRACHENFELS 189
OVER HET REIZEN 193
GESPREK OP DEN DRACHENFELS 222

E. J. Potgieter JAN, JANNETJE EN HUN JONGSTE KIND 257

De criticus Busken Huet 297
OVER DEN ERNST 303
DE GÉNESTET'S UITVAART 307
E.J.POTGIETER 312
JOOST VAN DEN VONDEL. 334
MULTATULI 348
HET GEBED BIJ DE STEMBUS 361

BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE 365

VERANTWOORDING 367

INLEIDING

De achttiende eeuw mag dan als 'pruikentijd' op ons een weinig verstandelijk-zakelijke indruk maken, toch was zij ook de eeuw der Verlichting (zie DEEL 16), waarin mens en maatschappij met steeds meer overtuiging zich gingen richten naar de rede. De vorderingen die de wetenschappen maakten door zich te baseren op zintuiglijke waarnemingen en redelijke inzichten, maakten de mens optimistisch ten aanzien van een dergelijke levenswijze, en vergrootten zijn neiging tot redeneren en verstandelijk beschouwen. Een stroom betogen, verhandelingen, essays, of hoe men het ook noemen wil, was hiervan het gevolg.

Op de duur was in deze atmosfeer het gezag dat de klassieken als wetgevers in kunstzaken bezaten, niet meer onaantastbaar. Een van de eerste symptomen hiervan was het werk van de classicus VAN GOENS, speciaal zijn *Vrymoedige Bedenkingen over de Vergelyking der oude dichteren met de hedendaegsche*n. Het debat dat hij opende, is, bij voorbeeld met betrekking tot de programma's voor de middelbare scholen, nog niet afgesloten.

Een typisch, hoewel wat eenzijdig, produkt van de Verlichtingsmentaliteit was de arts-schrijver PIETER VAN WOENSEL. In zijn almanak *De Lantaarn* publiceerde hij rustige populair-wetenschappelijke artikelen ten dienste van de ontwikkeling van zijn landgenoten. Maar hij had wilde haren genoeg om somtijds ook op een andere manier de meningen van zijn lezers te beïnvloeden: zijn vlotte, scherpe pen kon sarcastisch uitschieten. De spotternij waarvan hij zich in zijn *Historie van een Trojaansch Paerd* bediende, was tweesnijdend en trof tegelijkertijd de Fransen, die zich in 1795 tot Nederlands 'beschermers' opwierpen, en de Nederlanders. Het was bepaald provo-cerend: de Amsterdamse politie greep in en verbood verdere publikatie van Lantaarns.

De 19e eeuw riep aan de eenmaal vloeiende stroom van verhandelingen geen halt toe, maar bepaalde wel op haar eigen wijze hun inhoud. Na een aarzelend begin in de voorgaande eeuw, brak in de Nederlandse literatuur de romantiek door (zie DEEL 18). Maar de romantiek is niet een kwestie van literatuur of ook maar van kunst alleen; de wortel ervan groeit in de bodem van een bepaalde visie op leven en wereld. KINKER, een unieke figuur in onze literatuurgeschiedenis, ontvouwt zijn in wezen romantische levensvisie in zijn *Alleven of de wereldziel*. Hij doet dit op zijn eigen wijze, als dichter, en verrast ons hier en daar met een kijk op zaken die ook nu weer opgeld doet, zij het dan vanuit andere uitgangspunten.

Terwijl Kinker in veel opzichten aan de erfenis van klassicisme en Verlichting dankbaar vasthield, deed DA COSTA vanuit een extreem-orthodox protestantisme met zijn *Bezwaren tegen den geest der eeuw* een frontale aanval op alles wat de Verlichting blijvend had opgeleverd of had bevorderd: de wetenschappen, de constitutionele monarchie, de opheffing der slavernij, de democratie, en zo voort. De galmende tonen van het geschrift werden maar door een minderheid der landgenoten gewaardeerd, maar wel klonken ze nog lang na, en soms worden ze zelfs nu nog gehoord, hier en daar.

In de 18e en de 19e eeuw verloor de poëzie geleidelijk haar overwicht over het proza. In JACOB GEEL vindt het proza als kunstvorm een excellente beoefenaar. Zijn geschriften zijn licht van toon, vaak geestig, en toch degelijk van inhoud. Het *Gesprek op den Drachenfels* behandelt een toen actueel thema: de romantiek in de literatuur. De romantiek als zodanig was voor POTGIETER geen probleem: hij wist wat hij wilde. Dat was in de eerste plaats: een nieuwe sterke en nationale letterkunde, vanuit een pittig, zelfbewust volksleven. Het grote voorbeeld dat hem voor ogen stond, was onze 17e eeuw. *Jan, Jannetje en hun jongste kind* maakt deel uit van zijn pogingen Nederland dichter bij zijn ideaal te brengen. Ook de kritieken en essays van BUSKEN HUET kan men met dit streven in verband brengen, maar een zo briljante schrijver doet men wel onrecht aan door het hierbij te laten: hij is als verschijnsel op zichzelf boeiend genoeg.

VRIJMOEDIGE BEDENKINGEN OVER DE VERGELIJKING DER OUDE DICHTEREN MET DE HEDENDAEGSCHEN

van Rijklof Michaël van Goens

Tot hoogleraar in het Grieks, de welsprekendheid en de geschiedenis aan de Utrechtse universiteit wordt in 1766 benoemd de 18-jarige Rijklof Michaël van Goens. Dit roept misschien het beeld op van een brave, jong oude, weinig sociabele jongen, die, buiten het leven van zijn tijd, zijn wijsheid uit klassieke geschriften smult. Niets is echter minder waar. Van Goens is een van de vernieuwers geworden van het geestelijk leven hier in Nederland, al heeft hij door allerlei omstandigheden de hem daardoor toekomende eer eigenlijk nooit gekregen, deels door zijn eigen schuld, deels door factoren buiten hemzelf. In feite behoorde hij tot de eersten hier te lande, die de heerschappij van het verstand, het rationalisme, trachtten te doorbreken door het gevoel als inspiratiebron naar voren te schuiven. Hij kon dit mede door zijn grote kennis van wat er in het buitenland op cultureel gebied leefde.

Al in hetzelfde jaar dat Van Goens tot hoogleraar werd benoemd, noemde hij ergens de 'horlogie-makers zoon', die hem geleerd heeft wat het betekent 'tot het hart te spreken'. Hij schreef dit in een essay voor de *Nieuwe bijdragen tot opbouw der Vaderlandsche Letterkunde*, het tijdschrift van de pas opgerichte *Maatschappij der Nederlandsche letterkunde*. Toen aan Van Goens de drukproeven van zijn artikel werden toegezonden, stond daarbij geschreven: 'Die horlogemakerszoon mocht Ued. wel nader bekend maken, niemand onzer weet, waar u op ziet!' Voor ons is het duidelijk dat Van Goens doelde op Jean Jacques Rousseau, een van de wegbereiders van de Franse revolutie. Diens ideeën over de opvoeding van het kind bij voorbeeld, dat van nature goed is, maar door de opvoeding bedorven wordt, over de maat-

schappij, geordend op basis van een verdrag tussen mensen en niet als een systeem van boven af opgelegd, en nog vele andere, zouden echter pas jaren nadat Van Goens er kennis van nam, in Nederland doordringen.

Van Goens kende zijn werken en niet zijn werken alleen: hij kende Voltaire, die hij als literator hoog achtte, maar wiens atheïsme hij verwierp, wat voor een man van gereformeerde huize niet vreemd mag heten; onberoerd heeft het hem echter niet gelaten. Hij was op de hoogte van allerlei werken die er in West-Europa verschenen. Tot Duitse schrijvers als Klopstock, Lessing, Gessner voelde hij zich bijzonder aangetrokken.

Rijklof van Goens was de oudste zoon van een rechter te Utrecht en zijn Schotse vrouw Cathrine Cuninghame. Toen hij 12 jaar was, had hij de Latijnse school achter de rug en ging hij in Utrecht studeren, om wat later deze Alma Mater voor de Leidse te verwisselen, waar hij op 16-jarige leeftijd promoveerde. Zo'n carrière mag ons vreemd voorkomen, zij was in die tijd niet ongewoon. Om tot de universiteit en de examens aldaar toegelaten te worden, waren geen einddiploma's vereist: wie zich rijp achtte voor de studie en de examens, kon zich daarvoor aanmelden. Ook de dichter Rijnvis Feith bij voorbeeld promoveerde op zijn 17e jaar; Staring en Da Costa op hun 20e.

Toch is Van Goens wel een uitzonderlijk briljant man geweest. Hij had zich toegelegd op de studie van het Grieks. Tot aan het begin van de 18e eeuw had men zich in wetenschappelijke kringen voornamelijk bezig gehouden met het Latijn; er waren weinig mensen die Grieks kenden. Halverwege de 18e eeuw ging het Grieks aan bijna alle Europese universiteiten een belangrijke plaats innemen. Men las Homerus en Plato niet meer in het Latijn, maar ging terug naar de oorspronkelijke teksten. Dit is belangrijker dan het op het eerste gezicht lijkt, want – wat simpeler voorgesteld dan de zaak ligt – men zou kunnen zeggen dat de waardering van het 'natuurlijke' in de Griekse letterkunde, vooral bij een dichter als Homerus, de doorbraak geopend heeft naar de langzaam ontwakende romantiek. De regels die door de klassicisten uit de Latijnse literatuur gepuurd waren, zijn niet zonder meer toepasbaar op bij voorbeeld Homerus; men verwerpt nu Homerus daarom niet, men waardeert

hem. Zo komt men tot het inzicht dat alle regels, opgesteld voor het maken van een groot kunstwerk, door echte grote kunstenaars niet in acht genomen worden en behoeven te worden. Men worstelt met deze zaken en deze worsteling ondermijnt langzamerhand de zekerheid van het klassicisme, de stroming in de letterkunde waarbij het werk van klassieke, vooral Latijnse, schrijvers altijd het grote voorbeeld was. Men gaat de ogen openen voor de scheppende kracht die zich niet aan regels bindt.

Dat de grootheid van een schrijver vaak ligt in het natuurlijke, het ongebondene, het anders schrijven dan anderen, besefte Van Goens al vroeg en vanuit dat besef schreef hij zijn drie essays voor de *Nieuwe Bijdragen*, op verzoek van Frans van Lelyveld, een der oprichters van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. In dat tijdschrift laat Van Goens' aandeel een ongekend, een modern geluid horen, tussen vrijwel allemaal conformistisch getinte bijdragen. Het eerste van deze essays, de 'Vrymoedige Bedenkingen', dat hierachter afgedrukt wordt, gaat al lijnrecht in tegen de nog heersende mode om klassieke dichters met moderne te vergelijken, met het doel uit te maken wie nu het beste werk geleverd heeft. Van Goens bewijst de onmogelijkheid van dit soort praktijken. Wat vergelijkt men eigenlijk, vraagt hij zich af, dichtstukken, genres, dichters zelf? De klassieke talen hebben heel andere mogelijkheden op louter taalkundig gebied: een vrije woordvolgorde, geen rijmdwang, etcetera. De hele godenwereld uit de klassieke oudheid, die elk gedicht kan doordrenken, is niet vergelijkbaar met onze christelijke levensvisie. Zo haalt hij talloze argumenten aan om de nutteloosheid van zo'n wetenschappelijk bedrijf te bewijzen.

De voornaamste 'vrijmoedige bedenking' ligt echter al in het begin van zijn essay: bij al dit geschrijf, zegt hij, gaat men niet objectief te werk. Men is geporteerd voor de klassieke of voor de moderne dichters, en dus staat de conclusie wie het beste schrijft, a priori vast. Het vooroordeel, dat ieder in deze kwestie tentoonspreidt, maakt dat men niet eens naar de ander luistert. Vooroordeel heerst niet alleen in de wetenschap, maar overal. In andere geschriften laat Van Goens duidelijk zien dat vooral Nederland met het vooroordeel behept is. Het beangstigt hem hoe bekrompen

men is. Nieuwe ideeën kunnen hier geen ingang vinden; ze worden meteen verworpen. Men durft niet naar de buitenlandse groten te kijken, naar geen wetenschapsmensen, geen literatoren, geen theologen. Ze mogen niet eens genoemd worden. Nederland is achter op alle gebied en leeft in een armzalige zelfgenoegzaamheid. 75 jaar later beweert Potgieter precies hetzelfde.

Wij kunnen ons voorstellen dat deze ideeën, die Van Goens niet onder stoelen of banken stak, hem niet erg gezien maakten onder de gesettelde toonaangevers op cultureel gebied; zijn eerzuchtig karakter, zijn melancholieke aard, zijn wankele geest maakten het dit wonderkind nog moeilijker. Hij had zelf oog voor het nieuwe dat in Frankrijk en vooral in Duitsland aan het groeien was. Met geleerden en literatoren uit die landen had hij betere contacten dan met zijn landgenoten en bij hen vond hij veel meer begrip dan in zijn vaderland. Het nieuwe in Europa liet hem allerminst onberoerd omdat dezelfde geest in hem leefde.

Tijdenlang werden zijn godsdienstige inzichten beheerst door een soort 'vrijdenkerij', het deïsme, een vage christelijke opvatting, die God wel erkende als schepper van de wereld, maar het verstand ook in godsdienstige zaken wilde laten prevaleren. Deze inzichten riepen verzet op in theologische kringen en als gevolg daarvan moest Van Goens in 1776 ontslag nemen als hoogleraar. Hij werd benoemd in de vroedschap van Utrecht door speciale protectie van stadhouder Willem V, maar ook daar maakte hij zich onmogelijk, nu door zijn felle stadhoudersgezinde houding.

In 1786 verlaat hij tenslotte, volkomen vereenzaamd, vol wrok zijn vaderland. In de sombere periode die nu volgt, bekeert hij zich tot de innige vroomheid die zoveel romantici eigen was, volgens zijn eigen zeggen plotseling getroffen door Johannes' woorden: God is liefde. Hij is niet meer in Nederland teruggekeerd; hij was het land van vooroordeel moe; vrijwel niemand van zijn tijdgenoten in dit land heeft begrepen hoezeer Van Goens aanvoelde wat er op cultureel gebied in Europa aan het worden was. Pas veel later, toen de ontwikkeling duidelijk geworden was, is men in hem de avantgardist gaan huldigen.

RIJKLOF MICHAEL VAN GOENS

*

VRYMOEDIGE BEDENKINGEN OVER DE VERGELYKING DER OUDE[1] DICHTEREN MET DE HEDENDAEGSCHEN

*

I

In allerleie soort van studie regeert het vooroordeel: niet dat dit eene eigenschap zijn zoude, aen de wetenschappen noodzakelijk verbonden; neen: de gebreklijkheid van ons begrip, de geringe uitgestrektheid van ons oordeel, maekt ons vatbaer voor een zwakheid, welke ons, by het eerste voorkomen, 't zy ten voordeele der zaken, 't zy ten nadeele der zelven, zoodanig inneemt, dat wy in 't vervolg onvatbaer gemaekt worden voor allen schijn van waerheid, welke ons het aengenomen gevoelen zou kunnen doen in twyfel trekken of verlaten. Niets is 'er dat der geleerdheid meer nadeel toebrengt dan even dit zelfde[2]; en wat wonder, daer zelfs het grootste deel der verkeerdheid in alle onze handelingen zijn oorsprong aen deze behebtheid verschuldigd is.* Ondertusschen, daer 'er geen wetenschap is die

* Zijn de vooroordeelen kwaed en nadeelig aen het onderzoek der waerheid, ja dikwils met de waerheid zelve strydende, zoo moet men het voeden en toegeven van dezelve niet alleen als een verkeerde drift of zwakheid van geest, maer zelfs als een ondeugd aenmerken, die zoo veel te schadelyker wordt aen de maetschappye, als ze meer algemeen is,

1 *oude:* klassieke

2 *even dit zelfde:* juist dit

meer wapenen in de hand geeft, om dit gebrek tegen te gaen en te overwinnen dan de beschaefde Letteren, is het te verwonderen, dat 'er nochtans geene wetenschap is, welker aenhangers meer aen het zelve onderhevig zijn, dan even[3] deze. Hiervan[4] zoo veele tegengestelde meeningen, welke van beide kanten met gelyken iever gedreeven worden, niet afhangende dan van de gedachten, welke men eens omtrent dezelve heeft opgevat, of daer men in 't openbaer voor uitgekomen is, en die men dus oordeelt te moeten staende houden, hoe overtuigd men ook zy van het onrecht dat men heeft, of van de onnoodigheid der quaestie.* Ieder staet het

onder allerhande personen in allerleie opzichten. Maer wie is 'er die dit aldus beschouwt? wie, die dezelve onder den rang der gebreken stelt? Men acht het zelfs een punt van opvoeding vooroordeelen in de gemoederen te prenten; vooroordelen voor zyne Godsdienst, vooroordeelen voor zijn Vaderland, vooroordeelen voor zijn Tael, vooroordeelen voor zijn Geslacht, vooroordeelen voor de bezigheid waer toe men voorgeschikt is, worden gerekend onder de beginselen die de kinderen ingeboezemd moeten worden, eer zy in staet zijn om over de waerheid derzelve te oordeelen en zich een verkiezing te maken van dingen, die hun zelven alleen raken. Hoe komt het, dat men dit in zulk een opzicht beschouwe? daervan enkel, dat men den hatelyken naem van vooroordeelen onder de onschuldige doch valsche benaming van *principes* en *goede sentimenten* verloren heeft. Ondertusschen, hoe veel kwaed verwekt dit niet in een meer gevorderden ouderdom? Hoe vele zijn 'er niet die naderhand alle moeite hebben om zich van deze vooroordeelen te ontheffen, en in staet te stellen van uit hunne eigene oogen te zien? Wie is 'er ten minsten, die niet wenschen zoude nooit met dezelve behebt te zijn geweest? In tegendeel wat stondt 'er niet te wachten van een gemoed, waeraen het vooroordeel nimmer vatten gehad hadt? onze reden is wel bedorven en ons oordeel zwak, maer het is ook de vooringenomenheid, die ons zoo dikwils doet mistasten. Dit stuk verdiende ten hoogsten door een kundige en verstandige pen in klaerder licht gezet te worden: Tot noch toe heeft zich niemand hier toe verleedigt.

* By velen komt dit ook door het vooroordeel, het welk zy hebben voor de wetenschap waer by zy zich schikken. Mr. Perault, Houdart de la Mothe, Frayn de Tremblay, en andere meer van die party waren liefhebbers van de Fransche tael, leden van de *Academie Françoise*, schreeven in 't Fransch, lazen niets dan wat Fransch was, en hierom verbeeldden zy zich de Fransche schryvers te moeten verheffen zelfs ten koste der gevestigde roem van de Grieksche of Latijnsche vernuften. – Zoo houdt zich een Philosooph bevoegd, uit hoofde van zyne professie, de Wijsgeerte boven alle andere wetenschappen te stellen, zelfs daer zy verkeert omtrent dingen, die, behalven dat ze ons niet raken, en voor ons van geen belang zijn zouden al wisten wy ze, buiten dat ook nooit door ons geweten zullen worden: Daer in tegendeel een zoo genoemde Li-

3 *even:* juist

4 *Hiervan:* hiervan (komen)

gevoelen voor, dat hy denkt te moeten verdedigen, zonder dat van zijn party[5] onbevooroordeeld te beschouwen, of liever zonder het eens te beschouwen. Hy ievert, maer onderzoekt niet waer tegen. Hy strijdt, zonder te weten wie zijn vyand is, en dus ook niet welke wapenen men tegen hem gebruiken kan en waervoor hy zich te wachten hebbe: zyne oogen schemeren op de woorden, welke men hem voorlegt, en hy meent zich wel geweerd te hebben als hy 'er even veel tegen over gezet heeft die de tegengestelde meening staende houden. Als men van weerskanten zich genoeg vermoeid heeft, loopt deze strijd af, die dikwils niet dan door den dood van een der partyen geëindigd wordt, en het gemeen[6] wint niets by dit alles, dan dat het nog wat onzekerder gemaekt is omtrent de verhandelde vraeg dan te voren. Zoo wisselt men woorden zonder te denken welke de zaek zy die men in 't oog diende te hebben, en by slot van rekening heeft men een opgevat vooroordeel voorgestaen, waervan men het onderwerp, indien men het al wist, ten minsten niet verstondt, veel min derzelver nuttigheid onderzocht hadt. – Ongeschikte beslissers! hoe wanvoeglijk zijn uwe handelingen in de oogen van een verstandig en oplettend aenschouwer*! Niet ingenomen voor een van

terator de geheele Wijsgeerte houdt voor spelingen van het vernuft, die op zich zelven geen nut hebben, en niet moeilijk zijn dan om de benamingen die men hun geeft, en welke hem om hunne vreemdheid afschrikken van een onderzoek, het welk hem mogelijk van dezen waen zou ontheffen. Eindelijk ieder is altijds min of meer een voorstander van dat geen waervan hy iets weet, en maekt zig geringe gedachten van 't geen hy niet verstaet, dan in zoo verre als hem een oppervlakkige beschouwing bedriegt. 't Geen Mr. Pascal zegt in zijn *Pensées* ten opzichte der Dichtkunde, levert hier een levendig voorbeeld van op: M. Voltaire brengt het by in het twede hoofdstuk van zijn *Essai sur la Poësie Epique*.

* Zou het onmogelijk zijn, in een eeuw, zoo verlicht als deze is, hier of daer iemand te vinden, welke dezen naem verdiende? Men moet groot onderscheid maken tusschen een geleerd en belezen of een wijs en verstandig man: niemand is meer onderhevig aen vooroordeelen dan de eerste, terwijl niemand minder met dezelve behebt dient te zijn dan de laetste. Ondertusschen is het zeer te bejammeren, dat daer men voor den eenen alle gelegenheid van goed fortuin geopend heeft, men den mond toesluit aen den ander, en hem geen de minste belooning of aenmoediging waerdig acht, indien hy niet het een of ander beroep van de mode ter hand neemt. Hierin bestaet de oorzaek van onze verbasterde smaek: Hiervan een groot deel der vooroordeelen, die thands

5 *party*: tegenpartij

6 *het gemeen*: het publiek

beiden, onderzoekt hy de nuttigheid der verhandelde vraeg, en vindt die dikwils van zeer gering aenbelang; en onverschillig omtrent derzelver uitwyzing[7], is hy in staet om haer volkomen door te zien[8], en ontdekt dus wel haest[9], hoe zeer men van weerzyden door zyne vooroordeelen is vervoerd, en hoe onmogelijk het was deze zaek ooit ten einde te brengen, wanneer men hadt voortgegaen dezelve op deze wyze te behandelen. Veele zullen zich verbeelden dat ik hier wat te verre ga, en ach, waren het alleen losse bedenkingen, die op geene ondervinding steunden! Maer de zaek is te klaer, en de bewyzen in alle onze hedendaegsche geschillen te gemeen, dan dat men dezelve in twyfel zou kunnen trekken. – Men neme maer eens dat vermaerde verschil[10], het welk zoo veel geruchts gemaekt heeft en met zoo veel iever onder eenige Liefhebbers voor en tegen is gedebatteerd: te weten, of de oude Dichters voortreffelijker te houden[11] zijn, dan de Nieuwen. Zonder hier de nuttigheid van deze vraeg te onderzoeken, om niet mogelijk te kort te schieten door het een of ander te willen staende houden, laten wy alleen zien op welk een wyze men deze zaek behandeld, en hoe zeer ook hier de vooringenomenheid haer rol gespeeld hebbe. Naderhand zullen wy aentonen hoe zy behandeld hadt moeten worden, of liever de onmogelijkheid doen zien van dit geschil ooit ten einde te brengen of te beslissen.

II

Indien 'er eene Natie in staet was, om de oude Grieksche of Latijnsche vernuften met eenigen schijn[12] den voorrang te betwisten, zou het de Fransche zijn, om meer dan eene voldoende reden; maer indien 'er ook eene Natie geweest is, daer dit geschil met meer bevooroordeeldheid en drift is

zoo veel wanorder verwekken. – En evenwel, niet tegenstaende alle deze hinderpalen, worden 'er nog luiden gevonden, wier oordeel, voor deze vervalsching bewaerd, in staet is de zaken onvooringenomen te beschouwen, en over dezelve te vonnissen. De zulken heb ik ter dezer plaets in 't oog, en rekene my een eer hunne grondregels over te mogen nemen en op te volgen.

7 *uitwyzing:* beantwoording
8 *door te zien:* te doorzien
9 *haest:* gauw
10 *verschil:* geschil
11 *houden:* achten
12 *schijn:* kans van slagen

behandeld, is het deze geweest.* Zoo geeft men zijn party[13] zelfs[14] de wapenen in de hand, om zich mede te bestryden; zoo bederft men een goede zaek, of die men ten minsten veel glimp van waerheid zou hebben kunnen geven, door den Lezer te doen blyken dat men dezelve meer uit vooringenomenheid dan eigene overreding op zich genomen heeft te verdedigen. – Voornamelijk in de voorige eeuw is dit verschil levendig geweest; zie hier in 't kort, hoe zich de zaek heeft toegedragen. – Twee drie Franschen, luiden van verstand en oordeel, maer voor 't overige ontbloot van kennis in talen, en met een woord[15] alles wat de oudheid aengaet, na alvorens de uitmuntendste werken van hunne beste dichteren met veel smaek gelezen te hebben, vatten voor dezelve een overgegeven drift op, en verbeelden zich alles te hebben ontmoet wat luisterrijk en schoon kon genaemd worden. In deze gesteldheid zijnde, horen zy anderen de oude schryvers verheffen; deze verzekeren hun dat 'er Latijnsche en Grieksche dichters zijn, waer by de Fransche vernuften in geene vergelyking komen. Hoe! zeggen zy, in geene vergelyking? dit weten wy te voren dat onmogelijk is: ieder weet hoe verre onze dichters die van andere natien overtreffen; en zouden dan die ouden boven ons den voorrang hebben? zy, die in een tijd leefden waarin de wetenschappen noch in hunne eerste beginselen waren, wanneer de zeden noch minder beschaefd waren dan tegenwoordig, enz. – Met deze gedachten bezet, vallen[16] zy aen 't lezen der oude dichteren; doch, om dat zy noch Latijn noch Grieksch verstaen, zijn zy genoodzaekt zich met Fransche overzettingen te behelpen, en hier uit te oordeelen. Ziet nu eens wat men van zulk een onderzoek te wachten hebbe. Voor de fraeyigheden van tael, die het innemende der Poëzye (τὸ ψυχάγωγον)[17] voor 't grootste gedeelte uitmaken, zijn zy gansch onvatbaer; en de wezenlyke schoonheden, die hier en daer ondanks ene kwade overzetting uitblinken, verliezen by hun al heur kracht door de vooroordeelen

* Men kan hier by vergelyken den brief van den Duke of Buckingham met het antwoord van Pope over deze twist: in *Pope's Works* vol. VIII. p. 309-319.

13 *party:* tegenpartij
14 *zelfs:* zelf
15 *met een woord:* met name
16 *vallen:* beginnen
17 *το ψυχαγωγον:* het geestvervoerende

waermede zy bezet zijn, en welke hun beletten een onzydig vonnis te vellen. – Een man van geleerdheid en kennis ziet deze handelwijs, hy is gevoelig over den hoon welke men den ouden aendoet, en neemt voor zich[18] dit ongelijk te wreken, maer vervoerd door zijn drift over de verkeerdheid van zijn party, vervalt hy in een ander uiterste: in plaets van de Fransche dichteren met de Grieksche te vergelyken, houdt hy zich niet op dan met de misslagen van zijn party uittemeten en belagchelijk te maken; en in plaets van de schoonheden der ouden aen te tonen, verheft hy hen zoo hoog dat zy na besluit van zaken onfeilbaer en volmaekt moeten gehouden[19] worden. Op deze wyze mist hy het oogmerk van zijn arbeid, en bederft een goede zaek door een bevooroordeelde behandeling. De een roept, mijn party is een onkundige, een weetniet, een mensch die niet in staet is over de zaek te oordeelen; daer de ander van zijn kant zegt: hoe zou hy daeromtrent besluiten?[20] hy is een Literator, een Criticus, een man die zich niet ophoudt dan met Grieksche en Latijnsche Schryvers te lezen, die zijn eigen moedertael niet verstaet, en wat dies meer is.

Naderhand heeft men onder andere Natien dezelfde vraeg begonnen op te halen. Maer laten wy hier in niet treden: zien wy liever hoe men het verschil behandeld, en voor of tegen gezocht heeft te beweeren. Dit is beter of slechter, met meer of met minder oordeel gedaen, naer mate men meer of min kundig, en meer of min partydig was. Deze zijn door hunne ingenomenheid tot uitersten vervallen, welke zich zelven omver werpen, of hebben zich door hunne onkunde aen de schandelijkste misslagen en dwalingen schuldig gemaekt, die hun byna alle wederspreking[21] onwaerdig maken*; genen zijn voorzichtiger te werk gegaen en hebben gezocht hun zaek zoo goed te bewyzen als hun mogelijk was. Deze zijn het, met wien wy alleen hier te doen hebben: laet ons hunne wyze van redenering beschouwen.

* Wie lacht niet, als hy den Baron Bielfeld Homerus hoort laken, om dat hy verscheiden dialecten in het zelfde dichtstuk gebruikt hadt: dit scheen hem een onverdragelijk mengelmoes te moeten uitmaken.

18 *voor zich:* zich voor
19 *gehouden:* geacht
20 *besluiten:* iets (kunnen) vaststellen
21 *wederspreking:* bestrijding

Dezelve bestaet voornamelijk in het byeen zoeken van nige der beste plaetsen uit oude schryveren, van de groote sieraden hunner dichtstukken enz., de vergelyking daeran met onze hedendaegschen, en het trekken van een beuit hieruit, nadat[22] zy of ten voordeele der eersten zijn agenomen, of de voortreflijkheid der laetsten op zich geomen hebben te beweeren. Ik zeg voornamelijk; want, hoewel men nu en dan ook eenige andere redenen getracht heeft by te brengen, echter is dit hun voornaemst en meest geliefd bewijs, waer van ook alle, welk dit stuk[23] ooit met opzet[24] behandeld hebben, zich ieverig bedienen. Men gaet dan de beschryvingen na die men by de ouden vindt van voorname gevallen[25], van hartstochten, enz. hunne sterkste uitdrukkingen, levendigste schilderingen, blinkendste gedachten, treffendste vergelykingen, en wat diergelyke fraeiheden meer zijn, welke luister en schoonheid aen een uitgewerkt dichtstuk geven. Hier tegen zoekt men zoo veel anderen uit de beste werken der hedendaegschen. Men ziet, die beschryving van Vondel is uitgewerkter dan deze van Virgilius, en men besluit: derhalven is Vondel beter dichter dan Virgilius. Of in tegendeel, hier overtreft Ovidius onzen dichter Poot, by gevolg is de eerste groter man te houden dan de laetste.* En dan nog, wat meer is: by gevolg zijn de oude Dichters voortreflyker dan de nieuwen, of het tegengestelde.

Ongelukkige bewijsgronden! in wat soort van wetenschappen bedient men zich van zulk een manier van rede-

* Zoo kan ik zeggen: 'Die plaets van Horatius is uitmuntend, daer hy van de fortuin zegt, in het derde boek, zoo ik meen, zyner gedichten.

Laudo manentem: si celeres quatit
Pennas, resigno quae dedit, et mea
Virtute me involvo, probamque
Pauperiem sine dote quaero.

Maer wat willen toch die ouden zijn, in vergelyking van onze hedendaegsche vernuften! de Koninglyke dichtader is hier vry wat gelukkiger, daer hy zich dus uitdrukt in een Brief aen den Graef van Bruhl:

Connaissez la fortune inconstante et légère,
La perfide se plait aux plus cruels revers;
On la voit abuser le sage, le vulgaire,
Jouer insolemment tout ce faible Univers;

22 *nadat:* naargelang
23 *stuk:* onderwerp
24 *met opzet:* opzettelijk
25 *gevallen:* gebeurtenissen

neeren? en welke gedachten moet zich iemand maken* van de kennis zelve der beschaefde letteren, welker aenhangeren hy op deze wyze ziet te werk gaen, even als hadden zy de eerste beginselen eener gezonde redenkunde[26] verzaekt.** – Maer gesteld zijnde, de gevolgtrekking kon eens doorgaen, hoe veel ontbreekt 'er dan nog aen de andere deelen van dit bewijs! Hoe veel hebben de ouden niet voor, om de mogelijkheid die 'er is, en zomtijds de waerschijnlijkheid zelfs, dat even die zelfde plaetsen der nieuweren, die hier

Aujourd'hui c'est sur ma tête
Qu'elle repand ses faveurs,
Dès démain elle s'aprête
A les emporter ailleurs.
Fixe-t-elle sur moi sa perfide inconstance.
Mon cœur lui saura gré du bien qu'elle me fait,
Veut-elle en d'autres lieux marquer sa bienveuillance;
Je lui remets ses dons sans chagrin, sans regret;
Plein d'une vertu plus forte,
J'épouse la pauvreté,
Si pour tout elle m'apporte
L'honneur et la probité.

* Men verschone my dat ik hier een geval stelle, dat tegenwoordig geen plaets kan hebben: Men zou iemand zoeken moeten, die niet onderricht was hoe veel invloed de vooroordeelen hadden op ene wetenschap van welke zy 't verste vervreemd zijn, en welke de meeste middelen in de hand geeft om dezelve tegen te gaen en te verbannen. Zulk eenen zou men bezwaerlijk vinden: Thands is de zaek zoo verre gekomen, dat men zich niet meer verwondert over diergelyke redeneeringen: men zegt het is *Literator*, men moet daer op zoo naeuw niet zien. Voortreflyke wetenschap! in hoe groot een verachting hebben uwe eigen aenhangeren u niet gebracht?

** Gesteld zijnde men vondt zoo iemand eens, hoe gelooft ge dat hy deze wyze van redening zou verschonen? Zekerlijk, om niet de gene die zoo dachten van erger te verdenken, zekerlijk, zou hy zeggen, hebben die luiden dit niet anders gedaen, dan om hunne belezenheid te tonen, en hoe zeer zy bedreven waren in de schriften der oude en nieuwe dichteren. – Dit is uw eenige uitvlucht, liefhebbers! maer het is nu ook het laetst dat men u onder voorwendsel verschonen zal: Thands is hier in reeds zoo veel gedaen, en P. Colonia, Bouhours, Home, enz. hebben zulke grote verzamelingen gemaekt van de beste plaetsen uit oude en nieuwe Schryvers, dat het gemeen in dezen voldaen is, en meer dan genoeg heeft om de vergelyking van beiden te maken, wanneer het vereischt mogt worden. – Die zich in het vervolg wederom hier toe verledigt, zal in groot vermoeden vallen van *plagium literarium* begaen te hebben.

26 *redenkunde:* logica

hun gesteld worden, na hun voorbeeld gevolgd zijn.* lat het dus licht was de gedachte wat uit te breiden, daer het model voor zich hadden? De grootste vernuften 't zich een eer gerekend den naem te mogen hebben nders fraeiheden kunstig over te nemen, en door ene navolging in hunne dichtstukken in te lassen; naduen de oude Latijnsche dichteren de gewoonte van ich byzonderlijk eenen[27] uit te kiezen, wien zy overal[28] navolgden; gelijk Horatius met Pindarus gedaen heeft, Virgilius met Homerus en Theocritus enz. Pope zelfs, de grote Pope, liet onder zyne werken by wyze van noten drukken de plaetsen welke hy hier en daer uit overgenomen hadt. Dit rekenen deze zich tot eer, en een ander komt en wil alles hun eigen vernuft toeschryven, om hen dus boven hunne voorgangeren te stellen. Zoo zet men den leerling boven zijn meester; zoo verheft men de copy boven het origineel, waer naer zy gemaekt is.** – En dit alles noch al wederom eens toegegeven, hoe weinig wint men dan noch door deze redenering? zijn niet alle deze fraeie gedachten, alle die levendige beschryvingen, gepaste vergelykingen, enz. enkel sieraden van een dichtstuk en maer als bywerk aen te mer-

* Zoo zal men my, by voorbeeld, nooit anders doen gelooven of Poot hadt de *Epodae* van Horatius wel gebruikt, wanneer hy zijn *lof der Landbouw* schreef, al verstondt hy geen Latijn: en hadt hy Anacreon nimmer gelezen, hy zou niet licht in die wyze van denken zijn gevallen, waer in hy was toen hy zijn *vrolijk leven* opstelde, die, buiten dat, noch met zijn karakter, noch met zyne levenswyze overeenkwam: Ook zal de Koning van Pruissen niet ontkennen dat hy wel wist hoe Horatius die schone gedachte hadt uitgedrukt, welke hy zulke een fraei en luisterrijk voorkomen wist te geven: – Zoo is men ingenomen met die uitmuntende plaets van M. Moliere in zijn weergaloze *Misantrope* (Act. II, sc. V.) waer hy beschrijft hoe de liefde alle gebreken dekt in het beminde voorwerp, terwijl 'er van de honderd lezers naeuwelijks een is, die de bron opspeurt waeruit zy genomen is; heeft iemand het derde hekeldicht van Horatius eerste boek versch in 't geheugen, wel haest zal hy zien hoe voortreflijk onze Fransche toneel-dichter een der beste plaetzen van dezen schryver overgenomen heeft om zijn stuk luister by te zetten, en hy zal bekennen moeten dat deze navolging zijn maker even veel eer doet als ware het zijn eigen vinding geweest.

** Deze gedachte erinnert my een geval het welk Aelianus ons verhaelt (L. II. *var. hist.*) en het geen hier op zou kunnen toegepast worden: maer ik ga dit liefst in stilzwygen voorby.

27 *van zich byzonderlijk eenen:* om voor zichzelf er speciaal een

28 *overal:* boven allen

ken? of zijn het deze welke een Poët uitmaken? zegt men, ja: dan is het licht[29] een dichter te zijn; maer die dit stelt kan verzekerd zijn dat hy een nieuw gevoelen voorstaet. Doch is het tegengestelde waer, hoe kan men dan iets uit dezelve voor of tegen besluiten? dit dunkt my was alleen genoegzaem om dit bewijs omver te werpen.

Uit dit eene staeltje, 't welk evenwel hun voornaemst, zoo niet hun eenigst bewijs is, kan men oordeelen hoe dit verschil behandeld zy. – Dit moet ik 'er nog byvoegen dat het my altijds ten uitersten verwonderd heeft, hoe men de vraeg zelve niet juister bepaeld hebbe. Men is gewoon de ouden te stellen tegen de hedendaegschen. Deze benaming van ouden bevat zoo wel Grieken als Romeinen; ook spreekt men hier en daer nogal van Homerus, maer voor 't overige wordt de vergelyking niet gemaekt dan met Latijnsche dichteren. Ik wil wel gelooven dat het onze luiden daer van herkomt, dat zy de Grieksche niet gelezen hebben, hetgeen maekt dat zy niets over hun te zeggen hebben. Maer het was evenwel noodzakelijk dat iemand welke deze zaek op zich nam, zoo wel de Grieksche dichters als de Latijnsche door en door gelezen hadt en verstondt, terwijl het hier aen komt op eene allergrondigste kennis van de schriften waer over men het vonnis vellen moet. Zoo lang dit vereischte ontbreekt, is het onmogelijk dat men over de zaek recht zou kunnen oordeelen. Hoe de partyen hier mede staen, en of zy zelfs de Grieksche dichtstukken wel eens alle gekend hebben, zal ik niet onderzoeken, men zou mogelijk niet zonder grond kunnen zeggen:

Iliacos intra muros peccatur et extra.[30]

Beiden hadden zy 'er wel wat meer van dienen te weten.

Maer laten wy overgaen om te zien hoe men de vergelyking moest aenvangen, ingeval 'er mogelijkheid ware dezelve immer[31] zoo verre te brengen, dat men 'er eenige gevolgtrekking ten voordeele van de eene of andere uit maken konde.

29 *licht:* gemakkelijk

30 Binnen de Trojaanse muren worden fouten gemaakt en erbuiten (=overal), Horatius, *Epistulae*, 1.2.16

31 *immer:* tenminste

Eer men zich met opzet aen de behandeling ergens van overgeeft, dient men de zaek, welke men onderzoeken zal, wel[32] te verstaen, te meer wanneer dezelve nog tegenspraak lijdt. Zoo zou men, om de vergelyking tusschen de oude en nieuwe dichteren te maken, vooraf bepalen moeten, of men hierdoor verstondt de vergelyking der oude en nieuwe Poëzy[33], der oude en nieuwe Dichtstukken[34], of der oude en nieuwe Dichteren zelfs[35], dan of men alles te zamen onder dezen naem begreep.

Deze drievoudige onderscheiding schijnt van geen belang te zijn, en was echter volstrekt noodzakelijk, eer men een goede beslissing van deze vraeg konde maken, zoo 'er anders[36] eene te maken was. Wanneer men het eerste voor zich nam[37] te onderzoeken, zou men zien moeten of de Dichtkunde zelve, als een kunst of wetenschap beschouwt, tegenwoordig in beter stand[38] ware, 't zy onder de Franschen, 't zy onder andere volkeren, dan zy geweest was ten tyde der Grieken en Romeinen. Of men onder de nieuweren een soort van gedicht hadt uitgevonden, het welk opwegen konde tegen het Bly- of Treurspel, den Lofzang, het Heldendicht, den Brief, het Hekeldicht, de Fabel of Apologue[39], den Lierzang, het Landgedicht en het Treurdicht, wier uitvinding wy aen de Grieken en Romeinen onbetwistbaer verschuldigd zijn, uitgezonderd mogelijk den Lofzang, de Fabel, den Lierzang, en den Herderskout, welke zy van de Oosterlingen overgenomen konden hebben; dan of hier tegen gesteld konden worden, de Opera, het Madrigal, het Travesti burlesque, het Klinkdicht, het Puntdicht*, het Rondeel, en de Contes in den smaek van la Fontaine en Gellert enz. welke men eerst in later tyden heeft begonnen te gebruiken. Dan of men nieuwen trant van

* Vele zullen dit mogelijk kwalijk geplaetst oordeelen onder de uitvindingen der nieuwen, maer dewijl 'er zijn welke met geweld dryven dat men by Martialis geen rechtgenaemde puntdichten vindt, kunnen wy dit gemaklijk overstappen.

32 *wel:* goed
33 *Poëzy:* dichtkunst
34 *Dichtstukken:* gedichten
35 *zelfs:* zelf
36 *zoo 'er anders:* als er al
37 *voor zich nam:* zich voornam
38 *stand:* toestand
39 *Apologue:* apologie

dicht-maten hadt in gebruik gebracht, welke opwegen konden tegen het Hexametrum, Pentametrum, Jambicum enz. der Grieken en Latynen, en wat dies meer is. – Daer men de oude Dichtstukken, welke ons in 't Grieksch en Latijn overig[40] gebleven zijn, met de nieuwere Fransche Italiaensche Engelsche of Nederlandsche vergelykende, soort by soort zou moeten zetten: als Trissin, Camouens, Don Alonzo d'Ercilla en Tasso, Milton, Voltaire enz. by Homerus en Virgilius; Poot en Wellekens, Tasso en Guarini, Spencer Philips en Pope, Gessner enz. by Theocritus en Virgilius; la Fontaine en Gellert by Phaedrus; Vondel en Huydecoper, Shakespeare, Milton en Addison, Corneille, Racine, Voltaire en Belloy by Euripides, Aeschylus en Sophocles; Langendijk, Holberg, Shakespeare, Moliere, Marivaux, Destouches, en Crebillon, by Menander, Aristophanes, Plautus en Terentius enz. en dan de vergelyking opmaken, niet uit deze of geene fraeie plaetzen, maer uit de gansche manier van denken en schryven, het uitwerken der stoffe naer ieders onderscheiden omstandigheden, enz. – Eindelijk de nieuwe dichters tegen de ouden stellende, zou men onderzoeken moeten, welke de meesten in getal waren; of er by de nieuwen meer overvliegende[41] vernuften waren dan by de ouden; of de ouden groter natuerlyke dichtgaven bezeten hadden, meer gemaklijkheid in het verzen maken, meer geneigdheid tot ene Poëtische wyze van denken; of zy geleerder waren dan de nieuwen, of zy sterker hartstochten hadden, of een dichter meerder gezien was te Atheenen of te Rome dan tegenwoordig, enz. welk alles zijn invloed heeft op dit verschil. – Was het niet volstrekt noodig hier omtrent eenige bepaling te maken, eer men in 't algemeen begon te twisten of men de oude dichters de voorkeur boven de nieuwen moest geven, dan niet? Hoe komt het dan, dat hier niemand om gedacht heeft? men moest dezen weg kiezen om te kunnen schynen een vergelyking te maken tusschen zaken welke in geen vergelyking te zamen kunnen gebracht worden.

Maer laten wy verder gaen. Wanneer zich iemand bepaelde, om het gering getal der oude Grieksche en Latijnsche dichtstukken die ons uit den groten schat welken by

40 *overig:* over 41 *overvliegende:* voortreffelijke

voorbeeld Athenaeus, Plutarchus of Stobaeus bezeten hebben, noch overig gebleven zijn, met de nieuwe, 't zy Fransche 't zy Nederduitsche[42] of Engelsche gedichten, te vergelyken, 't geen eigenlijk de wyze is op welke onze luiden dit stuk behandeld hebben, hoe zou hy in staet zijn ieder naer zyne onderscheidene omstandigheden aftemeten, en den staet waerin hy was in tegenstelling van zijn mededinger, om alzoo deze twee, ieder naer zijn eigen manier van denken te beoordeelen, en te zamen te vergelyken? – Laet ons het onderscheid van Godsdienst en geloofsgevoelens eerst eens nemen: hoe veel invloed heeft dit niet gehad op die byzondere wyze van denken, welke de oude Grieksche en Latijnsche Dichters buiten de mogelijkheid stelt van met de nieuwen vergeleken te worden? By hun was het Ἐκ Διος ἀρχωμεθα τον οὐδεποτ' ἀνδρες ἐωμεν Αρρητον,[43] A Jove principium Musae, Jovis omnia plena ect.[44] Geen gedicht, van wat soort het ook wezen mocht, wierdt van eenig belang gehouden, waerin niet deze of geene Godheid, of de eene of andere verdichte gebeurtenis te pas gebracht waren. Zoo verre, dat men, om zijn gedicht luister by te zetten, meer gebruik maekte van het geen de zoo genaemde *historia Deorum fabularis*[45] opleverde, dan van geschiedenissen welke in waerheid gebeurd waren, ja zelfs meer dan van alle andere opsierselen welke de Dichtkunde aen de hand geeft. Daer integendeel by ons, buiten de zoogenaemde Stichtelyke Gedichten, geen gebruik in 't geheel gemaekt wordt van de geschiedenissen die betrekking hebben op onzen Godsdienst, het leven van onzen Zaligmaker, de gevallen[46] der Apostelen, Martelaren, enz. of van de leerstukken van onze religie zelve. Niet dat ik van meening zijn zoude als of dit anders behoorde te geschieden, dat zy verre. Is onze religie beter dan die der Heidenen, zoo kan de eene met de andere niet gelijk gesteld noch van beiden het zelfde gebruik gemaekt worden, zonder de voortreflijkste te kort te doen. Alleen wil ik hier mede aentonen hoe veel

42 *Nederduitsche:* Nederlandse

43 Laten we beginnen vanuit God die wij mensen nooit ongenoemd laten (Aratus, *Phainomena*)

44 Van Jupiter is het begin van de kunst, alles is vol van Jupiter, etc.

45 *historia Deorum fabularis:* mythologie der goden

46 *gevallen:* lotgevallen

dicht-maten hadt in gebruik gebracht, welke opwegen konden tegen het Hexametrum, Pentametrum, Jambicum enz. der Grieken en Latynen, en wat dies meer is. – Daer men de oude Dichtstukken, welke ons in 't Grieksch en Latijn overig[40] gebleven zijn, met de nieuwere Fransche Italiaensche Engelsche of Nederlandsche vergelykende, soort by soort zou moeten zetten: als Trissin, Camouens, Don Alonzo d'Ercilla en Tasso, Milton, Voltaire enz. by Homerus en Virgilius; Poot en Wellekens, Tasso en Guarini, Spencer Philips en Pope, Gessner enz. by Theocritus en Virgilius; la Fontaine en Gellert by Phaedrus; Vondel en Huydecoper, Shakespeare, Milton en Addison, Corneille, Racine, Voltaire en Belloy by Euripides, Aeschylus en Sophocles; Langendijk, Holberg, Shakespeare, Moliere, Marivaux, Destouches, en Crebillon, by Menander, Aristophanes, Plautus en Terentius enz. en dan de vergelyking opmaken, niet uit deze of geene fraeie plaetzen, maer uit de gansche manier van denken en schryven, het uitwerken der stoffe naer ieders onderscheiden omstandigheden, enz. – Eindelijk de nieuwe dichters tegen de ouden stellende, zou men onderzoeken moeten, welke de meesten in getal waren; of er by de nieuwen meer overvliegende[41] vernuften waren dan by de ouden; of de ouden groter natuerlyke dichtgaven bezeten hadden, meer gemaklijkheid in het verzen maken, meer geneigdheid tot ene Poëtische wyze van denken; of zy geleerder waren dan de nieuwen, of zy sterker hartstochten hadden, of een dichter meerder gezien was te Atheenen of te Rome dan tegenwoordig, enz. welk alles zijn invloed heeft op dit verschil. – Was het niet volstrekt noodig hier omtrent eenige bepaling te maken, eer men in 't algemeen begon te twisten of men de oude dichters de voorkeur boven de nieuwen moest geven, dan niet? Hoe komt het dan, dat hier niemand om gedacht heeft? men moest dezen weg kiezen om te kunnen schynen een vergelyking te maken tusschen zaken welke in geen vergelyking te zamen kunnen gebracht worden.

Maer laten wy verder gaen. Wanneer zich iemand bepaelde, om het gering getal der oude Grieksche en Latijnsche dichtstukken die ons uit den groten schat welken by

40 *overig:* over 41 *overvliegende:* voortreffelijke

voorbeeld Athenaeus, Plutarchus of Stobaeus bezeten hebben, noch overig gebleven zijn, met de nieuwe, 't zy Fransche 't zy Nederduitsche[42] of Engelsche gedichten, te vergelyken, 't geen eigenlijk de wyze is op welke onze luiden dit stuk behandeld hebben, hoe zou hy in staet zijn ieder naer zyne onderscheidene omstandigheden aftemeten, en den staet waerin hy was in tegenstelling van zijn mededinger, om alzoo deze twee, ieder naer zijn eigen manier van denken te beoordeelen, en te zamen te vergelyken? – Laet ons het onderscheid van Godsdienst en geloofsgevoelens eerst eens nemen: hoe veel invloed heeft dit niet gehad op die byzondere wyze van denken, welke de oude Grieksche en Latijnsche Dichters buiten de mogelijkheid stelt van met de nieuwen vergeleken te worden? By hun was het Ἐκ Διος ἀρχωμεθα τον οὐδεποτ' ἀνδρες ἐωμεν Αρρητον,[43] A Jove principium Musae, Jovis omnia plena ect.[44] Geen gedicht, van wat soort het ook wezen mocht, wierdt van eenig belang gehouden, waerin niet deze of geene Godheid, of de eene of andere verdichte gebeurtenis te pas gebracht waren. Zoo verre, dat men, om zijn gedicht luister by te zetten, meer gebruik maekte van het geen de zoo genaemde *historia Deorum fabularis*[45] opleverde, dan van geschiedenissen welke in waerheid gebeurd waren, ja zelfs meer dan van alle andere opsierselen welke de Dichtkunde aen de hand geeft. Daer integendeel by ons, buiten de zoogenaemde Stichtelyke Gedichten, geen gebruik in 't geheel gemaekt wordt van de geschiedenissen die betrekking hebben op onzen Godsdienst, het leven van onzen Zaligmaker, de gevallen[46] der Apostelen, Martelaren, enz. of van de leerstukken van onze religie zelve. Niet dat ik van meening zijn zoude als of dit anders behoorde te geschieden, dat zy verre. Is onze religie beter dan die der Heidenen, zoo kan de eene met de andere niet gelijk gesteld noch van beiden het zelfde gebruik gemaekt worden, zonder de voortreflijkste te kort te doen. Alleen wil ik hier mede aentonen hoe veel

42 *Nederduitsche:* Nederlandse

43 Laten we beginnen vanuit God die wij mensen nooit ongenoemd laten (Aratus, *Phainomena*)

44 Van Jupiter is het begin van de kunst, alles is vol van Jupiter, etc.

45 *historia Deorum fabularis:* mythologie der goden

46 *gevallen:* lotgevallen

invloed het onderscheid van Godsdienst heeft op de Dichtkunde; niet minder heeft het zelve dan op de vergelyking. Zal men tegen elkander stellen twee dichters, waer van de een volgens de beginselen van zijn religie, of liever van die zyner landgenooten* de geschiedenissen der Goden, naer den smaek van zyn tijd, in zyne gedichten te pas gebracht heeft: zijn helden met een Mars[47] of Hercules[48], en zyne beminde met een Venus[49] of Charis[50] vergeleken. Daer

* By gebrek van kund gheid in de wijsbegeerte der ouden, is men gewoon hunne dichters zeer onderschèiden te beschouwen; zommige achten hen te gering, andere wederom te hoog: beiden worden zy door hunne vooroordeelen belet de zaek wel te onderzoeken. Ik voor my geloof dat men een Grieksch of Latijnsch dichter in twee opzichten moet aenmerken, wanneer hy religie-zaken of verhandelt of in zyne verzen te pas brengt, te weten als wijsgeer of als dichter: Als wijsgeer volgt hy zyne reden en het begrip 't geen hem de natuer ingeeft van de volmaektheid: Dan zegt hy: „daar is één allerhoogste God, en van Jupiter hangt het bestuer af van alles wat bestaet;" dan noemt hy zyne Godheid: *Θεον αὐτον, ἀει μεγαν, ἀειν ἀνακτα· Πηλογονων ἐλατηρα, δικασπολον οὐρανιδησι* enz. of zegt volgends meer byzondere gevoelens van deze of geene secte, daer hy onder behoort: *μεσται δε Διος πασαι μεν ἀγνιαι, Πασαι τ'ανθρωπων ἀγοραι, μεστη τε θαλασσα, και λιμενες· παντη δε Διος κεγρημεθα παντες· Του γαρ και γενος ἐσμεν* enz. – Als dichter schikt hy zich naer den smaek van zijn tijd, naer de gevoelens van het gemeen, en het oordeel zyner lezeren: hy neemt de verdichtselen over welke men elkander verhaelde van zyne Goden, meer om 't gemeen behagen dan om zijn gedicht luister by te zetten. Dan zegt hy: *Ζευ, σε μεν 'Ιδαιοισιν ἐν οὐρεσι φασι γενεσθαι, Ζευ σε δ'ἐν Αρκαδιῃ· ποτεροι, πατηρ, ἐψευσαντο; Κρητες ἀει ψευσται,* enz. *'Εν δε σε Παρρασιῃ 'Ρειη τεκεν, ἠχι μαλιστα φασκεν ὀρος θαμνοισι περισκεφες* en wat dies meer is. Zelfs gaet hy verder, en zijn Poëtischen iever den teugel vierende, schikt hy zich naer het gemeen, en versiert zelfs, naer hunnen smaek, nieuwe verdichtselen, welke onder een verbloemden zin de waerheid verborgen houden: Dan verhaelt hy hun hoe Minerva uit Jupiters harsens geboren wordt, hoe Tantalus dorst in 't midden van een rivier, en diergelyken: Want wat de fabel-historie aengae, zy die dezelve geheel aen 't gemeen toeschryven, slaen even zeer den bal mis als die welke alles op rekening der dichteren stellen: Een Fransch wijsgeer zegt zeer wel: *Il est impossible de ne pas reconnaitre dans ces fables une peinture vivante de la nature entière: la pluspart des autres fables sont la corruption des histoires anciennes, ou le caprice de l'imagination. Il en est des anciennes fables, comme de nos contes modernes: il y en a des moraux qui sont charmans, il y en a qui sont insipides.*

47 *Mars:* in de mythologie god van de oorlog
48 *Hercules:* mythologische figuur van grote kracht
49 *Venus:* godin van de liefde
50 *Charis:* een van de drie Gratiën (godinnen van bekoring, vreugde en feestelijkheid)

de ander, verstoken van alzulke versierselen, welke hem zijn Godsdienst niet opleverde, altans niet om op dezelfde wyze te gebruiken, na vergeefsch iet anders gezocht te hebben om hiertegen[51] te stellen, eindelijk door ene slaefsche, en slechtgepaste navolging, tegen den smaek van zijn landaerd en de gevoelens van zijn tijd, de dwaesheden overneemt van een' Godsdienst welke hem doet walgen, en hier van gebruik maekt om zyne dichtstukken zoo[52] hy meent luister by te zetten?* – Of dunkt iemand dat men gevoeglyker een zoo genaemd stichtelijk of heilig gedicht uit een of ander hedendaegsch dichter tegen een Hymnus van Callimachus by voorbeeld zou kunnen stellen, en dan de vergelyking maken tussen beiden? – Wat het eerste belangt, 't is even als of men, ik zeg niet de copy met het origineel, maer eene ongepaste en zonder oordeel gemaekte afschetsing by het model vergeleek. Het twede paer koomt even kwalijk by elkander: tusschen deze twee is altans geene vergelyking te maken. Ten aenzien van de stoffe was het verschil wel haest[53] beslist, daer in dat opzicht de een zoo ver den ander overtreft, als de eene Godsdienst voortreflyker is boven den ander; maer dewijl de stof alleen den dichter niet uitmaekt, blijft het verschil in denzelfden stand als te voren, en niemand zal licht bepalen wie van hun, volgends zyne begrippen, den lof van zyne Godheid beter heeft gezongen dan de ander; het onderscheid het welk 'er tusschen beiden is, is te groot. Al wat in den een onbetamelijk kon geoordeeld worden is niet te min licht te verschonen, daer de ander, wanneer hy der volmaektheid op eenigerlei wyze te kort doet, een feil begaet die hem niemand kan vergeven. De een heeft een stoffe welke hy naer zijn zin kan schikken en veranderen, terwijl de ander zaken behandelt waer hy zelf niets van begrijpt, en dat[54] genoeg zou zijn als hy ze konde uitdrukken; met één woord, zoo groot het verschil is van de hoogste volmaektheid boven een chaos van verkeerdheid en gebrek, zoo groot is ook het verschil, het welke

* Zie op dit alles nader de Bylage achter deze Bedenkingen gevoegd. *(Deze bijlage is een essay op zichzelf van ongeveer gelijke lengte als het hier afgedrukte essay; omdat het voor een juist begrip van deze tekst niet belangrijk is, is het hier niet opgenomen).*

51 *hiertegen:* hier tegenover
52 *zoo:* naar
53 *haest:* gauw
54 *dat:* waarvan het

de onderscheiden godsdienst-beginselen stellen tusschen een Grieksch of Latijnsch dichter en een van onze hedendaegschen, wanneer zy de religie in hunne gedichten te pas brengen.

Een ander voordeel, dat de oude Dichtkunde heeft boven de nieuwe, bestaet in het onderscheid van gewoontens, voornal die welke op den godsdienst hun betrekking hebben. Het verschil dat dezelve stellen tusschen de oude en nieuwe dichters, vooral tusschen onze Nederlanders, en de Grieken en Romeinen is groter dan men zich wel verbeelden zou. Onder alle godsdiensten, de Joodsche zelfs niet uitgezonderd, is 'er geene bekend, waeraen meer plechtigheden verknocht[55] geweest zijn, dan die der Grieken en Romeinen; daer 'er in tegendeel geene eenvoudiger ooit by eenig volk in gebruik is geweest dan onze gereformeerde; de grootheid van dit verschil stelt ons buiten de mogelijkheid om iets op te leveren het geen zou kunnen opwegen tegen zoo vele gelykenissen, overgedragen[56] spreekwyzen, beschryvingen enz. waer mede de Grieken en Romeinen hunne dichtstukken gewoon waren te voorzien, alle genomen uit deze of geene byzondere gebruiken van hunnen godsdienst. Welk een wijd veld verschaften hun niet alle die offeranden, ieder geschikt naer[57] den aerd der Goden aen welken zy gedaen wierden; die verscheidenheid van plechtigheden, by het offeren zelfs[58] gebruiklijk; de voorzeggingen der Priesteren uit het vogelgeschrei, uit de ingewanden der dieren, enz.; de grote plechtigheid der vergoding, of der statige inleiding der Veldheeren in de stad na het behalen eener merkwaerdige overwinning, welke men triumph of ovatio noemde? verder alle die spelen, 't zy van vernuft, als het Blyspel, Treurspel en de Mimus[59]; 't zy van kracht, als het worstelen, lopen, rennen, vechten te paerd, of te voet, het werpen van de schijf of discus, enz.? Om nu niet te spreken van alle die byzondere gebruiken, welke in tijd van vrede of oorlog, geboorte of dood, blijdschap of droefheid, binnen en buiten 's huis, in de gemeene[60] zamenleving te Atheenen en te Rome plaets hadden, en waeraen de

55 *verknocht:* verbonden
56 *overgedragen:* overdrachtelijke
57 *geschikt naer:* overeenkomend met
58 *zelfs:* zelf
59 *Mimus:* pantomime
60 *gemeene:* gewone

dichtstukken der Ouden hun meesten opschik verschuldigd zijn. Wat hebben onze dichters om hier tegen te stellen? niets dan de vindingen van hun eigen vernuft*; hoe uitgestrekt moest het zelve dan niet zijn, eer een van hun zich verstoutte om een Grieksch of Latijnsch dichter den voorrang te betwisten. En wat moet men denken van die genen, welke deze twee te zamen hebben willen vergelyken?

Men zou meer over het verschil, dat de onderscheiden leeftijd tusschen de ouden en nieuwen stelt, kunnen bybrengen, 't geen de onmogelijkheid ener vergelyking zou voldingen[61]. – Men kan wijsgeerig beredeneeren, en zelfs met bewyzen aentonen, dat de genie[62] van alle volkeren op den ganschen aerdbodem dezelfde zy. Dezelfde beginsels van redeneering, ja zelfs de voetstappen van enen algemeenen smaek, of soort van beschouwing der zaken, en uitdrukking der gedachten doen zich aen het oog van een oplettend onderzoeker in de onderscheidene wyze van denken van zoo vele volkeren klaerblykelijk op[63]; deze algemeene smaek heeft zich allengskens verdeeld, na dat ieder volk zyne eigene gewoontens heeft aengenomen; en gelijk de hoofdaendoeningen van blijdschap of droefheid, vergenoeging of onvredenheid, zich schilderen op het wezen[64] van een kind, (dat de Grieken hierom eigenaerdig[65] de physionomie noemden), even eens is het met de wyze van redeneeren en het uitdrukken der gedachten gelegen: de eerste indrukselen van zaken, en de eerste wyze van beschou-

* De Fransche schouwburg heeft nooit een geschiedenis vertoont, waerin het volk zelf eenig belang hadt: eindelijk komt 'er een bekwaem vernuft, welke hier van het eerste voorbeeld geeft. Het stuk wordt wel vertoond en behaegt zoo zeer, dat men het boven Corneille en Racine durft verheffen. Kort hierop komt het in 't licht, en vele verwonderen zich over het gunstig oordeel der toehoorderen: met één woord, men zoekt te vergeefsch naer het geen men zich verbeeld hadt te zullen vinden, en men stelt 'er zelfs andere stukken van den zelfden maker boven. Welke is hier de reden van? de dichter was verstoken van alle die ornamenten, welke een Romeinsche of Grieksche geschiedenis aen Corneille of Racine opgaf, en de waerheid alleen moest by hem voldoen in een dichtstuk, waerin men de verhevenheid en het ongewone gemeenlijk zoekt.

61 *zou voldingen:* afdoende bewijzen
62 *genie:* aard
63 *op:* voor
64 *wezen:* gezicht
65 *eigenaerdig:* toepasselijk

wing der zelven die hem voorkomt[66] krijgt een soort van behebtheid by hem en vormt zijn oordeel. Hoe merkelijk is het onderscheid dat men in een gemeen[67] kind beschouwt in tegenstelling van een ander van meer geboorte? hoe groot moet het dan niet zijn van het eene volk boven het ander! Van de eersten zal 'er, uit honderd één, in ryper jaren noch in staet zijn om de wyze van denken, waeraen hy van jongs af gewent is geweest, te verbeteren; maer een Franschman zal de zaken nooit beschouwen gelijk een Spanjaerd doet, en geen Hollander kan zich zoo naer den trant der Italianen of Engelschen schikken, dat het onderscheid tusschen beiden niet nog altoos oneindig zou blyven; ja geheel Europa is niet in staet één man opteleveren, die de woeste denkbeelden der Turken of den byzonderen smaek der Chineezen zoo zou kunnen overnemen, dat hy zyne vorige wyze van denken met die, waeraen hy zich nu gewent hadt, gerekend kon worden verwisseld te hebben, daer in tegendeel een kind in Holland by voorbeeld geboren, en daerop terstond in 't Serrail[68] overgebracht, eer het nog vatbaer was voor het geen hy by zyne landsluiden hoorde en zag, met niet veel moeite zich aen de wyze van denken der Turken gewennen zou.* – Is nu dit verschil zoo groot, en hangt al het onderscheid dat wy in de genie van 't eene volk bespeuren in tegenstelling van 't ander, alleen van de verschillendheid der landaerden en gebruiken af, zoo besluit ik met recht: „derhalven is het onmogelijk eene rechte vergelyking te maken tusschen de voortbrengselen van twee onderscheiden volkeren, welke alleen van het verstand en oordeel afhangen"; ja, „derhalven is het vergelyken der vernuften van twee volkeren een t'zamenvoeging van denkbeelden, welke met elkander onbestaenbaer zijn, en waervan de een de ander omver werpt."

Voegt hier nu eens by het verschil 't welk de onderscheidenheid van tael stelt tusschen de oude en nieuwe Dichters: Chaque langue, zegt Mr. de Voltaire, a son genie,

* De Lezer kan hier mede vergelyken 't geen de Hr. Voltaire heeft in het eerste of twede hoofdstuk van zijn voortreflijk *Essay sur la Poesie Epique*.

66 *die hem voorkomt:* die zich bij hem opdoet

67 *gemeen:* gewoon

68 *Serrail:* paleis van een aanzienlijke Turk

en partie par le genie même du peuple qui la parle, partie par la construction de ses phrases, par la lon- ou la brieveté de ses mots, etc. Il est vrai que le Latin Grec étoient des Langues plus poëtiques et plus har- que celles de l'Europe moderne, etc. zie zijn aengehaeld *Essai*. Is dit laetste waer, 't geen niemand in twyfel getrokken wordt, wat zal men dan tegen stellen ten voordeele der nieuwen om den eve- tusschen beiden te kunnen doen luisteren?[71] – De vinden zich buiten dat noch belemmerd met de rijm- waer van de ouden ontheven zijn; welken dan het gebruik der dialekten, en de vrye schikking der vooruit hebben; alle voordeelen welken geene tael Europa tegenwoordig bezit.* – Wat mag toch de reden vraeg ik wederom, dat geen van onze vergelykers alle zwarigheden ingezien hebben? Zou het mogelijk de van den arbeid wezen, welke hen zoodanig in verblind heeft? In Horatius tijd was men gewoon te

Sumite materiam vestris, qui scribitis, aequam
Viribus, et VERSATE *diu.* –[72]

't Is onder de geleerden noch niet uitgemaekt of men in onze hedendaegsche dichters lessen vindt die van algemeener gebruik zijn dan deze is.

Hier mede zoude ik deze bedenkingen kunnen eindigen, en de bygebrachte bewyzen schynen voldoende te zijn voor mijn oogmerk; dit eene dien ik den Lezer te doen opmerken ten opzichte van het ontwerp myner partyen.[73] Wanneer ik dit stuk eerst begon te overwegen, dacht ik op[74] de wyze waerop men zoogenaemde *Oeuvres d'esprit*, waervan de dichtstukken het voornaemste gedeelte uitmaken, beoordeelen moest. Dit hieldt my stil, en ik begreep wel

* Vergelijk hiermede den brief van den *Duc de Cambray*, Fenelon, uitgegeven in M. la Motte *Reflexions sur la Rhetorique* p. 62.

69 *van:* door
70 *evenaer:* balans
71 *luisteren:* vinden
72 Kies een stof, evenredig aan je krachten en hou je er lang mee bezig (Horatius, *Ars Poetica*)
73 *het ontwerp myner partyen:* de schets van de door mij tegenover elkaar gestelde partijen
74 *op:* over

haest[75] waer de knoop gelegen was. Al wat op onze uiterlyke zinnen[76] valt of met dezelven[77] eenige betrekking heeft, kan uitgedrukt worden door de spraek: men weet wat men hoort, en kan een ander mededeelen iets 't geen men gezien heeft; alleen het oordeel heeft geen woorden om den indruk, welken deze of gene zaek op het zelve maekt, aen een ander mede te deelen; men kan zeggen, dit is goed, en dat is in tegendeel kwaed; deze gedachte is schoon en juist, daer die wederom deze of gene gebreken heeft die my mishagen; dus verre gaet het aen. Maer twee luiden lezen twee onderscheiden dichtstukken of ontmoeten twee schoone gedachten; beiden vinden zy die fraei, maer de een verkiest die welke de ander de minste rekent. Hoe! zegt de een, behaegt u die trek minder? my dunkt dat zy de ander verre te boven gaet; of is 'er een faut in die van R. die u haer beneden die van V. doet stellen? neen, maer de laetste is fraeijer; waerom is ze fraeijer? om dat ze my meer behaegt; wel waerom behaegt ze u meer? om dat ze fraeijer is. Zijn party[78] kan geen meer reden eisschen, dewijl hy 'er zelf geene andere heeft, om zijn oordeel te rechtmatigen, en den ander tot zijn gevoelen over te halen. Men moet dit verstaen van die gedachten waerop niets te berispen valt en die ieder op zich zelf beschouwd fraei zijn. De meeste zijn van dit soort, en dan is 't, met de Lezers, zoo veel hoofden zoo veel zinnen: ieder maekt zijn eigen keus, zonder dat hy zelf de reden weet waerom hy dezen of genen de voorrang geeft. Over de anderen[79] is het zelfs noch zeer moeilijk te oordeelen, voornamelijk als de faut gering is en niet terstond in 't oog loopt. Men zal een fijn oordeel hebben en iets afkeuren zonder dat men de reden daervan kan zeggen; een ander die noch verder ziet, wijst u de faut aen; men is 'er van[80] geraekt en voelt terstond waer het haperde, en men verwondert zich hoe men zelf dit niet heeft kunnen ontdekken. Zoo hangt dan dit alles af van de mate of liever de onderscheidenheid van oordeel. – In het beschouwen van al wat onder den naem van *Oeuvres d'esprit* bevat wordt, is het met het oordeel gelegen als met den smaek; de een verkiest deze spyzen, terwijl de ander van een tegen-

75 *wel haest:* weldra
76 *zinnen:* zintuigen
77 *met dezelven:* daarop
78 *party:* tegenpartij
79 *anderen:* andere (gedachten)
80 *van:* door

gestelde keuze is: beiden meenen zy gelijk te hebben, maer een verstandig rechter oordeelt deze spijs beter ten opzichte van den een, en gene slechter ten opzichte van den ander. Te vergeefsch zal men twisten of vleesch beter zy voor den smaek dan visch, en men zal 't nooit eens worden of de oude dichters boven de nieuwen moeten gesteld worden, om dat de goede gedachten van den een dezen of genen beter behagen dan die van den ander. Zou 't een dwaesheid zijn wanneer iemand zijn smaek en de keuze die hy maekte in spyzen aen een iegelijk[81] op wilde dringen, 't is verwaendheid de geheele wereld naer zyne[82] byzondere begrippen te willen doen oordeelen.

Maer gesteld zijnde alle die zwarigheden, waer van een genoeg was om de onmogelijkheid ener vergelyking te bewyzen, waren eens weggenomen: zou het dan noch niet trouwloos zijn de genie der Grieken en Romeinen te willen beoordeelen uit het gering gedeelte dat ons overig is gebleven van hunne werken, byzonder in de dichtkunde? Men heeft nagegaen, dat omtrent het zeven of achthonderste deel van 't geen eertijds te Atheenen of te Rome geschreven is, na een reeks van zoo veel eeuwen en zoo vele wisselvalligheden, als Europa in al dien tijd ondergaen heeft, aen ons is nagebleven; en van de hedendaegsche dichteren is 'er niet een, wiens geringste Ode of gemeenste[83] Vaudeville[84] niet door de drukkunst vereeuwigd is. – Zoo zou zich iemand belaglijk maken, wanneer hy de Nederlanders of Franschen by voorbeeld wilde verheffen boven de Romeinen, daerom dat de eersten zich sterk toegelegd hebben op het Treurspel, en in dat soort voorname stukken hebben voortgebracht, daer de laetsten niets hebben om hier tegen te stellen dan de Tragedien van den jongen Seneca, waeruit 'er eenige valschelijk zijn' naem schynen te dragen, doch waervan de besten niet te min gansch niet te verachten zijn. Onkundige! heeft niet Rome een der volmaekste treurspelen opgeleverd, die ooit op eenig toneel vertoond zijn? de *Medea* van Ovidius te weten, dat meesterstuk, waervan zoo groot een ophef gemaekt is door Tacitus en Quintilianus, luiden op wier oordeel nog al wat te verlaten is. Dog

81 *iegelijk:* ieder
82 *zyne:* zijn eigen
83 *gemeenste:* eenvoudigste
84 *Vaudeville:* musical

dewijl ons hiervan niets is overgebleven, zou men het gemeen[85] gaerne in de hand stoppen, dat de Romeinen verstoken geweest waren van een gedicht, 't geen juist dat geene is waerin de alleroudste dichters onder hen hunne eerste krachten beproefd hebben, niet tegenstaende de tijd ons, door het verdelgen der werken van Livius, Trabeas, Accius, Ennius enz. de bronnen ontrukt heeft, waeruit naderhand Virgilius en andere uitmuntende dichters verscheiden hunner beste vindingen hebben overgenomen. De *Medea* van Ovidius doet my aen Euripides denken; van de honderd en twee Treurspelen waervan wy de namen alleen weten, en die ten tyde van Stobaeus by voorbeeld noch meest allen in wezen waren, zijn 'er tegenwoordig 19 overig. En hadden wy van elk Grieksch of Latijnsch dichter noch maer zoo veel! Een oneindig getal is 'er waervan ons niet[86] dan de naem is gebleven; anderen, wier bewaerde brokken dikwils maer uit vijf of ses regels bestaende ons te vergeefsch doen zuchten om het verlies van dien schat waervan zy de gulden overblijfselen zijn. Men oordeelt van den smaek[87] waerin Anacreon zijn gezangen schreef, uit die welke wy van hem hebben; en het is waerschijnlijk dat 'er eenige onder zijn welke zijn naem verdienen; maer die immer[88] vergeleken heeft de fragmenten, welke men hier en daer van hem vindt, ziet wel haest[89] hoe veel Anacreon van Anacreon verschille. Ik begeef my hier niet verder in. Onkundigen zijn hier onvatbaer voor, en iemand die maer het minste hierin gedaen heeft weet dit van zich zelven. Dit is zeker: wie de disch-redenen enkel van Athenaeus gelezen en verstaen heeft, zal zich nooit laten overhalen om een vergelyking tusschen de oude en nieuwe dichters te maken.

En dan noch behalven dat: zijn niet alle onze hedendaegsche dichtstukken door hunne makers rypelijk overwogen en naer hunnen zin beschaeft. Wie den eersten druk der *Henriade*[90] leest en vergelijkt met de laetste uitgaven welke wy daer van hebben, zal den verhaesten arbeid enes jongelings in het uitgewerkt dichtstuk van een ervaren

85 *gemeen:* volk
86 *niet:* niets
87 *van den smaek:* over de stijl
88 *immer:* ooit
89 *wel haest:* weldra
90 *Henriade:* dichtwerk van Voltaire, in het Nederlands vertaald door Feitama

kenner veranderd vinden. Feitama hadt de *Telemacque*[91] in dichtmaet gebracht, en het gemeen was zeer voldaen over zijn arbeid; dertig jaren verliepen 'er na deze uitgave, eer hy het naer zijn zin beschaefd[92] hadt en men stondt verwonderd over de grote netheid, waer door hy zichzelven overtrof; ieder moest bekennen dat Feitama alleen in staet was om Feitama te verbeteren. Het zelfde kan men zeggen van Hooft, als men zyne eerste gedichten van 't jaer 1618 met de latere uitgaven vergelijkt, en vooral ook van Vondel wiens *Palamedes* en *Hekuba* van 1625 of 26, zoo zeer verbeterd zijn, dat die van 't jaer 1652 dezelfde stukken niet gelyken, om nu van de dichtbeschaving van Hoogvliet en anderen geen melding te maken. – Is het ook aldus met de Grieksche en Romeinsche dichters gelegen? Virgilius belastte uitdruklijk by uitersten wille dat men zijn Aeneis zou hebben te verbranden, en Ovidius wierdt door zyne ongenade by Augustus belet zyne *Metamorphosis* over te zien en te beschaven; carmina, zeide hy, de domini funere rapta sui[93]. Beide deze stukken zijn ons enkel overgebleven zoo als zy door hunne makers in den Poëtischen iever ontworpen en achter elkander afgeschreven zijn, het welk oorzaek is dat by Virgilius noch zoo vele halve verzen gevonden worden, daer hy zich niet by stil wilde houden om den draed zyner gedachten niet te verliezen. In de *Iliade* en *Odyssée* hebben wy noch sterker voorbeeld hier van: geen van deze twee gedichten kan ons buiten een zonderling wonderwerk zoo zijn overgebleven, als Homerus het heeft na gelaten. Vier eeuwen zyn 'er verlopen eer men een woord van dezelven geschreven hadt; denkt nu eens hoe het met een gedicht moet gaen 't geen enkel door het geheugen van het gemeen bewaerd wordt. Een Grieksch Vorst, die niet ongemeen[94] uitmuntte in geleerdheid, en ten minste zelfs[95] geen dichter was, verzamelde al wat men uit beiden onthouden hadt, en bracht dit in orde. Enige eeuwen later nam een Grammaticus de vryheid zich bevoegd te oordeelen om Homerus na[96] zijn goedvinden te herstellen; dit vers komt

91 *Telemacque:* dichtwerk van Fénélon
92 *beschaefd:* gepolijst
93 mijn gedichten zijn ontrukt aan de dood (de ballingschap) van hun maker (Ovidius, *Tristia*)
94 *ongemeen:* buitengewoon
95 *zelfs:* zelf
96 *na:* naar

hier niet te pas, zeide hy, en is zijn' maker onwaerdig, of, hier moet dit gelezen worden, en daer wederom wat anders. Ik beken, onze tegenwoordige Critici gaen op dezelfde wyze te werk, en men heeft reden zich te verwonderen over hun doorzicht en hun arbeid goed te keuren; maer of hun eerste voorganger zich niet wat veel heeft aengematigd, en of wy geen beter *Ilias* zouden hebben als wy de uitgaef van Pisistratus hadden, zal ik niet bepalen. Dit zy genoeg, dat de Lezer begrype, hoe groot een onderscheid ook dit maekt tusschen de oude en nieuwe dichteren, en hoe zeer zy de ouden te kort doen, welke de onvolmaekten en halfafgewerkte stukken die wy van hun hebben met de doorknede en wel-overdachte werken der nieuwen in vergelyking willen brengen.

Hier mede besluit ik deze bedenkingen. Heeft iemand niet te min noch lust om vergelykingen te maken tusschen onderscheiden vernuften, laet hy de *Comparaisons* van P. Rapin zich ter navolging voorstellen, of 't geen de Hr. Tollius in dezen trant geschreven heeft. Laet hy dan Miltons Verloren Paradijs vergelyken met den *Lucifer* en *Adam* van Vondel: beiden hebben zy dezelfde stof bewerkt. Of laet hy dezelve tegen de *Gierusalemme Liberata* van Torq. Tasso stellen, indien hy twee heldendichten wil nemen. Anders kon hy Shakespeare om den voorrang met Corneille doen twisten, of Voltaire met Addison, hoewel het onderscheid hier wederom zeer groot zy. Laet hem anders de moderne Latijnsche dichters vergelyken met de Vaderlandsche, de Franschen met de Engelschen, of wat dies meer is. Maer laet hy toch vooral zijn stuk eerst door denken; en heeft hy genen byzonderen lust daertoe, laet hy terstond zijn voornemen staken: de eerste stof welke hem hierop inschiet[97], zal naer alle waerschijnlijkheid nuttiger zijn dan deze.

97 *hierop inschiet:* hierna te binnen schiet

HISTORIE VAN EEN TROJAANSCH PAERD

van Pieter van Woensel

Er zijn beschrijvers van onze letterkunde en samenstellers van bloemlezingen die Van Woensel óf helemaal niet, óf maar schoorvoetend in het domein der literatuur toelaten. Dat kan natuurlijk samenhangen met hun mogelijk niet al te positieve oordeel over de kwaliteit van zijn werk. Ook zou men van mening kunnen zijn dat het geen 'letterkunde' is, hoewel de magische cirkel waarbinnen men van literatuur wil spreken, wijd getrokken kan worden. Hoe dan ook, algemeen wordt Van Woensel als een buitenbeentje in onze literatuur beschouwd. Hij was arts, maar de gedachte dat dit hiervoor een afdoende verklaring zou vormen, is natuurlijk absurd! In onze letterkunde neemt immers het gilde der artsen met bij voorbeeld Samuel Coster, Pieter Bernagie, Jan Pieter Heye, Frederik van Eeden, Arnold Aletrino, Slauerhoff, Marie Vasalis, Belcampo en Simon Vestdijk te duidelijk een luisterrijke plaats in.

Van Woensels buitenspelpositie is allereerst een gevolg van het feit dat hij geen 'officiële' letterkundige was. Hij bouwde niet met gedichten, romans, toneelspelen en wat dies meer zij, een echt literair oeuvre en een gedegen image op. Oneerbiedig sprak hij de muzen, de klassieke beschermgodinnen der kunsten, onder wier hoede menige schrijver zich nog veilig voelde, aan als 'erfvijandinnen van het waare'. Zijn 'oeuvre' bestaat eenvoudig uit 'reisaantekeningen' en vier jaargangen van een almanak. Maar hierin staat zijn geestelijk profiel scherp getekend. Hij blijkt een goed waarnemer en beschrijver van de werkelijkheid rondom zich. Van diepgaande abstracte beschouwingen heeft hij afkeer. Met een onafhankelijke, kritische geest, niet verstoken van satirische gaven, hanteert hij een vlotte, scherpe pen. Hij doet

door de aard van zijn werk en zijn schrijverspersoonlijkheid aan latere auteurs als Multatuli, Ter Braak en Du Perron denken, door zijn levensloop aan Slauerhoff. Van Woensel is echter excentrieker. Hij schept er ook een uitdagend behagen in zonderling te schijnen, en heeft daarbij geen last van valse schaamte. Soms komt zijn zonderlinge grilligheid merkwaardig overeen met iets wat achteraf in de twintigste eeuw een reële gestalte heeft gekregen. Zo wanneer hij in een van zijn boeken Turkije het idee aan de hand doet bij een buitenlandse aanval een soort bacteriologische oorlog te gaan voeren, met pestbacillen. Als dit wordt toegepast, komt hem in menige Turkse stad een standbeeld toe, vindt hij. Hij trok zich van de normen van wat in zijn tijd welvoeglijk was, niet zo erg veel aan, en choqueerde daardoor zijn tijdgenoten wel eens.

Na zijn medische studie trok de jonge Van Woensel – geboren in 1747 – naar Rusland, waar hij op verschillende plaatsen als militair arts werkzaam was. Daarna werd hij in Nederland arts bij de marine. In de jaren 1784-1789 maakte hij een tweede grote reis, door Turkije en Rusland. Van zijn omzwervingen waren een tweetal publikaties het gevolg: *Aanteekeningen, gehouden op eene reis door Turkijen, Natolien, de Krim en Rusland* (2 delen, 1790 en 1795) en *Rusland beschouwd* (1804). Deze boeken doen meer aan los zand dan aan massieve rotsblokken denken. Zij bevatten talloze gegevens, anekdotes, schetsjes, ideeën van de auteur zelf naar aanleiding van waarnemingen en gebeurtenissen, enzovoort. Hij toont als reisverslaggever vooral voorkeur voor het buitenissige. 'In alles behaagt mij de afwisseling', zegt hij zelf ergens; en ook: 'Een behagelijke nieuwe dwaling is mij welkomer dan eene verlepte waarheid'. Deze laatste bewering is echter eerder uit zijn lust tot paradoxaal formuleren voortgekomen dan uit zijn overtuiging. Zucht naar waarheid is juist een van de aantrekkelijke eigenschappen van deze auteur.

Zijn meer ontledende dan samenvattende geest, zijn voorkeur voor van-de-hak-op-de-tak-springen kon hij nog beter uitleven in zijn *Lantaarn*, die hij onder de schuilnaam Amurath-Effendi, Hekim Bachi, publiceerde in 1792, 1796 1798 en 1800. Ze bevatten allerlei. Naast de gewone almanak-gegevens betreffende zon- en maanstanden en kerke-

lijke en nationale feestdagen: kortere en langere artikelen over bij voorbeeld *De Aarde*, waarin onder andere een nogal statistische benadering opvalt, over *De natuurlijke gesteldheid van ons vaderland*, met onder andere pleidooien voor het gebruik van meer kruiden in onze nationale pot en voor jenever: 'Jenever is slecht, maar dit kwaad is niet te vergelijken met de voordeelen ervan.' Immers: de mens is 'niet veel meer dan een wandelende distilleerketel, waaruit gij voorzeker geen geest zult trekken, zo gij er niet dan water ingiet'. En een overmaat van 'geest' vindt Van Woensel juist geen kenmerk van de Nederlanders. Als arts pleit hij, behalve voor bovengenoemde ingrediënten, voor meer lichaamsbeweging en een grotere lichamelijke zindelijkheid. Hij neemt van de andere kant *De zedelijke toestand der Nederlandsche natie* in bescherming tegen een hooggeleerde pessimist. In een artikel over *De kinder-teelt* pleit hij voor een zekere beperking in dezen (zelf bleef hij levenslang vrijgezel).

Ook in deze almanakken komt hij naarvoren als een kosmopoliet. Hij was dit door zijn aard, maar temeer door zijn reizen, 'de stevigste borstel tegen nationale hoogmoed', vindt hijzelf. Zijn afstand tot onze nationale hebbelijkheden is mede door zijn omzwervingen groter dan van de doorsnee-Nederlander. Op die afstand kan hij zijn landgenoten en alles wat hun eigen en dierbaar is, het beste door zijn kritische bril bekijken, en hij bespaart hun zijn bevindingen niet.

De geestelijke instelling van waaruit hij schreef, was tevens die van de 18e-eeuwse rationalist. Met zijn scherpe ontleedmes trachtte hij alle niet op zedelijkheid steunende toestanden en meningen uit te snijden. Iets wat krachtens traditie bestond, had voor hem daardoor nog geen waarde. Hij was typisch een 'vrijdenker'. Hij was anti-kerkelijk, anti-conventies, anti-adel, enzovoort. Hij wees op het werk van de Engelse verlichtingsfilosoof (over rationalisme en verlichting: zie deel 16) John Locke, om vast te stellen dat zijn landgenoten bijna een eeuw later nóg lang zover niet waren, en prijsvragen uitschreven voor verhandelingen over onderwerpen waarover Locke allang afdoende standaardwerken geschreven had.

Deze rationalistische geest is haast tastbaar in bij voor-

beeld een artikel over de *Nationaale Opvoeding*. Dit onderwerp ligt Van Woensel na aan het hart. Elke jaargang van zijn Almanak bevat een prent van een kraaiende haan, met het onderschrift:

Gelijk de wakk're Haan tot kraayen is genegen,
Zoo laat u, Jonge Jeugd, tot onderwijs bewegen.

Bij zijn beschouwing over *Nationaale Opvoeding* zet hij zich om te beginnen af tegen twee soorten mensen: tegen hen die ''t menschdom alle tot geleerden, tot professoren gemaakt hebbende, van onze aarde eene universiteit trachten te maaken', en tegen hen die ''t menschdom in een hoop van godgeleerden, priesters, munnikken, anachoreeten, enz.' zouden willen veranderen, en 'ons een leeven, bestemd tot werking, in bespiegeling doen doorbrengen; en ons... hier op aarde hompelende en strompelende, hals en beenen breekende over de paden des leevens (zonder ons te wijzen, hoe er de doornen van uit den weg te ruimen, verbiedende ons de bloemen aan te raaken, de vruchten afteplukken) den hemel inlootzen.' Elk wezen is volmaakt als het voldoet aan zijn bestemming; de bestemming van de mens is: 'te arbeiden, te eeten, te drinken, van den arbeid uitterusten, en zich hervoortebrengen (= zich te realiseren, voor den dag te komen)'. Met deze uitgangspunten ontplooit de schrijver dan zijn visie op het Nederlandse onderwijs en zijn tekorten. Hij ziet als allereerste vereiste voor onderwijs, dat het praktisch is, dat het de mensen in hun omstandigheden, in staat zal stellen door hoge vakbekwaamheid goed hun kost te verdienen. Het verband tussen onderwijs en economie is bepaald geen uitvinding van de 20e eeuw, en werd door Van Woensel al scherp gezien (elders leverde hij een pleidooi voor een handelshogeschool; deze werd in 1913 gesticht!) Maar, aldus Van Woensel, eigenlijk moesten we beginnen met 'de opvoeding van de opvoeders', wat misschien 'min den raad des zedemeesters dan den dwang des wetgevers vordert'. Een voorspel van de schoolstrijd? Kon het ook niet een stellingname in een hedendaags debat zijn, nu het onderwijs ruim een kwart van onze nationale begroting vraagt? Het is wel zeer verrassend in dit artikel van Van Woensel al een fervente bestrijding van de hoor-colleges aan de universiteiten aan te treffen, waar hij tekeer

gaat tegen de 'geleerde dagdieverij', 'de gewoonte om de studenten... te amuseren of te ennuyeren met het schrijven van dictaten', die gevuld worden met 'dingen..., welke men even goed of beter, zeker met meer gemak en minder kosten in 100 gedrukte boeken leezen en leeren kan'.

Niets had echter meer Van Woensels belangstelling dan de politiek. Nu was wat dit betreft het einde van de 18e eeuw niet zonder opwindende gebeurtenissen. De inval van de Fransen maakte een einde aan onze Republiek der Verenigde Nederlanden, die het na zijn bloeitijd in de 17e eeuw, ondanks haar gebrekkige opbouw en zwakheid, nog een eeuw had weten uit te houden. Zij maakte plaats voor de Bataafse Republiek, praktisch een satellietstaat van het revolutionaire Frankrijk. De strubbelingen waarmee dit gepaard ging, het machteloze gepraat in de Nationale Vergaderingen, de pathetische revolutiegevoelens die in ons volk losgeslagen werden, dit alles was (on)dankbaar doelwit van Amureth's spotternijen. Hijzelf belijdt in een Politieke Confessie, dat hij het stadhouderschap van de oude republiek nodig vond om het losse samenstel nog enig 'ciment' te geven, maar dat hij hiervoor de laatste stadhouder even ongeschikt vond als het vijfde rad aan een wagen. De omwenteling verwelkomde hij als 'de laatste revolutie', zoals een vrouw blij is bevallen te zijn, ongeacht of het kind 'een engel of een moollickje' (= een duivelse lelijkerd) is. 'Het wichtje begint echter al lelijk om zich heen te slaan.'

Vanuit deze achtergrond kan men de geestige politieke satire *Historie van een Trojaansch Paerd* begrijpen, waarin ook een onopzettelijk, maar scherp zelfportret van de schrijver vervat ligt. Met het Trojaanse paard doelt hij samenvattend op de Fransen, wier komst begunstigd is door de tegenstanders van de stadhouder, de 'kezen'. Het is een wonderlijk beest, dat de stadhouder ('stalhouder') van de Nederlanden ('Bestiania'): 'Ambidubius', oftewel 'Vleesch-noch-Visch', komt vervangen.

'Die het vatten kan, die vatt' het', was het motto bij een andere satire over hetzelfde onderwerp. Het werd 'gevat': dit opstel deed voor de overheid de deur dicht. De Amsterdamse politie, toen geenszins onderbemand, greep in, en verbood de provo en diens uitgever de verdere verspreiding van jaargang 1800 van *De Lantaarn*. In een alsnog haastig

gepubliceerde *Bijlichter* maakte Van Woensel zijn ware naam bekend. Hij ontkende dat zijn *Trojaanse Paerd* een aanval was op de Fransen zonder meer; wel op de Fransen vóór Napoleon! Dat het ook een aanval was op de Fransgezinde Nederlanders, behoefde blijkbaar geen ontkenning: daar zat de zere plek blijkbaar niet.

Van Woensel mocht ontkennen wat hij wilde, een verdere *Lantaarn* is niet meer verschenen. In 1808 stierf deze verlichte bijlichter, die althans de verdienste had voor ons in zijn beste werk nóg aanstekelijk te zijn, doordat hij, afgezien van al het andere, in pittig, levendig, soms spreektaalachtig Nederlands schreef, wat niemand van de 'officiële' schrijvers gepermitteerd vond.

PIETER VAN WOENSEL

*

HISTORIE VAN EEN TROJAANSCH PAERD[1]

*

INLEIDING EN INROEPING[2]

Dit papier is toegeweid aan de Historie van een Trojaansch Paerd, het booste van alle Trojaansche Paerden.

Wie zal mij bijstaen in eene zo halsbreekende onderneeming? Zanggodinnen![3]... Neen! met u, Lolgodinnen! wil ik niets te doen hebben. Gij, erfvijandinnen van het waare! gij zoudt, in een verhaal, uit zich zelven reeds vol van onwaarschijnelijkheeden, mij voorzeker van den wal in de sloot helpen; en behalven dat, kan professor X u alle negen, en nog wel negentien drukkers beezig houden.

Evenwel wil ik dit alleen, met een enkel woord, vraagen; maar liegt niet! zijn 'er geniën[4] van groote afgestorvenen, die nog zweeven over de aarde, en zich nog bemoeijen met het geen 'er op omgaat? Zo roepe ik aan de genie van hem,

1 *Trojaansch Paerd*: na een jarenlange belegering veroverden de Grieken de stad Troje door een list: zij trokken zich schijnbaar terug en lieten een groot houten paard achter; dit werd door de Trojanen binnen de stad gebracht, waarna, in de nacht, de erin verborgen soldaten tevoorschijn kwamen en voor hun inmiddels voor de stadswallen verschenen wapenbroeders de poorten openden.

2 *Inroeping:* aanroeping

3 *Zanggodinnen:* Muzen, beschermgodinnen van kunsten en wetenschappen; het was een literaire mode deze, in navolging van klassieke schrijvers, aan het begin van een groot werk aan te roepen

4 *geniën:* geesten

die alles, wat boven – op – en onder de aarde leeft en is, ging inventariseeren; en ieder artiekel zo behendig wist te beschrijven, dat een blind man het in donker kan vinden; of wel de genie van hem, die de 240 spieren van een Hout-Rups durfde uit een te splijten, den twijfelaars toeroepende: dat de ongelovige het mij nadoe, en zo hij 't niet gelooven wil, ze zelve telle. Zulke bescherm-engels zijn het, wier hulpe ik behoev'. Een van beiden of wel beiden, staat mij bij! en helpt mij mijne Bataafsche Medeburgers kennen, een gedierte, tot nog toe op geen catalogus te vinden.

Inderdaad, wie meer dan ik behoefde een Bescherm-engel! Eene verse wonde laat zich bezwaarlijk behandelen. ô Trojaansch Paerd! hoe talleloos veelen hinken nog pijnelijk aan uwe kneuzingen. In waarheid! 't is meer dan kaerels-werk iemand te doen lagchen, die kies-pijn heeft.

Verum enim vero[5] (zegt Voltaire in zoortgelijk geval) alles wel ingezien en wel bekeeken zijnde, zal het verre best[6] zijn, en zanggodinnen en bescherm-engels, mitsgaders alle groote en kleine geniën, voor St. Felten[7] te laaten loopen; want zo het mij lustte iedereen den mond open te doen, om informatie omtrent den Held van deeze Historie, en ik alle zijne kneepen en godvergeeten parten[8], die men mij van hem mogt inluisteren[9], wilde opteekenen, ik reeken, dat de 'heele waereld te klein zou zijn, om zijne leevens-historie te bevatten.

En dat zou wat te druk loopen!

BESCHRIJVING VAN EEN TROJAANSCH PAERD

Op geen catalogus te vinden. Dit is indedaad te verwonderen. Want weet, en zijne bitterste vijanden weeten en bekennen het gewillig, dat het Kameel-paerd[10], het grootste der tot nog toe bekende dieren, 'er maar een kind bij is in groote.

Dan[11] is het Trojaansch Paerd in weezenlijkheid groot, de verbeelding welke hij heeft van zich zelven is nog veel

5 *Verum enim vero:* maar toch!
6 *verre best:* verreweg het beste
7 *voor St. Felten:* naar de maan
8 *parten:* streken
9 *inluisteren:* influisteren
10 *het Kameel-paerd:* de giraffe
11 *Dan:* maar

grooter. Zo meende hij, (en deeze meening heeft hij tot groote geruststelling van de waereld meenigmaal lucht gegeeven) wanneer hij zijne vier pooten uitstrekte, geheel Europa te kunnen overdekken; meer of min als die van[12] Geneve, wanneer ieder burger zijn hemd te bleeken legt, de geheele domeinen van die republiek een linnen tapijt geeven.

De gezichtkundigen zullen deeze begoocheling aan eene fout in de constructie van zijn oog wijten; want van hen leeren wij, dat wij de voorwerpen zien, onder die dimensie of maat van groote, als de bolheid van 't oog gebiedt. Maar 't zonderlinge van de historie is, dat, terwijl het Trojaansch Paerd zich zelven aanzag als half zo groot als de geheele waereld, hij rondsom op alles neêrzag, als of 't dwergjes waren.

Deeze gezichtkundige tegenstrijdigheid heeft mij lang in groote verleegenheid gebragt. Eindelijk herinnerde ik mij de opinie van de zulken, die beweeren, dat zo de natuur ons twee oogen geeft, het eene als maar voor 't breeken is[13]; daar wij uit maar één oog te gelijk zien. Dit lost alle zwarigheid op; en zo[14] 't Trojaansch Paerd zich zelven met het eene oog beschouwde, dat vergrootte, hij het andere, dat verkleinde, bezigde om rondsöm zich te zien. En zo zal 't dan wel weezen!

Van de Afkomst en eenige eigenschappen van 't Trojaansche Paerd.

't Is als of 't Paerd reeds met mij aan de[15] hol was, ten minste met mijn hoofd. Ik heb daar mooitjes 't hembd over den rok getrokken, en daar ik dit beestje reeds ging beschrijven, noch geen woord gekikt van zijn afkomst. Excuseer.

Dit zult gij, Mannen-Burgers, doen zo gij u, in 't allerminste een denkbeeld kunt maaken van de verleegenheid, waarin mijn beklemd gemoed zich thans bevindt.

12 *die van:* de bewoners van (de republiek)
13 *als maar... is:* a.h.w. nergens anders voor is als met het oog op mogelijke breuk (als er eens een kapot gaat)
14 *zo:* terwijl
15 *aan de:* op

Digressie[16] *over de kleine en groote verleegenheeden.*

I. 't Is bij mij nog niet uitgemaakt, of deeze cierlijke episode hier, dan wel aan 't einde van dit hoofdstuk past; en dit maakt mij dubbel verleegen; daar ik zelve niet weet, of 't eene kleine dan groote verleegendheid is.

II. Verbeeld u een juffertje, dat voor haar trouwen eens gestruikeld hadt, en wiens historie, nu daar zij pas getrouwd is, faliekant uitkomt. Ach! hebt gij geen' deernis? Ziet! hoe 't arme ding 't zweet van alle kanten uitbreekt! In waarheid, wij behoorden zo gestreng niet te zijn. Deeze onrechtvaardigheid kleedt[17] ons te slechter, naar maate wij, al veeltijds[18], zelven de struikelblokken haar voor de voeten brengen.

III. Wie is 'er, die durft beweeren, dat hij niet meer of min verleegen was, toen hij zich neêrzette op 't stoeltje, om zich een kies te laaten trekken, waarvan de kroon was afgebrooken?

IV. Wanneer iemand uit het stof verheeven wordt tot het hoogste aanzien, wanneer hij, die voor een jaar geen dubbeltje hadt, om zijn schoenlapper te betaalen, nu koets, paerden, buiten-plaats, livreibedienden houdt, en zich de airs geeft van al vrij wat te zijn, wanneer zo iemand gevraagt wordt naa zijne familie, zoudt gij ook meenen, dat hij in 't naauw zit? want met goed fatzoen kan hij niet wel[19] antwoorden, als zeker iemand (wiens naam mij nu niet wil invallen) „Ik heb geen vader, ik heb geen moeder."

Niets van dit alles kan haalen[20] bij mijne tegenswoordige beneepenheid. – Enfin ter zaake, en 't moet 'er uit: 't Is u bekend uit de Natuurlijke en Onnatuurlijke historie van 't Paerd, dat in 't eerste geval[21] het veulen gebooren werdt uit de conversatie[22] van een Hengst met eene Merrie, in 't tweede geval met eene Ezelinne.

Nu zal de benaaming van Paerd u hebben doen bevroeden, dat 'er hier wederom zo wat micmac, iets niet recht pluis in til was. Maar Hemel! menschen! hoe verre zijt gij de plank mis!

16 *Digressie:* uitweiding
17 *kleedt:* past
18 *al veeltijds:* heel dikwijls
19 *wel:* goed
20 *haalen:* het halen
21 *in 't eerste geval:* nl. volgens de *Natuurlijke* historie
22 *conversatie:* omgang

Drinkt eens.

Het Trojaansche Paerd, waarover ik u onderhoud (in kennisse zijt gij 'er reeds lang mede gebragt tot uw groot profijt!) is gebooren uit 't huwelijk van een Paauw met een Slang.

Weg! weg! zult gij zeggen, met zulke sprookjes. Een ogenblik, en gij zult mij bijval geeven.

Ik behoorde evenwel vooraf te laaten gaan, dat de hoedanigheeden van den vader en moeder mijns helds, in zo gelijke maaten, geämalgameerd[23] zijn in zijne compositie[24], dat het eene onmoogelijkheid is, te bestemmen, wie van beiden het meeste aandeel in deeze fabriek[25] gehad heeft.

Om nu zijne bovengezegde afkomst te staaven, zo dient, dat men dit Paerd meest hier ter stede ziet gaan of loopen op zijn achterste pooten, met de borst hoog opgeheeven, met een groote vederbos, een bonte pluimagie, op den kop. Ook zijn tred, die staatig en hoogmoedig is, verraadt zijn oorsprong: zijnde hij, even als de Paauwen, ongewoon voor iemand te wijken.

Wederom als de occasie[26] het zo presenteert, weet dit beestje zich zeer klein te maaken; 't trekt zijne pootjes in, en plakt zich vlak tegen de aarde in eene kruipende gestalte, houdt zich in schijn stil, maar legt eigenlijk op de loer, neemt even als de helft van zijne familie een sprong, en zit u op 't lijf.

Hier mede houde ik dit stuk[27] van de afkomst van mijn held voor voldongen; en mijn gemoed ontheeven van een zwaar pak.

Lezers! ik sprak zo even van het kiezentrekken. Ik weet niet of gij eens 's maandags op de Botermarkt (te Amsteldam.) den behendigen S. Lehman zag dommineeren[28] in de menschelijke gebitten, en de geruïneerde tanden de monden uittoveren. Misschien hebt gij 't gezien en bewondert; maar hebt gij ook waargenomen het onderscheid in de gelaatstrekken tusschen hem, die de chais[29] op- en hem, die de chais afsteigt? En nu kunt gij u een denkbeeld maaken, hoe luchtig[30] ik mij gevoel na dit moeijelijkste hoofdstuk

23 *geämalgameerd:* vermengd
24 *compositie:* samenstelling
25 *deeze fabriek:* dit maaksel
26 *occasie:* gelegenheid
27 *stuk:* onderwerp
28 *dommineeren:* huishouden
29 *chais:* stoel
30 *luchtig:* opgelucht

van deeze moeijelijke historie te hebben afgeweeven; luchtig als iemand, wien eindelijk een kies getrokken is, waartegen hij lang hadt geprotesteerd.

Van de kenmerken en eenige hoedanigheeden van 't Trojaansche Paerd.

Men kent de Leeuwen aan de klaauwen, de Haanen aan de kam, en de Trojaansche Paerden aan de snoet.

Mijn held hadt 'er een van eene singulieren conformatie.[31] Meest altoos hadt hij de bovenlip en neusgaten geheel opgetrokken, zodat men en tanden en tandvleesch naakt zag.

Des kundigen zijn 't niet eens op 't stuk der oorzaaken deezer singulariteit. Deeze[32] beweeren, dat zulke trekkingen niet[33] anders waren dan een aart[34] van geeuwing, het uitwerkzel van honger. Anderen wederom houden staande, dat deeze optrekkingen van den neus een luchtje hadden van[35] zijn paauwachtigen oorsprong, en een kenmerk waren van de goede opinie, die 't dier van zich, en der slechte die hij van anderen hadt. Ik voor mij laat de zaak in 't midden.

Uit deeze opgesperde[36] en opgetrokken neusgaten kwam bestendig een sterke wind. Voorbeeldeloos was de heerschappij des Trojaanschen Paerds over deeze vloeistoffe; want op denzelven tijd, dat de wind komende uit 't eene neusgat gloeijend heet was, kon men 't niet houden van wegens de koude welke uit 't andere kwam.

Bij wijlen kon het dier sterk uitädemen; en dan was die adem alles overtreffende in lieflijkheid. Edoch, deeze lieflijkheid had dit gemeen met de witte leliën, dat zij wel een aangenaame geur van zich gaf, doch dat zij, te sterk opgesnooven, de harsens bedwelmde, en hen, die deeze uitademing te greetig ingeslorpt hadden, deeden in 't rond draaijen, en den een tegen den ander met 't hoofd aanloopen. –

De parfuim-werkers zijn in de gewoonte hunne flesjes zorgvuldig te kurken; daar zij bij ondervinding weeten,

31 *singulieren conformatie:* zonderlinge samenstelling
32 *Deeze:* sommigen
33 *niet:* niets
34 *aart:* soort
35 *een luchtje hadden van:* iets te maken hadden met
36 *opgesperde:* open-

dat, bij foute[37] van deeze voorzorg, de geur van hunne welriekende wateren vervliegt. Het bedwelmend, ja gekmaakend parfuim, dat het Trojaansch Paerd uitädemde, was, schoon extra volatiel[38], van een anderen aart; het liet zich leggen in papier, verzenden van Europa na[39] eenig ander waerelddeel, en behieldt jaaren zijne kragt.

Schrandere Wijsgeeren hebben opgemerkt, dat de Natuur den mensch met geene kwaal bezogt, waartegen (de kanker uitgezondert) het[40] hem tevens geen geneesmiddel gaf. Het Trojaansche Paerd hadt al wederom eene zeer zonderlinge eigenschap. In andere gevallen heeft de Natuur den mensch bezogt in Europa bij voorbeeld, met de anderendaagsche koorts[41], en het tegengift tegen dezelve wel over de duizend mijlen verre in America weggelegd.

Hier nu waren de omstandigheden van eene andere natuur; hadt de adem van 't Trojaansche Paerd een bedwelmende, duizelig-, krank-zinnig-maakende kragt, een poosje daar na ademde het van achteren meestäl eene zo verfoeijelijke stinkende lucht uit, dat een gezond mensch 'er van bezwijmde. Dan[42] 'er was, even als in de duivelsdrek[43], in die lucht eene specifique eigenschap, om die geene welke te greetig van zijn lieflijken adem hadden ingeslurpt, spoedig te doen bijkomen.

Voor 't overige was 't dier doorgaans van eene zeer winderige complexie.[44] De Paerden-Doctors hielden het doorgaans daar voor, dat hij t'eeniger tijd sterven zou aan een trommelzucht.[45]

Wanneer deeze winderigheid van voren los liet, hadt zij eene weergadelooze kragt, bekwaam om huizen en schaaren van menschen om verre te ploffen.

De Natuurlijke Historie, of beter de Natuur laat ons zien Slangen, welke twee tongen hebben; even zo hadt ook het Trojaansche Paerd (en dit strekke tot staaving van de hier

37 *foute:* achterwege-lating
38 *schoon extra volatiel:* ofschoon extra vluchtig
39 *na:* naar
40 *het* slaat op *de Natuur*
41 *anderendaagsche koorts:* koorts die om de andere dag optreedt (malaria)
42 *Dan:* maar
43 *duivelsdrek:* hars van bepaalde Aziatische boomsoorten, die erg onwelriekend is
44 *complexie:* gesteldheid
45 *trommelzucht:* ziekte waarbij de buik zwelt door abnormale ophoping van gassen

boven gededuceerde[46] afkomst van mijn held) 'er twee. Zommige beweeren, dat het de gaaf bezat, om met beide deeze tongen te gelijk te spreeken. Zeker wordt deeze sustenue[47] waarschijnelijk gemaakt door 't vreeslijk gedruis, welk hij gewoon was te maaken. Anderen zijn van gevoelen, dat 't geluid deezer spraakdeelen[48] tot elkander stond, als kruis en mol in de muziek, zo dat hij de gaaf bezat zijne klanken te stemmen uit een sleutel ad libitum.[49] Ik erken: ook deeze opinie heeft eenen glimp van waarschijnelijkheid, daar het geluit van 't dier iets muzikalisch over zich hadt. Zeker is 't dat 't dier zijne tongen met een voorbeeldelooze snelheid (even als de Slangen) kan beweegen, en een geluid maaken, waarvan een iegelijk[50] de beteekenis kon verstaan.

Met één woord – 't moet 'er uit. Het Trojaansche Paerd kan spreeken. Ei lieve Lezers! schudt het hoofd niet. 'Er is een Boek, 't geen bij het diepdenkend menschdom meer crediets, en met recht, heeft, dan mijne Lantaarns ooit zullen krijgen. De vroome ridder de la Mancha[51] getuigt 'er van, dat het niet kan liegen. In dit boek communiceert men ons[52] die conversatie van een Ezel. Dit stichtelijk werk is in de hand van een ieder, is zijn vade mecum. Dit verblijdt mij uitsteekend; want nu wordt ik geloofwaardig. Niemand heeft 't recht mijn zeggen in twijfel te trekken; ten zij hij uit de natuur der dingen bewijzen kan, dat een Paerd, en wel een Trojaansch Paerd, min spreeken kan dan een Ezel. Maar stappen wij hier over heen, en laaten wij toch niemand belgen[53]. Foei!

De Historie van mijn held is geheel wonderspreukig.[54] Wij leezen ('k meen) van den H. Dionisius, dat hij onthalst met 't hoofd onder den arm, zich op marsch begaf, en dat hij aan een rivier gekomen, dat hoofd tusschen de tanden genomen hebbende, die overzwom.

Ik verzoek u, Lezers! niet te lagchen, (of 't mogt dan zijn, als of gij pijn in 't lijf hadt.) Ei lieve, slaat uwen Bomare[55] eens op. Daar, en deeze Schrijver is classiek, zult gij vinden,

46 *gededuceerde:* vastgestelde
47 *sustenue:* bewering
48 *spraakdeelen:* spraakorganen
49 *ad libitum:* naar eigen keus
50 *iegelijk:* ieder
51 v. Woensel doelt hier op het boek *Don Quichote de la Mancha* van Cervantes
52 *communiceert men ons:* deelt men ons mee
53 *belgen:* kwaad maken
54 *wonderspreukig:* wonderlijk
55 *Bomare:* wsch. een handboek der natuurlijke historie

dat de Slangen grooter stukken opvreeten, dan zij zelve zijn. Even zo kenmerkt zich mijn Paerd door gulzigheid, en hapte in eens brokken op, twee maal zo groot als hij zelve.

De pooten, die het Trojaansch Paerd vier in getal hadt, zijn of waren een weinig langer en schraaler dan de gewoone boeren paerden-pooten t'onzent. Ook waren zijne hoeven als die van de Vriesche en andere Paerden, behalven dat in ieder hoeve verborgen lagen vier zwaare klauwen, welke het dier zeer verre kan uitstrekken, en waarin het eene buitengewoone kragt hadt. Dagelijks was het Trojaansch Paerd onderheevig aan krampen in deeze deelen; als dan rekte het deeze klauwen ellen lang uit; en wee alles, wat onder zijn bereik kwam! Zeker was dat alles verlooren! 't Was als of het bij Pinetti[56] hadt leeren googchelen; alles wat het in zijn pooten vast kreeg, was hocus pocus happa! zonder dat men merkte, waar 't bleef.

Deeze nu, zijn de voornaamste uiterlijke teekenen, waaraan het Trojaansch Paerd zich kenmerkt; en ik vertrouw, dat 'er nu in Bestiania ('t tegenwoordig land zijner inwooning: waarvan zo aanstonds nader) geen kind is, welk mijn held niet in donker zou kunnen vinden uit duizend andere Paerden, ten zij hij nog bedwelmd was, door zijn parfuim.

Dan[57], dit laatste is hoogst onwaarschijnelijk, om deeze navolgende reeden. De mensch, en dus ook de Bestianianen, gewent zich aan alles; alles verliest zijn kragt door het gewennen. Zo hadt zich Mithridates[58] gewend aan de venijnen, tot dat eindelijk de venijnen 't voor hem niet meer waren: (als 't u belieft). Alzo begon men zich ook te gewennen aan de bedwelmende kragten van het Trojaansche parfuim, het geen, zo 't nog eenige kragt bezat, scheen alleen die te zijn, om balöorig te maaken.

Niemand is 'er, die twijfelen zal aan dit zeggen. De baloorigheid steeg dikwils zo hoog, dat men wel eens lust kreeg om het Trojaansch Paerd dugtig afterossen; en men zou gewis aan deeze verzoeking niet hebben kunnen weêrstaen, ware het niet geweest, dat het Trojaansch Paerd desperaat kan achteruit slaan.

56 *Pinetti:* een der grondleggers van de moderne goochelkunst (1750-1800)

57 *Dan:* evenwel

58 *Mithridates* VII Eupator, koning van Pontus (132-63 v. Chr.)

boven gededuceerde[46] afkomst van mijn held) 'er twee. Zommige beweeren, dat het de gaaf bezat, om met beide deeze tongen te gelijk te spreeken. Zeker wordt deeze sustenue[47] waarschijnelijk gemaakt door 't vreeslijk gedruis, welk hij gewoon was te maaken. Anderen zijn van gevoelen, dat 't geluid deezer spraakdeelen[48] tot elkander stond, als kruis en mol in de muziek, zo dat hij de gaaf bezat zijne klanken te stemmen uit een sleutel ad libitum.[49] Ik erken: ook deeze opinie heeft eenen glimp van waarschijnelijkheid, daar het geluit van 't dier iets muzikalisch over zich hadt. Zeker is 't dat 't dier zijne tongen met een voorbeeldelooze snelheid (even als de Slangen) kan beweegen, en een geluid maaken, waarvan een iegelijk[50] de beteekenis kon verstaan.

Met één woord – 't moet 'er uit. Het Trojaansche Paerd kan spreeken. Ei lieve Lezers! schudt het hoofd niet. 'Er is een Boek, 't geen bij het diepdenkend menschdom meer crediets, en met recht, heeft, dan mijne Lantaarns ooit zullen krijgen. De vroome ridder de la Mancha[51] getuigt 'er van, dat het niet kan liegen. In dit boek communiceert men ons[52] die conversatie van een Ezel. Dit stichtelijk werk is in de hand van een ieder, is zijn vade mecum. Dit verblijdt mij uitsteekend; want nu wordt ik geloofwaardig. Niemand heeft 't recht mijn zeggen in twijfel te trekken; ten zij hij uit de natuur der dingen bewijzen kan, dat een Paerd, en wel een Trojaansch Paerd, min spreeken kan dan een Ezel. Maar stappen wij hier over heen, en laaten wij toch niemand belgen[53]. Foei!

De Historie van mijn held is geheel wonderspreukig.[54] Wij leezen ('k meen) van den H. Dionisius, dat hij onthalst met 't hoofd onder den arm, zich op marsch begaf, en dat hij aan een rivier gekomen, dat hoofd tusschen de tanden genomen hebbende, die overzwom.

Ik verzoek u, Lezers! niet te lagchen, (of 't mogt dan zijn, als of gij pijn in 't lijf hadt.) Ei lieve, slaat uwen Bomare[55] eens op. Daar, en deeze Schrijver is classiek, zult gij vinden,

46 *gededuceerde:* vastgestelde
47 *sustenue:* bewering
48 *spraakdeelen:* spraakorganen
49 *ad libitum:* naar eigen keus
50 *iegelijk:* ieder
51 v. Woensel doelt hier op het boek *Don Quichote de la Mancha* van Cervantes
52 *communiceert men ons:* deelt men ons mee
53 *belgen:* kwaad maken
54 *wonderspreukig:* wonderlijk
55 *Bomare:* wsch. een handboek der natuurlijke historie

dat de Slangen grooter stukken opvreeten, dan zij zelve zijn. Even zo kenmerkt zich mijn Paerd door gulzigheid, en hapte in eens brokken op, twee maal zo groot als hij zelve.

De pooten, die het Trojaansch Paerd vier in getal hadt, zijn of waren een weinig langer en schraaler dan de gewoone boeren paerden-pooten t'onzent. Ook waren zijne hoeven als die van de Vriesche en andere Paerden, behalven dat in ieder hoeve verborgen lagen vier zwaare klauwen, welke het dier zeer verre kan uitstrekken, en waarin het eene buitengewoone kragt hadt. Dagelijks was het Trojaansch Paerd onderheevig aan krampen in deeze deelen; als dan rekte het deeze klauwen ellen lang uit; en wee alles, wat onder zijn bereik kwam! Zeker was dat alles verlooren! 't Was als of het bij Pinetti[56] hadt leeren googchelen; alles wat het in zijn pooten vast kreeg, was hocus pocus happa! zonder dat men merkte, waar 't bleef.

Deeze nu, zijn de voornaamste uiterlijke teekenen, waaraan het Trojaansch Paerd zich kenmerkt; en ik vertrouw, dat 'er nu in Bestiania ('t tegenwoordig land zijner inwooning: waarvan zo aanstonds nader) geen kind is, welk mijn held niet in donker zou kunnen vinden uit duizend andere Paerden, ten zij hij nog bedwelmd was, door zijn parfuim.

Dan[57], dit laatste is hoogst onwaarschijnelijk, om deeze navolgende reeden. De mensch, en dus ook de Bestianianen, gewent zich aan alles; alles verliest zijn kragt door het gewennen. Zo hadt zich Mithridates[58] gewend aan de venijnen, tot dat eindelijk de venijnen 't voor hem niet meer waren: (als 't u belieft). Alzo begon men zich ook te gewennen aan de bedwelmende kragten van het Trojaansche parfuim, het geen, zo 't nog eenige kragt bezat, scheen alleen die te zijn, om balöorig te maaken.

Niemand is 'er, die twijfelen zal aan dit zeggen. De baloorigheid steeg dikwils zo hoog, dat men wel eens lust kreeg om het Trojaansch Paerd dugtig afterossen; en men zou gewis aan deeze verzoeking niet hebben kunnen weêrstaen, ware het niet geweest, dat het Trojaansch Paerd desperaat kan achteruit slaan.

56 *Pinetti:* een der grondleggers van de moderne goochelkunst (1750-1800)

57 *Dan:* evenwel

58 *Mithridates* VII Eupator, koning van Pontus (132-63 v. Chr.)

Is 't uit dit pertinent[59] verhaal gebleeken, wat zonderling[60] schepzel mijn held was, niet min zonderling was de tijd, waarop het in 't leeven kwam. Nooit beleefde eenig Trojaansch Paerd zonderlinger tijd; en 't was al zeer gevallig[61], want men kon ligt twisten of het Trojaansch Paerd best voor zijn tijd, dan de tijd voor 't Trojaansch Paerd geschikt was. Het was nog niet wel hondert jaaren voor zijn geboorte, dat men een man hadt zien gebooren worden, wien het inviel, en dat niet zonder succes, alle dingen nieuwe naamen te geeven. Bij voorbeeld, zo vondt hij goed te noemen

brood – boter
boter – kaas
kaas – mes, enz.

Dit gaf een groot gemak! en als men de meid zondt, om een duit peterselie, bragt zij een bosje zwavelstokken. Dat hij nu navolgers hadt, spreekt van zelven; want het was eene overoude mode, dat men zich gaerne de airs gaf, iets anders te zijn, dan de groote hoop, iets meer te weeten.

Zo zag men in den bloeitijd van mijn held twee mannen opstaan, die, om te doen gelooven, dat zij iets particuliers[62] in de mars hadden, goed vonden te spreeken in hunne moedertaal, zonder dat iemand hen verstondt.

In waarheid, nimmer werdt 'er zonderlinger, woeliger tijd beleefd. Zeker stondt de aerde toen in de constellatie[63] van de Sloopers. Men was overal beezig met afbreeken; en de gebouwen, die nog bleeven staan, kreegen door den weêrömstuit zulken schok, dat het geschaapen stondt[64], als of geen steen op den anderen zou blijven. Intusschen, hetgeen de lust tot vernielen en verbreeken[65] een weinig bekoelde, was 1°., dat (daar een mensch toch niet onder den blooten hemel kan logeeren) de provisioneele[66] lootzen, die men in haast opsloeg zo ellendig slecht waren, dat zij ieder ogenblik invielen; om nu niet te spreeken van haare

59 *pertinent:* ter zake dienende en behoorlijk
60 *zonderling:* bijzonder
61 *gevallig:* toevallig
62 *particuliers:* biezonders
63 *constellatie:* teken (sterrebeeld)
64 *geschaapen stondt:* er zo mee stond
65 *verbreeken:* afbreken
66 *provisioneele:* voorlopige

gaaterigheid – was, 2°. dat de tagrijnen[67], die vijf schoft[68] geärbeid hadden in 't sloopen, de beste brokken van de afbraak wegmoffelden, en voor zich behielden, laatende de onnozelen in 't hembd en wel eens zonder hembd staan. –

Men was gek van goede gedagten van zich zelven, en de groote geleerdheid sloeg tot razernij over. Deeze gesteldheid gaf de geboorte aan een geest, om alles te bedillen, alles kort en klein te slaan, om de voorvaderen in 't aangezicht te spuuwen. Ook waren de Trojaansche Paerden 'er deerlijk van aangestooken. Het onze was 'er een schreeuwend voorbeeld van. Zo vond het profitabel[69] den grondregel in de zedekunde: „doe uwe vijanden goed," juist om te keeren en te gebieden, en bij alle geleegenheeden te practiseeren: „doe uwe vrienden kwaad."

Dagelijks hoorde men 't zelve binnen 's monds of binnen 's beks preevelen, bij wijze van een Ave Maria, 't is goed riemen snijden uit een ander mans leêr; hebben is hebben; zalig zijn de bezitters; ook, als hij in een goed humeur was, zong hij dit aangenaam vooijske[70]:

Veel belooven, weinig geeven,
Doet de gekjes in vreugde leeven.

Conversatie met mij zelven.

Is 't woord profitabel, 't geen ik daar zo los uit de pen laat vallen, wel fatsoenelijk? Ter eene zijde was het natuurlijk uitwerkzel deezer nieuwmodische praktijk, dat het Paerd dadelijk zonder vrienden was; want het klein getal van gekken, die goed vinden, zich op den kop te laaten et caetera, en het voor zoete koek opëeten, maaken een nietsbeteekenende uitzondering. Aan de andere zijde kon het woord profitabel van groote kragt zijn, zo het geval was, dat het dier uit zijne nieuwe praktijk in eens zo veel voordeel raapte, als mogelijk; met duidelijker woorden, zo het zijne vrienden in eens tot op het gebeente uitkleedde, en ze daarna gerust voor oud vuil kon laaten loopen.

67 *tagrijnen:* handelaren in oud-ijzer enz.
68 *vijf schoft:* vijf maal de arbeidstijd tussen twee schafttijden
69 *profitabel:* voordelig
70 *vooijske:* liedje

Ik heb mijn Trojaansch Paerd behandeld, ('t is schande) als of het een Houten Paerd was. Neen! neen! zo was het niet. 't Kon wel dapper de handen uit de mouw steken; en dan was het in zijn element. 't Was bestendig in beweeging. Maar zijne beweeging was een weinig irregulier.[71] 't Was onvoorzichtig het te naderen; en men moest met den kop gebruid[72] zijn, om het te willen berijden.

Als het dier extra goedig van humeur scheen, en 'er deeze of geene eigenwijze kwast zich opdeedt[73], die 'er een tourtje meê ging doen, zo mogt die zotskap den hemel danken, zo hij 'er alleen met een gebrooken arm of been afkwam; wel verre van het zich te durven laaten invallen, om het Trojaansch Paerd te actionneeren om het meester-loon.[74]

Maar was de lucht betrokken, en was het dier toornig, dan spande het 'er anders.[75] Verre van zich te laaten berijden, was het niet eer bevreedigd, dan voor dat het en piqueurs, en ruiters, en palfreniers, en staljongens onder het lijf hadt, die het zo kneep, zo de spooren gaf, dat zij 'er de bek bij inschooten.

Toen nu het dier veele duizenden dood gekneepen, of de armen en beenen kort en klein geslaagen hadt, kwam het op den inval zich te scheiden van de zijnen, en zijn ouden familie-naam te veranderen, gebiedende voortaan genaamd te worden: Het Groote Paerd. Dan[76], in deeze aanspraak op zedigheid kunnen wij onzen Held niet te wille zijn, en omdat wij niet behooren tot het kerk-genoodschap der Wederdoopers, en omdat onder die geenen, welke hij een en meer dan een knauw gegeeven heeft, 'er zijn, voor welke wij vriendschap hebben.

Alzo moet hij, in deeze waarachtige historie, den naam van Trojaansch Paerd tot aan het einde toe behouden.

En nu Lezers, de eer gehad hebbende u in particuliere kennisse[77] te brengen met het dier, moet ik een paar woorden zeggen van het land zijner tegenswoordige inquartiering.

71 *irregulier:* ongeordend
72 *met den kop gebruid:* niet wel bij het hoofd
73 *opdeedt:* presenteerde
74 *actionneeren om het meester-loon:* aan te spreken voor het honorarium van de dokter
75 *spande het 'er anders:* deden zich andere moeilijkheden voor
76 *Dan:* evenwel
77 *in... kennisse:* speciaal in kennis

Dit land ligt precies aan deeze zijde van den Æquator, zo wat tusschen den Tropicus Cancri[2] en den Circulus Polaris[3], juist niet in 't midden, wel hondert mijlen N.O. ten N. van de Trojaansche Paerden stoeterij. (Zo iemand lust kreeg – 't geen zeker een misselijke[4] lust zou zijn – dit land, onder dien naam, op de kaart te loopen zoeken, moet hij eerst de oogen goed uitveegen, dat is, zich Ontbestianianen: anders mogt 't voor hem zijn: zoekt en gij zult niet vinden; maar als hij helder uit de oogen ziet, zal hij 't zonder kaart wel vinden.)

Gelijk alles, in deeze deftige historie, curieus is, zo is ook Bestiania. 't Is een land, meest bebouwd met stallen; dat is, bebouwd naar de geäartheid zijner bewooners.

☞ ! Let wel op, scherpzinnige Lezer ! dat ik alleen in cas voorhanden[5] dit land noeme Bestiania; zo als ik deszelfs inwooners logeere[6] in stallen, alleen relatief tot[7] deeze waarachtige historie.

Voor 't overige zou 't overbodig zijn, 'er iets meer van te zeggen. Niemand mijner lezers is 'er, die 't niet kent, en uit de ondervinding, en uit een vlijtige lectuur van boeken, zo nauwkeurig dat men 'er vinden kan, hoe veele hairen iemand uit den neus groeijen. Dit alleen vind' ik niet opgeteekend, en daarom zal het hier geschieden, dat de Bestianiaanen zeer beroemd zijn door hunne behendigheid in het pijpen stoppen, waartoe zij een bijzondere handgreep hebben.

Aan 't hoofd van Bestiania (het geen men betreklijk[8] dit onderwerp gevoeglijk Stalland mogt noemen) stondt, zat, en hadt het ongeluk (dat mij ook veeltijds om zeven uuren namiddag overkomt) van te slaapen de doorkluchtige Stalhouder:

Ambidubius[9], ook wel bijgenaamd Vleesch-noch-Visch,

1 de bedoeling is: *Bestiania* en *Ambidubius*
2 *Tropicus Cancri:* Kreeftskeerkring
3 *Circules Polaris:* poolcirkel
4 *misselijke:* verkeerde
5 *in cas voorhanden:* in het onderhavige geval
6 *logeere:* huisvest
7 *relatief tot:* met betrekking tot
8 *betrekkelijk:* m.b.t.
9 *Ambidubius:* letterlijk: tweeslachtig

eene nieuwe curositeit; ten minste zijne kleedij: half met goud geborduurd, half livrei.

Gij kent, Mannen Broeders, de kleedij der Bestianiaansche Weeskinderen, half wit en rood of rood en bruin; verstaat mij wel, niet een witte broek en een rood of bruin wambuis. Verbeeld u ook niet, dat zijn kleed van buiten belegd was met livreikoorden, en van binnen geborduurd, of dat het was van binnen belegd met die koorden, en van buiten geborduurd. Neen! preçies van boven tot onder, midden door gebondwerkt.[10]

Alzo is ('k wil zeggen, was) de equipage[11] van Ambidubius. De eene helft van 't kleed hadt hij, zeg ik, rijk geborduurd met goud, en de andere helft belegd met livreikoorden.

Men moet het gezien hebben, om zich een denkbeeld te maaken van de verwarring, tot welke deeze misgebooren kleeding geleegenheid gaf. En wat kon 'er wel anders het gevolg van zijn? Bekeeken de Bestianiaanschen Magnaaten[12] Ambidubius (dien zij, hem en zijne rechte en onrechte descendenten[13] tot eersten Stalhouder gemaakt hadden tot aan het uiteinde der aarde) bekeeken zij, zeg ik, hem van de linker zijde, dan was het: Wij Souvereinen van Bestiania, wij beveelen, gebieden, op straffe van onze hoogste indignatie[14], enz., maar wip! deedt Ambidubius een halven slag om, liet hun de geborduurde zijde zien, en dan lagen de souvereinen op de knieën.

Wederom, hadden de Magnaaten onder de Bestianiaanen zich een poosje gewend Ambidubius van de vergulde zijde te bekijken, en kwam hun, al was 't ook maar 't kleinste snippertje van de livrei-koorden in 't oog, ontstaken[15] zij even als Kalkoensche Haanen, wanneer zij scharlaaken zien, in toorn over hunne verneedering, en liepen pruilende, kijvende, scheldende, enz. heen. In één woord, nu waren de Potentaaten van Bestiania bars, als Schuppen-boer, nu[16] gedwee als zeemleer, hunkerende na de eer, als Ambidubius... als hij, met of zonder permissie, na 't stilletje[17] ging, hem

10 *gebondwerkt:* gedeeld, zo dat er een bont geheel ontstaan is
11 *equipage:* uitrusting
12 *Magnaaten:* hooggeplaatsten
13 *descendenten:* afstammelingen
14 *indignatie:* verontwaardiging
15 *ontstaken:* (dan) ontstaken
16 *nu... nu:* nu eens... dan weer
17 *stilletje:* toilet

een papiertje toetereiken. En alzo hakkelde[18] Ambidubius met de Bestianiaanen, en de Bestianiaanen met Ambidubius jaar in jaar uit voort.

Schrandere weêrkundigen meenen opgemerkt te hebben, dat zo dikwijls de wind over 't land woei, de livrei kant 't meest vooruit kwam, daar[19] de zee-winden integendeel de geborduurde zijde lieten zien.

't Is waar, Bestiania genoot somtijds vrij lange vlaagen van kalmte; en zulks was, wanneer Ambidubius de behendigheid hadt, even als de krabben, zijdelings, en zomtijds bot[20] in den wind voort te scharrelen, en de geborduurde zijde altoos vooruit te houden.

Wat zal ik zeggen? een mensch is een mensch, en veelen (die nu hard schreeuwen, als of zij de heiligheid zelve waren; als of zij liever meester-knegt, dan meester zouden willen zijn) en veelen zouden in het zelve geval Ambidubii[21] zijn.

Deeze geforceerde gang begon den Stalhouder te verveelen.

Men zegt, en 't is zo menschelijk – wie wil niet gaerne mooi zijn? – dat ik mij geneegen voele het te gelooven, daar 'er zo veele duizenden zijn, die 'er het H. Avondmaal op zouden neemen[22] – men zegt...

Maar hola! ik moest eerst nog iets anders gezegt hebben. Een mensch loopt het hoofd om van drukte.

Gij weet nu, dat Ambidubius een rok droeg half geborduurd, half livrei. Maar meent gij, dat gij nu alles weet?

Misschien weet gijlieden niet, dat de mot zich niet ontziet te knaauwen aan de heiligste papieren. Gij weet, misschien weet gij 't niet, dat de mot nimmer knaagt aan goed, 't geen gedraagen wordt.

Hierom waren de Ingelanden[23] van Bestiania op den singulieren inval gekomen, hunne handvesten en privilegiën te naaijen onder de koorden van het livrei-rokkige van Ambidubius, meenende alzo hunne heiligste panden eene veilige bewaarplaatze gegeeven te hebben.

Ik heb u gezegd, dat Ambidubius de behendigheid hadt, van met de geborduurde zijde van het kleed voor uit en in

18 *bakkelde:* sukkelde
19 *daar:* terwijl
20 *bot:* pal
21 *Ambidubii:* Ambidubiussen
22 *die 'er... neemen:* die er een eed op zouden durven doen (?)
23 *Ingelanden:* bewoners

't gezicht te schuiven; nu zou ik uw schrander doorzicht beleedigen, zo ik u in 't breede ging deduceeren[24], dat hij gevolglijk[25] ook die bezat, om de livrei-zijde uit het gezicht te houden.

Toen zegt men, dat Ambidubius in de verzoeking kwam, de koorden, die hij langen tijd uit 't oog hadt weeten te houden, snippertje voor snippertje af te tornen, ten einde om zich zoetjes in een geheel geborduurt kleed te steeken, en de bewijzen van eigendom te verduisteren of te naderen.[26]

Geen koe heet bont, zegt men, of 'er is een vlak aan; en dat hier een vlak en eene vrij groote vlak aan geweest zij, wordt hoogst waarschijnelijk, en wel om deeze twee pertinente[27] reedenen:

a. Behoeft men[28] maar te raadpleegen met[29] de menschelijke natuur, behoeft men maar in zich zelven te keeren, en zich zelven te vraagen: „zou ik ook zóó niet gedaan hebben?" en dat hij die met waarheid zeggen kan: „ik zou mijn livrei-rok behouden, ik zoude mij in geen geborduurd kleed gestoken hebben, hoe schoon ook de kans stondt" den eersten steen werpe op Ambidubius.

Item[30], 't mag nu ter materie dienen of niet dienen, 't moet 'er uit. Laaten wij elkander geen' ooren aannaaijen.[31] Al die redelijk is, zal de steenen stilletjes laaten liggen. De zulken weeten dat Ambidubius van de wieg af een sinjeurtje, en van de bakermat een verwend kindje was. Dat de ongeloovigen opslaan de jaarboeken van Bestiania; en daar zullen zij vinden, dat deszelfs Potentaaten hem, in de wieg liggenden (even als zulks, voor eeuwen, aan den Heere J. C., in de kribbe liggenden, door de Wijzen uit het Oosten, is gepractiseerd), hunne eerbiedige opwachtinge kwamen maaken, en ruiken aan de luijeren, of Ambidubiusculus[32] ook sijroop van rhabarber nodig hadt.

b. Is 't mij gebleeken (en dit strekt grotelijks ter verschooning[33] van het gesupposeerde[34] of geconstateerde atten-

24 *deduceeren:* uiteenzetten
25 *gevolglijk:* bij gevolg
26 *naderen:* naasten
27 *pertinente:* steekhoudende
28 *a. Behoeft men:* men leze: 'Ten eerste behoeft men...'
29 *raadpleegen met:* raadplegen
30 *Item:* vervolgens
31 *geen' ooren aannaaijen:* niet voor de gek houden
32 *Ambidubiusculus:* het kleine Ambidubiusje
33 *verschooning:* verontschuldiging
34 *gesupposeerde:* beweerde

taat[35]) dat veele onder de hoofd-ingelanden van Bestiania (zeker in 't vooruitzicht op een karretje mest) geduurig kwamen aankloppen bij Ambidubius, hem weezen op het vernederende van zijn livreirok, hem de behulpzaame hand booden, in 't aftornen van de koorden.

Quid facient domini, audent cum talia fures[36]

dat is:
Wat valt 'er veel van Vleesch-noch-Visch te zeggen,
Als Been-en-Graat en Altoos-goor het slechter laaten leg-
[gen[37])*

En de hemel weet, of onder hen, die voorheen torn-mesjes aandroegen, 'er nu niet zijn, die steenen werpen!

Dat nu het torn-mesje gebruikt was, word bijna zeker. Want het gebeurde op zekeren tijd... Maar wacht een amerijtje...[38]

Buffon[39], een man, dien men wel noemen mag, telt over de zestien zoorten van honden. Deeze geleerde man mag zo geleerd zijn als hij wil, ik laat hem zijne opinie; ik wil zijn herders-hond wel juist niet affronteeren, voor mij zijn 'er geen schranderer honden dan de kees-honden[40]; ja ik durve 'er één eed op te doen, en al waren 't 'er twee, dat in Bestiania meer dan een kees-hond slimmer is dan zijn baas.

Nu gebeurde het, dat als Ambidubius eens, met zijn gewoonen tred, de vergulde zijde na voren, gaande wandelen, gevolgd werdt van [41] een kees-hond, op een tijd, dat bij toeval een der bovengenoemde bewijzen van eigendom, of zeker stukske van een privilegie van onder een losgetornd koord kwam uithangen.

Denkelijk was het document wat smotzig[42], zodra hadt het snugger dier het niet gerooken, of het zette een strot

* Mij dunkt, ik word' van ogenblik tot ogenblik grooter dichter! *Vivat!*

35 *attentaat:* misdrijf
36 Wat zullen de heren doen, als dieven zulke dingen wagen?
37 *het slechter laaten leggen:* het er slechter afbrengen
38 *een amerijtje:* even
39 G.L.L. Buffon, 1707-1788, Frans natuuronderzoeker
40 *kees-honden:* niet al te hoog aangeschreven soort honden; de naam kees werd gebruikt als benaming voor een anti-oranjegezinde 'patriot'; ook betekende het woord: 'lomperd'
41 *van:* door
42 *smotzig:* smoezelig

op, die klonk over geheel Bestiania; vermoedelijk ook wel, dat Ambidubius niet kunnende verdraagen dit gesnuffel aan zijn kleed, wel weetende, wat 'er aan den knikker was, hem op de poot getrapt hadt.

Ik zal u niet verhaalen, want gij zijt 'er oorgetuigen van geweest, hoe dit geblaf een heirleger van keesjes, jaaren achter een, aan den gang bragt[43], en zo ik 'er bijvoegde, dat van de hondert die blaffen, met eene ordentlijke bereekening, precies niet wel één gevonden wordt, die weet, waarom hij eigentlijk blaft, zoude ik niet gelooft worden. Dan dit is even veel[44]. Amurath is zo gewoon niet gelooft te worden, als hij de waarheid spreekt, als zommige luiden gewoon zijn gelooft te worden, wanneer zij het publiek knollen, en dat wel heel vooze knollen, verkoopen voor kostelijke citroenen.

En hier mede zoude ik dit deftig[45] stuk over Ambidubius en zijn vaderland (iets dat de oordeelkundige leezer niet anders kan aanmerken, dan als een integreerend ingrediënt van deeze merkwaardige geschiedenisse) kunnen besluiten, wanneer ik met een woord zal aangeroert hebben, dat, te midden van al dit gehaspel, 'er groote overvloed was van brood in Bestiania, waar van het gebruik de lieden van dat land dronken maakte.

Vervolg van bladz. 54

Hæc dum aguntur in Bestianiâ[46], dat is grouwelijk overgezet: terwijl alle deeze duiveljagerijen voorvielen in Bestiania, was het ook niet helder onder de stoeterijen van onzen held. Integendeel rookte 't 'er impertinent.[47] De schoorsteenvegers liepen iemand ieder ogenblik op 't lijf, dat 't 'er niet te houden was; zo als het indedaad dan ook niet meer wierdt, zedert eenige rook-verdrijvers begreepen, dat het beste middel om rook te verdrijven, was de schoorsteenen toe te metzelen.

43 dit slaat waarschijnlijk op de anti-oranje-opstand in 1787; de stadhouder werd toen door zijn zwager, de Pruisische koning, met behulp van militaire kracht in zijn positie hersteld

44 *Dan dit... veel:* maar dit doet er niet toe

45 *deftig:* belangrijke

46 letterl.: terwijl deze dingen gebeuren in Bestiania

47 *impertinent:* verschrikkelijk

Deeze rook nu verspreidde zich over alle de velden; en t wierdt 'er zo pik-donker, dat men kon noch zien, noch lenken om de knap[48] of huisselijke beezigheeden.

Ook waren 'er, vóór deeze rook verdrijvende operatiën n dat gewest, eene meenigte van insecten, die de veld-ruchten van den landman opäten, als zij nog op 't veld tonden.

Gevoeglijk laat zich dit gespuis in drie klassen verdeelen.

De eerste bevat de grootsten. Hunne familie was niet alrijk, misschien geen dertig sterk, maar zeer groot: hunne schrokkigheid zou drie vierde van een oogst des geheelen lands hebben verzwolgen.

De tweede klasse bevat de bonte sprinkhaanen, die de boeren bestendig op den neus sprongen, en door, God weet! wat al kattenkwaad, hen ongelukkig maakten.

Maar de ergsten van alle waren die in de derde klasse, namelijk een heirleger van Zwarte Vliegen. – De Natuur is een pakhuis van merkwaardigheeden, en van singulariteiten.[49] Eene uit de duizenden, ons schijnbaare, grilligheeden is die van zeker insect, welke, op Gods lieven aardbodem, geen andere kraam-kamer vinden kan, dan den endeldarm van 't paerd, en daarin zijn eijeren laat uitbroeijen. Zo zijn onze Zwarte Vliegen gewoon te nestelen in de ooren van allen, die onbezorgd leefden, zonder 'er katoen[50] in te stoppen. Het eerste, waar aan men deeze inkwartiering, vergezeld van veel gesuis, ontwaarde, was de duizeligheid van den patiënt; die gevolgd wierdt van[51] eene bijzondere zwakheid in de knieën, waarop zij inzakten, onbekwaam om overeinde aan 't werk te blijven; en dat deeze duizeligheid aan dit gesnor[52] geen windeijeren lag[53], weeten deeze geplukte vinken best.[54] Gelukkig, ja driewerf gelukkig, mag men wel uitroepen, de zulken, wier ooren ininkwartierabel zijn, voor zulken gespuis! Waarlijk 'er is maar half zo veel nodig, om een eerlijk mensch den kop op hol te maaken.

De rook, waarvan hier boven, belette nu wel te zien, maar zou op zich zelven niet belet hebben te hooren. Noch

48 *knap:* kost
49 *singulariteiten:* zonderlinge dingen
50 *katoen:* watten
51 *van:* door
52 *gesnor:* gespuis
53 *lag:* legde
54 *best:* het best

Priestleij[55], noch La Voisier[56], noch Montgolfier[57], hebben denzelven beschreeven. Hij is van een vlak strijdigen aart met dien des laatstgenoemden; want in plaatze van de ligchaamen te doen rijzen, doet hij die vallen. Zeelieden hebben tot hun troost waargenomen, dat wanneer het mist, 't tevens dood stil is; dan[58] deeze rook gaat vergezeld van een zwaar gedruis.

Lezer! misschien lustte het u eens 't oor te leggen aan een korf, als de bijen den aftocht blaazen. Zo nu eene ordentlijke zwerm maar 4000 bijen telt, en die zo een drommelsch geraas kunnen maaken, reeken dan uit wat meer dan twintig millioenen schepzels, ieder een zwermende bijen-korf gelijk, kunnen uitvoeren. Zeker is 't, dat 'er tijden verliepen, waarin de een den ander van wegen het gedruis niet verstaan kon.

Onder zulke ongunstige omstandigheeden, liet het zich niet aanzien, dat het jammergeklag der bovengenoemde keeshondjes ooit ter oore van het Trojaansche Paard zou hebben kunnen komen. Hierom namen die, dat is eenigen, van Bestiania de voorzorge, met overgroote kosten, zeer groote blaasbalken, even over de grenzen van hun land te plaatzen, die sterk aangezet voornoemde geluid tot in zijne ooren deeden arriveeren.

Langen tijd bleef hij doof voor hun geklaag over Ambidubius. Ook moet ik hier ter eere van de familie van het dier nederschrijven, (en dit strekke ten bewijs mijner onpartijdige waarheidsliefde) hoe men de klagers in den aanvang, met eene soort van neus, en een: daar twee kijven, hebben beiden schuld, afwees, hun onder 't oog brengende, dat 't wel ongelukkig was, wanneer eene familie in onmin leefde, maar dat het schandelijk was, de vlam de deur uittelaaten slaan; maar, maar, maar, dat het krankzinnig was, de buuren interoepen, om de rusie bijteleggen; omdat dit

55 J. Priestley, Engels theoloog, chemicus en filosoof (1733-1804); hield zich vooral bezig met gassen

56 A. L. Lavoisier, Frans scheikundige (1743-1794); ook hij interesseerde zich speciaal voor gassen

57 Er waren twee gebroeders Montgolfier, J.M. (1740-1810) en J. E. (1745-1799; zij zijn vooral bekend om de uitvinding van de luchtballon

58 *dan:* maar

bezwaarlijk plagt aantegaan[59], zonder dat 'er iets uit den boêl vermist werdt.

De summierlijke inhoud der rescriptie[60] van de familie op 't klaag-schrijven der Bestianiaanen was:

„Weert het Trojaansche Paerd uit 't land,
Of anders helpt g'u zelfs[61] van kant*.

En daar wij weeten, dat gij lieden u beter verstaat op[62] tweemaal twee is vier, dan op ut, re, mi, fa, sol, zo hebben wij 't op nooten laaten zetten; op dat gijlieden het dagelijks moogt neuriën, het geen ulieden profijtelijker weezen zal, dan uwe lamentable melodijen."

Maar 't mogt al[63] niets baaten; en 't was praaten tegen een dooven. Dat verbruide borduursel! dat zo geduchte tornen aan de livreikoorden bedurf[64] alles, en verdrong alle redeneeringen.

Het valt mij nu niet bij, en wat hoeft het ook? omstreeks welken tijd, en ongevaer om welke reedenen het Trojaansche Paerd veranderde van politiek sijsthema. Zeker is 't, dat de zo evengemelde ingetogenheid niet altoos duurde, het zij die verandering te wijten zij òf aan de natuurlijke wispeltuurigheid van het dier, òf aan het aanhoudend gejammer van voornoemde hondjes.

Toen nu het Trojaansche Paerd beslooten hadt een springtochtje te maaken na Bestiania, wilde het methodiek ageeren.[65] Ten dien einde blies hij uit eene frisse provisie[66] van 't hier bovengemelde parfuim, met oogmerk, om te ondertasten[67], of de Bestianianen ook rijp waren voor het geen hij noemde de verlichting; in welk laatste woord hij zich vergiste, moetende geweest zijn opligting; zo als dit alles ter zijner tijd kennelijk zal worden.

Nooit bediende eenig Trojaansch Paerd zich van zijn

* Eene snotterige rijmelarij! Zo gaat het een mensch als men zich brouilleert met de Zanggodinnen! zo even dacht ik, dat de juffrouwen niet meer boos waren.

59 *aantegaan:* te lukken
60 *der rescriptie:* van het antwoordschrijven
61 *zelfs:* zelf
62 *u beter verstaat op:* meer verstand hebt van
63 *al:* allemaal
64 *bedurf:* bedierf
65 *methodiek ageeren:* met methode tewerkgaan
66 *provisie:* voorraad
67 *ondertasten:* onderzoeken

parfuim met zo gewenscht succes, dan in het geval voorhanden; en de helft der Bestianiaanen was zo bedwelmd, dat zij krom voor recht, zwart voor wit, de nacht voor den dag aanzagen, dat zij huppelden en dansten, wanneer zij zich hadden moeten achter de ooren krabben, dat zij schaterden van lagchen, toen zij bitter hadden behooren te schreijen.

(Verbeeldt u eene familie, die op 't ogenblik als huisbraakers[68] de poorten zoeken te overweldigen, die zelve gaan ontgrendelen, zeggende: „Mannen komt binnen." Hun kisten en kasten openen, zeggende: „Vrienden tast toe." – En van alle deeze halsbreekende luchtsprongen waren wij ongelukkig veroordeeld de ooggetuigen te zijn, met dezelve aandoeninge, die iemand ondervindt, welke uit zijn eersten slaap opgewekt door een misbaar[69], in schrik de trappen afvliegt, de glaazen van zijn huis hoort inslaan, en een begin ziet maaken van 't plunderen zijner woninge, dat is, met een innig gevoel van hartzeer.)

Zich nu wel verzekerd hebbende, dat hij den Bestianiaanen paardendrek voor vijgen kon verkoopen, liet hij aan hun 't navolgend zendschrijven afgaan:

MANNEN-BROEDERS!

„'t Is ulieden bekend, hoe wij altoos, met de tederste, de oprechtste, de belangeloosste liefde bemind hebben de Bestianianen. Uw jammergeklag over 't godtergend wangedrag van Ambidubius, over zijne tallelooze vexatiën[70], over 't ondragelijk juk zijner tierannij, hebben ons edeldenkend hart van een gescheurd. Mannen! waar zijn uwe oude kragten? zo zijn de keetenen, waarin die tijran u geboeid houdt, te vast geklonken, om door uwe vrijheid-minnende handen alleen verbrooken te worden. Gij kent onze edelmoedigheid! Dat die dwingeland beeve voor onze ononverwinnelijke poot! Straks[71] zullen wij komen, om hem te verdelgen van de aerde. Het gevoelen van uwe verlossers geweest te zijn zij de eenige belooning van onze belangelooze onderneeming! weldra zal, door onzen onweêrstaanbaaren invloed, de tijd herbooren worden, waarin gij nog eens drie

68 *huisbraakers:* inbrekers
69 *misbaar:* vreselijk lawaai
70 *vexatiën:* knevelarijen
71 *Straks:* binnenkort

man zult zeven armen afhouwen. Gelooft toch, dat niets aan ons edelmoedig hart nader ligt dan uwe vrijheid en voorspoed; want wij kunnen, gij weet het, noch vlijen, noch liegen."

In zulk soort van schrijven – iets waar van gijlieden misschien onkundig zijt, zit, in zulke soort van geleegenheeden, eene quasi magnetische kragt. Ik weet niet, of gijlieden mij begrijpt. Gelijk de zeilsteen[72] de hoedanigheid bezit, het ijzer met den eenen pool aantetrekken, bezit hij tevens die om 't zelve met den anderen pool aftestooten. Even zo werkte nu dit kleine briefke. Aan de eene zijde vermeerde[73] het grotelijks de aantrekkende kragt na het Trojaansche Paerd, aan de andere zijde vermeerderde het de lust om Ambidubius wegtestooten.

't Is zeer zeker, dat op het ontvangen van dit schrijven eene groote blijdschap gebooren werdt onder de helft der Bestianiaanen. Men gaf dikwerf concerten, waarop men Hymnen zong ter eere van 't Trojaansch Paerd. Ook ontbrak het geenzints aan maaltijden en danspartijën, kenbaar door de gulhartigste en best begreepene vreugde.

Men vond zelfs eenigen, onder de voornaamsten der Trojaanschen Paerden-gezinde Bestianiaanen, die, in den zondvloed van deeze hunne vreugde, ten hunne kosten, Catechiseer-schoolen oprichten, alwaar men tot laat in den nacht arbeidde, om door het leezen van stichtelijke boekskens over de Ambidubiaansche Tierannij, hunne geloofsgenooten moed in te boezemen tot het afwerpen van het Vleesch-noch Vischiaansche juk. Deeze Catechiseer-schoolen namen spoedig op[74], kreegen grooten toeloop van proselijten[75], zedert de goede gemeente de lucht kreeg, dat het gezelschap gratis bediend werdt van zeker Schiedamsch arcannum.[76]

Met dit laatste gaat het als met andere arcana: 't heeft zijne vrienden en vijanden; edoch, beiden zijn 't daarin vrij eens, dat zo dit arcanum versterkt het hart, 't zelve in tegendeel verzwakt en 't hoofd en de beenen. –

72 *zeilsteen:* magneet
73 *vermeerde:* vergrootte
74 *namen... op:* namen... toe in bloei en aantal
75 *proselijten:* volgelingen
76 *arcannum:* geneesmiddel van geheime samenstelling (bedoeld is: jenever)

Zo eenig mensch de behendigheid nodig hadt, om met beide handen te gelijk te schrijven, was het, waarachtig! een Historieschrijver; want tot dus verre is het niet costumierlijk[77], dat men, even als in de muziek de partijen, de gebeurtenissen, de een na de ander, in partituur brengt, om ze met gelijke schreden, even als soldaaten marcheeren, te doen voortgaan. Nu is men altoos uit de maat.

Bij voorbeeld, in mijn geval, zo iemand dagt, dat Ambidubius dood of lang vertrokken was, zou ik het den man kwalijk mogen neemen, daar 't wel een uur is[78], dat ik geen woord van hem gesprooken heb? Neen, vrienden! hij leeft nog, juist niet wel zo fris als een visch: 'er komt reeds een luchtje aan. Want hij, die gezwooren hadt zijn dood, de held onzer historie, 'k meen het Trojaansch Paerd, stondt reeds met ééne poot op het land der Bestianiaanen.

'k Gaa voort. In deeze positie bleef het eenigen tijd staan, bot[79] met zijn snoet voor een breed water. Hij bleef staan, bot, stil, herzeg' ik; want gij moet weeten, dat mijn Paerd, geheel anders dan andere Paerden, niet kan zwemmen. En 't laat zich aanzien, (of hij mogt 't opgegeeven hebben) dat hij 'er nog zou staan, was het niet gebeurd, dat zeker Noordsche Tovenaar, wiens naam uit de hijperborische[80] spraak in de onze getrouwelijk overgezet, beteekent Winter, hem 'er over geholpen hadt.[81] Niemand, uitgenomen de familie van het Trojaansche Paerd, is 'er die twijfelt aan den dienst, dien die Tovenaar hem bewees. En nu zou het Trojaansche Paerd dit exploict[82] wel aan zijne knappigheid alleen toegeschreeven willen hebben! En zo doet hij dagelijksch!

Van dat oogenblik gaf Ambidubius den geest; of zo 'er iemand aan twijfelt, hij stierf.

Ook hier mede, beklagenswaardige Ambidubius! hebt gij het bitter verbruid. Singulier[83] menschdom! Men wilde uwen dood, en gij mogt niet sterven! ô Schimmen van Am-

77 *costumierlijk:* gebruikelijk
78 *daar 't...is:* daar er wel een uur verstreken is
79 *bot:* pal
80 *hijperborische* = *Noordsche*
81 De Franse troepen trokken in 1795 over de bevroren grote rivieren Holland binnen
82 *dit exploict:* deze ontzagwekkende daad
83 *Singulier:* zonderling

dubius! Stoort u aan geen gekkenpraat; en zijt gerust, dat hij die ze niet uitslaat, u niet zal veroordeelen.

En nu, wijl: de mortuis nil nisi bene[84], zoo mooge, mijnentweege, zijne assche rusten in vreede, tot aan 't uiteinde der aerde!

EEN SPROOKJE

't Gebeurde, 't is niet wel[85] hondert jaaren geleeden, dat onkheer Mutato Nomine[86], D. T.[87], meer liefhebber dan behendig hengelaar, zich een zwaaren visch-hoek diep in de kuit sloeg. De Natuur hadt de goedaartigheid en haak en weêrhaak te incrusueeren[88] met eene zoort van eelt. Doch, in spijt van deeze voorzorg, liet hij niet na te hinken, en pijnelijk te hinken. Maar met al die bezwaarlijkheid scharrelde hij 'er meê voort, en kon nog al reedelijk weg afleggen. Eens baloorig, dat hij geen entre-chat[89] kon maaken, laat hij, half bestooven[90] van een bruiloft thuis gekomen, een wondartz haalen, en zich den visch-hoek 't been uithaalen. Verwenscht zij de Chirurgijn! verwenscht zij de voorstander van zulke verderfelijke kunstbewerkinge!

Helaas hij scharrelt niet meer. Het been moest worden afgezet; en nu ligt hij met één been kwijnend te bed!

84 *wijl de... bene:* in aanmerking genomen (de spreuk) 'over de doden niets dan goeds'
85 *niet wel:* nog geen
86 letterlijk: met veranderde naam
87 *D.T.:* doctor in de theologie (?)
88 *incrusueeren:* bedekken
89 *entre-chat:* bokkesprong
90 *bestooven:* dronken

Intrêe van 't Trojaansche Paerd in Bestiania, het XVIIIde Jaar na de geboorte van den Heere C. Kattekwaad

DE JOYEUSE ENTREE VAN HET TROJAANSCHE PAARD IN BESTIANIA

EERSTE DAG

Horatius verbiedt zijne medebroeders alle halsbreekende onderneeming[1]; en de Hollandsche Keukenmeid[2] gebiedt wat brandt uit de hand te laaten vallen. U, Lezers! een denkbeeld te geeven van de blijdschap der Bestianiaanen, bij het heuchlijk arrivement van hun zo lang verwachten vriend en verlosser, gaat mijne vermogens te boven. Verlost te zijn van dien duivel van een meesterknegt, die de meester zogt te worden over zijne baazen, en dan in 't bezit te zijn van een zo lief ,vriendelijk Paerdje; welke reeden tot blijdschap!

Dat alzo wat de mijne niet vermag, de teeken-pen en het graveer-ijzer beproeven, en daar uit zult gij zien, dat ik knappe luî aan mijn snoer heb.

Daar staat dan mijn Held op stal! zal ik nu de deur toedoen, en de Bestianiaanen met deeze vreugde in de maag na bed laaten gaan, denkende bij mij zelven: „morgen komt 'er weêr een dag." Neen! schoon ik ook anticipeere[3] op de order der gebeurtenissen, moet ik evenwel hier verhaalen, hoe veelen van deeze lieden, en daar onder eenige boezemvrienden van het Trojaansche Paerd, welke het zelve alleen kenden bij naam, toen zij het dier met beide oogen bekeeken en berooken, elkander in 't oor beeten, wel zorgende zo zagt te fluisteren, dat hij 't niet hooren kon: „Hebt gij 't Trojaansche Paerd gezien? Hoe schriel ziet hij 'er uit! en daarbij wat een vies[4] gezicht! 't is als of hij ons verachtte; hoe ziet hij op ons neêr! hoe vermagerd! hoe uitgehongerd! hoe akelig toegetuicht; hoe snoeshaanerig in zijn gang! Was dat een Sjabrak[5]? ja! een stuk van een oude deken! en nog vol scheuren en gaten! en wat een omslag van Palvreniers en Staljongens! nu, dat zal ons heugen! Neen; die scheeren-sliepen zullen bij mij niet over de drempel komen.

1 wrsch. bedoelt de schrijver de *Ars Poetica* (een brief in versvorm met aanwijzingen voor het beoefenen der dichtkunst) van de klassieke Romeinse schrijver (65-8 v. Chr.)

2 *De volmaakte Hollandsche Keuken-Meid*, een vaak herdrukt kookboek uit 1746

3 *anticipeere:* vooruitloop

4 *vies:* kieskeurig

5 *Sjabrak:* zadelkleed

'k Geloof dat ze stijf waren van ongedierte." enz. enz. enz.

In dit verhaal zal ik geloofd worden; want de Bestianiaanen zijn een zindelijk, huishoudelijk, eerlijk, dienstvaardig, waarlijk goed, eenvouwdig, niet overslim, iets ondergeestig[6], niet overgemaniert volkje; ongewoon aan de winderigheid, omslag, snorkerijen, bombario, die met het Trojaansche Paerd in hun land kwamen. Tot dus verre.

En dat nu het Beestje slaape; en laaten wij zien, wat het morgen in de mars heeft.

TWEEDE DAG

Ik heb u gezegd, dat de Bestianiaanen goede eenvoudige menschen waren. 't Is waar, maar 't is niet al. De Potentaaten van Bestiania houden veel van statie en plechtigheid. Plechtigheid is een sausje, het geen zij, in extra geleegenheeden, weeten te gieten over alle hunne daaden; en daar door meenden zij die daaden geheel te veranderen van natuur. 't Is waar, 'er zijn 'er eenigen, niet lomp genoeg, om in zo een mal gebreid net zich te laaten vangen.

Ik heb u op den eersten dag niet omstandig verhaald, hoe de nieuwe Potentaaten van Bestiania het Trojaansche Paerd plechtig te gemoet gingen en verwelkomden, om dat ik meende en nog meen, dat gijlieden het zelfs[7] begreep. Van deeze plechtigheid is een der kenteekenen de karré-p'ruik.[8]

Nu hadt het dier bij zijn ontwaaken de vreemdste gril, die men bedenken kan.

Verbeeld u eens! nog was het geen agttien uuren op stal geweest, of 't wilde dat men hem, Trojaansche Paerd, een karré-p'ruik opzette.

Men bragt hem, edoch met de betamelijke bescheidenheid, onder 't oog, hoe de karré-p'ruik enkel door de Potentaaten en Souvereinen van Bestiania gedraagen werdt; hoe dit eene openbaare infractie[9] op hunne rechten en privilegiën was – hoe Ambidubius zelve nimmer (was het met waarheid?) daaraan hadt durven ruiken.

6 *iets ondergeestig:* niet al te vernuftig
7 *zelfs:* zelf
8 *karré-p'ruik:* bepaald soort pruik, alleen door deftige lieden gebruikt
9 *infractie:* inbreuk

'Er was zelfs iemand, die, zo ik wel geïnformeerd ben, wat meer moeds hebbende dan de rest, die zich met eene fluisterende stemme liet ontvallen: „dat zij het Trojaansche Paerd alléén als Vriend en Verlosser verzogt hadden binnen te komen, en niet om zich eenige adtribuuten van het Magnaatschap, hoedanig wel voornamelijk de karré-p'ruik was, te arrogeeren[10].

Het karakteristieke der Trojaansche Paerden is onverzettelijk te zijn; lieten zij zich ligt ompraaten, zouden[11] zij geen Trojaansche Paerden zijn.

Dit verdroot de nieuwe Potentaaten van Bestiania, die zich gevleid hadden, na 't overlijden van Ambidubius, het beste van zijne nalatenschap te benaderen[12], machtig, en bragt hen in geene geringe verleegenheid.

Men kwam onder de hoofden overeen eene plechtige deputatie na het Trojaansche Paerd aftezenden, ten einde hem 't onvoeglijke van deeze pretensie onder 't oog te brengen.

Men doste zich op 't plechtigste uit, en men vergat niet ieder een nieuwe karré-p'ruik op te zetten.

Het Trojaansche Paerd, schoon anders kort van stof... (maar

Een ogenblik.)

Langen tijd ben ik bij mij zelven twijfelmoedig geweest, wat van beiden op den ganschen aardbodem eigenlijk het gevaarlijkste is, zich intelaaten in religieuse of politieke geschillen met den barbier, op 't ogenblik, dat hij u 't hair van onder de kin gaat wegscheeren, dan wel aan eene jonge, welgespierde deern iets zuurs te zeggen, wanneer 't kemphennetje daar staat en een natten dweil uitwringt; en ziet! daar nadert het Trojaansche Paerd, en redt mij uit die ongerustheid; want het is voortaan bij mij uitgemaakt, dat van alle gevaaren 'er geen grooter is, dan aan 't kijven te raaken met dit gedierte, zo als de Lezer zich zal mogen overtuigen, bijaldien[13] hij hardvochtigheids genoeg bezit, om de lotgevallen van de deputatie voormeld tot aan 't einde toe afteleezen; het geen onmogelijk is, zonder te storten beeken van traanen. Daarom voorziet u van neusdoeken!

10 *te arrogeeren:* aan te matigen
11 *zouden:* (dan) zouden
12 *te benaderen:* zich toe te eigenen
13 *bijaldien:* indien

Vervolg

Het Trojaansche Paerd, schoon anders kort van stof, hoorde haar zonder eenigen schijn van ongedult. Toen nu zijn beurt gekomen was, zette het dier zich op beide de achterste pooten, en bulderde, met een crescendo van gramschap, in maniere als[14] volgt:

„Vervloekte zotskappen, beesten daar gij zijt! hoort, domöoren! na mijne woorden! 't is ruim één dag, dat ik u verloste van onder het juk van Vleesch-Noch-Visch, en alreeds hebt gij eene zo groote weldaad vergeeten! alreeds begint gij de haanen-veer op te steeken. Behandelt gij alzo uwe weldoeners? Merkt gij niet, hoe ik mij voor u in 't zweet werk', en dat alles voor niet[15]".

(Hier nam het dier een blaasje[16]*)*

„Hebben wij u daarom tot zulke groote heeren gemaakt, om u al aanstonds den beest te laaten speelen over uwe verlossers? Hebt gij dan, Hondenkinderen! Neetenzoonen! geen oogen in den kop? en ziet gij niet welke overgroote voorspoed tevens met de Vrijheid, in gelijke passen met mijne komst, in uw land gekomen is?

ô Godvergeeten monsters van de snoodste ondankbaarheid! pakt u, op 't ogenblik[17], uit mijne hooge tegenswoordigheid, of ik ruk u p'ruiken af, die beter passen op houte bollen, dan op de uwen!"

'k Kan niet zeggen, dat deeze statige Deputatie met even groote plechtigheid afdroop.

Nu wilde, tot haare smerte, juist het geval of ongeval, dat zekere N.N., een oud trawant van Ambidubius, wat veel vers bier gedronken hebbende, tegen de stal-deur stondt te ...., en deeze Trojanieke harangue[18] zeer duidelijk beluisterd hebbende, zo begon te lagchen... te lagchen, dat hij zich be-etcætera. Hij moest zich gaan verschoonen.

't Blijkt alzo, dat het Trojaansche Paerd zich weinig stoorde aan deeze Deputatie, zo plechtig zij dan ook was; en of men hoog dan of men laag sprong, hij moest de karré-p'ruik eens passen.

14 *in maniere als:* als
15 *niet:* niets
16 *Hier nam... blaasje:* hier haalde het dier adem
17 *op 't ogenblik:* ogenblikkelijk
18 *harangue:* toespraak

Na dat men nu den ganschen dag dit belangrijk poinct[19] nadt overwogen, en elf maalen op reçes gescheiden, kwam men overëen omtrent de navolgende

Articles Convenus[20]

I. De Potentaaten van Bestiania worden bij deeze hersteld in 't uitgestrektste[21] recht, om de karré-p'ruiken te moogen dragen.

II. Niemand, behalven deeze Potentaaten alleen (het Trojaansche Paerd zelve niet uitgezonderd) zal in geheel Bestiania karré-p'ruiken mogen draagen.

III. Voornoemde karré-p'ruiken zullen bewaard worden in een p'ruikendoos, wel voorzien van een sterk slot, waarvan het Trojaansche Paerd alleen de sleutel in 't bezit zal hebben.

Aldus gedaan op Uilenstein, enz. enz. 't Eerste Jaar van 't Uitgebrooken Dolhuis[22].

Lieden, die meenen te weeten de geheimen der kabinetten, verhaalen, dat, zo deeze epineuse[23] materie zo gunstig voor de Bestianiaanen getermineerd[24] wierd, dit alleen te wijten was aan den invloed en voorspraak van zijn eersten Palfrenier, welke zij, ten teeken van hunne erkentenisse, een paar diamanten oorringen lieten maaken, ter waarde van *f* 525.000–:–:

DERDE DAG

't Schijnt, dat het Trojaansche Paerd een slechten nacht gehad, of dat men hem slecht gestroot[25] hadt. 's Morgens, reeds voor dauw en dag wakker geworden zijnde, liet hij het navolgend schrijven afgaan:

Aan 't volk van Bestiania

Uwe gulle, ongeveinsde oprechtheid maakte van de eerste tijden af een der hoofdtrekken van uw nationaal karakter.

19 *poinct:* punt
20 overeengekomen artikelen
21 *uitgestrektste:* meest uitgebreide
22 *Dolhuis:* gekkenhuis
23 *epineuse:* stekelige
24 *getermineerd:* afgehandeld
25 *gestroot:* van stro voorzien

Nu hebt gij ons duizendmaal laaten verzeekeren van uwe tedere vriendschap voor ons. Gij weet: onder vrienden moet alles gemeen[26] zijn. Gij zult deswegens geen ogenblik aarselen, mij subito[27] de navolgende kleinigheeden te doen geworden; wel te verstaan alles betaalbaar in duchtige[28] quitantiën op Roeland Steen.[29*].

Haver	13.789 Lasten[30]
Boonen	11.368 ——
Stroo	8.000.000 Bossen

Alles beste qualiteit.

Voor mijn schabrak 15.600 stukken Laken, van negen quart[31], à 50 ellen per stuk.

Voor 't borduurzel van 't zelve 123 pond goud, en 331 pond zilver.

N.B. Wenschte[32] het zelve binnen drie uuren en vijf minuuten te hebben.

Voor mijne Palfreniers, en het gevolg, het geen ik verwacht:

991.891 stukken Karsai[33]
2.210.000 paar Pantoffels.

Item, 1731 zilvere Roskammen; met dit laatste Artiekel is groote haast, daar mijn voornemen is 'er een groot gebruik van te maaken, enz.

ô Hoe groot was de vreugde onder de Bestianiaanen, dat

* Daar deeze Kassier reeds voor eenige jaaren verwandeld is in biksteen, kan men daar uit opmaaken, dat deeze gebeurtenissen niet melkvers zijn, of dat onze Held getrokken heeft op een huis, dat *failliet* was. *Item*. Laat 'er zich uit opmaaken, waarom verscheiden dingen waar en toepasselijk toen Amurath Effendi ze schreef, het nu niet meer zijn, of nu een ander aanzien hebben. Zo veranderlijk is het tafereel des hedendaagschen leevens!

26 *gemeen:* gemeenschappelijk
27 *subito:* meteen
28 *duchtige:* geldige
29 *quitantiën op Roeland Steen:* deze uitdrukking gebruikte men om aan te duiden: waardeloze vorderingen. Zij hangt samen met een stenen beeld van een krijgsman, dat tot 1773 op de N.Z. Voorburgwal heeft gestaan, en dat men noemde de 'stenen Roeland'; vorderingen op een stenen man konden immers nooit gehonereerd worden
30 een *last* was ± 2000 kg.
31 *van negen quart:* 9/4 el breed (1 el: ± 70 cm.)
32 *Wenschte:* lees: ik wenste
33 *Karsai:* bepaalde wollen stof

Houbraken sculpsit

Afbeelding van een Bestianiaan, op den 3den dag, na den intogt van het Trojaansche Paerd, in Bestiania, naar 't leeven geteekend.

de Commercie, Fabrieken en Trafieken[34] zo bij hen stonden te bloeijen! Deeze was even als deeze geheel Historie van een bargoenzen aart[35]; zij hadt een bijzonder uitwerkzel op de onderkaak, en nog meer op de onderlip, welke beiden door voornoemde vreugde zeer verzwakt na beneden hingen, in maniere dat hunne tronies de helft langer wierden, dan zij waren voor drie dagen.

34 *Trafieken:* bedrijven waar artikelen een laatste bewerking ondergingen

35 *van een bargoenzen aart:* van een bijzondere aard, nl. van dien aard dat men haar niet waarnam en begreep als men niet ingewijd was; te vergelijken met *bargoens* (geheime dieventaal)

Al wederom wat moois!

Langen tijd was 't een grievend hartzeer geweest voor het Trojaansche Paerd, zich beschouwende als geheel iets anders dan gewoone Paerden, als zodanig behandelt en beslaagen te worden.

Om een einde te maaken aan deeze verongelijkingen, geboodt hij, dat men hem beslaan zou met goude hoefijzers.

Na veel tegenstribbelings kwam men in deeze kostbaare operatie. Maar het ongeluk wilde, dat ieder morgen, als men het stal opende ,de hoefijzers happa[36] waren, en de man op 't kerkhof was.[37]

Alle dagen vier nieuwen zou wat te duur zijn uitgekomen. Hierom hadden die van Bestiania de slimmigheid, de Goudsmeden om te koopen, ten einde ze wat te doen talmen in den arbeid.

VOLGENDE DAGEN

Men behoeft geen Paerd, 'k laat staan een Trojaansch Paerd geweest te zijn, om te weeten, dat het ongemaklijk loopt, als men een hoef-ijzer verlooren heeft. Alzo was het getob en gemartel over de verlooren hoef-ijzers eindeloos.

Nu wilde juist het geval, dat omstreeks deezen tijd het Trojaansche Paerd gekweld 'raakte met de geelzucht. Deeze ziekte maakt, gelijk gijlieden weet, dat men alles geel ziet. Meenende nu dat het zand 't geen in Bestiania aan den oever van de zee legt, goud was, hadt hij de gematigdheid – om in eens en voor altoos, zo als hij sprak, alle pretensies aftedoen – te vorderen, dat men hem dertig scheepsladingen met stofgoud bezorgde.

Men zou ligtelijk geïnclineerd[38] hebben, hem deswegens vertoogen te doen[39], doch de herinnering aan de voorleeden receptie maakte de menschen huiverig, en deedt de gedupeerde Bestianiaanen al wederom veel meer belooven, dan zij houden konden.

36 *happa:* foetsie
37 *de man... was:* dat de dader nergens te vinden was
38 *ligtelijk geïnclineerd:* gemakkelijk de neiging opgevat
39 *vertoogen te doen:* beschouwingen voor te houden

En hier mede hadden hunne kwellingen nog geen einde. Want al in den beginne van zijn intocht in Bestiania (het geen ik door de drukte vergat u kont te doen,) hadt hij van alle de huisdeuren in dit land de sloten en grendels laaten afneemen, de bewoners op 't ernstigste gebiedende, de deuren niet te sluiten.

Niemand was 'er, die nu niet merkte, dat het Trojaansche Paerd kolderde, uitgenomen die (en hun getal is niet extra-klein) zelve kolderden; en 'er bleef den arme Bestianiaanen, tegen hun zin zich voelende verradelings weggesleept in een verderfelijken maalstroom van gekheeden, 'er bleef, zeg ik, deeze eerlijke dupes niets anders overig, dan zich achter de ooren te krabben.

HET ALLEVEN OF DE WERELDZIEL

van Johannes Kinker

In zijn studententijd te Utrecht, waar hij eerst een tijdlang medicijnen en later rechten studeerde, gaf de begaafde Kinker zijn eerste werk uit, een dichtbundel, getiteld: *Mijn minderjaarige zangster* (1785). Een zeer serieus tijdschrift, dat zich wat frikkerig *De recensent, ook der recensenten* noemde, stootte zich aan de toon van de *Zangster*, die wat losser was dan in die dagen de officiële mode voorschreef, en voorspelde pedant dat het prille kind gevaar liep 'nog vóór hare meerderjarigheid eene der afgerigtste straatnymphen en bordeelsletten te worden, die het immer gewaagd hebben den Helicon te beklimmen' (d.w.z.: de dichtkunst te beoefenen). De verzen in de bundel stonden onder invloed van Bellamy, een jonge Utrechtse student en dichter, die de dichtkunst wilde vernieuwen door de verzen natuurlijker te doen klinken.

Kinker voelde zich intussen zo gegriefd door de *De recensent*, dat hij een aanklacht tegen dit tijdschrift indiende. Voor de zaak die volgde, zocht hij de jonge advocaat Willem Bilderdijk aan. Het proces bezorgde hem een nederlaag, maar leverde hem ook een jarenlange vriendschap met Bilderdijk op. Toen zij beiden als advocaat in Den Haag woonden, bestookten zij in een tijdschrift met genadeloze spot de sentimentaliteit in de letterkunde van die dagen, vooral van Feith (zie deel 19), tot zij hiervoor te weinig supporters overhielden en wegens geldgebrek de uitgave moesten staken.

In 1793 vertrekt mr. Kinker uit Den Haag en vestigt hij zich in Amsterdam. Hier treft hij meer verwante geesten aan dan in de residentiestad. Al spoedig wordt hij een vooraanstaand lid van het 'kezen-gezelschap', een sociëteit van

progressieve, anti-oranjegezinde intellectuelen. Hij gaat de strijd aanbinden met alles wat in zijn ogen naar 'obscurantisme' zweemt: duistere, onwetenschappelijke, on*rede*lijke levensbeschouwingen en meningen. Zo werd hij dus ook een tegenstander van zijn vroegere vriend Bilderdijk.

De 'verlichte rede' vindt in hem een vurig paladijn. Als schrijver uit hij zich in verhandelingen over diverse onderwerpen, deels in eigen tijdschriften – eendagsvliegen –, maar ook in toneelspelen.

Kinker was rustig noch beminnelijk. Zijn kritische intelligentie deed hem meermalen grijpen naar het scherpe mes van de spot en de spottende nabootsing; eenmaal leverde hij zelfs een parodie op een eigen toneelstuk (zie deel 15).

Dat hij de zuivere 'verlichte rede' als leidraad voor zijn levensbeschouwing verkoos, houdt niet in dat zijn denken halt hield bij de grenzen van het zichtbare en logisch beredeneerbare. Voor een verklaring van alle levensverschijnselen wendde hij zich tot het werk van de Duitse wijsgeer Immanuel Kant, wiens buitengewoon moeilijke boek *Kritik der reinen Vernunft* (1781) hij zo vaak las, dat hij het in een eigen verhandeling kon samenvatten en uitleggen: *Proeve eener opheldering van de kritiek der zuivere rede* (1799). Sindsdien bleef hij een van de weinigen in Nederland die de filosofie van Kant werkelijk bestudeerden, en in publikaties verder bekendmaakten. Wel vond hij in Kants stelsel de dualiteit, de te grote scheiding tussen *natuur* en *het onzichtbare*, nog een belemmering voor de verklaring van de diepste levensvragen. Evenals de Duitse filosoof Schlegel, en in diens voetspoor, probeerde hij een monistisch stelsel op te bouwen, één levensbeschouwelijk stelsel waarin *alles* zijn verklaring vond. Dit alles uiteraard los van het orthodoxe christendom, waarin de dualiteit tussen 'natuur' en 'bovennatuur' een der wezenlijke kenmerken is. In dit zoeken naar een allesomvattend stelsel, waarin ook een verklaring van de laatste levensvragen lag besloten, toonde Kinker zich verwant met de romantiek (zie deel 18 en 19), waarvan immers het contact zoeken met, het vragen naar de mysteries van het 'onzichtbare leven' een der typische trekken was.

Als dichter was Kinker afkerig van een zich laten drijven op het gevoel, maar liet hij zich leiden door een 'ontvonkte' verbeelding, door de rede gericht. Hij eiste van een ge-

dicht dat het helder en duidelijk was, een overzichtelijke samenhang toonde; hierin sloot hij zich aan bij de klassieke traditie.

Dit alles bestemde hem voor tot het schrijven van wijsgerige leerdichten, waarvan *Het Alleven of de Wereldziel*, uit 1812, het interessantste is. Hierin ontvouwt de dichter en denker Kinker zijn visie op het leven, waarvan sommige aspecten, o.a. in het licht van de nieuwste ideeën over de evolutie, verrassend modern aandoen. De inhoud van dit 'essay in dichtvorm' zou men als volgt kunnen samenvatten.

De mens stelt vragen over de herkomst van het bestaan aan de natuur, aan de stof, aan een 'hogere macht' buiten hem, of aan de geschiedenis, maar alles tevergeefs, want:

'...'t diep verborgen, 't grondloos wezen der gedachten,
Het hoogre leven, dat nooit sterft, waarnaar wij smachten,
Waarvan dit leven slechts een droom, een schaduw is,
Omzwachtelt zich met nacht en tastbre duisternis'. –(37-40)

De mens ontvangt op die manier slechts schijn-antwoorden:

'Een telkens onvoldragen vrucht van 't vlugtig zijn,
En 't denkend wezen zelf, verzwolgen in dien schijn.'–(51-52).

Hoe moeten wij het bestaan dan begrijpen? Alles wat ooit was, is of zijn zal, 'hijgt naar 't leven', voelt zichzelf bezield door het leven: 'het sluimert alles ter ontwaking, kiemt en groeit'. Eénzelfde geest bezielt alles. Ook de mens, in wie dit leven zijn hoogste kracht bereikt:

'Een God, die in ons woont, verdelgt, door zijn nabijheid,
De leer van 't Noodlot, toont de ziel het oord der Vrijheid,
En schudt, in weerwil van Natuur, en dood, en graf,
Ondanks der zinnen schijn, haar kluisters van zich af.'
–(85-88)

Deze 'geest', deze Godheid, vindt men niet in de wetenschap, want zij is: vrijheid, 'louter wil en daad' op zichzelf:

'Natuur is 't ligchaam, waar ze in voortkiemt, waar ze in
De tooversluijer, waar ze in flikkert; 't zinnebeeld, [speelt,
Waarin zij zich, door 't kunstgevoel, in 't Rijk der zinnen,
In duizend kleuren en gedaanten doet beminnen.'–(110-113)

Pas als hij dit ontdekt heeft, kan de mens het 'boek der schepping' lezen:

'Stap dus het doolhof van het leven rustig in,
En vorder van Natuur haar' diep verholen zin! – (126-127)[1]

Alles is 'poging ter bevruchting, ter bezieling'; Kinker werkt deze stelling in een aantal prachtige verzen uit (128-203), om te concluderen:

'De levenbarende Natuur spreekt hare orakelen,
Spreekt haar' geheimen zin door eeuwge wording uit.'
–(205-206)

Deze 'uitspraak' van de Natuur omvat echter ook het onstoffelijke leven, een zuiver geestelijk leven, waarin zij haar hoogste volkomenheid bereikt. Deze 'andere helft der tweeheid waar we op staren' is ook in de mens vertegenwoordigd; het is vrijheid, zelf-bewustzijn, rede en wil, waardoor de mens zijn eigen wet en doel stelt en zich onafhankelijk kan maken van tegenspoed, gevoel en driften.

'Dat leven – dat den mensch te beurt viel? Neen dat leven,
't Geen 't hooggestemd gemoed zich-zelven slechts kan geven,' – (252-253)[2]

De eigenwettelijkheid en onafhankelijkheid is iets heel anders als stoïcisme (zie blz. 93):

'De deugd is geen gewrocht van 't onhartstogtlijk willen;
Zij is de vrijheid zelf, die naar 't oorspronklijk licht
Van 't ware, schoone, en goed' – hare oogen houdt gerigt'
–(317-319)

en sluit ook onderworpenheid aan een God buiten de mens uit:

'Wat zoekt gij buiten u – wat, buiten 't vrije leven,
....
En knielt, gelijk een slaaf, voor 't blaauwende gewelf,
Of voor een blinde magt...' – (340; 343-344)

De mens moet dus vrij zijn, want 'God is vrijheid, God is liefde, God is leven'. Hij moet God niet zoeken in een dood verleden, zich niet zwak en machteloos verklaren, niet zijn daden slechts richten op een vergankelijk doel, en óók geen heersend wanbegrip over Kerk of staat steunen door in het gareel te lopen, want:

1. Zie *Aanteekeningen*, blz. 108 2. Zie *Aanteekeningen*, blz. 109

'Hij, die dus (= zo) leeft, groeit mede in 't leven van een'
Beweegt zich in zijn' kring, werktuiglijk; en beslaat [staat,
Den omvang, dien hem 't lot daarin heeft aangewezen.' –
–(362-364)[3]

Het beeld en doel van 'slechts één groot verbond der Volkren, onverdeeld en één' blijft zo'n mens verborgen. Slechts hij die 'met gerustheid den zuivren wellust smaakt dier hoogre zelfsbewustheid' lééft werkelijk, als een God. Hij ziet de Natuur èn haar schone, onzichtbare 'wederhelft'; in beide ziet hij 'wat de menschheid wezen zal', in een nieuwe staat, waarvan wij de wet

'...schoon met flaauwe trekken,
In elke grondschets van 't Oorspronklijk Regt ontdekken.'
–(420-421)[4]

'Doch, 't Wetboek van dien Staat, die traag en langzaam rijpt,
Waarnaar, vaak te onbedacht, het zuchtend menschdom grijpt,
Waar op de Wijsgeer staart, dat voorwerp zijner zorgen –[5]
Dat wetboek ligt nog diep in 's menschen geest verborgen.'
– (422-425)

De besten onder de mensen roept Kinker vervolgens op om het geschetste toekomstbeeld voor ogen te houden en ernaar te streven.

Vervolgens komt hij, de stoffelijke natuur en de onzichtbare 'wederhelft' verenigend, tot de kern-uitspraak van het hele gedicht:

'Daar is geen geest of stof; maar stof en denkkracht beide;
Die twee zijn één, in tal, in doel, in kracht en duur:
Zij zijn, voor ons begrip, slechts twee – God en Natuur.'
– (485-487)

Spinoza (zie blz. 101) was deze eenheid al op het spoor. Een ander groot geleerde, de Griek Heraklites (zie blz. 102), dwaalde echter, een dwaling, die "t Vorstelijk wezen' van de mens 'tot den slavenstand' vernederde.

3. Zie *Aanteekeningen*, blz. 110 4. Zie *Aanteekeningen*, blz. 112 5. Zie *Aanteekeningen*, blz. 112

'Het Vorstelijk wezen? – Ja, maar in zijn jonglingsjaren,
Hier, laf vertroeteld – daar aan de ijslijkste gevaren
Ten prooi; hier worstlend met geweld en bijgeloof,
Ginds al te ontijdig aan zich zelf gelaten...' –(540-543)[6]

Deze gedachte grijpt Kinker aan tot het uiten van verzuchtingen, die sterk op een (gedeeltelijke) persiflage van het Onze Vader lijken:

'O Vorstelijke spruit, wien de aard geen rampwoestijn,
Geen poel van gruwlen, maar een Paradijs moest zijn,
Eens koom' het zalig rijk der menschheid, dat we ontvlieden!
Eens zegepraal' de wet, eens zal haar wil geschieden!' –
(546-549)

Met onder meer enige uitweidingen over eeuwigheid en onsterfelijkheid loopt het gedicht ten einde. Waar de Natuur zich onttrekt aan de stoffelijkheid, en louter wil, daad, geest, denkvermogen is,

'Daar ziet het oog der ziel God en de Onsterflijkheid!'
–(579)[7]

Wat deze onsterfelijkheid ook moge zijn, het is eindeloos meer dan wat de filosoof, de dichter of de 'Priesterlijke monden' (672)[8] er ons over kunnen vertellen en ver-beeld-en.

Dit overzicht van de hoofdpunten van Kinkers gedicht kan niet meer zijn dan een zwak middel om de draad die erdoor loopt, te helpen vasthouden. Wie het gedicht zelf leest en de verbeeldingen en gedachtegangen zo goed mogelijk tracht te volgen, zal onder de indruk komen van Kinkers weidse visie en groots taalvermogen. Er zijn in de Nederlandse letterkunde weinig 'leerdichten' die zo dichterlijk en boeiend zijn.

Deze man werd in 1817, na de hereniging van Noord- en Zuid-Nederland, geroepen tot een hoogleraarsambt te Luik, in de Nederlandse taal en de wijsbegeerte. Later, toen Noord en Zuid weer vaneengescheurd werden, vestigde hij zich ten tweeden male in Amsterdam, waar hij actief bleef als letterkundige, vooral als criticus, en waar hij voortging het 'obscurantisme' te bestrijden, nu vooral dat van zijn vroegere vriend Bilderdijk. Hij stierf in 1845.

6. Zie *Aanteekeningen*, blz. 113 7. Zie *Aanteekeningen*, blz. 116 8. Zie *Aanteekeningen*, blz. 116

JOHANNES KINKER

*

HET ALLEVEN OF DE WERELDZIEL

*

Mens agitat molem et magno se corpore miscet

Wat droomt gij, magtloos, maar vermetel Telg der aarde,
Geketend aan het stof! van eigen kracht en waarde?
Vraag aan Natuur, haar die u wrocht, naar uw bestaan,
Naar 't leven, dat ze u leende; en sidder voor 't vergaan!
Of, klem u aan de stof, waar aan uw kiem, uw leven,
Uw kennis, geestkracht en gevoel werd ingedreven;
Vraag daar, aan 't geen, gij zelf niet zijt, waartoe gij wierdt.
Of eischt ge een hooger magt, een' geest die 't al bestiert,
Uit wien gij voortstroomde, en in wien gij weêr zult keeren?
Dit ongeworden zal u 't Schepsel kennen leeren? —
Gij wilt daar, in den toon van 't scheppingslied gestemd,
De schakel klinken doen, waaraan ge u voelt geklemd,
Om, naar haar harmonie met eindeloze keten,
Uw waarde of nietigheid angstvallig af te meten? —

Maar als zij zwijgt, of onzin spreekt, of donker is;
Als zich Natuur verbergt, u haar geheimenis,
In eeuwge nacht gehuld, onttrekt; of voor uwe oogen
Een waarheid goochelt, die slechts enden kan in logen;

Mens agitat...: de geest bezielt en beroert het heelal en vermengt zich met deze grote massa (Vergilius, *Aeneis*, VI, 727)
3 *wrocht:* maakte
7 *waartoe gij...:* waarom gij ontstondt
8 *'t al...:* alles leidt
10 *Dit ongeworden:* die *'hooger macht'* (r. 8) nl.; *'t Schepsel:* de mens nl.
18 *enden:* eindigen; *logen:* leugen

progressieve, anti-oranjegezinde intellectuelen. Hij gaat de strijd aanbinden met alles wat in zijn ogen naar 'obscurantisme' zweemt: duistere, onwetenschappelijke, on*rede*lijke levensbeschouwingen en meningen. Zo werd hij dus ook een tegenstander van zijn vroegere vriend Bilderdijk.

De 'verlichte rede' vindt in hem een vurig paladijn. Als schrijver uit hij zich in verhandelingen over diverse onderwerpen, deels in eigen tijdschriften – eendagsvliegen –, maar ook in toneelspelen.

Kinker was rustig noch beminnelijk. Zijn kritische intelligentie deed hem meermalen grijpen naar het scherpe mes van de spot en de spottende nabootsing; eenmaal leverde hij zelfs een parodie op een eigen toneelstuk (zie deel 15).

Dat hij de zuivere 'verlichte rede' als leidraad voor zijn levensbeschouwing verkoos, houdt niet in dat zijn denken halt hield bij de grenzen van het zichtbare en logisch beredeneerbare. Voor een verklaring van alle levensverschijnselen wendde hij zich tot het werk van de Duitse wijsgeer Immanuel Kant, wiens buitengewoon moeilijke boek *Kritik der reinen Vernunft* (1781) hij zo vaak las, dat hij het in een eigen verhandeling kon samenvatten en uitleggen: *Proeve eener opheldering van de kritiek der zuivere rede* (1799). Sindsdien bleef hij een van de weinigen in Nederland die de filosofie van Kant werkelijk bestudeerden, en in publikaties verder bekendmaakten. Wel vond hij in Kants stelsel de dualiteit, de te grote scheiding tussen *natuur* en *het onzichtbare*, nog een belemmering voor de verklaring van de diepste levensvragen. Evenals de Duitse filosoof Schlegel, en in diens voetspoor, probeerde hij een monistisch stelsel op te bouwen, één levensbeschouwelijk stelsel waarin *alles* zijn verklaring vond. Dit alles uiteraard los van het orthodoxe christendom, waarin de dualiteit tussen 'natuur' en 'bovennatuur' een der wezenlijke kenmerken is. In dit zoeken naar een allesomvattend stelsel, waarin ook een verklaring van de laatste levensvragen lag besloten, toonde Kinker zich verwant met de romantiek (zie deel 18 en 19), waarvan immers het contact zoeken met, het vragen naar de mysteries van het 'onzichtbare leven' een der typische trekken was.

Als dichter was Kinker afkerig van een zich laten drijven op het gevoel, maar liet hij zich leiden door een 'ontvonkte' verbeelding, door de rede gericht. Hij eiste van een ge-

dicht dat het helder en duidelijk was, een overzichtelijke samenhang toonde; hierin sloot hij zich aan bij de klassieke traditie.

Dit alles bestemde hem voor tot het schrijven van wijsgerige leerdichten, waarvan *Het Alleven of de Wereldziel*, uit 1812, het interessantste is. Hierin ontvouwt de dichter en denker Kinker zijn visie op het leven, waarvan sommige aspecten, o.a. in het licht van de nieuwste ideeën over de evolutie, verrassend modern aandoen. De inhoud van dit 'essay in dichtvorm' zou men als volgt kunnen samenvatten.

De mens stelt vragen over de herkomst van het bestaan aan de natuur, aan de stof, aan een 'hogere macht' buiten hem, of aan de geschiedenis, maar alles tevergeefs, want:

'...'t diep verborgen, 't grondloos wezen der gedachten,
Het hoogre leven, dat nooit sterft, waarnaar wij smachten,
Waarvan dit leven slechts een droom, een schaduw is,
Omzwachtelt zich met nacht en tastbre duisternis'. –(37-40)

De mens ontvangt op die manier slechts schijn-antwoorden:

'Een telkens onvoldragen vrucht van 't vlugtig zijn,
En 't denkend wezen zelf, verzwolgen in dien schijn.'–(51-52).

Hoe moeten wij het bestaan dan begrijpen? Alles wat ooit was, is of zijn zal, 'hijgt naar 't leven', voelt zichzelf bezield door het leven: 'het sluimert alles ter ontwaking, kiemt en groeit'. Eénzelfde geest bezielt alles. Ook de mens, in wie dit leven zijn hoogste kracht bereikt:

'Een God, die in ons woont, verdelgt, door zijn nabijheid,
De leer van 't Noodlot, toont de ziel het oord der Vrijheid,
En schudt, in weerwil van Natuur, en dood, en graf,
Ondanks der zinnen schijn, haar kluisters van zich af.'
–(85-88)

Deze 'geest', deze Godheid, vindt men niet in de wetenschap, want zij is: vrijheid, 'louter wil en daad' op zichzelf:

'Natuur is 't ligchaam, waar ze in voortkiemt, waar ze in
De tooversluijer, waar ze in flikkert; 't zinnebeeld, [speelt,
Waarin zij zich, door 't kunstgevoel, in 't Rijk der zinnen,
In duizend kleuren en gedaanten doet beminnen.'–(110-113)

Pas als hij dit ontdekt heeft, kan de mens het 'boek der schepping' lezen:

'Stap dus het doolhof van het leven rustig in,
En vorder van Natuur haar' diep verholen zin! – (126-127)[1]

Alles is 'poging ter bevruchting, ter bezieling'; Kinker werkt deze stelling in een aantal prachtige verzen uit (128-203), om te concluderen:

'De levenbarende Natuur spreekt hare orakelen,
Spreekt haar' geheimen zin door eeuwge wording uit.'
–(205-206)

Deze 'uitspraak' van de Natuur omvat echter ook het onstoffelijke leven, een zuiver geestelijk leven, waarin zij haar hoogste volkomenheid bereikt. Deze 'andere helft der tweeheid waar we op staren' is ook in de mens vertegenwoordigd; het is vrijheid, zelf-bewustzijn, rede en wil, waardoor de mens zijn eigen wet en doel stelt en zich onafhankelijk kan maken van tegenspoed, gevoel en driften.

'Dat leven – dat den mensch te beurt viel? Neen dat leven,
't Geen 't hooggestemd gemoed zich-zelven slechts kan geven,' – (252-253)[2]

De eigenwettelijkheid en onafhankelijkheid is iets heel anders als stoïcisme (zie blz. 93):

'De deugd is geen gewrocht van 't onhartstogtlijk willen;
Zij is de vrijheid zelf, die naar 't oorspronklijk licht
Van 't ware, schoone, en goed' – hare oogen houdt gerigt'
–(317-319)

en sluit ook onderworpenheid aan een God buiten de mens uit:

'Wat zoekt gij buiten u – wat, buiten 't vrije leven,
....
En knielt, gelijk een slaaf, voor 't blaauwende gewelf,
Of voor een blinde magt...' – (340; 343-344)

De mens moet dus vrij zijn, want 'God is vrijheid, God is liefde, God is leven'. Hij moet God niet zoeken in een dood verleden, zich niet zwak en machteloos verklaren, niet zijn daden slechts richten op een vergankelijk doel, en óók geen heersend wanbegrip over Kerk of staat steunen door in het gareel te lopen, want:

1. Zie *Aanteekeningen*, blz. 108 2. Zie *Aanteekeningen*, blz. 109

'Hij, die dus (= zo) leeft, groeit mede in 't leven van een'
Beweegt zich in zijn' kring, werktuiglijk; en beslaat [staat,
Den omvang, dien hem 't lot daarin heeft aangewezen.' –
–(362-364)[3]

Het beeld en doel van 'slechts één groot verbond der Volkren, onverdeeld en één' blijft zo'n mens verborgen. Slechts hij die 'met gerustheid den zuivren wellust smaakt dier hoogre zelfsbewustheid' lééft werkelijk, als een God. Hij ziet de Natuur èn haar schone, onzichtbare 'wederhelft'; in beide ziet hij 'wat de menschheid wezen zal', in een nieuwe staat, waarvan wij de wet

'...schoon met flaauwe trekken,
In elke grondschets van 't Oorspronklijk Regt ontdekken.'
–(420-421)[4]

'Doch, 't Wetboek van dien Staat, die traag en langzaam rijpt,
Waarnaar, vaak te onbedacht, het zuchtend menschdom grijpt,
Waar op de Wijsgeer staart, dat voorwerp zijner zorgen –[5]
Dat wetboek ligt nog diep in 's menschen geest verborgen.'
– (422-425)

De besten onder de mensen roept Kinker vervolgens op om het geschetste toekomstbeeld voor ogen te houden en ernaar te streven.

Vervolgens komt hij, de stoffelijke natuur en de onzichtbare 'wederhelft' verenigend, tot de kern-uitspraak van het hele gedicht:

'Daar is geen geest of stof; maar stof en denkkracht beide;
Die twee zijn één, in tal, in doel, in kracht en duur:
Zij zijn, voor ons begrip, slechts twee – God en Natuur.'
– (485-487)

Spinoza (zie blz. 101) was deze eenheid al op het spoor. Een ander groot geleerde, de Griek Heraklites (zie blz. 102), dwaalde echter, een dwaling, die ''t Vorstelijk wezen' van de mens 'tot den slavenstand' vernederde.

3. Zie *Aanteekeningen*, blz. 110 4. Zie *Aanteekeningen*, blz. 112 5. Zie *Aanteekeningen*, blz. 112

'Het Vorstelijk wezen? – Ja, maar in zijn jonglingsjaren,
Hier, laf vertroeteld – daar aan de ijslijkste gevaren
Ten prooi; hier worstlend met geweld en bijgeloof,
Ginds al te ontijdig aan zich zelf gelaten...' –(540-543)[6]

Deze gedachte grijpt Kinker aan tot het uiten van verzuchtingen, die sterk op een (gedeeltelijke) persiflage van het Onze Vader lijken:

'O Vorstelijke spruit, wien de aard geen rampwoestijn,
Geen poel van gruwlen, maar een Paradijs moest zijn,
Eens koom' het zalig rijk der menschheid, dat we ontvlieden!
Eens zegepraal' de wet, eens zal haar wil geschieden!' –
(546-549)

Met onder meer enige uitweidingen over eeuwigheid en onsterfelijkheid loopt het gedicht ten einde. Waar de Natuur zich onttrekt aan de stoffelijkheid, en louter wil, daad, geest, denkvermogen is,

'Daar ziet het oog der ziel God en de Onsterflijkheid!'
–(579)[7]

Wat deze onsterfelijkheid ook moge zijn, het is eindeloos meer dan wat de filosoof, de dichter of de 'Priesterlijke monden' (672)[8] er ons over kunnen vertellen en ver-beeld-en.

Dit overzicht van de hoofdpunten van Kinkers gedicht kan niet meer zijn dan een zwak middel om de draad die erdoor loopt, te helpen vasthouden. Wie het gedicht zelf leest en de verbeeldingen en gedachtegangen zo goed mogelijk tracht te volgen, zal onder de indruk komen van Kinkers weidse visie en groots taalvermogen. Er zijn in de Nederlandse letterkunde weinig 'leerdichten' die zo dichterlijk en boeiend zijn.

Deze man werd in 1817, na de hereniging van Noord- en Zuid-Nederland, geroepen tot een hoogleraarsambt te Luik, in de Nederlandse taal en de wijsbegeerte. Later, toen Noord en Zuid weer vaneengescheurd werden, vestigde hij zich ten tweeden male in Amsterdam, waar hij actief bleef als letterkundige, vooral als criticus, en waar hij voortging het 'obscurantisme' te bestrijden, nu vooral dat van zijn vroegere vriend Bilderdijk. Hij stierf in 1845.

6. Zie *Aanteekeningen*, blz. 113 7. Zie *Aanteekeningen*, blz. 116 8. Zie *Aanteekeningen*, blz. 116

JOHANNES KINKER

*

HET ALLEVEN OF DE WERELDZIEL

*

Mens agitat molem et magno se corpore miscet

Wat droomt gij, magtloos, maar vermetel Telg der aarde,
Geketend aan het stof! van eigen kracht en waarde?
Vraag aan Natuur, haar die u wrocht, naar uw bestaan,
Naar 't leven, dat ze u leende; en sidder voor 't vergaan!
Of, klem u aan de stof, waar aan uw kiem, uw leven,
Uw kennis, geestkracht en gevoel werd ingedreven;
Vraag daar, aan 't geen, gij zelf niet zijt, waartoe gij wierdt.
Of eischt ge een hooger magt, een' geest die 't al bestiert,
Uit wien gij voortstroomde, en in wien gij weêr zult keeren?
Dit ongeworden zal u 't Schepsel kennen leeren? —
Gij wilt daar, in den toon van 't scheppingslied gestemd,
De schakel klinken doen, waaraan ge u voelt geklemd,
Om, naar haar harmonie met eindeloze keten,
Uw waarde of nietigheid angstvallig af te meten? —

Maar als zij zwijgt, of onzin spreekt, of donker is;
Als zich Natuur verbergt, u haar geheimenis,
In eeuwge nacht gehuld, onttrekt; of voor uwe oogen
Een waarheid goochelt, die slechts enden kan in logen;

Mens agitat...: de geest bezielt en beroert het heelal en vermengt zich met deze grote massa (Vergilius, *Aeneis*, VI, 727)
3 *wrocht:* maakte
7 *waartoe gij...:* waarom gij ontstondt
8 *'t al...:* alles leidt
10 *Dit ongeworden:* die '*hooger macht*' (r. 8) nl.; *'t Schepsel:* de mens nl.
18 *enden:* eindigen; *logen:* leugen

Een waarheid, die haar' eigen' grond verzaakt, wier schijn
Niets dan de weêrglans van uw' twijfel zelf kan zijn; —
Waar aan dan zult gij 't licht, waar naar gij smacht, ontsteken?
Moet de afgeloopen tijd, het graf der eeuwen, spreken?
De droom der kindsheid van het menschelijk geslacht
't Gewijde orakel zijn, waarvan gij 't antwoord wacht? —
Vergeefs! – Gij vindt, waar heen ge u wendt,
[slechts duisternissen,
Geen enkle lichtstraal, die 't vermoeijend eindloos gissen
Niet in een doolhof van misleidingen verlaat,
Dat bij elke uitkomst, die het biedt, uw hoop verraadt. —
Gij vindt iets anders, nooit u-zelven. 't Hoogst bedoelen,
Waarom ge u stadig draait, waar heen gij eindloos woelen,
Verzaadloos hunkren zult, is vreemdling in dit oord,
Waar in gij 't zoekt, en 't voor u uitjaagt. 't Is het wóórd,
Dat u misleidt, de schijn, de klank, het teeken,
De bolster, die de kern die rijpt, niet uit kan spreken;
Het raadsel-beeldschrift, in 't gevoelig stof geteeld,
Waarin het flikkerend licht van 't stofloos denkbeeld speelt.
Maar 't diep verborgen, 't grondloos wezen der gedachten,
Het hoogre leven, dat nooit sterft, waarnaar wij smachten,
Waarvan dit leven slechts een droom, een schaduw is,
Omzwachtelt zich met nacht en tastbre duisternis. —

Het zij we, in diep gepeins, 't gelouterd denkvermogen
In al zijn wijzingen bespieden; 't zij we onze oogen,
Door weetlust aangespoord, op de onafzienbre baan,
Op 't wisselend tafreel van 't worden en vergaan,
(Dit nooit voltooide werk der eeuwge schepping) werpen;
Het zij we onze aandacht op haar maat en during scherpen,
En met den winkelhaak en passer in de hand,
Het eindloos niet van *tijd* en *ruimte*, voor 't verstand
In tallen, trekken en gedaanten zigtbaar maken;
Wij zien slechts schaduwen van schaduwen, geen zaken;

22 *afgeloopen tijd:* historie
23 *kindsheid:* kinderjaren
31 *Verzaadloos:* zonder verzadigd te worden; *dit oord:* de wereld nl.
35 *Het raadsel-beeldschrift:* de taal nl; *'t gevoelig stof:* de mens nl.
42 *wijzingen:* aanwijzingen
48 *niet:* niets
49 *tallen:* ge-; *trekken:* om-

Een telkens onvoldragen vrucht van 't vlugtig zijn,
En 't denkend wezen zelf, verzwolgen in dien schijn.
Te rug, verdoolden! — Staakt dit pogen, om u-zelven
In 't schepslenheer, waarmeê gij rondzweeft, op te delven! —
Waant gij 't onstoflijk licht, dat in uw' boezem brandt,
Ontstoken aan de toorts der kennis, aan 't verstand?
Waant gij 't geen geestig is, in kleur, gedaante en trekken,
't Ondeelige ééne in 't vele, in maat en tal te ontdekken?
Staart ge op de wetten der Natuur, van doel ontbloot,
En zoekt de ziel in 't stof, het leven in den dood? —

Ja! — Wat door de Almagt der Natuur wordt voortgedreven,
Wat immer was, of is, of zijn zal — hijgt naar 't leven:
Het immer wordend heer der Heemlen drinkt den gloed
Die 't onbegrensd heelal zich-zelf gevoelen doet. —
Dit mindre leven kruipt in 't wriemlend stof der aarde:
't Wordt alles plant of dier, wat ooit de stofklomp baarde;
Het sluimert alles ter ontwaking, kiemt en groeit.
Niets is zóó vadzig aan den ijzren slaap geboeid —
Aan 't grove en trage stof zóó magteloos geklonken;
Zóó diep in d'afgrond der verweezing neêrgezonken,
Dat niet — zoo dra het slechts zijn tegenkracht ontwaart,
Gewekt wordt en ontgloeit, bezwangerd wordt en baart:
Eén zelfde geest doorwoelt het AL. — Maar 't hooger leven,
Tot kennlijke eigenmagt en zelfsgevoel verheven —
't Onloochenbaar bezef van eigen daad en pligt,
De wil — voor wien, begeerte en drift en neiging zwicht,
Voor wien de liefde en haat, de deugd en 't misdrijf wijken,
Ja, voor wiens oppermagt, 't geweten moet bezwijken,
Wanneer hij 't wit, waarop hij doelt, met kracht beschiet,
En over vrees en hoop, en vreugde en smart gebiedt —
Dat eigen leven — voelt een vonk van 't hoogst vermogen,
Waardoor het, aan de wet, die 't stof beheerscht, onttogen,

52 *En:* en (van)
54 *'t schepslenheer:* de menigte der schepselen
57 *geestig:* onstoffelijk
58 *Ondeelige:* ondeelbaar
60 *zoekt:* zoekt (ge)
63 *wordend:* in wording zijnde; *heer:* menigte
65 *Dit:* hier op aarde nl. in tegenstelling tot de *Heemlen*
68 *ijzren slaap:* dood
79 *wit:* doelwit

'Stap dus het doolhof van het leven rustig in,
En vorder van Natuur haar' diep verholen zin! – (126-127)[1]

Alles is 'poging ter bevruchting, ter bezieling'; Kinker werkt deze stelling in een aantal prachtige verzen uit (128-203), om te concluderen:

'De levenbarende Natuur spreekt hare orakelen,
Spreekt haar' geheimen zin door eeuwge wording uit.'
–(205-206)

Deze 'uitspraak' van de Natuur omvat echter ook het onstoffelijke leven, een zuiver geestelijk leven, waarin zij haar hoogste volkomenheid bereikt. Deze 'andere helft der tweeheid waar we op staren' is ook in de mens vertegenwoordigd; het is vrijheid, zelf-bewustzijn, rede en wil, waardoor de mens zijn eigen wet en doel stelt en zich onafhankelijk kan maken van tegenspoed, gevoel en driften.

'Dat leven – dat den mensch te beurt viel? Neen dat leven,
't Geen 't hooggestemd gemoed zich-zelven slechts kan geven,' – (252-253)[2]

De eigenwettelijkheid en onafhankelijkheid is iets heel anders als stoïcisme (zie blz. 93):

'De deugd is geen gewrocht van 't onhartstogtlijk willen;
Zij is de vrijheid zelf, die naar 't oorspronklijk licht
Van 't ware, schoone, en goed' – hare oogen houdt gerigt'
–(317-319)

en sluit ook onderworpenheid aan een God buiten de mens uit:

'Wat zoekt gij buiten u – wat, buiten 't vrije leven,
....
En knielt, gelijk een slaaf, voor 't blaauwende gewelf,
Of voor een blinde magt...' – (340; 343-344)

De mens moet dus vrij zijn, want 'God is vrijheid, God is liefde, God is leven'. Hij moet God niet zoeken in een dood verleden, zich niet zwak en machteloos verklaren, niet zijn daden slechts richten op een vergankelijk doel, en óók geen heersend wanbegrip over Kerk of staat steunen door in het gareel te lopen, want:

1. Zie *Aanteekeningen*, blz. 108 2. Zie *Aanteekeningen*, blz. 109

'Hij, die dus (= zo) leeft, groeit mede in 't leven van een'
Beweegt zich in zijn' kring, werktuiglijk; en beslaat [staat,
Den omvang, dien hem 't lot daarin heeft aangewezen.' –
–(362-364)[3]

Het beeld en doel van 'slechts één groot verbond der Volkren, onverdeeld en één' blijft zo'n mens verborgen. Slechts hij die 'met gerustheid den zuivren wellust smaakt dier hoogre zelfsbewustheid' lééft werkelijk, als een God. Hij ziet de Natuur èn haar schone, onzichtbare 'wederhelft'; in beide ziet hij 'wat de menschheid wezen zal', in een nieuwe staat, waarvan wij de wet

'...schoon met flaauwe trekken,
In elke grondschets van 't Oorspronklijk Regt ontdekken.'
–(420-421)[4]

'Doch, 't Wetboek van dien Staat, die traag en langzaam rijpt,
Waarnaar, vaak te onbedacht, het zuchtend menschdom grijpt,
Waar op de Wijsgeer staart, dat voorwerp zijner zorgen –[5]
Dat wetboek ligt nog diep in 's menschen geest verborgen.'
– (422-425)

De besten onder de mensen roept Kinker vervolgens op om het geschetste toekomstbeeld voor ogen te houden en ernaar te streven.

Vervolgens komt hij, de stoffelijke natuur en de onzichtbare 'wederhelft' verenigend, tot de kern-uitspraak van het hele gedicht:

'Daar is geen geest of stof; maar stof en denkkracht beide;
Die twee zijn één, in tal, in doel, in kracht en duur:
Zij zijn, voor ons begrip, slechts twee – God en Natuur.'
– (485-487)

Spinoza (zie blz. 101) was deze eenheid al op het spoor. Een ander groot geleerde, de Griek Heraklites (zie blz. 102), dwaalde echter, een dwaling, die "t Vorstelijk wezen' van de mens 'tot den slavenstand' vernederde.

3. Zie *Aanteekeningen*, blz. 110 4. Zie *Aanteekeningen*, blz. 112 5. Zie *Aanteekeningen*, blz. 112

'Het Vorstelijk wezen? – Ja, maar in zijn jonglingsjaren,
Hier, laf vertroeteld – daar aan de ijslijkste gevaren
Ten prooi; hier worstlend met geweld en bijgeloof,
Ginds al te ontijdig aan zich zelf gelaten...' –(540-543)[6]

Deze gedachte grijpt Kinker aan tot het uiten van verzuchtingen, die sterk op een (gedeeltelijke) persiflage van het Onze Vader lijken:

'O Vorstelijke spruit, wien de aard geen rampwoestijn,
Geen poel van gruwlen, maar een Paradijs moest zijn,
Eens koom' het zalig rijk der menschheid, dat we ontvlieden!
Eens zegepraal' de wet, eens zal haar wil geschieden!' –
(546-549)

Met onder meer enige uitweidingen over eeuwigheid en onsterfelijkheid loopt het gedicht ten einde. Waar de Natuur zich onttrekt aan de stoffelijkheid, en louter wil, daad, geest, denkvermogen is,

'Daar ziet het oog der ziel God en de Onsterflijkheid!'
–(579)[7]

Wat deze onsterfelijkheid ook moge zijn, het is eindeloos meer dan wat de filosoof, de dichter of de 'Priesterlijke monden' (672)[8] er ons over kunnen vertellen en ver-beeld-en.

Dit overzicht van de hoofdpunten van Kinkers gedicht kan niet meer zijn dan een zwak middel om de draad die erdoor loopt, te helpen vasthouden. Wie het gedicht zelf leest en de verbeeldingen en gedachtegangen zo goed mogelijk tracht te volgen, zal onder de indruk komen van Kinkers weidse visie en groots taalvermogen. Er zijn in de Nederlandse letterkunde weinig 'leerdichten' die zo dichterlijk en boeiend zijn.

Deze man werd in 1817, na de hereniging van Noord- en Zuid-Nederland, geroepen tot een hoogleraarsambt te Luik, in de Nederlandse taal en de wijsbegeerte. Later, toen Noord en Zuid weer vaneengescheurd werden, vestigde hij zich ten tweeden male in Amsterdam, waar hij actief bleef als letterkundige, vooral als criticus, en waar hij voortging het 'obscurantisme' te bestrijden, nu vooral dat van zijn vroegere vriend Bilderdijk. Hij stierf in 1845.

6. Zie *Aanteekeningen*, blz. 113 7. Zie *Aanteekeningen*, blz. 116 8. Zie *Aanteekeningen*, blz. 116

JOHANNES KINKER

*

HET ALLEVEN OF DE WERELDZIEL

*

Mens agitat molem et magno se corpore miscet

Wat droomt gij, magtloos, maar vermetel Telg der aarde,
Geketend aan het stof! van eigen kracht en waarde?
Vraag aan Natuur, haar die u wrocht, naar uw bestaan,
Naar 't leven, dat ze u leende; en sidder voor 't vergaan!
Of, klem u aan de stof, waar aan uw kiem, uw leven,
Uw kennis, geestkracht en gevoel werd ingedreven;
Vraag daar, aan 't geen, gij zelf niet zijt, waartoe gij wierdt.
Of eischt ge een hooger magt, een' geest die 't al bestiert,
Uit wien gij voortstroomde, en in wien gij weêr zult keeren?
Dit ongeworden zal u 't Schepsel kennen leeren? —
Gij wilt daar, in den toon van 't scheppingslied gestemd,
De schakel klinken doen, waaraan ge u voelt geklemd,
Om, naar haar harmonie met eindeloze keten,
Uw waarde of nietigheid angstvallig af te meten? —

Maar als zij zwijgt, of onzin spreekt, of donker is;
Als zich Natuur verbergt, u haar geheimenis,
In eeuwge nacht gehuld, onttrekt; of voor uwe oogen
Een waarheid goochelt, die slechts enden kan in logen;

Mens agitat...: de geest bezielt en beroert het heelal en vermengt zich met deze grote massa (Vergilius, *Aeneis*, VI, 727)
3 *wrocht:* maakte
7 *waartoe gij...:* waarom gij ontstondt
8 *'t al...:* alles leidt
10 *Dit ongeworden:* die *'hooger macht'* (r. 8) nl.; *'t Schepsel:* de mens nl.
18 *enden:* eindigen; *logen:* leugen

Waar ze in het zelfsgevoel haar' stoflijk' aard verlaat,
En in 't vergeestlijkt Rijk der vrijheid overgaat;
Dáár toont ze ons DE ANDRE HELFT der tweeheid waar
[we op staren,
't Onzigtbre — door gewrocht noch oorzaak te verklaren;
Waar eigen wet, en wil, en doel zich-zelf bepaalt,
En 't stofloos denkbeeld in zijn' vollen luister praalt. —
Daar toont ze ons 't LEVEN;—niet, in de Alstof als verzonken,
Niet, als in 't plantenrijk, aan de aarde vastgeklonken,
Niet, als 't Elektrisch vuur, dat uit zijne oevers zwelt,
Of duizendvormig langs zijn vuurgeleiders snelt;
Ook niet, gelijk het bij de dieren, meer ontwikkeld,
't Werktuiglijk zamenstel van spier en zenuw prikkelt,
En aan het grof gevoel der zinnen vastgeboeid,
Het scherp maar dik omwolkt instinkt in drift ontgloeit,
Doch magtloos om zich, bij 't te vlugtig zelfsbezeffen,
Veel hooger dan den eisch der nooddruft te verheffen; —
Maar 't leven, zóó — gelijk 't onbedwongen vaart,
Zijn daad in duizende gestalten openbaart,
Zich door zijn' eigen' gloed voelt koestren en verwarmen,
Zich-zelf er in erkent, en kennend voelt omarmen
Door duizend uitingen van 't zinlijk tegenbeeld,
Waar in 't zich uitgiet, verëenzelvigt, en verdeelt;
Dat leven — in wiens stroom het Goddelijk vermogen
Der Rede flikkrend speelt, zich-zelf door duizend oogen
Aanschouwt, en 't hooger doel van zijn bestemming ziet;
Geen vreemd gezag erkent, vrijmagtig zelf gebiedt;
Wetgeefster en Vorstin, zoo dra zij 't slechts wil wezen,
Haar' eigen werkkring vormt; door hopen noch door vreezen
Beteugeld noch verlamd, haar vrij gekozen doel
Ten vasten maatstaf stelt en opdringt aan 't gevoel;
Dat midden in den drang van tegenspoed en rampen,
Verlaten van heel de aard het noodlot durft bekampen;
Dat in zijne eigen kracht en deugd gewikkeld, stout
Zich in 't gevaar verheft, en op zijn' wil vertrouwt,

213 *gewrocht:* maaksel
216 *in de Alstof...:* a.h.w. ingebed in het stoffelijk bestaan van het heelal
229 *omarmen:* (zich) omarmd worden
230 *'t zinlijk tegenbeeld:* de zintuiglijk waarneembare kant (van het leven)

Die, onverzettelijk den laagren drang der zinnen,
'tGevoel, waar 't morrend wederstreeft, weet te overwinnen;
Ja, zelfs het muitend heer der driften, als 't ontbrandt,
Zich dienstbaar maakt, en aan zijn' zegewagen spant,
Om ze, in een' laagren rang, als welbestierde slaven,
Langs 't eens gebaande spoor gehoorzaam te doen draven,
Gebreideld, maar vol vuur, en knabblend op 't gebit,
En 't fonklende oog gerigt naar 't opgehangen wit. —
Dat leven — dat den mensch te beurt viel? Neen dat leven,
't Geen 't hooggestemd gemoed zich-zelven slechts kan
[geven;*)
Dat zeldzaam hoog gevoel, ontwaakt in eedlen gloed,
Dat grootsche pogen van den waren heldenmoed,
Dat, aan zichzelf getrouw, en veil voor rang, noch voordeel,
Voor hoop op loon, noch vrees voor straf, noch blind
[vooroordeel,
(Hoe heerschend, hoe vergood, en knielend aangebeên)
Geene andre wetten eert, dan die der Rede alleen! —

Doch waan niet, dat ik u het beeldtnis maal' diens wijzen,
Wien ZENO's volgren als het schoonste toonbeeld prijzen;
Dat 'k u de ontzielde ziel, voor lust en driften dood
En in gevoelloosheid verzonken, schetse, als groot,
Als bovenmenschlijk groot, en waardig om te volgen!
Dat ik 't verdoofde vuur des levens, dat, verzwolgen
In 't ijskoud stelsel van een stugge en dorre deugd,
Zich-zelv' verzaakt — voor liefde en haat, voor smart en
[vreugd

*) zie *Aanteekeningen*, blz. 109

248 *welbestierde:* goed geleide
250 *Gebreideld:* in de toom; *gebit:* bit
251 *wit:* doelwit
256 *veil:* te koop
258 *vergood:* verafgood
260 *maal':* wil schilderen; *diens wijzen:* van die wijze man (nl. Zeno, wijsgeer in het oude Griekenland, stichter van de school van de Stoa; in het stoïcisme werd, behalve ideeën die verwantschap vertonen met de door Kinker in de voorgaande verzen ontvouwde zienswijze, ook geleerd dat de mens dermate onafhankelijk van alle uiterlijke omstandigheden en innerlijke aandriften leven moet, dat hij daardoor in het geheel niet beroerd wordt)

Zich ongenaakbaar stelt, wil voor uw oog doen pralen;
Den zelfsmoord van het hart vergodlijkt af wil malen;
Aan 't martlen van 't gemoed, 't meêdoogenloos en streng
Verloochnen der Natuur, mijn hulde en offer breng'!
Neen, hij wiens hart zich nooit door geestdrift voelt verheffen,
Wien niets verteedren, niets verrukken kan, niets treffen,
In wiens bevrozen ziel nooit drift noch hartstogt blaakt —
Hij, die de banden van 't gezellig leven slaakt,
Heeft nooit de deugd gekend, heeft slechts haar' glans
[verduisterd;
Nooit heeft hij haar bemind; maar ze, aan zijn leer gekluis-
Zelfs in haar heiligdom vernederd en verkracht. [terd,
Hij heeft de Menschheid voor hare outers wreed geslagt.

Zoo bragt in 't Oud Karthaag', waar Kronos outers brandden,
Een wreede moeder haar geliefde en dierste panden
Ten offer; sterker dan Natuur, en liefde, en smart,
Drukt zij 't liefkozend wichtje aan 't afgepijnigd hart,
Verdringt... o neen, verdelgt, in overstemden moede,
De schoonste en heilgste aller driften, dooft in woede,
In blinde en heil'ge razernij, door niets gestuit,
In 't gillend ingewand de laatste vuursprank uit,
En reikt haar' lievling, 't hoofd getooid met krans en loover,
Terwijl hij de armpjes naar haar uitstrekt — juichend over;
En stemt het hoogtijdslied, en houdt het oog gekeerd,
Naar 't flikkrend licht der vlam, die hem tot asch verteert.
't Is niet genoeg, haar ziel door wanhoop af te martlen;
't Verpletterd moederhart moet nog van vreugde dartlen:
Want wee! der moeder, die d' ontmenschten moed ontzinkt,
En bij het vreugdgeschrei een traan in de oogen blinkt!

269 *malen:* beelden
274 *bevrozen:* bevroren
275 *gezellig:* sociale; *slaakt:* losmaakt
279 *outers:* altaren
280 *Karthaag':* Carthago; hier werd in de vroege oudheid een god (later door de Grieken gelijkgesteld met hun god Kronos) vereerd aan wie mensenoffers werden gebracht
281 *dierste panden:* kostbaarste bezittingen (nl. haar kinderen)
284 *overstemden moede:* overspannen toestand
288 *krans en...:* loverkrans
290 *hoogtijdslied:* feestlied
294 *der:* de

Neen, 't weefsel van de ziel, waar in de driften fonklen,
Ontelbre snaren van gevoel elkaâr doorkronklen,
't Hartstogtlijk zamenstel van 't hooggestemd gemoed
De ontstoken liefdevlam gestadig kweekt en voedt —
Waar in 't verzadeloos verlangen en begeeren
De dorst naar kennis en genot gestaâg vermeeren,
Moet niet verstommeld, niet verlamd, noch uitgedorst;
Noch de eigenliefde, door onbuigzaam staal omschorst,
Als vijandin der deugd in 't menschlijk hart verkwijnen,
Noch voor dit schaduwbeeld van pligt tot niet verdwijnen!

Neen, schooner blinkt de deugd, in de opperheerschappij,
Wanneer ze in 't midden van 't gewoel der driften, vrij
Het Godlijk hoofd verheft; en de ongestuime baren
Der laagre neigingen bestuurt of doet bedaren —
Wanneer de wil, gelijk de stroomgod van dien vloed,
Zijn golven voortstuwt, en de leiding volgen doet,
Die de eer en 't hooge doel der menschheid haar gebieden.
't Is zwakheid, en geen kracht zijn eigen hart te ontvlieden.
De vrije wil moet niet versteend, zich-zelv' ten trots
En gansch bewegenloos, verhard zijn, als een rots,
Waarop de golven des gemoeds haar kracht verspillen.
De deugd is geen gewrocht van 't onhartstogtlijk willen;
Zij is de vrijheid zelf, die naar 't oorspronklijk licht
Van 't ware, schoone, en goed' — hare oogen houdt gerigt;
Die 't heer der neigingen, als 't om voldoening bedelt,
Naar 't heilig doelwit stemt, bevredigt, en veredelt,
En tot zich-zelf verheft, en 't blakende gemoed
In alles d' eigen gang en leiding volgen doet.
Voor hem, die aan één doel getrouw, denkt, wil en handelt,
In 't stout ontworpen spoor zijn schreden rigt, en wandelt,
Verdwijnen twijfelmoed en tegenstrijdigheên: —
Zijn eigenliefde, en hoop en wil, en deugd — is één;

verzadeloos: onverzadigbaar
verstommeld: verminkt (worden)
dit schaduwbeeld: deze valse voorstelling; *niet:* niets
ongestuime: onstuimige
313 *ontvlieden:* ontvluchten
316 *haar:* hun
317 *gewrocht:* voortbrengsel
320 *'t heer:* de menigte; *voldoening:* bevrediging
321 *stemt:* richt

Hij is zich-zelf, geheel. —
Wijkt, haters van het leven,
Die door een nachtspook, dat u foltert, voortgedreven,
In boete en rouw verkwijnt, met zonde en onmagt dweept,
't Naargeestig aanzijn langs een pad van doornen sleept,
En zwoegend torscht, gelijk een mijnslaaf de ijzren keten!
Wat wroet uw eigen hand in 't zuffende geweten?
Wien klaagt ge, onkundig van uw zedelijk bestaan,
Van schuld en magtloosheid in éénen adem aan?
Waar toe 't genot ontvlugt? De vlam der ziel verduisterd?
De schoonste drift van 't hart verlaagd? De wil gekluisterd,
Natuur gelasterd, en den God, die in u woont,
Om 't Afgodsbeeld der wraak verdreven en onttroond?
Wat zoekt gij buiten u — wat, buiten 't vrije leven,
Dat in uw aanzijn kiemt, dat denkbeeld, zoo verheven,
Zoo heilig, schoon en steeds eenstemmig met zich-zelf;
En knielt, gelijk een slaaf, voor 't blaauwende gewelf,
Of voor een blinde magt, waar door de Hemelbollen
Met slapend zelfsgevoel door d' eindlooz' afgrond rollen?
Wat klemt ge u, siddrend, aan het beeld der slavernij,
Terwijl ge u-zelf, de deugd, en God verzaakt? — Wees vrij!
Want God is vrijheid, God is liefde, God is leven.
Hij is het streng bevel der deugd, het handlend streven
Naar 't eind-doel in het Rijk der toekomst. — Zoek hem niet,
In 't dood verleden; maar in 't levendig verschiet
Van 't wordend Godsrijk, waar wij rusteloos op staren.
Gij hoont hem, door u zwak en magtloos te verklaren,
Door op uw' levensweg, door hoop en vrees geleid,
Gestadig om te zien naar heil en veiligheid;
Door, zwoegend onder 't juk der dagelijksche pligten,
Uw daden slechts naar een verganklijk doel te rigten;
Als Priester of als Leek, als Vorst of Onderdaan,
Voor Kerk- of Staatsbegrip u in 't gareel te slaan;
En (om het hoog, of laag gemeen niet te mishagen)
Een heerschend wanbegrip gedwee te helpen schragen!

331 *aanzijn:* bestaan
333 *zuffende:* piekerend
334-5 *klaagt . . aan:* beschuldigt
345 *zelfsgevoel:* bewustzijn
351 *levendig:* levend
360 *het hoog, of laag gemeen:* de gemeenschap, van hoog- of laaggeplaatsten

Hij, die dus leeft, groeit mede in 't leven van een' staat,
Beweegt zich in zijn' kring, werktuiglijk; en beslaat
Den omvang, dien hem 't lot daarin heeft aangewezen*).
Het vlugtig heden knoopt hij angstig aan 't voordezen;
Rijpt met de menigte bewustloos meê, maar ziet
In 't kruipend voortgaan 't pad, dat hij bewandelt, niet.
Hij volgt, maar door den gang en loop des tijds gedwongen;
Is lijdlijk deugdzaam — maar door vreemd gezag gedrongen:
Maar hooger stijgt hij nooit. Zijn innig zelfsgevoel
Ontwaakt slechts tot dat punt. 't Zich steeds verbergend doel
Eens Staats, de strekking van 't maatschaplijk zamenwonen—
Het welbegrepen Regt der Menschheid — 't Regt der Zonen
Van 't zelfde huisgezin, en 't stout geteekend beeld
Van slechts één groot verbond der Volkren, onverdeeld
En één, gelijk de bol, waaruit zij eens ontstonden;
Dien grootschen wereldstaat, denkbeeldig, maar wiens [gronden,
Zich sluiten aan 't begrip van Regt, in 't reinst verband,
Met algemeene wet, en pligt, en Vaderland, —
Dat ideaal van regtlijke eenheid, in welks trekken
Wij de onvervalschte kern van 't hoogste Regt ontdekken,
En zonder 't welk geen geest der wetten kan bestaan,
Gaapt hij, waar 't zich aan hem vertoont, bezefloos aan.
Hij waant zich deugdzaam, als hij 't voetspoor zijner vaderen
Angstvallig drukt; maar durft het doel der deugd niet [naderen;
Miskent haar telkens — ja, ziet somtijds, in zijn' waan,
Haar schoonste zegepraal als vrucht van 't misdrijf aan.
Hij eert, wanneer 't zijn eeuw gedoogt, de volksverlichters
Der oudheid, roemt den moed der vroegere waarheidstichters.
Maar had hij onder 't volk, dat hen verwierp, geleefd,
Hij had hen meê vervolgd; misschien te rug gebeefd
Voor de eedle poging, en 't oorspronklijk eigen leven
Dier helden, die hij thans, door volgzucht voortgedreven,
Vergoodt; en met den drom, waar onder hij zich mengt,
Zijn nietig aandeel in de erkende hulde brengt.

*) Zie *Aanteekeningen*, blz. 110

362 *dus:* zo
365 *voordezen:* hieraan voorafgaande
370 *innig zelfsgevoel:* innerlijke bewustheid
378 *sluiten:* aansluiten
388 *gedoogt:* toestaat
394 *Vergoodt:* verafgoodt

Doch Hij, wiens schoone drift langs de ingeslagen paden,
Waar in een volksgeest zich beweegt, door eedle daden
Zich kenschetst; als een stroom, die in zijn milden vloed,
Met vruchtbre kabbling langs zich vormende oevers spoedt;
Wiens wil en denkkracht tot het schoonst geheel vereenigd,
Het vuur der driften naar den eisch der *rede* lenigt,
Bedwingt of aanspoort, en 't hartstogtelijk gewoel
Der neiging smelten doet in 't zuiverst zelfsgevoel;
Hij, die dus met zich-zelv' eenstemmig, met gerustheid
Den zuivren wellust smaakt, dier hoogre zelfsbewustheid —
Leeft — maar zijn leven is het leven van een' God.
Hij schiep dat leven zelf. — 't Zelfdadige genot
Zijns aanzijns is zijn werk. Zijn deugd is meer dan strijden,
Meer dan een stoïsch, stug, en overmeesterd lijden,
Meer dan de kalmte en rust der zelfsverloochening.
Ze is 't ruimer ademen der ziel in hooger' kring. —
Hij ziet in 't zeedlijk Rijk der vrije handelingen,
In 't oord der vrijheid, waar geen Noodlots wetten dwingen,
De schoone wederhelft van 't zinnelijk Heelal. —

In beide ziet hij, wat de menschheid wezen zal,
Wanneer ze tot den Staat, die in haar kiemt, verheven,
Zich-zelf en de aard, waar uit zij wierd, de wet zal geven;
Die onverdelgbre wet, die 't menschelijk gemoed
Zijn' Godlijk' aanleg en zijn Adel kennen doet;
Die wet, wier zin en doel wij, schoon met flaauwe trekken,
In elke grondschets van 't Oorspronklijk Regt ontdekken.—*)

Doch, 't Wetboek van dien Staat, die traag en langzaam rijpt,
Waar naar, vaak te onbedacht, het zuchtend menschdom
[grijpt,
Waar op de Wijsgeer staart, dat voorwerp zijner zorgen —**)
Dat wetboek ligt nog diep in 's menschen geest verborgen.
Dat schoon verband van Vorst en Volk, van Regt en Pligt,
Van Dwang en Vrijheid — naar één middenpunt gerigt,

*) Zie *Aanteekeningen*, blz. 112 **) Zie *Aanteekeningen*, blz. 112

401 *lenigt:* tempert
404 *dus:* zo; *eenstemmig:* in harmonie
405 *Den zuivren wellust:* het zuivere genot
407 *Zelfdadige:* zelf-beschikkende
408 *Zijns aanzijns:* van zijn bestaan
409 *stoïsch:* zie r. 260
414 *zinnelijk:* stoffelijk

Dat elke zenuw van 't Maatschaplijk leven prikkelt;
Dat stout ontwerp, nog nooit in al zijn' glans ontwikkeld;
Die algemeene wil der volkren — edel, rein,
En heilig als God zelf — slaapt nog in 't menschlijk brein.

*

Wee, de aard! — zoo vaak die slaap door woeste hersenspoken
En valsche droomen wordt ontrust en afgebroken!
Of als 't miskend bezef van vrijheid, 't slaafsch gebroed,
Door tegenstand getergd, in dollen euvelmoed,
Gelijk een' zwavelpoel, in 's aardrijks ingewanden
Gesloten en geperst, doet koken en ontbranden!
Als 't uit zijn slavernij met toomeloos geweld
Zich losrukt, wat zijn vaart belemmert, nedervelt,
En 't grijnzend drakenhoofd omhoog heft uit zijn poelen!
Wee 't menschdom! — telkens, als 't verbijsterd zelfsgevoelen
Der volkren, dat naar licht, geluk of vrijheid haakt,
Te lang vernederd en getergd, eensslags ontwaakt! —
't Rukt, nog bedwelmd, vooruit, vliegt zinneloos te wapen,
Ontwaakt in dronkenschap, om vaster in te slapen,
Ziet door een middenstof van damp, in 't flaauw verschiet,
De vrijheid; maar het kent de wet der vrijheid niet;
Holt spoorloos voort, en waant zijn kluisters te vernielen,
Om moede en afgemat nog slaafscher neêr te knielen
Dan voormaals; — haat en vloekt het licht, juicht in zijn [schand,
En smoort het heilig vuur, dat in zijn' boezem brandt. —
Houdt stand, ô Eedlen, onder 't menschdom! — Kent uw [pligten!
Wat in dien woesten zwaai van 't onverstand moog' [zwichten;
Blijft gij getrouw aan 't geen der vrijheidswet gebiedt,
Volhardt, en kreunt u aan den drang der tijden niet!
Geniet in al zijn kracht, dat hooggestemde leven,

434 *miskend:* verkeerd
446 *middenstof van damp:* damp die het (onrechtstreeks) contact legt tussen *'t verbijsterd zelfsgevoelen Der volkren* (r.441-2) en *De vrijheid* (r.447)
450 *voormaals:* voorheen
453 *Wat:* wat ook
455 *kreunt u aan:* bekommer u om

Dat, met het trotsch gevoel van eer en moed doorweven,
Zijne eigen waarde kent; op de eer, die waarde bouwt;
En onverwrikbaar op zijn' vasten geest vertrouwt.
Geniet, dat zelfsgevoel, dien wil, waar in de togten
En neigingen der ziel, harmonisch zaamgevlochten,
En door geen' wanklank in hun trillingen gestoord,
Zich grootsch vereenigen in 's levens schoonste akkoord! —
ô Gij, die onvermoeid in 't wezen der gedachten,
In 't stoffeloos geheel der ziel, in de eigen krachten
Van 't ongezien Heelal, naar hoogre waarheid vraagt,
Dan die in 't Rijk der wis- en werktuigkunde daagt;
Die door den sluijer van 't verganklijk heer der dingen,
Tot de eerste Hoofdwet van het leven door wilt dringen,
't Heelal der daden in u-zelven wilt bespiên,
En met het oog der ziel dat geestig rijk doorzien;
Toeft hier bij dit tafreel van 't zelfsvermogend leven,
Dat, tot de hoogste magt der willekeur verheven,
Ons 't denkend halfrond schetst der eeuwige Natuur! —
Dat naamloos halfrond, dat ontvonkt door Godlijk vuur,
Zijn zigtbre wederhelft, de stof, in de ijzren boeijen
Van 't noodlot vastgekneld, bezielt en doet ontgloeijen;
Die zusterlijke gade, als ze in den bajert zucht,
Tot hooger aanzijn roept, met Godlijk zaad bevrucht,
Het meetloos starrenheer met duizende van tolken
Der Rede, vol gevoel van vrijheid, doet bevolken,
En naar zijn nooit voltooibaar doel, — van trap tot trap,
Zich-zelv' teelt en herteelt in eeuwge zwangerschap! —
Toeft bij dit beeld — maar streng vereenigd, ongescheiden! —
Daar is geen geest of stof; maar stof en denkkracht beiden;
Die twee zijn één, in tal, in doel, in kracht en duur:
Zij zijn, voor ons begrip, slechts twee — God en Natuur.

*

458 *bouwt:* voortbrengt
460 *togten:* hartstochten
465 *stoffeloos:* onstoffelijke
466 *ongezien:* onzichtbaar
468 *heer:* samenstel
471 *geestig:* geestelijk
472 *Toeft:* verblijf; *zelfsvermogend:* eigen-machtig
473 *willekeur:* vrije wilsbeschikking
478 *gade:* wederhelft; *bajert:* chaos
479 *aanzijn:* bestaan
486 *tal:* aantal
487 *voor ons begrip, slechts:* alleen maar voor ons begrip

Deze onverbreekbare echt van 't AL, dien duizend monden,
Gelijk een Godspraak, waar we onze oogen slaan,
[verkonden —
Dit onverbreekbaar bond, dat alles in zich sluit,
Drukt overal zich in 't tweeslachtig wezen uit.
't Is alles geest en stof in de eindelooze keten. —
Van 't schijnbaar onbewerktuigd gruis, tot aan 't geweten
Van 't redelijk wezen, dat, in eigen kracht ontwaakt,
De wet, die in hem spreekt, eerbiedigt of verzaakt,
Is alles één, en, in die eenheid, stof en leven. —

Spinoza's vindingskracht, der wiskunst prijs gegeven,
Drong tot dit huwlijk van Saturnus Tweeling door;
Maar vond de Juno slechts op zijn éénzijdig spoor:
Den vrijen Jupiter van 't stelsel, dat hij baarde,
Den bliksemenden wil, die Hemel, hel en aarde
Doorwoelt, en door den nacht van 't Noodlot stralen schiet,
Dien Broeder, en Gemaal, en Vader — vond hij niet. —

Verwijl hier, die het woord des levens in u-zelven,
In 't donker heiligdom der waarheid, op kunt delven,
Die alles wat ge ervaart en buiten u aanschouwt —
Al wat de rede op tal, en maat, en oorzaak bouwt,
En naar een zamenstel van eerste formlen regelt,
Niet met de magtspreuk van onfeilbaarheid bezegelt;
Maar stout hertoetsen durft, en grootscher proefsteen kiest,
In 't oord, waar tal en maat zijn waarde en kracht verliest!

488 *echt:* huwelijk
490 *bond:* verbond
497 *Spinoza:* Baruch de Spinoza-Nederlands wijsgeer en wis, kundige van Portugees-Joodse afkomst (1632-1677); *der wiskunst...:* aan de wiskunde besteed
498 *Saturnus Tweeling:* in de mythologie der klassieke oudheid is Saturnus de vader van Juno (godin, beschermster o.a. van de vrouw, het huwelijk en van geboorte) en van Jupiter (oppergod, die zijn wil aan de goden, mensen en de onderwereld oplegde, en deze in zijn toorn bekrachtigde met bliksem en donder); Juno werd ook beschouwd als echtgenote van Jupiter. In Kinkers beeldspraak vertegenwoordigt Juno het stoffelijke leven, Jupiter de geest; zij beiden (stof en geest) zijn echter één (*huwlijk* en *Tweeling*)
500 *'t stelsel, dat hij baarde:* het wijsgerig stelsel dat hij (Spinoza) schiep
508 *eerste formlen:* basisformules
510 *proefsteen:* toetsingsmiddel

Houd op dien eeuwgen echt uw vorschend oog geslagen;
Op beider sferen, die elkaâr omhelzend schragen!
Zij brengen, in hun levensdragt, 't onsterflijk woord,
Dat eeuwig was, en is — maar schooner zijn zal, voort. —

*

Wat ziet gij, Herakliet! naar de eeuwen, die vervlogen,
Angstvallig om — en wendt uwe altijd schreijende oogen,
Vol bittren wrevel naar een vroegre menschheid heen?
Wat treurt, wat jammert ge om een Eden, dat verdween,
En staart op 't nevelig gordijn van 't dood verleden?
Wat doemt ge U, om met smart op distelen te treden,
En 't leven als een straf te ontvlugten in den dood? —
ô Ja! — De aarde is een dal van jammeren. — Haar schoot
Een vruchtbre moeder van onlijdelijke plagen! —
Zij is 't, helaas! — Maar wij — die d' onspoed morrend
Wij, met het Ideaal van 't eenig Vaderland [dragen —
Der menschheid toegerust — wij, met den Adelstand
Van ons geslacht doorgloeid — wij, Burgers van het Eden
Der toekomst, dat wij traag of moedloos tegentreden,
Wij zijn er de oorzaak van! — Voor de eer bestemd, en vrij,
Verloochnen we onze waarde in schande en slavernij;
Verbeuzlen 's levens doel in 't schandlijkst zelfsverzaken,
En dorsten, naast de bron des Heils, waar naar wij haken! —

Wat schetsen we ons de deugd, verwant aan ramp en druk?
De schoonste kracht der ziel als bron van 't ongeluk?
Dit leven, als een' vloek, een langzaam, kwijnend sterven?
Den mensch, gedoemd, op de aarde als balling om te
[zwerven?—
Schud af die dwaling, die de Rede en God onteert,
En 't Vorstlijk wezen tot den slavenstand verneêrt! —
Het Vorstlijk wezen? — Ja, maar in zijn jonglingsjaren,
Hier, laf vertroeteld — daar aan de ijslijkste gevaren

516 *Herakliet:* de Griekse wijsgeer Heraklites (± 500 v. Chr.) die door de traditie werd voorgesteld als 'de schreiende wijsgeer' (hij zou een zwaarmoedige kijk op het bestaan gehad hebben) tegenover 'de lachende wijsgeer' Demokrites (± 400 v. Chr.)
519 *Eden:* paradijs
524 *onlijdelijke:* ondraaglijke
525 *onspoed:* tegenspoed
529 *tegentreden:* tegemoet gaan
533 *dorsten:* lijden dorst
537 *om:* rond

Ten prooi; hier worstlend met geweld en bijgeloof,
Ginds al te ontijdig aan zich zelf gelaten*); doof
Voor rede, wet en pligt, van drift en waanzin dronken,
En ver beneden 't peil der dierlijkheid verzonken.

ô Vorstelijke spruit, wien de aard geen rampwoestijn,
Geen poel van gruwlen, maar een Paradijs moest zijn,
Eens koom' het zalig rijk der menschheid, dat we ontvlieden!
Eens zegepraal' de wet, eens zal haar wil geschieden! —
Eens word' het voor elk oor verstaanbaar heilig woord
In al zijn zuiverheid en kracht op de aard gehoord! —

*

Rijp, vrucht der eeuwen, rijp! door 't licht der wetenschappen
Bestraald, door regt en pligt gekweekt, door de eêlste sappen
Der levenkweekende Natuur, en door den gloed
Der schoonheid en der kunst gekoesterd en gevoed!
Voltooi uw' wasdom in den kring, u aangewezen!
Leer uw bestemming in uw' Godlijk' aanleg lezen;
Die hoogre schepping, waar uw eigen wil en kracht,
Het licht der kennis en der kunst van uit den nacht
Der tijden rijzen deed; waar ge, aan u-zelf gegeven,
Bij 't heilige gevoel der vrijheid — 't doel van 't leven,
En 't oogmerk van 't bestaan, in 't naderend verschiet
Der volgende eeuwen, vol verrukking naadren ziet!
Rijp, telg der eeuwen, rijp! in 't zaligend vertrouwen
Dier beetre toekomst, in 't veredeld zelfsaanschouwen
Van 't innig leven, dat uw hart en brein vervult;
En vraag daar — wat gij zijt, en wat gij wezen zult!

*

Dáár, waar Natuur zich zelve aan 't laagre stof onttogen,
Als louter wil, en daad, als geest en denkvermogen
Verschijnt; in 's levens stroom zich spiegelt en omarmt,
Zich in haar eigen' gloed te rug gekaatst, verwarmt —
Dáár, waar ze aan de andre zij' van 't AL — 't werktuiglijk
En 't stoffelijk bestaan verheft tot hooger orden, [worden

*) Zie *Aanteekeningen*, blz. 113

556 *wasdom:* groei
564 *zaligend:* heilzaam
565 *Dier:* in die
566 *innig:* innerlijk

En in haar strekking naar dit zwevend tegenbeeld,
Den grenspaal overschreidt, die beider sferen deelt;
In 't onverklaarbaar IK 't onstoflijke aspunt nadert,
En beider stralen in één middenpunt vergadert,
Waar 't dubbelslachtig licht 't betogend brein misleidt...
Daar ziet het oog der ziel God en de Onsterflijkheid!*)
Daar leest ze, in vlammend schrift, het antwoord op haar
Het eeuwig leven der Natuur, het eindloos dagen [vragen,
Van 't ongeschapen, nooit verdelgbre levenslicht,
Bij 't eindloos zoeken naar 't verwisslend evenwigt
Der beide polen, die zich in de ontelbre buizen
Van 't eenige IK en ZIJN aantrekken, en doorkruisen.
Daar ziet zij 't laatste doel der denkende Natuur!
Zij ziet het; maar door 't tooverglas van ruimte en duur,
Gelijk een namaals zich herinrend eigen leven;
Of — door een' twijfel, die haar martelt, voortgedreven,
Verloochent zij die hoop, die haar 't verschijnsel gaf
En droomt een eindloos niet aan de andre zij' van 't graf. —
Daar ziet zij 't strijdperk dier twee gissingen ontsloten,
Elkaâr vijandig; maar uit ééne bron ontsproten.
Een zelfde tweestrijd bragt ze voort; een zelfde schijn
Doet hier 't geloof aan 't ongeloof vermaagschapt zijn. —
In beide is dwaling voor 't gelouterd zelfsbezeffen,
In beide is waarheid, maar verzeedlijkt aan te treffen!
Dien zelfden tweestrijd zien we alöm op 't grensgordijn,
Waar achter geest en stof, zelfsdadigheid en zijn,
Natuur en vrijheid haar twee-eenigheid verbergen,
En door haar' dubblen schijn het oog der rede tergen.
Hier hoopt of vreest de ziel een eindeloos bestaan,
Of vindt er 't voorhof van een eindeloos vergaan.

Wat kiest gij? — ô Hier is geen grond zelfs om te kiezen:
't Fijnst spinnende vernuft moet hier den draad verliezen. —
Kies niet!... maar zie 't gordijn van twijfelzucht en waan
Voor 't scheemrend blaauw verschiet van 't denkend wezen [aan!

*) Zie *Aanteekeningen*, blz. 116

574 *strekking:* streven
575 *overschreidt:* overschrijdt
576 *'t onstoflijke aspunt:* de onstoffelijke pool
584 *zich:* elkaar
591 *niet:* niets
595 *vermaagschapt:* verwant

Hier dringt het oog niet door: 't stuit op de grensgewelven
Der beide polen onzer denkkracht, van ons zelven;
Maar achter deze grens vol dubbelzinnigheid,
Die al wat weten maar niet handlen wil, misleidt;
Schuilt hoogre waarheid dan verbeeldingskracht kan uiten.
Hier kan de vrije ziel alleen als daad besluiten:
De rede duizelt er. De wil, de wil alleen
Is hier haar gids, en draagt de fakkel voor haar heen.

Vraag niet naar d' oorsprong noch naar de uitkomst
[aller krachten;
Niet wat de zelfszucht hier moog' hopen of verwachten;
Niet naar 't waarom? of hoe? van 't namaals of voorheen;
Maar naar 't geen zijn moet en der daden doel alleen! —
Dat vrije doel, verknocht aan d'eisch der handelingen,
Rijpt achter 't schutdoek, waar 't verstand niet door kan
[dringen.
Daar neemt 't onsterflijkheid der ziel, en 't zelfsbestaan
Der vrijheid in den mensch, een hoogre duiding aan;
Het geen we in ons begrip sterfloozen voortduur heeten,
Is, waar de tijd ons zelfs ontzinkt, niet af te meten
Aan de eindelooze lijn, waar langs 't verschijnsel snelt,
Noch 't ruim, waarin elk beeld zich ons voor de oogen stelt.
Het gelde als beeldspraak van een eindloos zelfsvolmaken,
Als 't hoogste denkbeeld der Natuur, in haar ontwaken
Tot hooger rang, als 't flaauw te rug gekaatste licht
Der reinste Harmonie van zeedlijke orde en pligt! —

Wat toch bekreunen we ons om 't onbekende leven,
Om 't aanzijn na den dood? — Of we, aan ons-zelf hergeven,
't In hoogre dadigheid hernieuwd — 't in grootscher' kring
't Verleefd verledene, met zelfs-herinnering

620 *verknocht aan:* verbonden met
621 *schutdoek:* verhullende doek
624 *sterfloozen voortduur...:* onsterfelijkheid noemen
627 *'t ruim:* (aan) de ruimte
633 *aanzijn:* bestaan
633-6 *Of we... Aanschouwen zullen:* deze zin is niet helemaal duidelijk, met zijn vele *'t*'s (waarin misschien zetfouten). De bedoeling kan zijn: Of we, aan onszelf hergeven, het al doorleefd, maar nu in hogere werkzaamheid en in grootser kring hernieuwd verleden, met zelf-herinnering aanschouwen zullen?

Aanschouwen zullen? — Staak, staak dit onzinnig hopen,
Om 't nietig *gistren* aan het *morgen* vast te knoopen,
Om, met den ballast van 't verweesne toegerust,
In 't zelfde zinnelijk gevoel, aan de overkust
Van 't onbekende Lethe, als uit een' droom te ontwaken,
En de afgesleten vreugde en smart op nieuw te smaken!

Wat ook die levensnacht moog zijn, die ons verbeidt,
Wat form dit denkende IK en zijne ondeeligheid,
In de eindlooze éénheid der ontelbre krachtheelallen
Der zich hervormende Natuur ten deel moog' vallen —
Genoeg! — Wij zijn slechts één, met haar die eeuwig leeft,
Wij rijpen in haar voort met al wat adem heeft!
Haar alomvattend, eind- en deelloos, onuitspreekbaar,
Haar met de Godheid gansch doorweven, onverbreekbaar,
En in haar strekking onverdelgbaar zelfsbestaan —
Eenzelvig met de ziel — kan worden noch vergaan.
Natuur, uw geest is de onze, is onze, is uwe aléénheid!
De heilge wet, die in ons woont, spreekt de algemeenheid
Van 't eenig ongeschapen IK, in 't hoogst besluit
Der rede — maar in 't rijk der vrije daden uit. —

Grijpt naar dit standpunt, wat gevoelen kan en denken,
En weet wat denkkracht zij! — Daar, waar zij slechts kan
[wenken,
Dáár is uw voetpad, dáár uw leven, dáár uw licht.
Een schoonre onsterflijkheid straalt ons hier in 't gezigt!

Dit denken, dit gevoel, dit innige bezeffen,
Die vonk van vrijheid, dat veelvormig zamentreffen
Van tallooze uitingen der eigendadigheid,
Door 't kunstig zamenstel der zenuwen verspreid —
Moog' met het stoflijk IK in 's levens meer verdwijnen,
Of, in een ander kleed gehuld, op nieuw verschijnen,

638 *'t verweesne:* wat geweest is
639 *overkust:* overkant
640 *Lethe:* in de klassieke mythologie rivier in de onderwereld; deze rivier schonk vergetelheid aan de overledenen
642 *verbeidt:* te wachten staat
643 *Wat form:* welke vorm (ook)
650 *strekking:* werking
651 *Eenzelvig:* één in wezen
652 achter *is onze* is een komma bijgeplaatst
654 *besluit:* slotsom
662 *eigendadigheid:* eigen werkzaamheid

Of 't zelfde ligchaam weêr ontwoekeren aan 't graf;
't Geloof der deugd hangt van die wisselkans niet af!

*

Wat dan de onsterflijkheid moog' zijn, waar op wij staren,
Door welk een zinnelijk begrip we ons haar verklaren —
Gelijk de Wijsgeer haar tot Ideaal verheft,
Of zóó, gelijk zij 't fonklend oog des Dichters treft,
Of even als zij zich door Priesterlijke monden*)
Aan 't traag, hardhoorende oor der volken laat verkonden;
Ze is eindloos meer dan 't beeld, dat haar ten tolk verstrekt,
Meer dan 't veelkleurig gaas, dat haar gelaat bedekt.
Ze is, wat de wet gebiedt, wat de uitspraak van 't geweten
('t Onfeilbaar zelfsgevoel, ook als we ons-zelf vergeten)
Als hoogste doelwit eischt voor 't zedelijk bestaan.
Haar heilig Godsbevel wijst zelfs-volmaking aan,
En 't naadren tot één' wil, wiens luide stem wij hooren. —

Die hoogste zelfheid, door geen ongeloof te smoren,
Zij onze gids naar 't IK, dat naar vereedling streeft,
Eenstemmig met het doel, dat eeuwig rijpt en leeft. —

1812.

*) Zie *Aanteekeningen*, blz. 116

667 het deugdzame geloof hangt niet af van de onzekerheid welke van deze mogelijkheden in vervulling zal gaan

669 *zinnelijk begrip:* begrip, ontleend aan onze zintuiglijk waarneembare wereld

672 *even als:* zoals

674 *verstrekt:* strekt

AANTEEKENINGEN OP HET ALLEVEN, OF DE WERELDZIEL

Deze *Aanteekeningen*, van Kinker zelf, zijn voor hen die op het gedicht dieper willen ingaan, interessant genoeg om ze hier ook op te nemen. Zowel in de inleiding op Kinkers gedicht, als in het gedicht zelf (dit laatste precies op de plaatsen waar Kinker zelf het deed) wordt ernaar verwezen.

Stap dus het doolhof van het leven rustig in,
En vorder van Natuur haar' diep verborgen zin. (r. 126-7)

Schelling was voorzeker de eerste niet, welke, uit de verschillende trappen van bezieling en leven in de stof, tot eene wereldziel besloot. In het stelsel van Spinoza, in zijne al-éénheid, die wiskundige bovennatuurlijke ladder, waar van het tegenstrijdige begrip „Vrije Noodzakelijkheid" de hoogste sport was, heerschte het zelfde hoofddenkbeeld; en het zuivere IK van Fichte kan, wanneer het oordeelkundig uitéén gezet wordt, geene andere uitkomst geven. Ook het kriticismus, wanneer het zich niet met zoo veel behoedzaamheid van alle dogmatische zijpaden afgezonderd had gehouden, zou er in uitgeloopen zijn; alleen met dit verschil, dat men geene vrije noodzakelijkheid maar noodzakelijke vrijheid aan het einde des laatsten hoofddeels zou gelezen hebben; waar bij, ten minste, zooveel gewonnen zou zijn, dat men het zonder tegenstrijdigheid zou kunnen denken: want (gelijk Deiman in zijnen „Geest der critische wijsbegeerte" zegt:) „eene zoodanige noodzakelijke vrijheid is niet alleen denkbaar; maar volstrekte vrijheid, zoodanig als onze zedelijkheid die vordert, kan uit haren aard niet anders dan noodzakelijk zijn; dat is: zij kan geen hooger beginsel [beter geen' hooger' grond] buiten zich erkennen, of zij houdt op, vrijheid te zijn, (dat is) vrijheid, die, buiten noodzaak van elders, zich-zelve, als zoodanig, als opperste

beginsel der rede doet gelden; met andere woorden, geene genoodzaakte vrijheid; maar vrijheid, die, uit hoofde van het begrip, dat wij er aan hechten, door zich-zelve noodzakelijk zijn moet."

Doch schoon deze wijsbegeerte, ook zelfs deze uitspraak, even als alle andere boven de grenzen onzer kennis stijgende gevolgtrekkingen, afwijst, wil zij dezelve echter wel laten gelden als een regelend begrip voor de ronding onzer kennis; en, als zoodanig, is dan ook Alleven en Wereldziel, of welken naam men er aan geven moge, zulk een regelend begrip, dat in het denkbeeld van noodzakelijke vrijheid opgesloten ligt. Volstrekt onbezielde, geheel doode en levenlooze stof zou in het verband aller natuurkrachten eene onverdragelijke gaping opleveren; en al onze redelijke vermogens vorderen eenheid. Een krachtheeläl, en anders kunnen wij ons het inwendige verband der natuur niet denken, is met alleven gelijk beteekenend.

In dit Dichtstuk, 't welk ik ook de bezielde natuur had kunnen noemen, heb ik de meest treffende uitingen van het algemeene en individueele leven willen bezingen.

Het begint met de onderscheiden natuurkrachten, welke zich in de stof door aantrekking, botsing, en verwantschap doen kennen. Van daar doet zich, natuurlijk, het plant- en dierenleven opmerken; 't welk zich meer van het algemeene leven afscheidt, om een eigen leven, met eenen meerderen of minderen graad van bewustheid of zelfsgevoel te beginnen; en aan welks spits het vrijwillende leven der menschheid staat. Ook daar onderscheidt het zich in zijne tot in het oneindige verschillende graden van hoogere en lagere zelfsdadigheid. In hare hoogste stemming is zij,

Dat leven dat den mensch te beurt viel... neen, dat leven,
't Geen 't hoogstgestemd gevoel zich-zelven slechts kan geven.
(r. 252-3)

't Is vooral, op deze hoogte, dat zich het hoogste, ons door de ervaring kenbare leven in de uiting eener door zich-zelve gevormde wilskracht openbaart.

Een vaste en vrijwerkende wil wordt gewoonlijk tegen het lijdelijke begeervermogen overgesteld; en met regt: schoon het daarom even zeker blijft, dat wij ons geene begeerte zonder wil, en geen 'wil zonder begeerte kunnen voor-

stellen; gestrenge afscheidingslijnen kunnen hier, even weinig als ten aanzien van alle andere onderwerpen der zielkunde, getrokken worden; en zoo er in de wijsbegeerte, welke men, in tegenstelling van de beoefenende (praktische), de bespiegelende (of theoretische) noemt, antinomiën of schijnbaar tegen elkander indruisschende uitspraken der rede, aangetroffen worden; in de takken, welke tot de eigenlijk gezegde zielkunde behooren, vertoonen zij zich, in deze beschouwing althans, met geene mindere scherpte. Wanneer de nieuwere Wijsgeeren, na Kant, zich, in plaats van weder geheel van voren af aan te beginnen, zich veeleer onledig gehouden hadden, met vooraf de gapingen van zijn onderzoek en leertrant aan te vullen, en vooral met het wegnemen van de eenzijdigheid van het zamenstel zijner critiek, zouden zij zich, waarschijnlijk, verdienstelijker voor de wijsbegeerte gedragen hebben; en het rigorismus zijner zedekunde, waar over men zich (evenwel, zonder juist te weten, waarom?) zoo menigmaal beklaagd heeft, zou, bij de juiste ontwikkeling der antinomiën, in dat vak, geen steen des aanstoots gebleven zijn.

Nu blijft het schoone zamenstel van den grooten man, wel is waar, een onomstootelijk gebouw, maar er is slechts één vleugel van afgebouwd. De andere, en wel de belangrijkste, is, even als het middenvak, onvoltooid, en in het ontwerp misteekend gebleven.

In dezen vleugel zouden de zedekunde, het dus genoemde natuur-, eigenlijk, oorspronkelijk regt, en de staatkunde (niet de staatskunst) hare plaats moeten gevonden hebben; en deze vleugel, zoo niet de geheele Filozofie, zou in den gezondsten zin van het woord eene zich door al deze takken der onderwerpelijke wetenschap uitbreidende zielkunde geweest zijn.

Hij, die dus leeft, groeit mede in 't leven van een' Staat,
Beweegt zich in dien kring, werktuiglijk, en beslaat
Den omvang, dien hem 't lot daarin heeft aangewezen. (I. 362-4)

Het maatschappelijk leven, en nog meer het leven van een' staat, is niet slechts eene overdragtelijke uitdrukking; zij moet tevens letterlijk genomen worden. Het begrip van maatschap is aan dat der menschheid, en aan hare eigenaardige ontwikkeling onafscheidelijk verbonden. De aanleg

van den mensch om zijn zelfstandig en individueele leven aan dat eener maatschappij te verbinden, is een belangrijk verschijnsel voor de zielkunde. Den staat, even als aan een' ondeeligen persoon, eenen wil als wet voor alle redelijke wezens toe te kennen, en er de voorstelling van te verwezenlijken, is eene verpligtende vordering der rede in hare zedelijke strekking, en verbindt zich zoo innig met het begrip van Regt, ('t welk even oorspronkelijk, en een verzedelijkt stambegrip is.) dat het eene het andere wederkeerig onderstelt. Menschen, buiten eene maatschappij levende, zouden niet dan in schijn menschen zijn, en er slechts de uiterlijke gedaante van bezitten. Het maatschappelijk instinkt der bijen kan niet noodzakelijker aan hunnen natuurlijken, dan de ontwikkeling en begronding van eenen algemeenen staat in den zedelijken aanleg der menschheid voorhanden zijn. In het miskennen van geoorloofdheid, regt en pligt, als verzedelijkte grondbegrippen, is de voornaamste reden te zoeken, waarom de zamenstellen van het oorspronkelijke regt, gewoonlijk Natuurregt genoemd, zoo ongenoegzaam, gebrekkig, en dit zelfs in de eerste of liever voorloopige grondstellingen, waar op men die stelsels bouwen wilde, uitvielen, en moesten uitvallen.

De eerste, maar ook wezenlijkste zwarigheid was, te weten, wat of eigenlijk wel Regt zij. Men wilde er eene bepaling (definitie) van geven; en er was zelfs geene beschrijving noodig of mogelijk: want eerste begrippen laten zich niet bepalen; men kan er alleen van zeggen, dat zij grondbeteekenissen zijn; welker duiding en strekking uit het verband, waarmede zij met de overige in het menschelijke kenvermogen aangelegde kiemen zamenhangen, moeten opgespoord worden.

Alle wetenschap des regts, welke op eenen anderen grond gebouwd is, kan niets anders dan een zamenstel van willekeurige uitspraken zijn, welke met het geen oorspronkelijk regt is, toevallig kunnen instemmen, doch zonder grond van zekerheid. Gelukkig zijn de zedelijke begrippen, welke tot dit regt betrekking hebben, en er ten naauwste mede verwant zijn, zoo onverdelgbaar in den menschelijken geest geworteld, dat zij zelfs door geene verkeerde regtstheoriën, geheel en al kunnen verduisterd worden. Men mag er, even als op bl. 98, van zeggen:

Die wet, wier zin en doel wij, schoon met flaauwe trekken,
In elke grondschets van 't Oorspronklijk Regt ontdekken. (r. 420-1)

Wanneer men echter beseft, dat het begrip van regt, in zijne algemeenheid toegepast op het denkbeeld eener maatschappij, op het ideaal van eenen enkelen staat moet uitloopen, welke, om dat het een ideaal is, nooit volkomen bereikt kan worden, en slechts door bestendige toenadering in eene gedeeltelijke werkelijkheid kan overgaan, moet men zich zekerlijk zulk een zamenstel van mensch-, staats- en volkerregt voorstellen als eene wetgeving der rede, welke langzaam rijpt.

Waarnaar vaak te onbedacht het zuchtend menschdom grijpt,
Waarop de Wijsgeer staart, enz. (r. 422-4)

Het vreeslijk mishandeld, en kwalijk ontwikkeld denkbeeld van zulk eene wetgeving, bragt die onvoldragen vrucht voort, welke wij onder den naam van Fransche omwenteling nog zeer levendig in 't geheugen en voor den geest hebben. Toen kwamen al die onrijpe staatstheoriën, in alle welke wel eenige verspreide deelen eenes oorspronkelijken Regts, als de *disjecti membra Poetæ* van Horatius, voorhanden waren (had men ze maar goed bijéén kunnen brengen!) uit den hoek, waarmede men een' sprong in de toekomst wilde wagen; maar men kende noch het punt, waar men uitging, noch het doel, waar men heen meende te streven. Die regten en pligten, welke alleen voorwaardelijk zijn, en met het werktuiglijke eener burgermaatschappij onmiddelijk zamenhangen, warde men allererbarmelijkst, met de onvoorwaardelijke ondereen. Zoo ging het ook met de zedelijke vrijheid en de persoonlijke; en met deze beide in hare toepassing op de geregtelijke vrijheid of de geoorloofdheid der handelingen.

Dat er uit dien Chaos veel goeds gesproten is, mag men evenwel niet ontkennen. De zedelijke natuur was sterker dan de averregtsche leer, welke er gepredikt werd. Aan vele maatschappelijke inrigtingen viel veel te verbeteren; (dit laatste deed men echter niet: want men brak eenvoudig af); maar daardoor gaf men, ten minste, gelegenheid om er iets anders, vaak iets beters, voor in de plaats te stellen; en dikwijls deed een gelukkige zamenloop van omstandigheden

meer dan het beleid, in dezen luk-raken arbeid.

Tot het werktuiglijke en de organieke huishouding van den staat behoort veel meer, dan er tot nog toe onder opgenomen heeft kunnen worden, en waar tegen het vooroordeel en het verkeerd begrip omtrent de persoonlijke vrijheid zich niet weinig verzetten zou, wanneer het den Gouvernementen inviel, al dat ontbrekende eensslags in te voeren. Daartoe is meer staatskunst en empirische menschenkennis dan staatkunde noodig. Het despotismus, dat, na de vrijheidskoorts, het hoofd opstak, schijnt, in de eerste oogenblikken, daarop bedacht geweest te zijn. Er scheen eene herziening van het staatsmechanismus te zullen voorgenomen worden; en daarbij had men zich misschien het willekeurig geweld kunnen getroosten; in de overtuiging dat er sommige zaken zijn, die niet met gemeen overleg behandeld kunnen worden; – maar het waren loutere vertooningen, en niets meer.

Wij leven, thans, in de eeuw der beschreven grondwetten, en deze behooren tot de goede zaken, welke van de groote omwenteling overgenomen zijn. Hoe meer deze in de onderscheiden landen naar elkander gelijken zullen, hoe grooter ook de kans zal zijn om ze onder een groot verbindingsrad van een algemeen staatkundig gaandewerk te brengen.

Het Vorstlijk wezen? – Ja, maar in zijn jonglingsjaren
Hier laf vertroeteld, daar aan de ijslijkste gevaren
Ten prooi; hier worstlend met geweld en bijgeloof,
Ginds al te ontijdig aan zich-zelf gelaten, enz. (r. 540-544)

Het behoort tot de allerwezenlijkste ongelukken van de jongstleden tijdvakken, dat sommige woorden en uitdrukkingen, en, met deze, de denkbeelden, welke zij vertegenwoordigen, door de eene partij verkeerd verstaan, kwalijk toegepast, en overdreven, door de andere veracht en hatelijk gemaakt zijn; om vervolgens, als uitgediende leuzen, door beide verworpen te worden; terwijl zij eindelijk, het geen misschien het beklagenswaardigste van alles is, geheel belagchelijk en, daar door, geheel beteekenloos en onbruikbaar geworden zijn. Onder dezen behoort ook het thans zoo raauw klinkend en lachverwekkend woord: volksoppermagt of souvereiniteit van het volk, geteld te worden. Men kan het naauwelijks meer in eenen ernstigen zin ge-

bruiken. Het denkbeeld nogtans, de zaak, welke er door aangeduid wordt, kan zoo lang de geheele menschheid de plaats harer bijzondere afdeelingen, welke men volkeren noemt, niet ingenomen heeft, in geen staatsregt gemist worden; en schoon er naauwelijks iets rampzaligers kan bedacht worden, dan het geen men overeen gekomen is eene democratie te noemen, blijft daarom het volk in alle mogelijke constitutioneele of inconstitutioneele regeeringsvormen, zijne oorspronklijke souvereiniteit behouden; schoon het zelfde regt, 't welke aan de alheid van staatsburgers die oppermagt toekent, haar tevens in eene eeuwigdurende onbekwaamheid, in het uitoefenen van die magt, verklaren moet. Onverjaarbaar of onvervreemdbaar moest men echter die souvereiniteit niet genoemd hebben. In de versmelting van volkeren met volkeren gaat zij onder, even als zij door eene opvolgende afscheiding weder herboren wordt, en zich, eindelijk, zoo dit mogelijk ware, door eene verbroedering aller volkeren, in de oorspronkelijke souvereiniteit der menschheid verliezen zou. In het begrip eener maatschappij, als zedelijke persoon beschouwd, is zoo wel het een als het andere begrip opgesloten; en wanneer het waar is, dat wij niet slechts door de omstandigheden gedwongen, maar ook door het begrip van regt verpligt zijn, in eene maatschappij te leven, dan kan het ook niet twijfelachtig wezen, dat wij even zeer, hoofd voor hoofd, verpligt zijn, ons aandeel aan die souvereiniteit aan de op deze of gene wijze bewerktuigde maatschappij af te staan. –

Volgens dezen gang van begrippen, wordt daarom deze benaming van oorspronkelijke souvereiniteit geen ijdele klank: want zij verbindt zich met de verpligting der gouvernementen, om niet slechts in den geest der bestaande wetten en inrigtingen te regeren, maar ook om de natuurlijke en zedelijke ontwikkeling der volkeren, welke zij vertegenwoordigen, naar het begrip eener zich-zelve ontwikkelende en volmakende maatschappij te geleiden en te bevorderen.

Het strookt weinig met de belangen der Vorsten en Volkeren, wanneer men de uitlegging en wetenschappelijke beoefening van het natuur- en staatsregt tot een bloot empirismus vernedert.

Het gaf eene scheeve rigting aan de wijsgeerige regtsstudie

toen men, in plaats van uit het algemeene begrip des Regts zelve uit te gaan, eenen eersten natuurstaat tot grond der Regtsleer aannam. Dit toch was niets anders, dan de geldigheid eenes oorspronkelijken begrips van eenen toestand (dat is: van eene zaak) te laten afhangen; en nog wel van eene zaak, welker wezenlijkheid niet eens geschiedkundig kan bewezen worden; eener zaak, daar en boven, welke dat geen, waarvan zij de grond zou moeten zijn, regtstreeks wederspreekt. Het regt der maatschappij zou dan de ontkenning van alle maatschappij ten grondslag en maatstaf moeten hebben: want in eenen natuurstaat, welke dien eener maatschappij voorafgegaan zou moeten wezen, zijn geene regtsbetrekkingen denkbaar, en wel het allerminste die eener allereerste gemeenschap of gemeenschappelijk eigendom van alles onder allen; welke, wanneer zij eenmaal bestaan had, op de eene of andere wijze ingevoerd zou moeten zijn. En, in dit geval, zou niet die gemeenschap zelve, maar de daad der invoering de grond van het natuurregt wezen.

Het oorspronklijk regt moet niet in de natuur (in de gewone beteekenis van dat woord) of in eenen natuurstaat, hoedanig dan ook, maar in den zedelijken aanleg van den mensch gezocht worden, even als de verkeerdelijk begrepen gelijkheid der menschen, en de souvereiniteit eenes volks, of liever van het geheele geslacht, en wat daar verder bij behoort, niet in onderstelde gebeurtenissen, daden, of toestanden, maar in de ontwikkeling van het begrip des regts zelve moet opgespoord worden. Eerst liep men met deze kwalijk opgevatte begrippen zeer hoog; thans werpt men ze onder eene zekere soort, niet alleen van ultra's, maar ook van citra's even zinneloos weg, en noemt ze gevaarlijk; – en ze zijn het ook; doch het gevaar schuilt in het misverstand, en in de onberaden toepassing, maar niet in de eigenlijke duiding en strekking dezer begrippen.

Toen ik in 1812 dit Dichtstuk in sommige letterkundige gezelschappen, onder anderen in Felix Meritis, voorlas, waren de denkbeelden, welke op de aangehaalde plaats, en in eenige volgende en voorafgaande verzen voorkomen, zeer ouwerwetsch geworden.

Om bij de uitdrukking „Het Vorstlijk wezen," enz. niet kwalijk verstaan en beoordeeld te worden, meende ik, dat er eenige toelichting noodig ware.

Daar ziet het oog der ziel God en de Onsterflijkheid. enz. (r. 579)

Men kan aan het al-leven der natuur niet denken, zonder tevens op een ander begrip, namelijk, op de onsterfelijkheid der ziel zijne gedachten te vestigen.

Voor de meeste is de onsterfelijkheid der ziel eene voortduring van het bewerktuigde ligchamelijke leven, maar – in eene orde van zaken, welke, zoo al niet louter geestelijk, immers van het zinnelijke bestaan op deze aarde geheel onderscheiden is. Zulk een bestaan druischt tegen de voortduring van het ik buiten het ligchaam geweldig in. In de praktische wijsbegeerte van Kant zijn Vrijheid, God en Onsterfelijkheid drie vorderingen der rede in haar beoefenend (werkdadig) gebruik. Of, echter ,het laatste begrip met de twee eerste, onder eene gelijke voorstelling en benaming kan gebragt worden, zou men met reden mogen betwijfelen. Om de onderlinge ongelijkslachtigheid dezer drie denkbeelden weg te nemen, zou men, ten allerminste, de onsterfelijkheid eene hoogere duiding dan eene zinnelijk-verstandelijke voortduring, in den tijd, moeten toekennen, en het begrip zelve vergeestelijken; en dan kan men niet wel op een ander resultaat komen dan op eene bovenzinnelijke individualiteit of ondeeligheid van het denkende wezen, van welke de voorstelling van de onsterfelijkheid der ziel, of het ik, eene beeldsprakige uiting is.

Of even als men haar, door Priesterlijke monden,
Aan 't traag, hardhoorend oor der volken hoort verkonden. (r.671-672)

Men zal (hoop ik) deze twee verzen niet als een spijtig *odi profanum vulgus* tegen de Priesters en Leeken willen beschouwen. Het blijft de pligt der eersten zich naar de vatbaarheid der laatsten te schikken; en het is altijd beter, aan de groote menigte de letterlijke voorstelling te laten, dan haar, door de aanwijzing van een hooger standpunt, in het gevaar te brengen van het eene met het andere te verliezen.

BEZWAREN TEGEN DEN GEEST DER EEUW

van Isaäc da Costa

'Het prulschrift van Da Costa zoude misschien misdadig geacht kunnen worden, maar dat zot en dom geschrijf van dien aap van den grimmigen Bilderdijk zoude misschien te groote belangstelling verwekken, wanneer men daarvoor rechtsvervolgingen aanving; evenwel zoude er dunkt mij niet veel bij moeten komen om het stilzitten onmogelijk te maken.' Zo boos was de regering over de brochure van de 25-jarige Isaäc Da Costa; want we hebben hierboven te doen met een citaat uit een brief van de toenmalige minister van Justitie, Van Maanen. En niet alleen de regering was geschokt; overal in het land heerste felle verontwaardiging. Da Costa's geschrift was het gesprek van de dag bij alle lagen van de bevolking: zelfs de barbier van Willem de Clerq (een van Da Costa's geestverwanten) kon er niet van zwijgen. Het verschijnen van de *Bezwaren* kwam als een donderslag bij heldere hemel of, zoals Allard Pierson, een jongere tijdgenoot van de schrijver het uitdrukte: 'men was zoo genoeglijk bijeen in den knollentuin zijner staatkundige en godsdienstige gevoelens', waarin Da Costa binnenkwam als een 'ruwe feestverstoorder'.

Hij verstoorde het feest zo ruw en zo zwartgallig, dat hij ook afgevallen werd door lieden die eigenlijk in meerdere of mindere mate zijn geestverwanten waren. Het grondidee van zijn geschrift: het christendom dient het leidinggevend beginsel te zijn óók voor het maatschappelijke en openbare leven, was niet het stokpaardje van een Da Costa alleen. Het was het standpunt van grote groepen christenen, heel de 19e eeuw door, en nu nog heeft het talrijke aanhangers. Alleen de rädicale, starre en ongenuanceerde manier van toepassen, die elke ontwikkeling sinds de 16e eeuw afwees

en krampachtig vasthield aan een verouderde interpretatie van Gods woord, de bijbel, die was typisch Da Costa. Hoe tragisch verwart hij het christendom met allerlei gevestigde maatschappelijke opvattingen en tradities. In zijn afkeer van alle 'goddeloze' nieuwigheden gaat hij in zijn *Bezwaren* zover een beroep te doen op nota bene katholieken en joden, terwijl voor hemzelf de predestinatie als een paal boven water stond. Onder de 'goddeloosheden' van de nieuwe tijd vallen zaken op als: een meer menswaardige behandeling van misdadigers, afschaffing van de slavernij van de negers, koepokinenting, constitutionele monarchie, enzovoort.

Ook van deze mentaliteit vinden wij nu nog uitlopers, en dit maakt het boekje ook voor ons nog enigszins actueel. Men hoeft geen psycholoog of socioloog te zijn om er 'voer' in te zien, want ook gewone mensen vragen zich wel eens af wat de geestelijke achtergrond is van hen die bij voorbeeld inenting of verzekering als onchristelijk afwijzen, of die een autoritaire gezagsstructuur absoluut verbonden achten met de christelijke kerk.

Afgezien hiervan is het niet oninteressant in de *Bezwaren* iets – al is dit hier al te scherp zwart op wit afgezet – te vatten van de weerstanden waartegen voorvaderen moesten optornen ten bate van zaken die we nu beschouwen als vanzelfsprekende menselijke rechten en gegevens.

Als een oud man fel van leer trekt tegen de moderne maatschappij, is men geneigd dit te vergoelijken; als een man van middelbare leeftijd tegen zijn tijd in heftig verzet komt, vinden velen het bedenkelijker, maar als een jonge kerel, van nauwelijks 25 alle nieuwe ideeën van zijn tijd, op politiek, op godsdienstig, op maatschappelijk terrein sarcastisch te lijf gaat en ze absoluut verwerpt, dan wekt dit enorme verontwaardiging, die zich tracht te uiten op alle mogelijke en onmogelijke manieren. Zo is het Da Costa vergaan. Het is begrijpelijk. Van Maanen mag zijn werk een prulschrift noemen, maar dat was het niet in alle opzichten: Da Costa's stijl, zijn heilig vuur, zijn sarcasme waren van een grote allure, waardoor hij, ook bij hen die het niet met hem eens waren, indruk maakte, en zijn boekje als een bom insloeg.

Men zou de *Bezwaren tegen den geest der eeuw* speciaal een krampachtig verzet kunnen noemen tegen alles wat de filo-

sofen van de 18e eeuw, in Engeland, in Frankrijk en in Duitsland gepredikt hebben. Het werk van de filosofen was niet zonder gevolgen gebleven; juist omdat zij zich zo direct bezighielden met de maatschappij, de wijze van regeren, de wetten, de handel, het onderwijs, omdat zij zo praktisch gericht waren, hadden hun ideeën ingang gevonden, zelfs bij het gewone volk. De grote Duitse filosoof Immanuel Kant beschouwde de Verlichting als het mondig worden der mensheid. De behoefte aan een op de soevereiniteit van het volk berustende grondwet, aan vrijheid van drukpers, vrijheid van godsdienst, vrijheid van meningsuiting en zovele andere zaken werden overal in Europa rechten die men kost wat kost wilde verkrijgen. In Frankrijk heeft dit geleid tot de Franse revolutie en ook elders zijn deze rechten niet zonder bloedvergieten verkregen.

Het 'mondig worden' van de mens bestond ook hierin dat men niet alles meer op gezag, en omwille van de traditie aannam. Zelf denken, zelf kennis verwerven werd een van de idealen. Hierdoor ontstonden de eerste encyclopedieën, waaraan bijna alle groten van de tijd, de wetenschapsmensen, de filosofen, de schrijvers hun medewerking verleenden. Men bond de strijd aan tegen vooroordelen en tegen bijgeloof. De godsdienst bleef niet gespaard van deze geest der eeuw. De rede ging zo'n belangrijke plaats innemen in de godsdienst, dat zij boven de traditie, boven de openbaring gesteld werd. Bij velen leidde dit tot een heftig verzet tegen de kerk, tegen de dogma's, tegen de godsdienst op zichzelf, zoals bij de Fransman Voltaire; anderen kwamen tot een soort natuurlijke op de rede gegronde godsdienst (deïsme), zonder geloof in mysteries en een openbaring, zoals vele Engelsen. In Duitsland probeerden theologen het christendom in harmonie te brengen met de pas verworven verstandelijke inzichten. Op alle mogelijke manieren trachtte men bij voorbeeld de verhalen van het bijbelboek Genesis in overeenstemming te brengen met de wetenschappelijke inzichten van de tijd.

Het is niet te verwonderen dat vooral tegen de godsdienstige inzichten van de verlichtingsfilosofen veel verzet kwam van de zijde van de traditionele kerken. Vooral de katholieke en orthodox-protestantse kerken kwamen door hun absolute afwijzing van de moderne ontwikkelingen

steeds meer in een tragische afzonderingspositie te staan. Vanuit dit isolement galmde ook de stem van Da Costa.

Da Costa leefde in 1823 in het verleden van vóór de Franse revolutie en ik geloof dat zijn verering voor Bilderdijk, wiens leerling hij was, daaraan niet vreemd is. In zijn starre afwijzing van de geest der eeuw interpreteert hij historische feiten soms zó bevooroordeeld, dat we ze aan de hand van zijn vermelding nauwelijks meer in een geschiedenisboek kunnen terugvinden. Deze manier van geschiedschrijving doet aan zijn leermeester denken. Te midden van alle schotschriften, van alle verweer van meer progressieve zijde, schreef Bilderdijk dan ook een toelichting op de *Bezwaren*, een verdediging ervan. In latere jaren is Da Costa langzamerhand zelfstandig geworden, al heeft hij zijn jeugdgeschrift nooit verloochend en zijn ideeën nooit herroepen. Uit latere geschriften blijkt wel hoe zijn blik van het verleden naar de toekomst gericht gaat worden. In 1823, het verschijningsjaar van de *Bezwaren*, was voor hem 'terug tot de staat van vóór de Franse revolutie' het ideaal. Twintig jaar later ziet hij hier de onmogelijkheid van in: 'In jonger leeftijd,' zo schrijft hij dan, 'meende ik de genezing van het bestaande kwaad in de kerk en maatschappij grootendeels te mogen zoeken in de terugkeering tot de vroegere toestand. Thans zie ik die genezing alleen denkbaar in den weg der vooruitgang naar een nieuwe toekomst. Het nieuwe geeft zelf de middelen aan ter bestrijding van het verkeerde in het nieuwe.'

Bij lezing van de *Bezwaren* komt Da Costa naar voren als een meer religieus dan politiek of sociaal bewogene. Meer nog dan schrijver, dan dichter is hij de strijdbare, godsdienstige man. Da Costa stamde uit een Portugees-joods geslacht en had zich in 1822 bekeerd tot het christendom. In hem gloeit het vuur van de bekeerling die door eigen verdieping bewust een geloofskeuze gedaan heeft. Hij werd een van de voormannen van het protestants *Réveil* in Nederland, een religieuze stroming, die ook elders in Europa, en daar zelfs eerder, haar aanhangers had, in Zwitserland bijvoorbeeld, maar die hier in Nederland een eigen karakter kreeg. Een afkeer van de verlichtingsideeën, van het liberalisme, van de verwatering van de orthodoxie lag eraan ten grondslag. Een sterk gevoelselement in de religie speelde

een rol bij de kleine groepen die bij elkaar kwamen op bijbelavonden. Een verdieping van het geloof was het doel van deze streng orthodoxe groep, waartoe ook mannen van de daad als Groen van Prinsterer behoorden. De anti-revolutionaire partij, ook Abraham Kuyper, is eruit voortgekomen. Bilderdijk is de vader van het *Réveil* genoemd, maar Da Costa was er de profeet van. Al zijn gedichten en werken zijn uitingen van deze typische Réveil-gedrevenheid. In zijn dichtwerken, als *Vijf en twintig jaren*, *Hagar*, *Wachter! wat is er van den nacht?*, spreekt de door het christelijk geloof, door de bijbel bezielde.

Da Costa heeft een moeilijk leven gehad. Maar enkele jaren heeft hij een advocatenpraktijk uitgeoefend en daarna heeft hij, bezield van zijn werk als profeet, van de hand in de tand geleefd. Eerst verguisd om zijn *Bezwaren*, later toch weer geaccepteerd; zijn gezin kon hij nauwelijks onderhouden; door vrienden werd hem steun gegeven, die hij maar moeilijk kon aanvaarden. Zijn invloed op de protestantse jongeren van zijn tijd is zeer groot geweest en toen hij in 1860 stierf, bleek hoezeer hij toch alom gerespecteerd was en vooral als dichter hooggeacht. Potgieter schreef in *De Gids*, waarin verlichtingsideeën zo luid verkondigd werden, een herdenkingsgedicht: het is een van de beste die hij gepubliceerd heeft.

ISAÄC DA COSTA

*

BEZWAREN TEGEN DEN GEEST DER EEUW

*

Want wy en hebben den strijt niet tegen vleesch ende bloet, maer tegen de Overheden, tegen de Machten, tegen de Geweldthebbers der werelt, *der duysternisse deser eeuwe*, tegen de geestelicke boosheden in de lucht.
PAULUS

De Satan zelve verandert hem in een Engel des Lichts. PAULUS

Belovende haar *vrijheit*, daar sy selve dienstknechten zijn der verdorvenheit. PETRUS

VOORREDE

Het boekdeeltjen, dat gij hier opslaat, bescheiden Lèzer! is geschreven ter bestrijding van een vooroordeel, by het tegenwoordige geslacht algemeen aangenomen, verdedigd, geliefkoosd, en tot het beginsel van denk- en handelwijze bijna overal en in alles op het krachtdadigst vastgesteld. Het is dat der verregaande meerderheid in alle mogelijke betrekkingen, waarop de eeuw, in welke wy leven, zich boven hare voorgangsters met een hoogmoed, zoo belachlijk als voorbeeldeloos, en zoo ongegrond als gevaarlijk, bij iedere gelegenheid niet ophoudt te beroemen. Belachlijk toch is het in de daad, en zonder voorbeeld, zelfs in die eeuwen, wier roem (in wat vak het ook zijn moge) ook by het thands oordeelende nageslacht niet geheel miskend kan worden, dat men zich op eene zoo onbeschaamde wijze, als door de

genen, die zich, nemine contradicente[1], voor de tolken van het algemeen gevoelen uitgeven, pleegt te geschieden, boven alles durven verheffen wat de vroegere tijden recht en waar en heilig achtten, en op alles meene te kunnen nederzien, wat ons door een voorgeslacht, aan hetwelk wy zoo oneindig veel te danken hebben, is overgeleverd geworden. Maar het is vooral het ongegronde en het gevaarlijke van dit hoovaardige gevoelen der Eeuw, dat wy (onder den zegen des Almachtigen, tegen wien de Tijdgeest met geheel het samenstel zijner ijdele wijsheid en bedriegelijke verlichting de wereld in opstand heeft gebracht) de aandacht van het algemeen door dit korte geschrift wenschen te vestigen. Dit doel meenden wy wellicht te kunnen bereiken door middel van eenige vergelijkende opmerkingen over de voornaamste punten, die tot de verlichting van 's menschen hart en verstand betrekking hebben, en waarover de begrippen van onzen tijd zoo hemelsbreed verschillende zijn van die der Voorvaderen! Deze opmerkingen voorts, naar mate het vereischt werd tot beter inzicht van de zaak, die wy behandelen, en door het bestek van dit stukjen (hetwelk tot geheele boekdeelen zoude aangegroeid wezen, indien men hier alles, wat over ons gewichtig onderwerp te zeggen valt, met uitvoerigheid had willen bybrengen) gaan, of in het algemeen over den toestand van geheel de zoogenaamde beschaafde wereld in onzen tijd, of wel meer byzonder over het een of ander gewest, waar zich de geest des kwaads meer kenlijk door zijne jammerdragende instellingen heeft geopenbaard, of hebben eindelijk meer byzonder betrekking op dat Holland, hetwelk de Voorzienigheid, die het van ouds zoo wonderdadig steeds gehandhaafd heeft in het behoud der waarachtige Evangelieleer, thands wederom van een nieuwen zuurdeessem schijnt te willen zuiveren, dien namelijk der valsche en ongodlijke filosofie van den dag.

Wien de toon, dien men gemeend heeft hier te mogen aannemen, wat hard in de ooren klinken mag, die zij niet dadelijk daarom ter veroordeeling gereed, maar worde des te meer opgewekt tot onderzoek van de gronden, waarop dat zoo algemeene (maar niettemin nietige en niet lang meer

1 *nemine contradicente:* zonder dat iemand tegenspreekt

bestaanbare) gevoelen van de meerderheid der negentiende eeuw toch wel rusten mag. Aan God-alléén behoort het oordeel over het hart, waarmede dit geschrift in het licht gegeven wordt; aan den mensch, het oordeel alleen over de kracht der aangebrachte bewijsredenen. Mogen dezen, al ware het slechts op een eenigen, invloed hebben ter opwekking van ernstig nadenken over wezenlijkheid en schijn hij geve er God en de Waarheid de eer van, en bidde met ons om steeds meerdere verlichting ter erkentenis van Hem, die alléén het Licht der wereld is, en door wien alléén alle wijsheid is, alle kennis, en alle heiliging ter zaligheid hier op aarde en in eeuwigheid, zonder eenige verdienste of bystand van menschen, maar uit loutere Genade en Liefde. Zijn naam zij eenig[2] geprezen en aangeroepen! Amen!

GODSDIENST

Een der groote ondernemingen van die zoo hoog geroemde Wijsbegeerte[1], aan welke men de tegenwoordige schijnvorderingen van het menschelijk verstand te danken heeft, is ongetwijfeld de bestrijding en uitroejing van het zoogenaamde Bygeloof geweest, en het is tegen dit gevaarlijke gedrocht, dat hare volgelingen zich alomme wapenen en de volkeren der aarde te wapen roepen. Voortreflijk indedaad! mits wy mogen weten, wat die Verbeteraars en IJveraars toch wel door het woord Bygeloof verstaan, op dat wy ons door geene klanken laten verleiden, maar met het wezen der zaken in het oordeel treden[2]. En wat dan, indien het blijkt, dat in den mond der hedendaagsche Verlichtingpredikers, het Bygeloof in zijn beteekenis zich niet meer bepaalt by[3] misbruiken en menschlijke verkeerdheden, afgodendienst en verderflijke dweeperyen langzamerhand in het heiligste zelf ingeslopen, maar wel degelijk tevens en wel voornamelijk alle die begrippen omsluit, waarop de geloovigen aan een geopenbaarden God hunne hoop en zaligheid bouwen; terwijl geen andere eerdienst redelijk en wijsgeerig mag

2 *eenig:* alleen

1 met deze *Wijsbegeerte* wordt de leer der verlichtingsfilosofen bedoeld

2 *in het oordeel treden:* naarvoren komen ter beoordeling

3 *by:* tot

heeten, dan die gewijd is aan de kortzichtige Rede, aan den hemeltergenden Hoogmoed, en aan de dierlijke driften en begeerlijkheden van den vervallen mensch, wiens afbeeldsel zy op den troon der Godheid plaatsen, en met al den dweepzuchtigen ijver van een Natuurlijk Deismus[4] aanbidden, voor zoo verre zy iets aanbidden?

Laten wy dit hier in het kort wat nader ontwikkelen, op dat de geen die waarheid ter goeder trouw zoekt niet langer misleid en verdorven worde, maar erkennen leere welke de ware bedoeling zij van alle die oorlogsverklaringen tegen het Bygeloof, terwijl het Ongeloof (dat eigenlijk het wezenlijke By- en Wangeloof is) ongemoeid op haren opgeworpen[5] zetel blijft rusten; terwijl het Waarachtige Geloof alomme listig en ter kwader trouw wordt verward met dat Bygeloof, hetwelk voor gantsch andere krachten bezwijken moet, dan die van eene aan God noch wetten langer verbondene menigte!

Wel aan dan! ik keere my in de eerste plaats tot u, Belijders van de ouderwetsche, maar gezegende Christelijke Hervormde Leer, in Holland ten allen tijde zoo wonderdadig gehandhaafd en bewaard! Gy kunt toch niet denken, dat uw geloof aan Gods onbepaalde en vrijmachtige Voorbestemming in de Uitverkiezing[6] der begenadigden door Jezus Christus, niet zoude worden gerangschikt in onze dagen onder die bygeloovige begrippen, welke de Wijsgeeren beschouwen als strijdig met het Wezen van dien God, wiens Heiligheid, Rechtvaardigheid, en Genade zy naar de hunne beoordeelen, en naar den afgod afmeten, dien zy in de plaats van Jehovah en Jezus willen doen treden! Neen! een gevoelen, dat zoo zeer ter verheerlijking Gods en ter vernedering van den mensch strekt, kan niet anders dan bygeloof wezen in hunne oogen, en zoo weten wy wat hetzelve van den ijver dier helden te wachten hebbe; zoo weten wy, hoedanig zy ons in den aangevangen strijd tegen het Bygeloof beschouwen, als bondgenooten, of als vyanden. Wat is dan voor u de verlichting dezer eeuw? Wat heeft zy, waarop zy by u zoude kunnen roem dragen in haren

4 *Natuurlijk Deïsmus:* godsgeloof op grond van de natuur en de rede, maar niet op grond van de openbaring

5 *baren opgeworpen:* de voor haar opgerichte

6 Da Costa doelt hier op de predestinatieleer

bedriegelijken ijver tegen eene zaak[7], waartoe zy alles te rug brengen, dat aan hunne heerschzuchtige ontwerpen in den weg staat? Dat leerstuk[8], hetwelk* de Apostel Paulus in overeenstemming met geheel het Evangelie uitdruklijk verkondigd heeft, het welk de grond is van alle wezenlijke en oprechte vernedering[9] voor den hoogen God, het welk** door de voornaamste Hervormers krachtig en standvastig is beleden en verdedigd geworden als het bolwerk van de zuivere Evangelieleer, die alle eigen rechtvaardigmaking en alle rechtheid van 's menschen vrijen wil ontkent en uitsluit; dat leerstuk, hetwelk op*** een der achtbaarste en gewichtigste vergaderingen der Christenheid van wege alle de Hervormde Gemeenten van Christus in geheel Europa eenstemmig is verklaard geworden te zijn hunne ware Geloofsbelijdenis en bewezen overeenkomstig met Gods woord; dat leerstuk, hetwelk geen afvallige Kerkelijken, noch heerschzuchtige Staatsdienaars in de tijden der Vaderen hebben kunnen wegredeneren uit de Belijdenis van de Nederlandsche Kerken, en zedert in dezelve steeds van alle predikstoelen is verkondigd, in alle de schriften onzer voortreflijkste Godgeleerden is verdedigd en triumferend vast-

* Rom. VIII. 29. 30. IX. 11. 13. 15. 16-23. Matth. XXV. 34. Joh. XV. 16. Hand. XIII. 48. enz.

** Luther beschouwde, even als Calvyn, de leer der vrije Genade Gods als eene hoofdwaarheid van het Evangelie, en als den grondslag van het gevoelen der Protestanten tegen het Pausdom. Zoo dat men zeer verkeerd in het algemeen thans gelooft, dat de oorspronkelijke Lutheranen op dit punt van de gevoelens, die naderhand door Calvyn beleden zijn, verschild hebben. Men zie Luthers Boek over den Knechtelijken Wil tegen Erasmus.

*** De Dordtsche Synode, waarby niet alleen de regtzinnige Predikanten uit de Nederlanden over de geschillen met de Remonstranten hebben beslischt, maar alwaar alles, zoo wat de zaak zelve, als wat den vorm betreft, op het eenparig gevoelen ook van de afgezondenen uit de Hervormde Kerken van Europa, als van Groot Brittanje, de Paltz, Geneve, Bremen, enz. is toegegaan. Doch het is thans *mode*, om, zonder onderzoek of kennisse van zaken, het geen aldaar gebeurd is, blindeling te veroordeelen! Juist daarom is het onze plicht, de aandacht op de gebeurtenissen van die dagen zoo veel te meer te vestigen.

7 *zaak:* nl. *bygeloof*
8 *Dat leerstuk:* de predestinatie
9 *vernedering:* nederigheid

gehouden, en door de* geleerdsten en verstandigsten, zoo wel als door de ongeletterdsten, als een hoofdpunt der Zaligmakende leer van harte en verstand[10] onvoorwaardelijk is omhelsd; dat leerstuk, zegge ik, wordt in onze dagen openlijk bespot, verdraaid, belasterd, of geheel verzuimd[11], en als een afgestorven lid, onaangeroerd gelaten, niet alleen door die genen, die buiten de gemeenschap onzer belijdenis staan, maar binnen haren boezem zelven; zoo dat slechts weinigen het zich nog durven herinneren, dat de leer der vrije Genade en Onvoorwaardelijke Verkiezing Gods aan onze Nederlandsche Kerken eigen is, en haar kenmerkt; nog minder hare verdediging en de wederlegging der tegen haar ingebrachte sofismen durven op zich nemen, en de enkele hier en daar opkomende moedige en brave mannen, die zich de zaak der Waarheid durven aantrekken, op eene Goddelooze wijze in minachting, spot, en haat worden gebracht, en des noods door vervolgingen van allerlei aart in dien het mogelijk ware, tot stilzwijgen genoodzaakt. Gy dan, die aan deze thands zoo verachte leer nog van harte gehecht zijt, gy kunt ten minsten (hoe gy ook over de verlichting der eeuw in andere opzichten denken moogt) geenszins toestemmen dat zy ten aanzien der Godsdienst is gevorderd, maar gy zult het ons veeleer moeten erkennen, dat zy in dit allergewichtigst punt op eene bedroevende wijze is achteruit gegaan.

Maar dit zelfde zullen ons de voorstanders van alle andere Christelijke gezindheden, ook buiten de Hervormden, moeten toegeven, voor zoo verre die gezindheden de leerstukken van de Godheid des Zaligmakers, van de Erfzonde, van de Verzoening, en dergelijken meer in hare belijdenissen als fundamenteel hebben erkend. Want ook deze gevoelens zijn onder den naam van bygeloovigheden of dweeperyën by de Geestdrijvers onzer eeuw begrepen, en derhalve met vervolging en uitroejing bedreigd. Is er wel ooit een eeuw geweest, waar in deze gezegende grondwaarheden, ik zeg niet met meer woede (want deze wordt misschien eerder

* Men denke onder anderen aan onzen rechtschapen Cats, wiens gehechtheid aan de rechtzinnige leer der Nederlandsche Kerk schier op ieder bladzijde zijner schriften zichtbaar is.

10 *verstand:* met het verstand 11 *verzuimd:* veronachtzaamd

door eene kracht van tegenstand verwekt, die thands helaas! schier, overal ontbreekt) maar met meer algemeenheid, en koelbloedige schaamteloosheid, als het ware, uit de hoogte bestreden, en tevens met minder ijver verdedigd,* met minder nadruk verkondigd, met meer schroomvalligheid en onverschilligheid geleerd en aangenomen zijn? Vergeefsch openbaart ons de Apostel Johannes, dat Jezus Christus is het Woord dat by God was, en dat God was, vergeefsch noemt Hem Thomas zijn God en zijn Heer, vergeefsch belijdt hem Paulus als den God, boven allen te prijzen in eeuwigheid; vergeefsch schrijft Hy zelve zich namen en eigenschappen toe, die den Almachtige alleen kunnen toebehooren; in onze eeuw moet deze boven alle wijsheid verhevene leer in de schaduw geschoven worden, en met haar de eene na de andere, die van onze aangeboren zondigheid, die van de Verzoening door het bloed des Heilands verworven, en alle diergelijke die het bereik van onze natuurlijke Rede ontgaan, maar die niet minder wezenlijk behooren tot dat waarachtige Geloof hetwelk uit het gehoor is, en niet wijs wil wezen boven God! Het is waar, deze heerlijke Waarheden zijn ook in vroeger dagen wedersproken en bestreden. Maar in die dagen heette dit kettery en afval, in de onze, Godsdienstige verlichting. In die dagen werden

* Vele, anders weldenkende, mannen meenen in de tijden, die wy beleven, op de meesten dier zoo gewichtige waarheden niet te moeten aandringen, ten einde, zoo het heet, de ergernis te vermijden. Als of in dien zin geheel het Evangelie en geheel de Openbaring niet een ergernis is voor Joden en Delsten. Zoo zoude geheel de prediking van de blijde boodschap dan maar achterwege moeten gebleven zijn, om den zulken geene ergernis te geven! Of heeft Pascal geen recht, wanneer hy het den Jezuïten verwijt, dat zy, *quand ils se trouvent dans des pays, ou un Dieu crucifié passe pour folie, suppriment le scandale de la croix, et ne prêchent que J. C. glorieux, et non pas J. C. souffrant?* Zekerlijk kan het nimmer plicht wezen, eene geopenbaarde waarheid te verbergen of te verbloemen, om andersdenkenden niet te hinderen. Paulus vermijding van ergernis is van een geheel anderen aart. Maar het Jezuitismus en de Geest van het tegenwoordige Tolerantismus leeren daar luchtiger over. Dit is juist niet het eenige punt van overeenkomst tusschen deze twee schijnbaar tegenovergestelde uitersten. Ook de Koningsmoord is in beider scholen geleerd geworden, om van veel andere ijslijkheden te zwijgen, die zich dagelijks meer en meer te dezen opzichte openbaren. Men houde steeds in het oog dat, toen het er op aan kwam den Heiland ter dood te brengen, er geene oneenigheid, voor zoo verre, meer bestond tusschen Pharisecën en Sadducecën, tegen wier zuurdeesem wy door het Evangelie in gelijke mate gewaarschuwd worden.

deze leerstukken aangevallen van buiten de Kerkgemeenschap, wier Geloofsbelijdenis haar aanneemt; in de onze, even sterk van binnen dezelve. Zoo kunnen dan geene oprechte Roomschgezinden, of echte Lutherschen, of oorspronkelijke Mennonieten en zelfs Arminianen, op de verlichting roemen van eene eeuw, wier geest zich juist kenmerkt door het verwerpen en verachten van de allergewichtigste waarheden, die zy belijden; en ook zy moeten eindelijk, by een onpartijdig onderzoek, overtuigd raken, dat die Eeuw op niets minder uit is, dan om den mensch daarheen te brengen, dat hij liever met zijn vrijen wil en alles beslissende Rede, een God- en Geesteloos dier worde, dan dat hy met volkomene afhanklijkheid van God, en wegwerping van alle eigene voortreflijkheid, aan de Engelen Gods gelijk worde!

Doch zullen de aan Moses en hunne Rabbijnen vasthoudende Joden zich eerder kunnen vereenigen met de lofspraken, die aan de verlichting dezer eeuw zoo rijkelijk worden toegemeten? waarlijk geenszins! Ook zijn de klachten onder de welmeenende Joden, even als onder de ware Christenen, algemeen over het toenemend verval van de Godsdienst, en het afnemen der gehechtheid aan de bevoorrechte afkomst uit Abraham, Isaäc, en Jacob, aan de Wetgeving van Moses en aan de heilrijke verwachting van den beloofden Messias. En geen wonder! die onder hun verlicht moeten heeten, zijn even als de verlichten van alle andere Natiën, over het algemeen tegen niets geweldiger ingenomen, dan tegen het gezag der Rabbijnen niet alleen, maar ook tegen de Goddelijkheid van Moses Wetgeving, en tegen hun bestaan als een door God afgezonderd volk, en, in één woord, tegen al wat aan de zoo algemeen geliefkoosde ontwerpen van eer- en heerschzucht en wereldsche grootheid en ijdelheid eenigzins hinderlijk zoude kunnen wezen. Doch met de zulken kan het geen getrouwe Israëliet eens wezen. Ik zelf kenne er, Gode zij dank, nog menigeen, die anders over dit punt denkt, dan de verblinding van onze dagen; en die met ons een afschuw heeft van een stelsel, waardoor aan de schriften, die zijne Natie zedert zoo vele eeuwen als een pand van Gods Genade bewaart, al min-

der en minder heiligheid en gezag wordt toegeschreven, ja! waarin allerlei valschheden en zotheden worden uitgedacht, en in honderden van groote en kleine geschriften (die de drukpers zich beijvert met ongebondene vrijheid wereldkundig te maken) verspreid, om met de Openbaring van het Nieuwe Verbond ook die van het Oude hatelijk[12], bespottelijk, of twijfelachtig te maken, ten einde alle betrekking tusschen den hemel en de aarde in eens af te snijden of werkeloos te maken!

Maar ook die genen, die op het voetspoor der Socinussen[13], en wie, als zy, aan de heiligheid en waarheid der Zaligmakende leer van Christus ziel en leven hebben getracht te ontnemen, die genen, die in de Zending van Christus weinig meer gelieven te zien, dan een voortreflijk wijsgeerig stelsel, maar door God byzonder bevoorrecht en ondersteund; die genen, die van de Waarheid des Christendoms oneindig verder verwijderd zijn, dan de op de toekomst van den Zone Davids oprechtelijk wachtende Jood, die genen, die in de dagen van ouds naauwlijks eene afdwalende Christelijke secte werden gerekend uit te maken, zelfs dezen zijn voor deze onze eeuw nog veel te rechtzinnig, nog veel te geloovig! want zelfs de naam van Christendom is aan de vrijheid- en verlichtingschreeuwers onzer filosofische tijden onverdraaglijk. Wy hebben immers de Metaphysieke stelsels van Schelling en Fichte[14]: wat hebben wy langer met die van Paulus en Joannes van nooden? Wy hebben de hoogmoedige eigen wetgeving van Kant; wat zullen wy ons langer om de nederige leer van liefde en zelfverloochening van den gekruisten Jezus van Nazareth bekommeren?

En dat deze werkelijk de staat van zaken in het tegenwoordige Europa is, zal toch wel niemand ontkennen, die maar eenigzins met oplettendheid den Geest heeft nagegaan,

12 *hatelijk:* gehaat

13 *Socinussen:* Laelius en Faustus Socinus, grondleggers van het socianisme, een vrijzinnig protestantse stroming, die de drieeenheid verwierp, en de wet der rede in de godsdienst verdedigde

14 *Schelling en Fichte* zijn eind 18e-eeuwse Duitse filosofen, volgelingen van Kant, kopstukken van het Duitse idealisme; zij trachtten zich in een systeem van de rede rekenschap te geven van de werkelijkheid, ook de onzichtbare

van het geen dagelijksch van verre en van naby rondom ons geschiedt. Byna ieder uitkomend geschrift kan getuigenis geven van de slapheid, van de onverschilligheid, van de verkeerdheid, van de verdorvenheid, van de afschuwlijkheid der heerschende denkwijze omtrent den Godsdienst. Niemand minder dan de verklaarde voorstanders der verlichting van de Eeuw zal ons dit tegenspreken. Zij roemen daarop, als op zoo vele bewijzen van de opgehelderde begrippen, die thands heerschende zijn! Maar by u, oprechte aanhangers, van welke meer of min strenge Geloofsbelijdenis het ook wezen moge, by u kunnen althands deze bewijzen niet doorgaan; en, hoe gy dan ook in andere opzichten mocht genegen zijn om de verlichting onzer dagen te erkennen en toe te juichen, op dit punt, hetwelk u boven alles aan het hart behoort te liggen, op het punt der Godsdienst zult gy moeten bekennen, dat er eene verschriklijke uitzondering plaats heeft! En wanneer gy nu dit zult bekend hebben, zoo denkt na en onderzoekt en overweegt onpartijdig, of het niet in alle andere betrekkingen[15] van den mensch in onze dagen even slecht gesteld is, niettegenstaande alle begoochelingen, die men in het werk stelt, om elkander het tegendeel op te dringen. Gy zult er eindelijk toe geraken, om, gelijk zich deze eeuw alle[16] de gevoelens en alle de wijsheid van onze voorouders, van onze Hervormers, van de Apostelen zelve, ja! van den Heere der Hemelen schaamt, u met ons de eeuw te schamen, die zich zoo veel aanmatigt, en om openlijk hare diepe verdorvenheid en verregaande dwaasheid met ons te verkondigen!

ZEDELIJKHEID

Door Godsdienstigheid munt dan zeker de negentiende Eeuw niet uit. Misschien doet zy het door eene hoogere mate van Zedelijkheid boven de dagen der Vaderen. Vele menschen die in de Godsdienst (althans in eene geopenbaarde) weinig stellen, zijn evenwel nog gehecht aan begrip-

15 *betrekkingen:* verhoudingen ten opzichte van bepaalde zaken (zoals politiek, maatschappij enz.)

16 *alle:* over alle

pen van Zedelijkheid, en stellen belang in haren toestand, ofschoon (eigenlijk gezegd) alle Zedelijkheid buiten de Godsdienst een onding is, op zijn best genomen, bruikbaar tot instandhouding der maatschappy, maar zeer zeker van geen beteekenis hoegenaamd ter opleiding van den mensch tot eene meer dan aardsche betrekking.

Doch ook deze soort van Zedelijkheid, kan die wel met eenige mogelijkheid by de gebeurtenissen, die zedert een halve eeuw de wereld beroeren, gewonnen hebben? Kan, uit den aart der dingen, de Fransche Omwenteling[1] en het geen haar heeft voorbereid, doen uitbarsten, en over geheel Europa hare verderflijke zaden verspreiden, kunnen de tegenwoordige staat en stemming van meest alle volkeren, die aan geene Goddelijke noch menschlijke wetten langer willen gebonden zijn, aan hunne Zedelijkheid eenigzins bevorderlijk wezen?

Ik vrage het aan alle onpartijdigen: verbeeldt men zich, dat zedert een goddelooze Voltaire[2] zijnen *Candide* en duizenden helsche schriften van dien aart meer in het licht heeft gegeven, zedert Rousseau zijne onbeschaamde *Confessions*, Diderot zijn afschuwlijken *Jacques, le Fataliste*, Helvetius, en wie meer tot den verfoeilijken aanhang der zoogenaamde Encyclopedisten behooren, hunne hart- en zielverdervende bespiegelingen tegen 's menschen heiligste betrekkingen hebben algemeen gemaakt, zedert deze boeken door geheel Europa worden verspreid, gedrukt en herdrukt, gelezen van [3] geleerden en ongeleerden, van oude en jonge menschen, van mannen en vrouwen, van de hoogste standen der maatschappij en van de laagste*, zedert een August Lafontaine zich uitput in hart- en verstand verpestende en ontzenuwende Romans, zedert op het voorbeeld

* Want op dat toch deze laatste vooral met de schriften van Voltaire mochten bekend worden, heeft nog onlangs een elendig boekverkoopertjen te Parijs een uitgave van zijne werken voor een verminderde prijs bezorgd, en het heeft toejuiching gevonden!

1 *Omwenteling:* revolutie

2 *Voltaire, Rousseau, Helvetius, Diderot* en de andere *Encyclopedisten* zijn met hun filosofische en literaire werken en hun encyclopedie de voorbereiders van de Franse revolutie geweest; de ideeën van vrijheid van godsdienst, volkssoevereiniteit, gelijkheid van alle mensen, vrijheid van drukpers en van handel zijn door hun werken gemeengoed geworden

3 *van:* door

van deze menschen duizenden elendelingen zich beijveren de wereld met een onnoemelijk getal van dat soort van geschriften dagelijksch te overstroomen, zedert de verzen van Lord Byron en van zijne nog veel dieper vervallen volgelingen over geheel de beschaafde wereld zoo buiten als binnen Groot Brittanje verspreid en bewonderd worden, zedert de laffe theoriën der Duitsche neölogen[4] over het huwelijk en al wat heiligst en Goddelijkst is aan de orde van den dag geweest zijn, om welhaast[5] door nieuwe dwaasheden te worden vervangen, maar niet zonder den verderflijksten indruk te hebben nagelaten, zedert alle soorten van Godslasterende, van zedelooze, van oproerige geschriften door de met geweld vrij verklaarde drukpers in het oneindige (schoon in volmaakte evenredigheid met het dagelijksch aangroeiende getal van lezers en lezeressen) vermenigvuldigd worden; verbeeldt men zich (zegge ik), dat zedert dit alles de Zedelijkheid eenige vorderingen kan gemaakt hebben?

Neen! zy kan het niet, en zy heeft het ook niet. Of zouden zoo vele boomen van kennisse des kwaads[6] geheel onvruchtbaar zijn gebleven, of tot vruchtbaarheid opgewassen, geene oogen verlokken en geene harten verleiden en verderven? Het tegendeel is maar al te klaarblijkelijk. Vragen wy het de geschiedenis, vragen wy het aan de nog aanwezige getuigen van een vroeger leeftijd, of immer de Zedeloosheid algemeener is geweest dan in deze negentiende eeuw! Zoo in vroegere dagen verregaande onzedelijkheid plaats vond aan bedorven hoven en in de paleizen van eenige in weelde en wereldgezindheid verzonkene grooten, in onze verlichte dagen zouden het zich de mindere klassen der maatschappy schamen, aan de hoogere standen ook te dezen opzichte iets toe te geven. Wie, by voorbeeld, aan het hof van Lodewijk den Vijftienden de allerschandelijkste ontucht moge verwijten, het tegenwoordige Parys zal zich dit toch wel niet veroorloven, van wiens geheele bevolking thands hetzelfde gezegd mag worden, dat eertijds alleen aan het geen den

4 *neölogen*: 18e-eeuwse Duitse protestantse theologen; hun theorieën waren rationalistisch; zij achtten ook de traditionele kerkleer onderworpen aan het onderzoek der rede; hun belangstelling ging primair uit naar de mens

5 *welhaast*: weldra

6 vgl. Gen. 2 : 17

troon naast[7] omringde, werd ten laste gelegd. Zeker zijn ook in het algemeen de hoofdsteden van Europa nooit verdorvener geweest dan in dezen leeftijd[8]. Dagelijks wisselen zy met elkander uitvindingen van weelde, en verfijningen van wellust, zy moedigen elkander aan en dagen elkander uit in de buitensporigheden van het Zedenbederf, en wedijveren met elkander, wie onder de menigte der binnen hare muren jaarlijksch geborenen op het grootste getal* onechten zich beroemen kan. Men ziet er de straten door de ongehoordste en duivelachtigste baldadigheden** onveilig gemaakt, de Kerken door het gemeen[9] op de afschuwelijkste wijze ontheiligd, den hoogen adel*** op het tooneel niet meer vertoond, maar vertoonende; ja! allen uitwendigen eerbied voor het geen den meest inwendigen behoorde in te boezemen schaamteloos nalaten, en den sluijer, waaronder men in vroeger dagen de ongebondenheid ten minsten zocht te verbergen, zonder eenige te rug houding meer, van over[10] de vertooning der verregaandste ontucht verscheuren en afrukken.

En ter vergoeding van dit alles; is er wel een enkele ondeugd verloren gegaan of verminderd, of is men in de uitoefening van een enkele deugd gevorderd? Is er minder eerzucht, dan voorheen, minder heerschzucht, minder geldgierigheid, minder eigenbaat, minder nijd tegen ware of vermeende grootheid, minder kuipery, minder trouwloosheid in de groote betrekkingen der volken tot elkander, zoo wel als in die van burgers en medemenschen onderling? Is er meer braafheid, meer rechtschapenheid, meer dapperheid, meer goede trouw, meer zelfopoffering, meer heerschappy over driften en begeerlijkheden, meer zelfverloochening uit liefde tot den naasten?

Wie zal dit beweeren? Voorzeker wy behoeven het tegendeel door geene wijdloopige bewijzen te staven. Het zal ge-

* In de meeste hoofdsteden van Europa bedraagt het getal onechten byna een derde, van de op de geboortelijsten jaarlijksch gebrachte kinderen; in Parys nog meer dan een derde.

** Men denke aan de zoogenaamde *piquers* onder anderen.

*** Als te Madrid, alwaar de echtgenoote van een Grande van Spanje dezer dagen als *actrice* op het tooneel toegejuicht is.

7 *naast:* het dichtst
8 *leeftijd:* tijd
9 *gemeen:* volk
10 *van over:* van

noeg geweest zijn, door de enkele voorstelling dier vragen het nadenken op te wekken over den door louter napratery zoo hoog gevoerden lof van de eeuw, waarin wy leven, van de eeuw der Rede, gelijk zy heeten moet, en gelijk ook wij haar gaarne noemen willen, mits men die Rede versta, die in den loop der Franse Omwenteling met heidensche optochten en ommegangen zoo waardig is vertegenwoordigd geworden!

VERDRAAGZAAMHEID EN MENSCHLIJKHEID

Doch wy zijn verdraagzamer dan onze Voorouders! – Verdraagzaamheid is mede[1] een dier tooverwoorden, waarmede men het onnadenkende verstand van menig welmeenende begoochelt, en hem de verschriklijkste misbruiken onder den naam der heiligste deugden weet op te dringen; een dier leuzen, waarmede men een halve wereld te wapen roept, en ten strijde geleidt tegen alles wat aan de heerschzuchtige oogmerken van hun, die niets in den hemel noch op de aarde boven zich verdragen willen, den minsten tegenstand durft bieden. Zekerlijk noemen het de wolven verdraagzaamheid, wanneer de herders en de honden sluimeren, of zich sluimerend houden, en de schapen ten prooi laten aan het verscheurende gedierte, hetwelk zy verplicht waren van de kudde te weren en te verdrijven: en de bewoners van alle tucht- en strafhuizen zouden het ongetwijfeld zeer verdraagzaam vinden, indien de Overheden de banden, waarin zy tot behoud der maatschappy wederhouden worden, goed vonden los te maken, en hun de vrije macht gaven om naar welgevallen te plonderen en te moorden. Zullen wy dit mede verdraagzaamheid heeten[2]? Neen waarlijk! het staat niet in de macht, noch van weinigen, noch van velen, om door eene willekeurige en partijdige naamgeving misbruiken en verkeerdheden tot deugden te heiligen. De naam[3], dien de Graaf van Barlaimont aan de verbondene Edelen der Nederlanden toeduwde, heeft noch hun, noch hunne zaak kunnen schandvlekken, maar veeleer tot eere verstrekt.

1 *mede:* ook
2 *heeten:* noemen
3 *De naam:* de naam *Geuzen* ('schooiers'), die Berlaymont bij de aanbieding van het smeekschrift der edelen aan de landvoogdes Margaretha in 1566 voor het eerst gebruikte

Het verwijt van kettery aan de leer van Christus Hervormde Gemeente tegengeworpen heeft hare overeenstemming met het zuivere Evangelie niet kunnen verijdelen. De naam van onverwinlijk heeft de Spaansche Armada[4] tegen de stormen niet kunnen beveiligen, noch van eenen geheelen ondergang redden. Zal het dan in onze eeuw gebeuren, dat eene verkeerde en willekeurige benoeming alle begrippen van Godsdienst en Waarheid omverstote, en alle bestaande orde vernietige? God behoede ons daarvoor en wekke ons op tot nadenken!

Daar is een ware Verdraagzaamheid; daar is een gewaande, een geveinsde, een bedriegelijke Verdraagzaamheid. Daar is eene Verdraagzaamheid uit liefde, uit zelfverloochening, uit verknochtheid aan de geboden van God, uit gehoorzaamheid aan Hem, die het voorbeeld der waarachtige Verdraagzaamheid gegeven heeft; daar is eene Verdraagzaamheid uit onverschilligheid, uit vreeze voor de wereld, uit minachting of miskenning van de Waarheid, uit oogmerken van eigenbelang, uit Goddeloosheid. Daar is eene Verdraagzaamheid, die lijdende is onder het kwaad, dat ons, ook onverdiend, in de wereld wordt aangedaan; daar is eene Verdraagzaamheid die werkzaam is om ongestraft alle kwade beginselen te mogen vasthouden en verspreiden. Daar is eene Verdraagzaamheid, die de zwakheid des naasten ontziet, en die ons verbiedt dat gene te doen, hetwelk ons geoorloofd zoude zijn, zoo het onzen evenmensch geene ergernis veroorzaakte; daar is eene verdraagzaamheid uit laffe toegevendheid, die den kanker des ongeloofs en der gruwzaamste zedeloosheid ongehinderd laat voortvreten, en den lijder door geen heilzame pijn durft redden. Daar is eene verdraagzaamheid van God, daar is er eene van den Bozen! Laten wy voorzichtig zijn in de keuze! Doch ik geloove dat de verdraagzaamheid van de negentiende eeuw tot de tweede soort behoort!

Want aldus predikt de Geest, die thands over alle landen van Europa schijnt te heerschen: „Gy, Vorsten, Ouders, Leeraaren! wat bekommert gy u over de denkwijze uwer onderdanen, uwer kinderen, uwer kweekelingen ten aan-

4 *Spaansche Armada:* de Spaanse vloot die door Filips II in 1588 tegen Engeland werd uitgerust

zien van de Godsdienst? Mits zy de waarde van den mensch, en de rechten van den burger kennen, wat hebben zy met de plichten van den Christen van nooden? Indien immers de Jood het voorrecht zijner afkomst en de hoop op zijnen Messias wilde opgeven, en de Christen de leer zijner Verlossing en Verzoening, en alle verdere verschil van begrippen in de Godsdienst uit den weg geruimd waren,* dan zouden de algemeene verbroedering, welvaart, verlichting, en vrijheid der menschen door niets meer verhinderd worden. Het domme bygeloovige voorgeslacht moge het van groot belang voor den mensch gerekend hebben, te weten wat van de dingen des hemels zij! Laten wy wijzer zijn, en onzen kostbaren tijd aan diergelijke bespiegelingen niet verspillen! Neen! maar houden wy ons veeleer bezig met de beste middelen, om aanzien en eer te verkrijgen, om geld te verzamelen, ten einde onze driften en begeerlijkheden den

* Dat dit door de menigvuldige radicale en liberale hervormers overal, het zij ronduit, het zij bedektelijk geleerd wordt, kan zeer ligt bewezen worden uit hunne eigene schriften, ontwerpen, en werkzaamheden. Doch niemand heeft zich hierover meer onbewimpeld en onbeschaamd uitgelaten, dan een zekere Robert Owen, die, in deze laatste jaren, in Engeland een ontwerp heeft gevormd tot *uitroeijing* (gelijk het heeten moet) van armoede en ondeugd onder de menschen; en dat wel op het volgende afschuwlijke en tevens belachelijke beginsel: dat, namelijk de oorzaak van den elendigen toestand der menschlijke natuur (let wel!) in de Godsdienst voornamelijk ligt, en dat derhalve een der middelen tot *herstelling* noodwendig in de verbanning en vernietiging van alle Godsdienstige gezindheden (de Christelijke vooral niet uitgezonderd) te vinden is. Daartoe heeft hy dan ook voorgenomen alle zijne werkzaamheid te besteden, door het stichten (onder anderen) van eene zoogenaamde godsdienst van liefde zonder geloof. Maar (zal men het gelooven?) daartoe biedt hem eene zoogenaamde Philantropische maatschappy de hand, onder wier talrijke leden men eenige der voornaamste personen van Groot Brittanje ziet opgeschreven, en door wier tusschenkomst dan ook reeds aanzienlijke sommen by een verzameld zijn, waarmede bereids eene inrichting in den geest van dien afschuwelijken dweeper (de ziel en afgod dezer maatschappy) is bewerkstelligd. Die van deze Godslasterlijke en onzen tijd juist kenschetsende ontwerpen en beschikkingen meer verlangt te weten, raadplege het Edinburgsche Tijdschrift *The Christian Instructor Vol.* XXII. u°. III. *March.* 1823. Zoo verre gaat de razerny van het ontwerpen maken in onze dagen, de haat tegen God en Godsdienst by de Verlichters en Hervormers onzer eeuw, en de domheid en dweepery van velen dier Engelsche doordrijvers, wier voorbeeld geheel het vaste land in alles zedert lang begrijpt te moeten opvolgen! Intusschen zijn zoodanige wezens ten minsten *consequent!* van onze luchtige naburen en van de laauwe *liberalen* van ons land kan men hetzelfde niet zeggen.

vollen teugel te kunnen vieren, in één woord, met de aardsche dingen: want deze alleen zijn wezenlijk! Laat ons eten ende drinken, want morgen sterven wy."

En het is dan ook ten gevolge van deze leer van verdraagzaamheid, dat hare voorstanders de volken alomme in beweging brengen en oproepen, om hunne wettige Overheden niet te verdragen; om de duisterlingen, die aan Godsdienst en maatschappelijke orde met hun ouderwetsch geweten nog gehecht zijn, niet te verdragen, om de gevoelens van hun, die in hun Kerkgenootschap geene begrippen willen ingevoerd hebben, met deszelfs geloofsbelijdenis strijdig, niet te verdragen; en om, in één woord, geene andere rechten, dan die van eenige oproerige, dwaze, en eerlooze filosofen, te erkennen, of te verdragen. Zie daar de verdraagzaamheid van de Jacobijnen, die Lodewijk den Zestienden[5] ombrachten, en met hem al wat niet verdraagzaam genoeg was voor de afschuwlijkste buitensporigheden van goddeloosheid en bandeloosheid, en niet onverdraagzaam genoeg tegen al wat eenmaal heilig en dierbaar was aan het menschdom! Zie daar de verdraagzaamheid van de Duitsche Eedgenooten, waarvan Kotzebue[6] 'het slachtoffer is geweest, van den liberalen moordenaar van den Hertog van Berry[7], en van de Engelsche Radicalen, die op het punt waren alle de Ministers van hun land op éénen dag van kant te maken![8] O welk eene heerlijke verdraagzaamheid, die gepredikt is door de Ongodisten van alle Natiën, die verkondigd is door het uitvaagsel van het menschdom, en wier heerschappy is uitgebreid door middel van schavotten, van bajonetten, en van moorddolken! O misbruik der heiligste woorden!

5 *Lodewijk den Zestienden:* de Franse koning die in 1793 tijdens de Franse revolutie onthoofd werd

6 *Kotzebue:* Duits blijspeldichter (1761-1819); hij spotte met het verlangen van het volk naar een grondwet en naar vrijheid van drukpers, waardoor hij de haat van de 'Burschenschaften' op zich laadde. Hij werd vermoord door een student

7 *Hertog van Berry:* deze werd in 1820 vermoord om het huis Bourbon te laten uitsterven, wat echter door de geboorte van een postuum kind van hem niet gebeurde

8 *de Engelsche Radicalen,* min of meer aanhangers van de ideeën der verlichting, hadden een plan om de ministers en de parlementsleden te vermoorden op touw gezet (komplot van Catostreet, 1819)

O schennis van de Taal, het heerlijkste geschenk van aan den nog onvervallen mensch, maar dat mede is bruikt en onteerd geworden door den Vorst dezer wereld die zijn troon heeft gevestigd op de beginsels van de tiende Eeuw!

Gelijk het met de verdraagzaamheid is, zoo is het ook de grootere mate van menschlijkheid waarop onze zich beroemt. Grootspraak! IJdelheid! Men verwijt vroegere eeuwen hunne Filipsen en Alva's, met groot tier, en meestal zonder eenige omstandigheid tot eenige de minste verschooning[10] in aanmerking te willen nemen. zij zoo: maar vergeet men de Robespierre's[11], de Marat's, de Danton's, de Le Bon's, de van Damme's van de tegenwoordige? Men spreekt van de St. Barthlemi's nacht[12] en van de Inquisitie! Wij verfoeien die. Maar men behoorde eindeloos meer te verfoeien de republikeinsche huwelijken[13], en de canonnades, en de lantaarnstraffen[14], en zoo vele andere helsche gruwelen van den Geest der Eeuw, die zich zóó verlicht, en zóó menschlievend noemt. Men spreekt van de barbaarschheid der middeneeuwen, terwijl men alle trekken van grootheid, edelmoedigheid, en Godvrucht, die in dezelve hebben uitgeblonken, zorgvuldig onderdrukt of mismaakt. Maar wat zullen wy zeggen van de barbaarschheid der gantsch niet ridderlijke Jacobijnen, die een onschuldig kind, hun wettigen Koning Lodewijk XVII[15] van Frankrijk op de afgrijslijkste wijze gefolterd, verdorven, en vermoord hebben. Wat zullen wy zeggen van een hoop oproerigen, die zich tegen den wil des hemels en tegen het verlangen en den dierbaarsten wensch van het Spaansche volk, de Cortes[16] van Spanje noemen, en van hun met ge-

9 *Vorst dezer wereld:* satan nl.
10 *verschooning:* verontschuldiging
11 *Robespierre* en de volgende figuren hebben alle een (wrede) rol gespeeld ten tijde van de Franse revolutie of kort daarna
12 *St. Barthlemi's nacht:* moordpartij op de hugenoten op 24 aug. 1572
13 *republikeinsche huwelijken:* gedwongen huwelijken tussen een adellijke dame en een republikein
14 *lantaarnstraffen:* ophangingen (à la lanterne = aan de galg!)
15 *Lodewijk XVII* (1785-1795?), zoon van Lodewijk XVI en Marie Antoinette, heeft met zijn ouders gevangen gezeten in de Temple te Parijs, waar hij slecht behandeld is. Hoe er een einde gekomen is aan zijn leven weet men niet met zekerheid
16 *Cortes:* volksvertegenwoordiging

weld ingenomen gezag gebruik maken, om hunnen Vorst[17] gevangen te houden, te honen, en te martelen, en zijne jeugdige Gemalin, in het zelfde lot deelende, op de afschuwelijkste en goddelooste wijze, bloei, gezondheid, en leven te ontnemen.

Of is het, om dat men in deze eeuw geheele volken tegen elkander ziet optrekken; is het om dat er thands legers van honderdduizenden ten strijde gaan, terwijl men dezelve in vroeger tijd slechts by duizenden rekende, dat men onze eeuw minder oorlogzuchtig en minder bloeddorstig zal noemen?

Of is het wellicht, om dat men eertijds den misdadiger streng kastijdde, en den braven burger in zijn leven, eer, en fortuin krachtdadig handhaafde, terwijl men thands met eene lafhartige laauwheid de openbare rustverstoorders slechts ten halve durft temmen, en de orde der maatschappy niet dan met een zekere schroomvalligheid bewaren, dat men deze eeuw menschlievender heeten moet? Het zij verre, dat wy allen in zulk eene verregaande verwarring van denkbeelden en woorden zouden deelen!

Neen! veeleer is het waarachtig, dat de Geschiedenis geen voorbeeld geeft van inwendige wreedheid en onmenschlijkheid, waar onze eeuw niet de wedergade[18] en meer dan de wedergade van heeft. Maar laauwer van gestel, van denkwijze, van gevoel, brengt zy misschien in het kwade die uiterlijke énergie niet, die de grootere veêrkracht van het voorgeslacht noodzakelijk tot uitersten bracht beide in het kwade en in het goede. Want wy zullen toch wel niet roemen op meer inrichtingen van wezenlijke weldadigheid, dan de tijd onzer voorvaderen zag. Ik zwijg van die lang verloopen dagen, toen de kloosters (naderhand door de natuurlijke verdorvenheid van den mensch, die in alle zijne instellingen, als[19] in zich zelven, zoo diep verbasterd is) de heerlijkste voorbeelden gaven van zelfopoffering en liefde ten behoeve van zieken, gewonden, en nooddruftigen: maar vergeten wy althands de aan onzen leeftijd[20] nadere[21] dagen niet, die zoo vruchtbaar waren in het stichten van allerlei

17 *Vorst:* Ferdinand VII. Da Costa geeft hier vanuit zijn standpunt de gebeurtenissen in Spanje in 1820 weer

18 *de wedergade:* het equivalent

19 *als:* evenals

20 *leeftijd:* tijd

21 *nadere:* meer nabije

Godshuizen en liefde-inrichtingen, waarby men, niet eene hoogmoedige weldadigheid, die zich zelve vergoden wil, maar uitsluitend de eer van God en het welzijn des naasten in het oog had. In die dagen had men gegruwd van een ontwerp, om een zoogenaamde algemeene eeredienst in te voeren ten behoeve van een Armengesticht, en men had den willekeur niet zoo verre gebracht, als om zich het recht aan te matigen getrouwde lieden, buiten hunnen wil, uit weldadigheid van elkander te scheiden.

Maar wy schaffen de slaverny der Negers af![22] – Dat is te zeggen, men heeft daartoe in onze eeuw het ontwerp gevormd. Van het ontwerp tot de uitvoering is, byzonder in deze verlichte eeuw, nog een groote afstand. Intusschen bewijst dit ontwerp op zich zelve even weinig de menschlievende strekking van het thands bestaande geslacht, als het vermaarde ontwerp van den Abt de St. Pierre[23] de vredelievendheid van zijnen tijd bewijst. Doch, wat daar ook van zij, wat is dat geheele ontwerp, waarvan de wezenlijke weldadigheid, ten aanzien der voorwerpen zelve van het filosofisch medelijden, nog zoo zeer en op zoo vele en gewichtige gronden betwist wordt? Ik houde het daarvoor, dat de afschaffing van de slaverny der Negers almede behoort tot die hersenschimmige menschlijke wijsheid, die de Almacht wil vooruitloopen, en niets uit zal richten ten goede, maar veeleer eindeloos veel ten kwade. Zoo immers laat het zich tot nog toe aanzien, hoe weinig men dan ook in de daad met het ontwerp gevorderd is. Te recht zegt een Fransch Schrijver van veel verstand en naam er het volgende van: „De Wijsbegeerte onzer dagen tracht overal den loop der natuur, zoo wel als die der Voorzienigheid om te keeren: daarom heeft zy ook met groot geschreeuw de vrijheid der Negers geëischt, zonder bedenking, zonder voorzorg, zonder onderzoek of deze menschen wel vatbaar of ten min-

22 Het verzet tegen slavernij en slavenhandel behoort tot de ideeën van de Verlichting en de Franse revolutie. In de Franse Westindische koloniën was de slavernij abrupt afgeschaft, wat tot grote mistoestanden aanleiding gegeven had; Napoleon heeft de slavernij toen weer gedeeltelijk hersteld

23 *Abt de St. Pierre:* Charles Irénée Castel, Frans schrijver (1658-1743). Hij schreef *Projet de paix perpétuelle*, een boek met theorieën over een algemene Europese statenbond etc.

sten rijp waren voor die vrijmaking. Wat is het gevolg geweest? Verwoesting der coloniën, moord der[24] planters, volslagen regeringloosheid, bloedige en doodelijke oorlogen."

In alle deze dingen dan gaat men zonder kennis van zaken of overleg naar de bespiegelingen van een verhitte verbeelding te werk, die eene wereld naar hare wetten wil scheppen, of hervormen, en de beschikkingen der Voorzienigheid beschimpen en verbeteren. O! dat wy ons van deze vermetelheid wachten. De toren van Babel[25] is daaraan haar oorsprong verschuldigd. En wat werd er van hare stichters? Zy zijn verstrooid, en hunne talen zijn verward, en hunne ontwerpen zijn verijdeld, tot een voorbeeld aan den van hoogmoed en ijdelheid immer opgeblazen mensch. In den geest heeft men dat Babel zedert duizend maal herbouwd, en duizendmaal heeft God de zwakke en verdorven stervelingen beschaamd, die zich een naam willen maken door in de rechten des hemels te treden.

Vergenoegen wy ons dan met de plicht te vervullen, die ieder dag ons aanwijst, en die de Voorzienigheid aan ieder onzer naar mate van zijne vermogens, van zijne betrekkingen, en van de waarachtige behoeften onzer medemenschen heeft opgelegd; en stellen wy ons niet in de plaats van den Vader, die in de Hemelen is, als hadden wy zijne schepselen liever dan Hy zelve.* Neen! zoo op het nageslacht van Cham nog de vloek rust van den gehoonden Aartsvader, ook aan dien vloek heeft Gods oneindige barmhartigheid een zegen ter verzachting gehecht; en de Neger, wien de door Hem bepaalde orde aan den naar lichaam en ziel verre boven hem verhevenen blanken heeft dienstbaar gemaakt, geniet daartegen eene veiligheid, een welvaart in zijnen staat, die een oneindig getal vrijën in den hunnen vaak ontbeert. Die slaverny sluit hem ook niet uit van die alles vervullende Goedheid, die zich op zoo vele en zoo onderscheidene wijzen openbaart, verre boven onze bevatting en boven onze verbeelding. In dien hoogeren staat, waartoe het kortstondig verblijf op aarde slechts eene voorbereiding is, zullen wy eenmaal de aanbiddelijke Wijsheid rechtvaardigen, die een zoo groot en veelvuldig onder-

* Gen. IX 25, 26, 27.

24 *der:* op de

25 zie Gen. 11 : 1-9

scheid tusschen Adams kinderen gewild heeft, en wy zullen de Waanwijsheid verfoeien en beklagen, waarmede wy zijne ondoorgrondelijke ontwerpen zoo dikwerf, schoon[26] vruchteloos, trachtten te verijdelen in onze blindheid.

Zie daar dan de aart der menschlijkheid van onze eeuw: verwaarloozing van de dagelijksche plichten, en een rampzalige ijver om in de beschikkingen, ja! in de plaats van God te treden; hardheid en gevoelloosheid voor den geestelijken nood van een halve wereld. Onchristelijke Europeanen, en een stelselmatig medelijden met menschen, wie de natuur tot nog toe tot een ondergeschikten staat bewerktuigd heeft, wie de slaverny van een allerverschriklijksten dood bevrijdt, en die in deze slaverny verre weg minder ongelukkig zijn, dan dit onrechtvaardige geslacht van liberale dwingelanden, menig eerlijk en Godvruchtig man, die de Waarheid lief heeft en verdedigt, getracht heeft te maken.

Maar wy, nadenkende Christenen! maken wy ons deze beschouwing ten nutte, om de oorzaak te erkennen, dier, het zij in de vroegere, het zij in onze dagen, zoo zichtbare onverdraagzaamheid en onmenschlijkheid onzer natuur; en hoe zy in de plaats getreden zijn van die heilige liefde tot God en zijne schepselen, die de naar Gods evenbeeld geschapen mensch eenmaal in het hart heeft gedragen, maar door de zonde verloren. Laten wy ons vernederen, en de uitwerksels dier zonde in ons zelve en in al het geen ons omringt, zonder uitzondering van een eenig tijdvak, maar vooral niet van het onze, waar in de mensch zich verbeeld heeft wijs te zijn boven God, ootmoedig erkennen; en schrijven wy al het goede, dat ooit door den mensch geschied mag zijn, niet aan eigene voortreflijkheid, niet aan eigene kracht, niet aan eigene verdiensten toe, maar aan den invloed van dien Hemelschen Meester, om wien te volgen wy alle opgeworpen[27] zoo[28] Pharizeeuwsche als Sadduceesche[29] wijzen moeten verlaten, ja! waar het nood is, onverschrokken bestrijden en tot stilzwijgen brengen.

26 *schoon:* ofschoon
27 *opgeworpen:* verheven
28 *zoo:* zowel
29 de Farizeeërs en Sadduceeërs waren ten tijde van Christus twee min of meer elkaar bestrijdende groeperingen binnen het jodendom; de eersten wilden behalve de geschreven wetten óók de mondelinge tradities van de vaderen strikt nageleefd zien, op alle terreinen van het leven

Wy betreden thands een geheel ander gebied. De mensch moge van den kant van het hart dan niet zijn voóruitgegaan, een wijsgeerige eeuw stelt natuurlijk meer prijs op de vermogens van vernuft en verstand, en op den voortgang van kunsten en wetenschappen, dan op allen mogelijken bloei van Godsdienst en Zedelijkheid! Zijn wy dus slechts in dat opzicht onze voorgeslachten vooruit gestreefd, zoo blijft de Geest der Eeuw zegepralen, en op den naam van verlicht roemen, wat er ook van al het overige zijn moge.

Jammer derhalve dat de Schoone Kunsten zich tot nog toe hardnekkig weigeren aan het bevestigen van den hoogmoed der negentiende eeuw. Vergeefsch worden er alomme Genootschappen en maatschappyen ter kweeking, ter aanmoediging, ter uitbreiding van de Kunst opgericht en opgehemeld; wat zal het baten? Men brengt door menschlijke vereenigingen geen Homerussen, geen Raphaëls voort. En daar alléén bloeien de Kunsten, waar de ingeboren genie het hart opwekt en het verstand verlicht, op Goddelijk, niet op menschelijk bevel. Men brengt geen waren dichter ooit tot zwijgen; veel min behoeft hy de aanmoediging van het volk om de aandoeningen te gevoelen, die hem doen zingen, of om ze in hemelsche melodyen over tè storten in harten, die dichterlijk bewerktuigd zijn. Even zoo is het met de Schilderkunst, even zoo met alle echte zusters der tot een hooger wereld behoorende Poëzy!

Maar het geen aan onze ontwerpen en werkzaamheden en pogingen en beschikkingen niet gelukken mag, dit brachten die duistere tijden, waarop wy thands uit de hoogte nederzien, van zelve en ongevergd te voorschijn. Europa was nog niet wijsgeerig, Europa was nog onnoozel genoeg om aan iets hooger dan Fransch materialisme of Duitsche neologie[1] te gelooven, toen het de heerlijkste vernuften in het vak der kunsten bezat, toen het die onsterflijke mannen voortbracht, wier voortbrengselen nimmer naderhand zijn overtroffen, noch zelfs geëvenaard.

Laten wy eerbied hebben voor de kunstvoortbrengselen ook onzer dagen; laten wy de geniën, die ze schiepen, toe-

1 zie blz. 134

juichen en bewonderen, zy zelven stellen er eer in, te bekennen hoe verre verheven de vorige eeuwen in dit opzicht boven de onze zijn, en hoe dwaas het zoude wezen, haar den voorrang in het gebied der schoone kunsten te willen betwisten.

Vergelijkt dan ook onbevooroordeeld en met kennisse van zaken de in Europa heerschende soort van Dichtkunst (ik spreke hier van de poëzy, als Kunst beschouwd), Schilderkunst, Bouwkunst, met die van den ouden tijd! Waar zijn de heldendichten, waar zijn de Treurspelen, waar mede wy, ik zeg niet de Homerussen en de Sophoclessen, maar de Tasso's, de Camoënsen, de Racine's en Corneille's beschaamd zullen maken? Waar zijn de Schilderstukken, die ons boven de dagen van Raphaël, van Guido Reni, van Da Vinci, van Rubens, van Van Dyck moeten verheffen? Waar zijn onze Michel Angelo's, of waar de kerkgebouwen, de paleizen, de gedenkstukken, waarmede wy by het nageslacht den roem van onze Bouwkunst zullen vestigen, gelijk die van het voorgeslacht by ons gevestigd is?

En geen wonder! men heeft den Geest van God, (dien zelfs de Heidenen, als de eenige oorzaak van alle kunstvervoering en verheffing erkenden, wanneer zy uitriepen:

Daar is een God in ons! zie daar ons kunstvermogen!)

van alles uitgesloten, overal verbannen. Het Evangelie bezielde Raphaël en Rubens, de Fransche omwentelingsgeest den Jacobyn David. Zy zijn gloeiende van hemelsche aanblazing: hy is koud, als de aarde, die haren Schepper verlaten heeft. En moest een Vondel, een geloovige en ijverige Vondel (hoe zijn verstand in byzondere stukken van het Christendom ook gedwaald mag hebben) niet geheel anders zingen, dan een duivelsche Voltaire, die er eer in stelde, een persoonlijke vijand van den gezegenden Verlosser te zijn? Moest eindelijk een Bouwkunst, die voornaamlijk tot het stichten van kerken ter verheerlijking Gods beoefend werd; niet geheel het tegenovergestelde zijn van die eener eeuw, die millioenen besteedt aan het bouwen van Operazalen en Schouwburgen? Ja! zoo is het, men dichtte, men schilderde, men bouwde in de vroegere dagen uit geloof en om te loven; in de onze, uit weelde en om naam te maken: in de vroegere dagen, voor den reinen hemel; in de onze,

voor de afgevallen wereld*.

Ik wete het, eene nieuwe geest begint in de poëzy, vooral in ons Holland, op te komen en te heerschen, die geest van godsdienstigheid, van aanhanklijkheid aan een hoogere wereld, die alleen aan de kunsten de ware schoonheid kan mededeelen. Als zoodanig behoort de poëzy mede tot die uit den hemel aanrukkende legermacht, die welhaast alles zal herstellen, en wier nadering zich zoo treffend reeds van verschillende kanten laat verkondigen. Doch is deze soort van poëzy in achting by onze eeuw? Ik zoude het niet denken. Althands die poëzy bestrijdt alle hare beginselen, en heeft zich in een geheel tegenovergestelde richting geplaatst. Zy behoort niet tot den geest der negentiende eeuw, waarin zy slechts historisch verschijnt.

Zoo mag dan ook deze negentiende eeuw op al het geen zy schoons en edels en voortreflijks en heerlijks heeft niet roemen, even weinig als de nacht op den ochtend, dien zy ziet aanbreken, en waaraan zy grenst, doch die haar verjagen, vernietigen, verzwelgen zal.

WETENSCHAPPEN

Doch is het met de wetenschappen beter gesteld? Men zegt het. Doch ik bewere, dat, al ware het ook dat men in deze eeuw kon gezegd worden iets meer of iets beter te weten dan in de voorgaande, dan nog is de vraag niet ter harer eere beslischt was. Of is het niet in de daad gemaklijker op een reeds geopenden weg voort te wandelen, dan een nog ongebaanden te openen? Zal het dus waar zijn, dat deze eeuw hare voorgangsters in het vak der Wetenschappen overtreft, dan moet het bewezen zijn, dat zy naar evenredigheid grooter vorderingen heeft gemaakt, boven het geen zy van

* Van de muziek spreke ik hier niet. Deze heeft geheel haren aart verloren, zedert zy, met al het overige onder de menschen, zich onafhanklijk heeft gemaakt van dat gene, waaraan zy behoorde onderworpen te wezen, de Dichtkunst namelijk. Doch bovendien wordt de kunst zelve ook hier langzamerhand aan de uitvoering ondergeschikt, en, gelijk tegenwoordig het stuk om den acteur gemaakt wordt, zoo is het *consequent* dat de muziek om den zanger zij, en naar zijne meerder of minder begaafdheden gewijzigd worde. Dit alles hangt voortreflijk te zamen met de begrippen onzer eeuw over de onderlinge ondergeschiktheid van alle dingen.

het voorgeslacht heeft ontfangen. Deze bedenking komt by onze heethoofdige verlichters niet eens op. Intusschen erkennen alle kundigen in hun vak eenstemmig, dat de gronden van alle verbetering in de menschlijke kennissen gelegd zijn in de vroegere dagen. Maar zy beweren niet even eenstemmig dat men op de door de voorvaderen gelegde gronden altijd in onze dagen even vlijtig, even naauwkeurig, even zeker of even kunstmatig[1] is te werk gegaan in het opbouwen. Zy beweren niet, dat onze eeuw de wetenschappen heeft gezuiverd en gelouterd, maar wel dat zy, in de plaats van eenige weinig beduidende vooroordeelen, hier en daar aan de juiste en stevige begrippen van den ouden tijd gehecht, duizend nieuwe maar eindeloos dwazer en gevaarlijker vooroordeelen en dweeperyen (doch die men uit eerbied voor het ongeloof, waar uit zy spruiten, met dezen naam niet noemen durft) heeft ingevoerd. Zy beweren niet, dat onze eeuw zoo veel rijker is aan kennisse van zaken, aan naauwkeurigheid van waarnemingen, aan grondige geleerdheid, aan werkzaamheid, vlijt en bekwaamheid tot het zamenstellen, het bewerken, het nuttig maken van schriften en boeken, gelijk wy van het voorgeslacht zoo vele ontfangen hebben, thands, wel is waar, of vergeten of in onbruik geraakt, of in minachting gebracht, doch waarin men, by een schat van wijsheid en kennis, waarvan wy zelfs geen denkbeeld meer hebben, ook nog dat gene te rug vindt, waarop deze eeuw zich als op nieuwe ontdekkingen en uitvindingen van haar meer verlicht verstand durft verhovaardigen. Zy beweren niet, dat onze eeuw zoo veel grooter mannen heeft voortgebracht dan de* Calvyn's in de Godgeleerdheid, de Copernic's in de Sterrekunde, de Newton's en Leibnitzen in de natuurlijke en bovennatuurlijke Wijsbegeerte, de Boerhave's in de Geneeskunde, de Cujac's in de Romeinsche Rechtsgeleerdheid, en zoo vele andere in zoo vele takken van menschlijke kennissen, als daar bestaan.

* Of zoude deze, door hatelijke partyzucht zoo miskende, groote man, ook zijn overtroffen geworden door die hedendaagsche Hoogduitsche uitleggers, die van des Heilands verheerlijking op den Berg een wandeling in de maneschijn gemaakt hebben, of van Zijne hemelvaart, eene natuurlijke verwijdering uit de oogen der discipelen?

1 *even kunstmatig:* evenzeer volgens de regels van de kunst

Waarop roemt dan deze negentiende eeuw, als tegen[2] de domheid der voorgaande geslachten? Wat zien wy met onze verzwakte geest- en lichaamsvermogens neder op onze stevige, bedaarde, en wijze voorvaderen? Of is het ook om dat wy zoo veel meer weten dan zy van de kunst om zedelooze balletten te bewerktuigen, en om dat in onze dagen de Modesjournalen en de Almanakken voor Lekkerbekken tot de sieraden der letterkunde behooren, dat wy ons den voorrang boven hun in geleerdheid en kennis zullen aanmatigen? Zekerlijk, in alle inrigtingen, die dienen kunnen om hart en zeden en goeden smaak te verpesten en te bederven, hebben wy het zedert vijftig jaren al zeer verre gebracht. Moet dit ons dierlijker dan dieren worden verlichting heden?

Doch zoo, in tegendeel, het doel van alle wetenschap de verheffing van ons hart tot God en tot Zijne Waarheid wezen moet, ô! dat wy ons dan schamen over onze eeuw! Wat wetenschap heeft men niet trachten te misbruiken in deze eeuw tot een wapen ter bestrijding van Gods Openbaring, Zijne geboden, Zijn bestaan? Men heeft de Geologie bestudeerd, om Mozes verhaal[3] van de Schepping en van den Zondvloed voor valsch te verklaren, de Sterrekunde om het wonder van Josua[4] tegen te spreken, de Natuurkunde om alle onze betrekkingen tot de geestenwereld stelselmatig af te snijden; men heeft het zoogenaamde natuurrecht tegen Goddelijke zedelijkheid en Goddelijke instellingen doen opstaan, en de filosofen zijn zoo ver gekomen, dat* zy het overspel gewettigd hebben, en** het huwelijk tot een bloot burgerlijk verdrag ontheiligd.

De ijdelheid van alle die bewijzen is door Gods Voorzienigheid wel geopenbaard; en diezelfde wetenschappen, met meer goede trouw, meer naauwkeurigheid, meer verstand, meer oordeel, meer kennis beoefend, hebben getuigenis gegeven van de Waarheid in de Heilige Schriften in alle opzichten vervat; doch wachten wy ons de wegen van God, die Zijne kerk tegen de poorten der helle beveiligt, met de

* De Fransche Encyclopedisten.
** De Duitsche Neologen.

2 *tegen:* tegenovergesteld aan
3 *Mozes verhaal:* het boek Genesis
4 *het wonder van Josua:* 'En de zon stond stil en de maan bleef onbeweeglijk, totdat het volk zich op zijn vijanden gewroken had' (Joz. 10 : 13)

wegen dezer afvallige eeuw te verwarren! Het kwaad, hare wanbegrippen veroorzaakt, is zichtbaar voor de aller geloovigen. Voltaire's lasteringen zijn alom maar de hoeveelste[5] kent de voortreflijke wederlegging drogredenen door den schranderen en doorkundigen[6] née?[7] En terwijl Buffon en Ballenstedt[8] en hunne overal of gelezen of geroemd worden, ofschoon (of, om dat) hunne gevoelens met de echte Bijbelleer in spraak zijn, de hoeveelste neemt zijn toevlucht tegen hersenschimmige stelsels by de schriften van een schapen De Luc[9], en wie met hem het getuigenis aardrijk zelve hebben opgeroepen tot bevestiging gezegende geloof in de Openbaringen der Heilige

Zoo is dan het gevoelen van den Sophist (schoon in een gantsch anderen zin, dan hy in staat bedoelen,) door de ondervinding onzer dagen vaardigd. Een halve kennis, een gedeeltelijke een oppervlakkig onderzoek, partydige wat al meer van dien aart tot het kenmerkende de wijsheid der negentiende eeuw, heeft den mensch loos verder dan ooit verwijderd van* zijnen lijken staat, de afhanklijkheid van God, en de tot den hemel; zy hebben het gevoel verkoeld, het dorven, en het verstand met ijdelheden opgeblazen, Waarheid gevoed. En aldus hebben de wetenschappen

* Dat is by ons de staat des menschen, zoo als hy voor den bestond, en geenszins, als by de filosofen, die elendige nooit bestaan heeft, en waarvan het denkbeeld-alleen een gevoel doet walgen.

5 *de hoeveelste:* wie (van de velen)
6 *doorkundigen:* door en door kundige
7 *Guénée:* Antonius Guénée, abt van Oroy (1717-1803) heeft in (4 delen) brieven aan Voltaire diens wijsbegeerte bestreden
8 *Buffon:* George Leclerc, graaf van Buffon, Frans natuuronderzoeker(1707-1788); *Ballenstedt:* J. G. J. Ballenstedt(1756-1840), Duits predikant en geoloog, die trachtte het scheppingsverhaal van de bijbel in rationalistische zin te verklaren
schouwde allerlei
halen als mythen; hi
de wat betreft de
van de mens op Dar
9 *De Luc:* J. A. Deluc, Zwitsers natuurkenner (1817), die getracht heeft wijzen dat de gevens uit de stemming waren met de schappelijke geologische komsten van zijn tijd

hun deel in de verbastering van het menschlijk geslacht, die welhaast zoo verre zal komen, dat het herstel onmogelijk zal schijnen naar de wegen der menschen, en daarom des te zekerder voor den geloovigen in de wegen van den Almachtigen en Barmhartigen God!

CONSTITUTIE

In vroeger dagen leidde men den oorsprong der menschlijke maatschappyen af uit de geschiedenissen, die ons de Bijbel van de eerste menschen en van de verspreiding hunner afstammelingen over het aardrijk geopenbaard heeft. Men geloofde, dat geheel het menschdom van één bloed afstamde, en dat de vermenigvuldiging der geslachten, volken en koningrijken had te weeg gebracht. Men begreep diensvolgens dan ook, niet door eenig verdrag of door zijn vrije keuze, maar door zijne geboorte zelve en door de beschikkingen Gods geplaatst te zijn geworden in deze of gene afdeeling van de groote menschelijke familie, en men begreep tevens aan verplichtingen jegens de maatschappy even zeer te zijn gebonden, *als of* men zich aan dezelve door een uitdruklijk verdrag had onderworpen.

In die tijden dachten zoo wel geleerden als ongeleerden, zoo wel onderdanen als machthebbers, naar den eenvoud van een gezond verstand en de verlichting des Bijbels schier eenstemmig over dit punt. In onze tijden (in welke men niet meer als voorheen om een goed Rechtsgeleerde te zijn het Roomsche[1] Recht grondig behoeft te kennen, maar, zonder ooit van Ulpianus, Modestinus of Theophilus gehoord te hebben, volstaan kan met het napraten der ijdele theoriën van het zoogenaamde natuurrecht, en der machtspreuken van Montesquieu, Rousseau, en hunne Duitsche, Engelsche, en Fransche mededweepers), in onze tijden is het zoo verre gekomen, dat zelfs zoogenaamde Rechtsgeleerden eene figuurlijke of verbloemde manier van zich te kennen te geven tot een werkdadig en wetenschaplijk rechtsbeginsel hebben gemaakt, het welk zy in blinden ijver op de belangrijkste en heiligste betrekkingen van den mensch

1 *Roomsche:* Romeinse

hebben toegepast. In onze tijden is het eene (by verdrag) aangenomene waarheid, dat de maatschappy haren oorsprong heeft in een verdrag.[2] Want de oorspronkelijke staat des menschen is, volgens deze theoristen, die afgrijsselijke natuurstaat geweest, waarin de mensch verre beneden het verachtelijkste dier staat, en waar tegen zoo de gewijde als de ongewijde geschiedenis, zoo het gezond verstand als de ondervinding eenparig getuigenis geven, als hebbende nooit bestaan dan in de gekrenkte hersenen van zommige rampzalige filosofen. Uit dezen natuurstaat zouden zich de menschen by verdrag tot eene geregelde maatschappy (naar de verschillende keuze der verdragende partyën in den vorm van eene monarchy, aristocratie, of democratie) vereenigd hebben, en onderling hebben vastgesteld, dat voortaan het recht van den sterkste niet meer zou gelden, maar dat ieder, met verzaking van zijn byzonder belang, zich zoude onderwerpen aan de wetten van algemeen voordeel, billijkheid, en zelfs zedelijkheid. Zoo deed dan de sterkste vrijwillig afstand van de meerderheid, die hem zijne grootere krachten verzekerden, zoo deed ieder byzonder mensch afstand van alle neigingen, alle driften, alle eigen begrippen, alle vooroordeelen, alle inwendige boosheid, en vooral alle eigenbelang, ten beste van het algemeen; en dit alles ging by verdrag toe[3], ofschoon de verplichting om aan een verdrag getrouw te blijven eerst door de oprichting der maatschappy geboren werd. – Doch op zulke kleinigheden letten die groote vernuften niet, die de zaken in massa zien, en het aan de dweepers en onverlichten overlaten om na te denken, of zy in detail uitvoerlijk, mogelijk, en zamenhangende zijn.

Wat verblindheid is deze! Is het dan zoo bezwaarlijk te bevatten dat wy, en onze voorvaderen als wy, in een reeds bestaande maatschappy, door de natuurlijke vermenigvuldiging van den eersten mensch geboren zijn, geenszins haar hebben kunnen stichten of vestigen? En is het niet eene waarheid, die den onbevooroordeelde voor oogen springt, dat wy door onzen vrijen wil of dien onzer voorouders even weinig leden van den staat zijn, als wy het om die reden van

2 Vgl. het beroemde boek van J. J. Rousseau: *Le contrat social*

3 *ging...toe:* gebeurde bij verdrag

de Schepping zijn? Wy worden geplaatst, en plaatsen ons zelve niet in de betrekkingen, die ons plichten opleggen; en de verplichting van den burger jegens den Staat is even zoo weinig het gevolg van een voorafgaand verdrag, als die van een kind jegens zijne ouders, tot welke het noch met zijn wil, noch met zijn weten in betrekking is gebracht.

Of bestaan er wellicht geen andere bronnen van plicht en recht, dan verdragen? De Romeinsche Rechtsgeleerden dachten er anders over. Doch die halzen wisten ook niet wat party[4] men ter bevordering van allerlei heerschzuchtige en oproerige oogmerken trekken kon van eene leer, waardoor alles wordt te rug gebracht tot den uitgedrukten of onderstelden wil van den mensch, zonder dat hy aan dien van een hoogere macht iets toe te schrijven hebbe. Doch wy zijn wijzer, wy verklaren alles uit verdragen, en wat wy niet verklaren kunnen, dat ontkennen wy! By verdrag hebben de natuurmenschen zich tot eene maatschappy vereenigd; by verdrag hebben zy zich zelve eene zedelijkheid en eigen gerechtigheid voorgeschreven;* by verdrag hebben zy bepaald, wat schoon of onschoon zoude heeten en wezen; by verdrag hebben zy alle de artikelen van Waarheid, Schoonheid, en Recht vastgesteld, zoo voor geheel het menschdom in het algemeen, als voor iedere natie, en iedere maatschappy in het byzonder. Met verdragen worden de dingen des hemels als die der aarde voor elk bevattelijk. Is het ook niet ten gevolge van een verdrag, dat de zuigeling de melk geniet, die hem de moederborsten aanbieden? Is het niet ten gevolge van een verdrag, dat het kind zijne vermogens ontwikkelt, en opgroeit? Is het niet ten gevolge van een onderling verdrag dat de saisoenen elkander opvolgen? Heeft zich de aarde niet by verdrag verbonden, in een jaar rondom de Zon te wentelen, en, by een verdrag met zich zelve, (want dit kan niet vreemd zijn in eene eeuw, waarin de plichten tot zich zelven zoo groot een rol spelen) binnen vier en twintig uren om haren as? Is het eindelijk niet ten gevolge van een verdrag, dat de Almachtige bestaan

* Dit verdrag onderstelt wel noodzakelijk een reeds vroeger bestaande taal; doch zoo naauw nemen het de wijsgeeren niet, en in de daad eene gezonde *logica* behoort tot die ouderwetsche vooroordeelen, die men voor de goede lieden overlaat, die nog in God gelooven.

4 *wat party:* welk voordeel

mag, wien dan ook het Fransche volk onder Robespierre wel heeft gelieven[5] voor bestaande te erkennen?

Doch, by al den onzin, dien dit belachlijke en tevens betreurenswaardige denkbeeld van maatschaplijk verdrag heeft te weeg gebracht, is geen gevoelen bedrieglijker, gevaarlijker, afschuwelijker, en tevens meer algemeen in onze dagen aangenomen, en met meer woede voorgestaan, dan dat van de Oppermacht des volks, en van de oorspronklijke ondergeschiktheid van alle Vorsten en Overheden aan die Oppermacht, welke zy alleenlijk heeten uit te oefenen, en voor welker uitoefening zy in zoo verre aanspraaklijk aan het volk gesteld worden, dat hunne macht in 's volks boezem te rug keert, zoo dra het begrijpt, dat aan de voorwaarden, waaronder de Overheden aangesteld zijn, niet voldaan wordt, en dat tot zulk een begrip het volk al zeer ligt overgehaald kan worden, heeft de ondervinding op eene bedroevende wijze genoeg bewezen. Uit dit beginsel volgt onmiddelijk, dat de richtsnoer van den Vorst niet meer het waarachtige belang zijner onderdanen zijn moet, maar wel de geliefkoosde gevoelens van een wufte menigte, of van hare dweepende of door heerschzucht vervoerde leiders, die haar tot werktuig maken van de goddelooste en verfoeilijkste ontwerpen tot afschudding van alle beginselen van gerechtigheid en van gehoorzaamheid.

Geheel anders was het gevoelen der Vaderen over den oorsprong van de macht der Overheden. By hun was de eerste Koning, niet een gelukkig soldaat (gelijk het de ligtzinnige, oppervlakkige, en in goddeloosheid onvergelijklijke Voltaire uitdrukt), maar een vader, die naar het beeld des Vaders in de hemelen zijne kinderen regeerde, en naar wiens beeld de Koningen over de uitgebreide huisgezinnen, die men Volken noemt, regeren moeten, het zij God hun door de geboorte, of door eene onmiddelijke roeping, zalving en krooning, of eindelijk middelijk, door de kennelijke bestiering der gebeurtenissen de oppermacht in handen geeft. Zoo zijn zy dan aan God alleen verantwoordlijk, voor hun geweten en voor het toekomende oordeel[6], niet aan menschen, voor een oproerige vergadering en voor een

5 *gelieven:* goedgevonden

6 *het toekomende oordeel:* het toekomstige (laatste) oordeel

opgeworpen rechtbank. Aan deze Vorsten en Overheden hield[7] men kinderlijken eerbied verschuldigd te zijn; onschendbaar waren hunne personen, onwederstaanlijk hunne bevelen, onherroeplijk hunne macht, ten zij die zich in openbare tegenstrijdigheid bevonden met Gods geschreven Woord, of met Zijnen kenlijken Wil, dat is, ten zij dezelve gericht waren tegen den genen, van wien alle machten afkomstig zijn.*

En dit gevoelen was wederom op den Bijbel gegrond. De Zaligmaker had gezegd: Geeft den Keizer, dat[8] des Keizers is! De Apostel Paulus: Alle ziele zij den Machten over haar gestelt onderworpen. Want daer en is geen Macht dan van Godt; ende de Machten die daer zijn, die zijn van Godt geordineert. De Apostel Petrus: Zijt alle menschelijke ordeningen onderdanig, om des Heeren wille: het zij den Koning, als de opperste macht hebbende: het zij den stadhouderen, als die van[9] hem gesonden worden, tot straffe wel der quaetdoenders, maar tot prijs der gene, die goet doen. Want alsoo is 't de wille Godts, dat gy weldoende den mont stopt aan de onwetentheid der dwase menschen: Als vrije, *ende niet de vrijheit hebbende als een deksel der boosheit*, maar als dienstknechten Godts. Eert een yegelick[10]: hebt de broederschap lief: vreest Godt: eert den Koning.**

En wat stelt men nu tegen[11] dit alles, als triumferende, over? Een tooverwoord: *Constitutie.* Engeland heeft eene Constitutie: Engeland (zegt men) is aan die Constitutie bloei, welvaart en vrijheid verschuldigd: Derhalve moet ieder ander volk met eene Constitutie even zeer bloeien, welvarend en vrij wezen; en zonder zoodanig een Constitutie

* Uit dien hoofde alleen was de opstand tegen Filips van Spanje wettig, en volstrekt niet om eenige overtredene privilegien. Uit dien zelfden hoofde was de afzetting van Jacob den Tweeden van Engeland wettig.

** Vergeefsch voert men als een schriftuurlijk bewijs tegen de heiligheid der koninklijke macht de plaats aan van I. samuel VIII: II. en volg. Want het is openbaar, dat de toorn Gods over de Israeliten onstoken was, niet om dat zy een Koning begeerden, maar om dat zy een ander Koning, dan Jehovah zelven, wilden. Dit blijkt uit het voorgaande zevende vers: *Sy hebben* my *verworpen, dat* ik *geen Koning over haar zal zijn.* Vergelijk I. Sam. XII: 12.

7 *hield:* achtte
8 *dat:* wat
9 *van:* door
10 *yegelick:* ieder
11 *tegen...over:* tegenover

is er geen heil voor de volken te wachten!! Post hoc, ergo propter hoc![12] Zoo spraken de kwakzalvers ten allen tijde.

Maar men denkt niet na, dat diezelfde Engelsche Constitutie niet a priori is opgesteld en aangenomen, maar langzamerhand als door zich zelve is gevormd en tot een zekere rijpheid, na vele jaren, gevorderd. Hoe zal men zich nu dezelfde heilzame gevolgen durven beloven van een haastig opgesteld Reglement, bestaande uit eenige honderd, door menschelijke voorzienigheid berekende gevallen en uit bepalingen, waarvan de mogelijkheid van uitvoering zeer twijfelachtig, en de wijze van uitvoering althands geheel onbekend en onzeker is?

Men vergeet voorts, dat die zelfde zoo hoog geroemde Constitutie van Engeland, op wier model men zoo oneindig vele nieuwe op het vaste land gesneden en versneden heeft, door haar eigen voornaamste staatsmannen dikwijls is beschouwd geworden als eene allervreesselijkste hinderpaal aan de behoorlijke ontwerping en uitvoering van de allernoodwendigste staatsmaatregelen. Daar van daan in de eerste plaats, het opschorten van het grondbeginsel zelve der Constitutie in alle tijden van nood en gevaar; in de tweede plaats, de verregaande kwade trouw, waartoe zich de Engelsche Ministers gedwongen achten in hunne openingen[13] aan de beide Huizen van het Parlement; en in de derde plaats, de schandelijke, oneerlijke, en zedelooze wijze waarop niet alleen de verkiezingen der zoogenaamde volksvertegenwoordigers geschieden, maar ook waarop de stemmen gewonnen worden, om het Ministerie tegen de oppositie staande te houden; om van duizend andere misbruiken te zwijgen, die, terwijl zy het ongenoegzame eener Constitutionele regeling ter voorziening in de eerste vereischten van eene behoorlijke regering overvloedig bewijzen, tevens op de eerlijkheid en zedelijkheid van het volk den allerverderflijksten invloed noodzakelijk moeten uitoefenen. Maar, wel verre[14] dat deze misbruiken de oogen zouden openen van de verblinde aanhangers aller nieuwigheden en schijnverbeteringen, verdiepen zy zich daar door te meer in hunne jammerlijke vooroordeelen, en verbeelden zich dat de zaken

12 *Post hoc, ergo propter hoc:* erna, dus tengevolge ervan
13 *openingen:* mededelingen
14 *verre:* verre (ervan)

des te beter zouden gaan, indien de volksvertegenwoordiging nog meer dadelijk en onmiddelijk plaats had, en zy schijnen niet te kunnen begrijpen, dat de vermelde misbruiken in den aart zelven van het Constitutionele stelsel liggen niet alleen, maar ook dat eene vertegenwoordiging, waardoor de wil van het volk waarlijk kenbaar, uitvoerlijk, en bewerkstelligd zoude kunnen gemaakt worden, eene ongerijmdheid en onmogelijkheid is, die alle denkbare Engelsche, Spaansche, of Americaansche Constitutien nimmer zullen aannemelijk maken, dan voor de dweepende verbeeldingskracht en de heerschzuchtige ontwerpen[15] van eigen grootheid der zoo hoog geroemde Liberalen onzer dagen.

Wat is dan dat fraaie stelsel van Constitutionele verdragen tusschen Vorsten en Volken, waar door de eersten verhinderd zouden worden hunne macht te misbruiken; wat is het, indien het blijkt onuitvoerlijk te zijn? Want wie zal oordeelen of de Vorst wezenlijk schuldig is aan de overtreding van een artikel der Grondwet? Het Volk? Zoo zoude het in dezelfde zaak Rechter en Party wezen. Of bestaat er eene hoogere rechtbank op aarde, waarvoor het zijnen Vorst van willekeur of misbruiken zal beschuldigen? Immers neen. Hier beslist derhalve alleen het recht dat de overmacht geeft. Zoo lang nu het leger de zijde van den Vorst houdt, zoo kan hy, niettegenstaande alle mogelijke by de Grondwet genomene of onderstelde voorzorgen, zijne macht ongestraft te buiten gaan. Zoodra integendeel het leger (gelijk in Spanje by den opstand van het jaar 1820 plaats had) de party kiest van hun, die zich gelieven uit te geven voor de tolken van den wil des volks, wat zullen den Vorst zijne goede oogmerken, zijne onschuld, zijn wezenlijk gelijk, zijne rechten tegen eene oproerige menigte, als zy ondersteund wordt door de verleide krijgsmacht, baten? Hoe zoude zich Lodewijk de Zestiende ooit vrij gepleit hebben voor de verfoeilijke vergadering, die hem ter dood veroordeeld heeft, om dat zy het wilde, en om dat zy het door geweld vermocht? En wat zoude het thands den Koning van Spanje baten, al kon hy ook met een uitdruklijk artikel den muiteren, die zich 's Lands Cortes noemen, bewijzen, dat zy wederrechtelijk en inconstitutioneel handelen, wanneer zy hem naar hunne

15 *ontwerpen:* denkbeelden

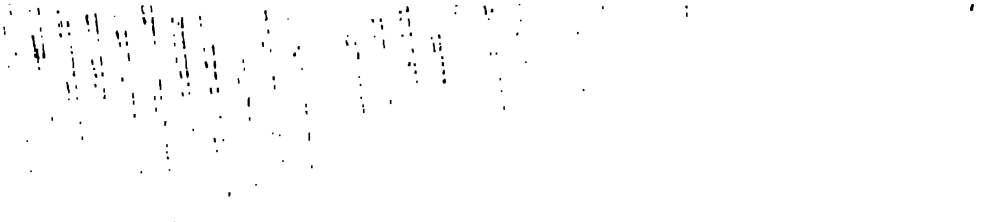

lijke goede trouw door vertegenwoordiging kenbaar te maken, dat is te zeggen, wanneer men een volmaakt volk, en volmaakte vertegenwoordigers zonder driften, zonder belangen, zonder dwalingen zal kunnen daarstellen, dan eerst zal ik erkennen dat de Constitutie wezenlijk uitvoert hetgene dat zy belooft, en in de daad dat geene is, waarvoor men haar met zoo veel ijver zedert een halve eeuw overal verkondigt. Tot dien tijd toe vertrouwe ik, met mijn verstand, de veiligheid van den onderdaan eindeloos liever toe aan het geweten van eenen aan God aanspraaklijken Vorst, dan aan den eed, door een Souverein op een menschlijke acte in eene zoo heilige betrekking afgelegd. Maar altoos en in alle gevallen blijft mijn hart een beginsel verfoeien, hetwelk de hulde, aan den Koning der Koningen verschuldigd, op een hersenschimmig wezen, dat men overeengekomen is het volk te noemen, overbrengt, en waardoor de wachters aan de dwalende schapen onderworpen worden, niet aan den Oppersten Herder, die hen aangesteld heeft om met rechtmatige kracht en ijver de wolven van hun te weeren en te verdrijven, die onophoudelijk op roof en verscheuring uitgaan.

Intusschen breit zich dit afschuwlijke beginsel met de onbegrijplijkste snelheid en woede naar alle kanten uit. In Engeland bestaat er eene machtige party, die de bestaande Constitutie nog niet genoeg overeenkomstig vindt met hare idealen van oproerige volksvrijheid en verlichting buiten de Godsdienst. Deze ijveren en woelen onophoudelijk om den invloed van het volk (dat is, van eenige volksdrijvers en heethoofdige gelukzoekers) op de beraadslagingen van het wetgevend lichaam krachtiger te maken; en tot dat einde[18] moet de geheele staat van zaken te onderst boven gekeerd worden. Het zijn de radicalen, door alle standen en rangen der maatschappy verspreid, en waaronder zoo wel namen van den hoogsten adel als van het laagste gemeen[19] gevonden worden; ieder met zijn byzonder doel, en byzondere wijze van dweepen, maar allen vereenigd tegen Godsdienst en Maatschappelijke Orde. In America verbeeldt men zich den volmaakten regeringsvorm te bezitten, en men maakt

18 *einde:* doel

19 *gemeen:* volk

wijkplaatsen telkens op de meest barbaarsche wijze medeslepen en daar gevangen houden? Die de macht heeft, dien ontbreekt het aan geen voorwendsel om het misbruik te verbloemen, en men verdraait al zeer ligt[16] den waren zin der wet, wanneer men zijne uitlegging met de kracht der bajonetten weet te ondersteunen*. Zoo is er dan geen waarborg voor vrijheid en wederzijdsche rechten in een elendig stuk papier, dat door een sterke hand zo ligt verscheurd wordt; maar de waarborg moet gezocht worden eenig en alleen in het geweten van den Vorst, die voor eene van God ontfangene aanstelling voor Gods vierschaar dan ook verantwoordelijk is.

Doch de hevigste voorstanders zelve van den grondwettelijken regeringsvorm hebben ons dit erkend, wanneer zy dezer dagen zoo hevig klaagden over de inconstitutionele uitzetting van den Liberalen Manuel uit de Kamer der Afgevaardigden van Frankrijk. Wat heeft hem zijn (voorgewend) recht, wat heeft hem de Grondwet tegen eene meerderheid gebaat, die de krijgsmacht tot haren dienst had? – Maar dit is een misbruik, zegt men. – Het is een misbruik onafscheidlijk van de zaak zelve, en dat derhalve de grondwet onnuttig en schadelijk maakt, dewijl[17] zy juist daar toe heet ingesteld te zijn, om misbruik van macht te voorkomen. Zoo het nu blijkt, dat zy dit met geene mogelijkheid vermag, wat veiligheid is er dan (zelfs in de onderstelling der Constitutionelen) in dit zoogenaamde verdrag tusschen den Vorst en het Volk, het welk, het zij door openlijk geweld, het zij door list, door omkooping, door kuipery, door kwade trouw, door menschlijke belangen, inzichten en driften, ja zelfs! door bloote onkunde of onverstand der vertegenwoordigers, zoo lichtelijk, zoo dikwijls, en, op den duur, zoo noodwendig, verijdeld wordt? Dan eerst, wanneer men een middel zal uitgedacht hebben om het gantsche volk eenstemmig over zijne waarachtige, of zelfs vermeende, belangen te doen gevoelen, en om dat eenstemmige gevoelen als dan met eene ontwijfelbare zekerheid en met eene wezen-

* Tot voorbeeld strekke het onbeschaamd Besluit der Spaansche Cortes, waarby zy dezer dagen den Vorst zinneloos verklaard hebben, om dat hy zijnen beulen verdere gehoorzaamheid weigerde.

16 *ligt:* gemakkelijk

17 *dewijl:* omdat

lijke goede trouw door vertegenwoordiging kenbaar te maken, dat is te zeggen, wanneer men een volmaakt volk, en volmaakte vertegenwoordigers zonder driften, zonder belangen, zonder dwalingen zal kunnen daarstellen, dan eerst zal ik erkennen dat de Constitutie wezenlijk uitvoert hetgene dat zy belooft, en in de daad dat geene is, waarvoor men haar met zoo veel ijver zedert een halve eeuw overal verkondigt. Tot dien tijd toe vertrouwe ik, met mijn verstand, de veiligheid van den onderdaan eindeloos liever toe aan het geweten van eenen aan God aanspraaklijken Vorst, dan aan den eed, door een Souverein op een menschlijke acte in eene zoo heilige betrekking afgelegd. Maar altoos en in alle gevallen blijft mijn hart een beginsel verfoeien, hetwelk de hulde, aan den Koning der Koningen verschuldigd, op een hersenschimmig wezen, dat men overeengekomen is het volk te noemen, overbrengt, en waardoor de wachters aan de dwalende schapen onderworpen worden, niet aan den Oppersten Herder, die hen aangesteld heeft om met rechtmatige kracht en ijver de wolven van hun te weeren en te verdrijven, die onophoudelijk op roof en verscheuring uitgaan.

Intusschen breit zich dit afschuwlijke beginsel met de onbegrijplijkste snelheid en woede naar alle kanten uit. In Engeland bestaat er eene machtige party, die de bestaande Constitutie nog niet genoeg overeenkomstig vindt met hare idealen van oproerige volksvrijheid en verlichting buiten de Godsdienst. Deze ijveren en woelen onophoudelijk om den invloed van het volk (dat is, van eenige volksdrijvers en heethoofdige gelukzoekers) op de beraadslagingen van het wetgevend lichaam krachtiger te maken; en tot dat einde[18] moet de geheele staat van zaken te onderst boven gekeerd worden. Het zijn de radicalen, door alle standen en rangen der maatschappy verspreid, en waaronder zoo wel namen van den hoogsten adel als van het laagste gemeen[19] gevonden worden; ieder met zijn byzonder doel, en byzondere wijze van dweepen, maar allen vereenigd tegen Godsdienst en Maatschappelijke Orde. In America verbeeldt men zich den volmaakten regeringsvorm te bezitten, en men maakt

18 *einde:* doel

19 *gemeen:* volk

het den goeden Europeanen wijs, (waar van evenwel* de meesten, wanneer zy dat Utopia bezocht hebben, met geheel andere denkbeelden te rug komen, dan zy er heen gegaan zijn) terwijl men het intusschen in dat zelfde land over een der gewichtigste vraagstukken van het Constitutionele stelsel nog niet eens is, of namelijk de vertegenwoordigers altijd en in alle gevallen den wil hunner committenten[20] moeten uitdrukken, en, by wijze van ruggespraak, telkens over ieder tusschen beiden komend voorval raadplegen, (hetgeen eene volstrekte onmogelijkheid is, althands alle mogelijke kracht in den loop der regering belemmert en wegneemt) dan wel of zy in onvoorziene zaken ook hun eigen persoonlijk gevoelen mogen uitbrengen, (hetgeen in dadelijke tegenstrijdigheid met den aart van het stelsel is). In Spanje heeft men een onding opgesteld, het welk de Constitutie der Cortès heet, het monsterachtigste en ongerijmdste stuk, dat bedorven harten en gekrenkte hersenen voor den dag kunnen brengen, en waarby men zich zelve verbonden heeft, ook de verregaandste en blijkbaarste verkeerdheden binnen de eerste acht jaren niet te mogen verbeteren of verhelpen. In Italie schrijven de Carbonari[21] deze zelfde Constitutie, als een Specifiek, aan alle wijsgeerige en verlichte volkeren voor, en zy heeft dan ook, schoon nog onvertaald in de volksspraak, een oogenblik, tijdens den heldhaftigen Napolitaanschen en Piemonteschen opstand[22], in die landen tot 's volks onheil en verderf het hare gedaan. In Duitschland woelt men mede[23] van alle kanten, om de koninklijke macht en waardigheid te vernietigen; en geheime verbonden[24], en oproerige leuzen en geschriften zijn overal werkzaam, om jonge lieden op de Academiën, en oude lieden zonder ondervinding, tegen hunne wettige Overheden, tegen de Ge-

* Even zoo beschaamd, denk ik, als de ridderlijke hulptroepen der uit louter Jacobinisme in opstand staande Grieken, die hunne vrienden en helpers uitgekleed en uitgeplonderd weder naar huis zenden, waarschijnlijk om hen te genezen van hunne onbedachte vooringenomenheid met menschen, die het kruis van Jezus tot de alleronheiligste oogmerken durven misbruiken.

20 *committenten:* machtgevers
21 *Carbonari:* voorstanders van de Italiaanse eenheid en de constitutionele regeringsvorm
22 *Napolitaanschen en Piëmonteschen opstand:* 1820
23 *mede:* ook
24 *geheime verbonden:* o.a. de 'Burschenschaften' (zie blz.139)

openbaarde Godsdienst, tegen alle van[25] God ingestelde wetten en ordeningen op te zetten en te wapenen. En terwijl men in Europa het voorbeeld geeft van de schandelijkste tegenworsteling aan alle wettige regeringen, scheuren zich de Coloniën al meer en meer van het Moederland af, en verklaren zich onafhanklijk en stichten constitutionele keizerrijken en gemeenebesten, wier grondwetten nog een weinig dwazer en goddeloozer zijn, zoo mogelijk, dan de Europesche. Zoo worden alle banden tusschen de Overheden en de Volken, en tusschen de Volken onderling gebroken, en zoo vermenigvuldigen zich overal driften en belangen, die zich dwarsboomen, en voedsel geven aan de vijandschap, die van nature tusschen de menschen bestaat, om oorlogen voort te brengen, aan wier verscheuring geen einde wezen zal, zoo niet de Godlijke Voorzienigheid met de volheid des Tijds tusschen beiden treedt. O verwarring! o kortzichtigheid van menschelijke wijsheid! – En dit heet nu staatkundige verlichting.

En evenwel, heb ik brave, welgezinde, Godsdienstige Protestanten zich hooren verblijden in de pogingen van het Zuidelijk Europa tegen hunne Kerkelijke en Wereldlijke Overheden, als of zy de zaak van het zuivere Evangelie en de verspreiding der Hervormde Leer tegen de dwalingen van het Pausdom zouden bevorderen. Ach! dat men van deze begoocheling te rug kwame! Voor God zijn alle dingen mogelijk: maar, naar den mensch, bestaat er misschien nergens een vijandiger geest tegen het waarachtige Christendom, dan by de helden der Spaansche omwenteling. Het is niet tegen de aanmatigingen der Pauslijke stoel, noch tegen het geweld der Inquisitie, (een geweld, dat, zedert vijftig jaren, naauwlijks meer bestaan heeft), dat zich de Constitutionelen van het Schiereiland, en hunne alom verspreide eedgenooten vereenigd hebben. De wegneming dier misbruiken is slechts het voorwendsel van ontwerpen tegen geheel het Christendom gericht, ja! tegen alle Godsdienst, hoe ook genaamd! Men leze hunne Schriften, men hoore (onder anderen) een hunner hoofden betuigen, dat Spanje verstand genoeg bezit, om binnen tien jaren geen God meer te gelooven, men ga den oorsprong en den voortgang hun-

25 *van:* door

ner gevoelens aandachtig na, men overdenke dat de zoogenaamde verlichting der Spaansche Vrijheidshelden uit de, by hun aangebedene, schriften van Raynal[26], Rousseau, en Voltaire is opgegaan; en men erkenne, dat diergelijke ontwerpen van vrijheid in de daad niet anders zijn dan verbintenissen tegen den Heere en tegen Zijnen Gezalfden, om hare banden te verscheuren, en hare touwen van zich te werpen. En, is dit zoo, wat heeft dan de zuivere, rechtzinnige leer van Christus Hervormde gemeente met de Deïsten en Atheïsten van het Zuiden gemeen, die, worden zy eens meester, de gruwelen van Pausdom en Inquisitie op eene afgrijsselijker wijze, dan ooit te voren gezien is, zullen hernieuwen, om hunne leer van Verdraagzaamheid en hunne zucht naar wereldsche heerschappy te gelijk over de aarde met geweld te doen eerbiedigen?

Maar wy, Nederlanders! laten wy, wier erfgrond de Heere zoo zichtbaar, van de eerste dagen der Hervorming af, heeft begenadigd, laten wy dankbaar zijn, laten wy wijzer zijn! Onze vrijheid zij de Evangelische, niet de filosofische! Eerbiedigen en beminnen wy onzen Vorst, niet als of zijn macht van ons, maar om dat zy van den Hemel is! Aan de Constitutie, die hy ons heeft gegeven, zijn wy, als aan een van den Souverein uitgegaan Reglement van regering, gehoorzaamheid verschuldigd. Doch wachten wy ons haar te beschouwen als een verdrag, dat beide partyen verbindt en wederzijds aan elkander verantwoordlijk maakt. Dit ware eene oorlogsverklaring tegen den God, van wien alléén alle Machten zijn! Ik mag het niet zwijgen, maar houde my verplicht het met mond en pen, waar het pas geeft, te verkondigen. De Koning is aan den eed, door hem op de Constitutie gedaan, niet gehouden, zoo dra hy oordeelt (en over dit oordeel is hy voor zijn geweten alleen aanspraaklijk) dat de intrekking derzelve, het zij geheel of ten deele, gevorderd wordt ter handhaving van zijn gezag als Vader, van zijne waardigheid als Vorst, van zijne verpligting als Stedehouder Gods in de wereldlijke bestiering van zijne Volken, en van zijne betrekking als Christen Koning, die de Hervormde Geloofsbelijdenis, gelijk zijne Voorzatan, geroepen is aan te kleven en te beschermen!

26 *Raynal*: W.T.F. Raynal (1713-1796), Frans wijsgeer, behorend tot de groep 'voorbereiders' van de Franse revolutie

Dat geboorte louter toeval is, en geene plichten, rechten, of onderscheidingen uit haren aart te weeg kan brengen, is zedert lang, by de wijsbegeerte der eeuw, eene uitgemaakte zaak; en zekerlijk, dat na de Fransche Omwenteling het rijk dier wijsbegeerte gesticht heeft, en diensvolgens de hoogste eer- en leerstoelen voor het laagste gemeen[1] opengestaan hebben, bestaat er voor de algemeenheid van dit gevoelen een tweevoudige reden. Hoe het daar mede zij, het staat althands by de hedendaagsche denkwijze vast, dat, daar geboorte geen eigen verdienste is, dezelve ook geene persoonlijke meerderheid kan geven, maar dat alle eer en macht, alle onderscheiding, alle grootheid in de wereldsche maatschappy naar mate van meerdere of mindere verdienste behoort te worden toegedeeld. En wat is nu het gene men verdienste heet? Een aantal daden, om welke verricht te hebben men begaafd moet zijn met eigenschappen, die wy ons zelve even weinig geven kunnen, als het voorrecht der geboorte, of een aantal kundigheden, welker verkrijging even zeer een menigte voorrechten onderstelt, die wy ons zelven toch niet scheppen kunnen, maar lijdelijk van God ontfangen. Indien wy dan groote daden, en voortreflijke kundigheden eerbiedigen moeten en op hare rechte plaats stellen, waarom zullen wy niet erkennen, dat ook aan het onderscheid der geboorte een zeker recht, een zekere plicht, een zekere meerderheid kan gehecht wezen, en waarom zullen wy het eenparig getuigenis* van alle volken en van alle

* Het onderscheid der geboorterechten is zoo in de gewijde als in de ongewijde geschiedenis het onmiddelijk gevolg van alle menschlijke vereenigingen tot burgerlijke maatschappijen. Waar twee te zamen zijn, bestaat er dadelijk een meerdere en een mindere, een Jacob en een Esau, een Isaac en een Ismaël, een Sem en een Cham, een Abel en een Cain; en by alle volken, zelfs de minst beschaafde, bestaat er eene klasse van bevoorrechten met betrekking tot de regering der maatschappy, en eene meer verwijderde van derzelver middenpunt, den Vorst. Ook hebben de geweldigste omkeeringen en vernietigingen der bestaande orde van zaken, zoodra de staat maar weder eenigzins tot rust kwam, de hernieuwing van dat onderscheid, (met verandering alleen van byzondere personen, maar geenszins van de zaak zelve) niet kunnen verhinderen. Daar van daan de noodzakelijkheid, waarin zich Napoleon bevond, een nieuwen adel in te stellen, zoo korten tijd na de geweldige ontbinding van den ouden.

1 *gemeen:* volk

tijden daaromtrent verwerpen, om alleen gehoor te geven aan de hersenschimmige theoriën der wijsgeeren onzer eeuw, die zoo veel goeds in alle dingen hebben weggenomen, en zoo veel kwaads overal ingevoerd?

Geboorte is toeval! Maar diezelfde menschen, die dit fraaie denkbeeld overal te pas brengen en invoegen, houden tevens niet op van tot walgens toe uit te wijden over de waarde en over den adel van den mensch! Ei lieve! gy, die u beroemt mensch te wezen! waaraan zijt gy dat voorrecht verschuldigd dan aan het toeval der Geboorte? Gy zult het u toch wel tot geen eigen verdienste rekenen, dat gy mensch zijt, en niet een redeloos dier; of, wanneer gy u op uw Vaderland en op de voortreflijkheid van deszelfs bewoners beroemt, gy hebt het toch aan u zelve niet te danken, dat gy Nederlander geboren zijt, en niet Indiaan; Europeaan en niet Africaan; Christen, en niet Heiden of Mahometaan![2] Het is waar, zommige elendige bestrijders van de waarheid van Gods woord hebben goed gevonden ons van apen of vischen, die zich door eene lange opvolging van eeuwen tot den staat van mensch vervolmaakt zullen hebben, te doen afstammen; en naar dit gevoelen schijnt het mensch wezen zelf een gewrocht van eigen verdienste te zijn. Alleenlijk merke ik dezen[3] hoogvliegenden geleerden op, dat dan nog de verdienste behoort, niet aan ons die slechts door onze geboorte menschen zijn, maar aan den eersten aap of visch, die het ontwerp van menschwording voor zich en zijne nakomelingen bedacht, en aan de eerste maatschappy van deze dieren, die het ontwerp ten uitvoer brachten. In goeden ernst, wat roemt men in wijsgeerigen hoogmoed op den adel van den mensch en zijne meerderheid boven het redelooze dier, die enkel gaven zijn, waartoe wy van ons zelve niets hebben toe gebracht, en verwerpt men daarentegen het even zeer wezenlijk onderscheid, dat de Voorzienigheid tusschen de stammen en geslachten van Adams nakomelingschap gewild en daargesteld heeft? Het is hier wederom inconsequentie, gelijk overal by de betweters van de negentiende eeuw.

Geheel anders wederom dachten onze Vaderen op dit punt. Dat trotsche woord van verdienste was by hun min-

2 *Mahometaan:* Mohammedaan 3 *dezen:* t.o.v. deze

der in gebruik. Alle voortreflijkheid in den mensch, alle de vermogens van hart en verstand, allen in- en uitwendigen voorspoed rekende men gaven te zijn des Hemels, waar aan naar evenredigheid grootere verplichtingen vast waren. En onder die gaven plaatste men dan ook in verschillende trappen, een hooge, een aanzienlijke, een eerlijke, een bekende, een deugdzame, een echte geboorte. Men stelde er prijs in, van dezen of genen grooten Krijgsheld, braven Staatsman, of nuttigen Geleerde zijnen oorsprong af te leiden, of tot een stam te behooren, die vruchtbaar geweest was in godvruchtige, dappere, rechtschapene mannen, die hun bloed voor de Waarheid of voor het behoud van hun Vaderland hadden gegeven. Men vond in zijne geboorte een prikkel tot edelmoedigheid en braafheid, een teugel, die van laagheden en* oneerlijkheid afhield; en niet alleen by den hoogen adel of by in de geschiedenis bekende geslachten, maar ook by de mindere klassen was dit gevoel van gehechtheid aan zijn voorgeslacht levendig en heilzaam. Menig ambachtsman beroemde zich daarop, niet dat hy zich berekend gevoelde voor een verhevener rang in de maatschappy, maar dat zedert onheuchlijke tijden de nagedachtenis zijner Vaderen, die hetzelfde ambacht met eerlijkheid, ijver, en bekwaamheid hadden gedreven, onbevlekt en gezegend by hunne kinderen en in hunnen kring was gebleven. Men eerbiedigde voorts groote mannen in hun kleinkinderen en achterkleinkinderen; en men deed dit uit liefde en in navolging van dien God, die het nageslacht van éénen vroomen door alle tijden heen, in voorspoed en tegenspoed beide, op de wereld heeft blijven onderscheiden.

In dit alles mogen ook misbruiken te vinden zijn geweest; doch waar bestaan die niet, waar menschen op aarde vergaderd zijn? Het beginsel was en blijft althands waarachtig, dat der menschen Geboorte door die zelfde Voorzienigheid voorbepaald is, zonder welke geen hair van ons hoofd en

* Thands, daar de laagste geboorte geen beletsel meer is om tot de hoogste standen der maatschappy te geraken, zoo is ook een hooge geboorte geen beletsel om, waar winst te doen is, zich met alles af te geven, en de mindere klassen het brood uit den mond te nemen, door zich, naar het fraaie gelijkheidsstelsel onzer eeuw, ook in zoodanige beroepen een fortuin te zoeken, die men eertijds aan een meer behoeftigen of ondergeschikten stand over liet. De voorbeelden daarvan zijn ontallijk; in ons Holland zeer bepaaldelijk.

geen muschken ter aarde valt. Thands verbeeldt men zich wijzer te zijn, om dat men alles toeval noemt, dat is, uitwerksel zonder oorzaak, om dat men stoflijk en dierlijk ziet zonder gevoel en zonder redenering, al leerende en verkondigende dat men zich toch vooral door de redenering, van[4] de de dwaasheid des bygeloofs moet wachten!

Maar die groote wijsgeren, die zoo onverschillig over de voorrechten, welke de geboorte geven kan, denken, en daarom een zoo hevigen oorlog aan al wat adel heet, verklaard hebben, hoe zijn zy zich zelven gelijk gebleven, en hoe blijft zich de Geest der eeuw in dit opzichte gelijk? De Fransche Jacobijnen, die begonnen hebben met de adelijke rechten te vernietigen, en de edellieden te verjagen, te plonderen, en te moorden, hebben geëindigd met van den alleenheerscher Napoleon (want het stelsel, dat aan de koninklijke macht zoo vijandig is, had steeds onbegrijpelijk veel eerbied voor de keizerlijke) de weidsche titels van baronnen, en graven, en hertogen, en prinsen aan te nemen; en men ziet thands in de kamer van 's Konings evenknieën in Frankrijk menig filosofisch hoofd zitten, wiens hart van zijne adelijke onderscheiding en ridderdecoratiën niet weinig opgeblazen is, en die thands de oude theoriën, waarmede hy fortuin gemaakt heeft, niet gaarne weder in toepassing zag brengen. Maar ook over geheel Europa, dat zich zoo veel verlichter roemt boven den ouden tijd, heeft men nimmer meer prijs gesteld op adelijke titels en ordeteekenen, nimmer meer geld en kuipery besteed om die te verkrijgen, en nimmer meer laagheden gepleegd voor de genen, die in het bezit derzelve zijn, dan in de eeuw die zoo trotsch is op hare kennis van de rechten van den burger en van den mensch!

Onnoozele volken! met welke drogredenen zijt gy verleid geworden, en door welke elendelingen!

PUBLIEKE OPINIE

De publieke opinie der aarde bespotte den rechtvaardigen Noach[1], en de zonen der menschen, verzonken in ongeloof en wellust, hielden zijne openbaringen voor dweepery, waar-

4 *van:* door

1 *Noach:* zie Gen. 7, 8, 9

mede men zich vrolijk maakte, doch die men te wijs was om in ernst van eenig gewicht te beschouwen. De zondvloed kwam, en oordeelde tusschen éénen en velen.

De publieke opinie in Sodom en Gomorre was aan de allerafschuwlijkste ontucht overgegeven, en de tijdschriften van die steden (indien zy, gelijk thands, de tolken wilden wezen van het algemeen volksgevoelen) hadden het den ouderwetschen Loth[2] zeer kwalijk genomen, dat hy het voor zijn deur vergaderde volk met de uitlevering van zijne hemelsche gasten niet te wille stond.[3]

De publieke opinie der Joden in de woestijn hield het daarvoor, dat het hun veel beter geweest ware door Jehova's hand niet verlost te zijn, maar in Egypte te zijn gebleven, dan op Zijne Genade te betrouwen[4]; en het was die zelfde publieke opinie, die God telken reize verzocht[5], die de oprichting van het gouden Kalf vorderde, en, by ieder niet terstond voldaan verlangen, met den weldadigen God zijner Vaderen twistede, en Zijne wegen verliet.

Het was de publieke opinie, die de Profeten[6] in Jerusalem steenigde en doodde, om dat zy niet hare tolken wilden zijn, maar die van den God der Waarheid, door wien zy gezonden waren.

Het was de publieke opinie, die in Maria's Gezegenden Zoon, den Zaligmaker en Messias van Israël weigerde te erkennen, om dat Hy niet was, gelijk zy Hem wilden zien, en gelijk hare aardsche denkbeelden Hem aan de verbeelding hadden voorgesteld.[7]

Of verkiest men voorbeelden uit de Heidenen? Het was de publieke opinie van het beschaafde Gemeenebest van Athene[8], die haar redder Miltiades[9] in de gevankenis liet

2 *Loth:* zie Gen. 19
3 *te wille stond:* ter wille was
4 zie voor deze geschiedenis: Ex. 16 vv.
5 *telken reize verzocht:* keer op keer op de proef stelde
6 deze passage slaat op verschillende oud-testamentische profeiten, o.a. Jesaja
7 deze passage slaat op het nieuwe testament, o.a. op Christus' kruisdood
8 *het beschaafde Gemeenebest van Athene:* de beschaafde republiek Athene
9 *Miltiades:* Atheens veldheer die grote overwinningen behaald had, maar toen hij een keer faalde (489 v. Chr.) in de gevangenis gezet werd, waar hij gestorven is

omkomen, die Aristides[10] verbande, die Socrates[11] ter dood veroordeelde; het was de publieke opinie die te Rome den verrader en kindermoorder Brutus[12] byviel, en Rome onder het ondraaglijk juk der patricische dwingelanden bracht.

Het was ten allen tijde en overal de publieke opinie, die, aan haar zelve overgelaten, alle kwaad berokkende, alle ongerechtigheid lief had, schijnbare verdienste huldigde, waarachtige nederige braafheid, eerlijkheid, rechtschapenheid, en godsdienstigheid miskende, vervolgde, mishandelde. Dit is een feit, zoo onwedersprekelijk als bedroevend voor den hoogmoed dezer eeuw. Doch het blijft eene waarheid; wat men er ook tegen moge hebben. En waar van daan dit verschijnsel? De Godsdienst zal het ons verklaren. Het is om dat de mensch uit zijn staat van rechtheid[13] is vervallen, het is om dat het gedichtsel[14] van 's menschen harte alleenlijk boos is, het is om dat het niet mogelijk is voor den mensch zonder de allesvermogende en allesherstellende Godlijke Genade recht te oordeelen, recht te handelen, recht te willen. De menschlijke maatschappy kan derhalve niet door haar eigen gevoelen (al ware het mogelijk die zoogenaamde publieke opinie te kennen) bestierd worden, of, waar dit gebeurt, daar gebeurt onrecht, boosheid, godloosheid. Daarom moet zy bestierd worden van hooger hand, van God, door de machten, welke God (het zij middelijk of onmiddelijk) boven zijne schepselen heeft gesteld. Deze moeten de publieke opinie leiden, zuiveren, heiligen; aan zich zelve overgelaten staat zy tegen den hemel op, en de maatschappy stort noodzakelijk in een onoverzienbaar verderf en kan aldus niet blijven bestaan.

En echter, o gruwel! is het in deze op verlichting zoo hoogmoedige[15] eeuw algemeen aangenomen (het geen onze Voorouders sidderen zouden te hooren) dat de publieke

10 *Aristides:* Atheens staatsman die vanwege een conflikt met Themistocles verbannen werd (482 v. Chr.)

11 *Socrates:* Grieks wijsgeer (469-399 v. Chr.); hij werd door Atheners beschuldigd van het invoeren van nieuwe goden en het bederven van de jeugd en daarvoor ter dood veroordeeld

12 *Brutus:* Lucius Junius Brutus, een van de eerste twee consuls van Rome; hij verdreef de koninklijke familie uit Rome en veroordeelde zijn eigen twee zoons ter dood

13 *staat van rechtheid:* toestand van voor de zondeval

14 *het gedichtsel:* de overwegingen

15 *hoogmoedige:* trotse

opinie de richtsnoer behoort te zijn van de handelingen en voorzieningen der regeringen. De Vorsten moeten thands wetten maken, vrede of oorlog besluiten, strengheid of zachtheid gebruiken, naar mate het (niet de wel begrepen belangen van het volk, en daarover kan noch mag in de daad het volk-zelve oordeelen) de geliefkoosde meeningen van zommige roemzuchtige woelgeesten of fortuinzoekers, wier gevaarlijke invloed de publieke opinie verleidt, verderft, en medesleept, gelieven voor te schrijven. Zoo mogen dan ook de leeraars van het Evangelie niet den Gekruisten Christus prediken, maar alleen dat weinige, hetwelk in zijne leer nog de eer heeft niet te zeer aan het gevoelig wijsgeerige oor der gezagvoerende vrijheidschreeuwers te mishagen. Van daar, dat zich elendige dagbladen over bijna geheel Europa de macht aanmatigen om over de betrekkingen, de plichten, en de rechten van alle Vorsten en overheden meesterachtig en naar hunne altoos partydige en eenzijdige wijze van zien te beslissen; en, het geen nog schreeuwender is, tegen de oproerige taal van zulke wezens, die men gestreng behoorde te tuchtigen, huurt men met geld wederom andere dagbladschrijvers, niet om de waarheid en het recht der Overheden krachtdadig te handhaven, niet om het ongelukkige volk te rug te brengen van de verschriklijke dwalingen, die de onbeperkte vrijheid van de drukpers in deze rampzalige tijden verspreidt en verkondigt, maar om dezen of genen ministerielen maatregel of persoon te verdedigen, en dat wel op grond wederom van hunne onderwerping aan de opgeworpen rechtbank der publieke opinie. Want niet het recht, niet de innige wijsheid of billijkheid der zaak doet meer iets af ter beslissing, maar wel het geschreeuw van een verdwaald volk, dat heden een Constitutionelen Koning wil, om hem morgen naar het schavot te brengen, en een dag later zijne zoogenaamde vertegenwoordigers den zelfden weg te doen gaan; om eindelijk, na stroomen van onschuldig bloed te hebben vergoten, de slaaf te worden van den eersten behendigen gelukzoeker, die, inwendig om de dwaasheden van het misleide volk lachende, daarin evenwel zoo lang deelt, tot dat hy zijn doel om het meester te worden bereikt heeft, als[16] wanneer alle de fraaie theorien van de rechten van den

16 *als:* namelijk

burger en den mensch hem niet zullen beletten de allerafschuwlijkste dwinglandy te oefenen. Wy hebben het voorbeeld gezien[17]. Men kan daar niet genoeg op te rug wijzen. Doch vruchtloos! Europa wil vrij zijn van God, van zijne Vorsten, en van zijne Wetten. Wee haar, wanneer haar wil zal geschieden!

Wel aan dan, gy, Vorsten, wien God in deze hachelijke tijden den scepter toevertrouwd heeft om uw moed en vertrouwen in Hem op den proef te stellen! Staat op en duldt niet, dat door middel van een bedrieglijk en ter dood toe vleiend sofisme alle de banden, die de menschen onderling en te zamen met den hemel vereenigen, wegvallen. Het is uw plicht u boven de publieke opinie te verheffen; niet door haar bestierd te worden, maar haar te bestieren; en daartoe alle die middelen in het werk te stellen, die uw geweten en uw van God afkomstig recht u aan de hand zullen geven. Geeft der jeugd leeraars, die haar geen heidendom onderwijzen, geen vrijgeestery, geen Godverzaking uit de schriften van die zoogenaamde wijsgeeren, die zich hebben verklaard te zijn vijanden Gods, maar zulken die het beginsel der wijsheid in de vreeze des Heeren zullen leeren zoeken, niet, die haar eene hersenschimmige gelijkheid en vrijheid prediken, maar de broederschap, die in Jezus is; niet, die haar de beste wijze leeren, om fortuin te maken en groot te worden in de wereld, maar die haar leeren, ieder in zijn stand te vrede te zijn, en ieder in zijne betrekking getrouw te zijn aan de dagelijksche plicht. Temt die noodlottige vrijheid van de drukpers, waar door ieder kwaad beginsel, naauwlijks in de hersenen van een kwaadwilligen of dommen filosoof uitgebroeid, dadelijk in het oneindige vermenigvuldigd wordt, om by ieder, die het verneemt, de zaden van boosheid en afval aan te kweeken en in het wilde te doen opschieten. Gy moogt het niet dulden, dat een hoop elendige broodschrijvers ongestraft en ongehinderd met al wat goed, en recht, en heilig is, den spot drijve; en heethoofdige jongelingen met het bedriegelijke uitzicht op eene verderflijke vrijheid verleide en trouwloos make aan God en aan hunne roeping! Gy moogt de zoodanigen niet met eereteekenen en onderscheidingen vereeren en aanmoedigen voor het oog des

17 Da Costa doelt op Napoleon

gantschen volks, die niets anders trachten dan, onder den schijn en het voorgeven van een menschlievend liberalismus, uwe troonen te ondermijnen, en het fraaie ideaal van een gemeenebest zonder Godsdienst te verwezenlijken. Gy kunt hunne pogingen verijdelen, niet door menschlijke Verbonden (want die zijn ongeoorloofd in de zaak van Godsdienst, en Godsdienstige orde) maar door standvastige volharding in al het geen ware Vorstenplicht u voor zal schrijven. God is uw rechter, en God-alléén! Zoo vreest dan niet, dat een blinde hoop omgekochte, misleide of verdorven schreeuwers uwe rechtvaardigheid voor dwingelandy uitkrijte; zoo gy wel doet voor het aangezichte Gods! Maar vreest veeleer het strenge Oordeel, waar voor gy eenmaal met den minsten uwer onderdanen zult te recht staan, wanneer gy een ijdele volkslof en de toejuiching van een diepvervallen bende Godslasteraars en vrijheidschreeuwers zoudt koopen voor het geen u meer behoort te zijn, dan uw rang, uw macht, uw bloed, en uw leven, voor het welbehagen van God, en Zijn Gezalfden Zoon, die u beveelt te waken voor de schapen, die Hy zich vergadert over de aarde, voor de kleinen, die Hem lief hebben, en die niet strafloos op de wereld (maar in deze tijden minder dan ooit) zullen zijn geërgerd geweest!

En gy allen, weldenkenden! die invloed hebt op het hart en op het verstand van uwe kinderen, kweeklingen[18], onderhoorigen, bloedverwanten, vrienden! Verkondigt de Waarheid moedig en aanhoudend, en vreest de haat, noch de bespotting der wereld! Het is thands tijd van spreken. Een hooger macht is met ons!

ONDERWIJS

Wat is er van het onderwijs der jeugd geworden? – Met het hooger onderwijs zullen wy ons hier niet inlaten, om dat aan den eenen kant niemand toch wel (althands geen Nederlander) zal durven beweren, dat ook te dezen opzichte het voorgeslacht voor de tegenwoordige wereld zou behoeven te wijken, en aan den anderen kant, de invloed van

18 *kweeklingen:* leerlingen

den boozen Tijdgeest zich zeker meer byzonder heeft zamengedrongen op het zoogenaamde lager onderwijs. Het behoort niet tot ons bestek, dit punt zoodanig breed hier te ontwikkelen, als het gewicht der zaak wel schijnt te verdienen. De opvoeding der jeugd is een onderwerp van zeer teederen aart, waarover in deze laatste jaren zoo verbazend veel is geschreven, en waarin zoo vele nieuwigheden elkander beurtelings verdrongen hebben, maar te zamen gewerkt tot eene geheele verandering in de denkwijze van het algemeen, dat men geheele boekdeelen zoude kunnen vervullen met de optelling en wederlegging van alle de (meestal in den grond ongodsdienstige en onzedelijke) begrippen, die daaromtrent langzamerhand in Europa zijn heerschende geworden. Wy bepalen ons hier by de aanwijzing van twee voorname misbruiken, die zedert de zoo hoog geroemde leerwijzen der Pestalozzi's[1] en Lancaster's[2] in het zoo gewichtige grondonderwijs der jeugd meester geworden zijn, en waarvan de noodlottige gevolgen niet nalaten kunnen zich by het rijp worden van het thands opkomende geslacht tot groot verderf en onheil der maatschappy alom te openbaren. Mogen deze weinige opmerkingen genoegzaam zijn, om, in weêrwil van den blinden ijver, waarmede alle hedendaagsche nieuwigheden doorgedreven worden, eenige waarachtige en Godsdienstige kindervrienden tot ernstig nadenken op te wekken over den toestand, waarin dat zoo hoog geroemde lager onderwijs van onzen tijd zich wezenlijk bevindt!

In de eerste plaats dan bedoele ik het onmatige, onbehoorlijke, en onredelijke prikkelen van de eer-, glorie, en ijverzucht van onnoozele[3] kinderen, in wie men met dat gedurige aan- en ontmoedigen door middel van lof en schande een soort van koorts verwekt, niet alleen hoogst gevaarlijk voor het lichaam, maar tevens hoogst noodlottig voor de ziel, als welke[4] op die wijzen gewend wordt om door geen

1 *Pestalozzi:* J. H. Pestalozzi, Zwitserspedagoog(1746-1827), die door onderwijs geven aan volkskinderen langzamerhand tot nieuwe theorieën over het onderwijs kwam

2 *Lancaster:* Jozef Lancaster (1771-1838), Engels pedagoog die als eerste ertoe kwam de knappe leerlingen de domme te laten onderwijzen. Hij heeft verschillende omstreden pedagogische werken geschreven

3 *onnoozele:* onschuldige

4 *als welke:* die namelijk

anderen drijfveêr tot werkzaamheid en deugd te worden bewogen; en aan wie men alzoo een ten uiterste valsch en verkeerd denkbeeld geeft van die wereld, die zy gereed staan in te treden, en voor wier verleiding men hen door het aanzetten hunner kinderlijke driften op eene onverantwoordelijke wijze zoo veel te vatbarer maakt. Het eerebord en het schandbord; zie daar het tweeledig beginsel van de hedendaagsche schoolbewerktuiging. Het schandbord is de weg ter minachting in de school, ter vergetelheid in de wereld, en derhalve, tot jammer en droefheid! Door het eerebord geraakt men tot de onderscheiding van schoolsche ridderteekenen, tot uitbundige lof- en prijsbehaling; en van daar, tot aanzien in de wereld, tot allerlei bedieningen en eereposten in den Staat, tot eer, tot fortuin! En zoo werkt men in het weeke hart der kinderen, by het rampzalig gevoel van verregaande meerderheid boven hunne minder verlichte ouders, ook het zekere vertrouwen, dat in de maatschappy, (gelijk zy thands bestaat) even zoo wel als op de scholen alles, naar mate het getal goed- of afkeuringsteekenen, die men zich door zijne verdiensten heeft verkregen, wordt toegedeeld; en alle lessen van Godsdienst en zedelijkheid, die men zich nog verwaardigt hun te geven, behoeven (zoo het schijnt) niet dan onder die voorwaarde te worden ter harte genomen, dat zy toch vooral ter bevordering in de rangen en standen der wereld zullen dienstig wezen. Onze Voorouders, (by wier groote mannen in alle vakken men toch wel niet zoo groot een gebrek aan behoorlijk elementair onderwijs gewaar wordt) werkten op de eigenliefde en eerzucht der kinderen niet dan zeer spaarzaam en met de uiterste omzichtigheid. Zy bezigden ook wel beloningen en lof ter aanmoediging; maar dit was niet by hun het eenig en uitsluitend beginsel ter opwekking der jeugd tot studie en plichtbetrachting. Want reeds vroeg maakten zy hunne kinderen bekend met een hooger, met een Godsdienstig beginsel. Reeds vroeg leerden zy hunne kinderen, dit te doen en dat te laten, uit liefde tot den Verlosser, en uit vreeze van den Vader in de Hemelen, voor wien er geen verborgene dingen bestaan. En voor zoo verre de pas ontluikende jeugd in een of ander geval voor rede minder vatbaar was, en door rede niet te recht kon gebracht worden, was een lichte lichaamlijke kastijding een middel

dat[5] zy zich niet schaamden, als een misdaad van gekwetste menschenwaarde. Het misbruik zelf dier kastijdingen kan voorwaar nimmer zoo verderflijk voor het lichaam geweest zijn, als het de krachtige en onwederstaanlijke werking van den zoo onvoorzichtig aangewenden prikkel der eigenliefde voor de ziel is. De Wijsheid van Salomo heeft gezegd: En weert de tucht van den jongen niet. Als gy hem met de roede zult slaan, en sal hy niet sterven. Gy zult hem met de roede slaan en sijne ziele van de helle redden. De wijsheid van onze eeuw vindt dit middel beneden haren trap van verlichting (zoo als het genoemd wordt) en zy gebruikt des[6] een veel geweldiger, meer overeenkomstig met hare groote ontwerpen. Zy verricht alles door bedeeling van eer en oneer; maar verstompt op die wijze het natuurlijk gevoel van beiden, of overprikkelt die zoodanig dat zy lieve, teedere, onnoozele kindertjens tot duivelen maakt van twee soorten; tot duivelen van hoogmoed, en tot duivelen van nijd.

Het tweede misbruik, waarop ik hier de aandacht inroepe is de menigvuldigheid van of onnutte of onvolmaakte kennissen waarmede men de vermogens der kinderen by het lager onderwijs overstelpt, verdooft, en onvruchtbaar maakt. Aan allen wordt alles geleerd, zonder onderscheid, ook dat gene, waarvan de wetenschap ongelijk[7] beter door de dagelijksche ondervinding en door de opmerking van dat gezond verstand verkregen wordt, hetwelk men zorgvuldig behoorde te kweeken en te behoeden, maar hetwelk ongelukkig juist door die waanwijze kindergeleerdheid, waarmede men overal in onze dagen te pronk staat, verloren gaat. Men leert de kinderen afgetrokken[8] bespiegelingen, die geen kinderlijke vermogens by mogelijkheid in staat zijn na te gaan, men leert hen van buiten leeren en napraten, men dringt hun zoogenaamde redenen van wetenschap[9] op, die zy op gelijke wijze op de lippen alleen hebben, en geenszins in het hart of in het hoofd; en men denkt er niet aan, om hen zelf te leeren zien, te leeren opmerken, te leeren nadenken, te leeren gebruik maken van de vatbaarheden, die de natuur gegeven heeft. Zoo verbeeldt men zich dan groote geniën te hebben voor den dag gebracht, wan-

5 *dat:* waarvoor
6 *des:* daarom
7 *ongelijk:* veel
8 *afgetrokken:* abstracte
9 *redenen van wetenschap:* wetenschappelijke argumenten

neer men ieder boerenjongen heeft leeren nazeggen, dat de aarde rondom de zon draait, en dat onze voorouders, om dat zy het tegendeel geloofden, wel groote domkoppen moeten geweest zijn. Als of het oppervlakkig kennen en bloot napraten van Copernic's gevoelen iets wezenlijks te beduiden had, en als of men die wezens niet even gemaklijk een les had kunnen doen van buiten leeren, waarin hun het stelsel van Ptolemeus[10] werd opgedrongen. Intusschen prent men het dezen kinderen op de scholen met de belachelijkste waanwijsheid diep in het hart, dat zy door deze kennis verre boven hunne onkundige ouderen bevoorrecht zijn, en op deze zien zy dan ook met diepe verachting neder, terwijl zy met groote deftigheid aan ieder, die hunne vorderingen komt bewonderen, zullen beduiden, dat men zich zeer ongerijmd uitdrukt, wanneer men van de zon zegt, dat zy opof ondergaat, en dat al wie zich daaromtrent aan het gewone spraakgebruik houdt (de Schrijver van het Boek van Josua[11] niet uitgezonderd) daardoor alleen reeds bewijst, dat hy geen behoorlijke opvoeding heeft genoten.

Uit zulke ingebeelde wijsgeertjes, verward van onverstand in het hoofd, en opgeblazen van hoogmoed in het hart, zal dan over eenige jaren het in bloei staande geslacht bestaan. Te dier dagen zal men overal geleerden vinden, die alles hebben leeren zeggen, en niets verstaan, alleenlijk vasthoudende aan het onbedrieglijke beginsel van hunne verregaande wijsheid boven hunne voorvaderen. Goede landbouwers, werks- en ambachtslieden zal men als dan te vergeefsch zoeken: het menschdom zal waarschijnlijk dan ook wel boven de eerste behoeften van het aardsche leven verheven zijn; maar er zullen daartegen geen leerstoelen, noch eereposten genoeg zijn voor alle die menschen, die met hunne op de scholen behaalde prijzen onwederspreeklijk zullen kunnen bewijzen, dat zij groote vernuften zijn, en, als zoodanig, het ontegenzeglijkst en uitsluitendst recht hebben op alle bedieningen[12] in den staat, die hun bevallen.

10 *Ptolemeus:* Grieks astronoom (2e eeuw na Chr.), die een stelsel had opgebouwd, waarin de planeten als om de aarde als centrum heendraaiend werden voorgesteld; deze zienswijze werd voor het eerst door Copernicus (1473 - 1543) doeltreffend bestreden

11 zie blz. 149

12 *bedieningen:* ambten

Wie zal in die dagen zoo kleingeestig zijn, om zich met het dagelijksche brood te vergenoegen? Wie zal zich te vrede houden met een vergeten burgerschap in de maatschappy? Wie zal zich rekenen gelukkig te zijn in de stille genoegens van een huislijk en werkzaam leven, zoo niet geheel Europa te weten komt, dat hy mede[13] verheven is boven de oude vooroordeelen van Godsdienst en maatschappelijke orde, en dat hy mede dapper weet gebruik te maken van de vrijheid der drukpers, om het groote werk der verlichting tot stand te brengen? En dit gedaan zijnde, zoo moeten er noodzaaklijk belooningen voor handen zijn, eereambten, ridderorden, titels, enz.! Want wie zal als dan[14] eenvoudig genoeg zijn, om iets ter wereld om niet[15] te doen? Zoo vloeit alles met den geweldigsten aandrang naar de hoogste standen der maatschappy zamen, de mindere raken verlaten en ledig; dat is: het maatschappelijk ligchaam wordt met eene beroerte bedreigd, waar de buitengewone tusschenkomst van God-alléén haar voor behoeden kan, of van genezen.

VRIJHEID EN VERLICHTING

Wy leven in de eeuw der vrijheid! Wy leven in de eeuw der verlichting! Dus[1] doet men elkander, niettegenstaande al het tot nog toe aangevoerde, gelooven en uitschreeuwen. Dus roemt zich in blinden hoogmoed een eeuw van slaverny, een eeuw van bygeloof, van afgodery, van onkunde, en van duisternis!

Een eeuw van slaverny! Want nimmer heeft op menschenschouderen een zwaarder juk van dwinglandy gedrukt, dan dat, hetwelk de Wijsbegeerte van deze eeuw aan alle gevoelens en aan alle gewetens heeft opgedrongen, op straffe van den schavotdood en van de afschuwlijkste vervolgingen, overal waar die zoogenaamde Liberalen meester zijn, en op straffe van bespotting, heimlijken laster, en verraderlijken moord, overal waar zy het nog niet zijn, maar het door middel van allerlei geheime of schijnweldadige verbindtenissen, zamenspanningen, listen, en begoochelin-

13 *mede:* ook
14 *als dan:* dan
15 *om niet:* voor niets

1 *Dus:* aldus

gen trachten te worden. Nimmer is men in allerlei betrekkingen zoo zeer gedrukt geworden door ontelbare reglementen en omslachtige voorzieningen, waar door alle werkzaamheden, zoo van den Staat als van byzondere inrichtingen, belemmerd en verlamd worden dan in deze eeuw, die zich beroemt zoo vele ketens en banden te hebben losgemaakt. Want alles wat ter verzekering heet te dienen eener denkbeeldige algemeene Vrijheid strekt juist tot vernietiging van de waarachtige persoonlijke vrijheid, en doet menig stil en vreedzaam burger die tijden te rug wenschen, toen zijne Vaderen, by meerder welvaart, huislijk geluk en inwendige te vredenheid, en by de veiligheid en gerustheid ten aanzien van zijn leven, eer, en bezittingen, die hem de krachtige hand der Overheden verzekerde, in de bestiering van 's Lands zaken geheel lijdelijk was, en zich even weinig, buiten eene byzondere roeping, daarmede te bemoeien had, als een reiziger met het bestuur van het schip, waarmede hy overvaart, en by wiens behouden aankomst hy toch wel rijklijk zoo veel belang heeft, als ieder lid der maatschappy by het wel verzorgen van 's Lands aangelegenheden. Thands moet ieder gegoed ingezetene zijn eigen zaken, waar van hy de noodige kennis heeft, en wier bestuur hy grondig verstaat, verlaten, om te beslissen over algemeene volksbelangen, die hy niet verstaat, of om, zonder rechtsgeleerde te zijn, over de schuld of onschuld van den misdadiger, die alleen door Rechters (en niet door gezworenen) behoort te worden geoordeeld, in het wilde te gissen, en door deze gissing evenwel het strafvonnis of de vrijspraak van den beklaagden onherroeplijk te bestemmen. Ik zwijg van het voeren van wapenen in hoedanigheid van nationale garde en wat dies meer is, eene instelling, die niet alleen hoogst drukkende is voor den Burger, maar ook allergevaarlijkst voor de veiligheid van den Troon en de orde van den Staat, als waardoor men[2] een tot de dienst der misleide publieke opinie gereed staand legertje vergadert, waarvan de kwade geest by alle gebeurtenissen van Europa, waarin zy betrokken is geweest, zich ten duidelijkste heeft geopenbaard*.

* De geest van *subordinatie* (die men toch nog wel erkennen zal onmisbaar te zijn tot bedwang en zelfs tot behoud van alle gewapende macht) ligt zoo weinig in den aart van die instelling, dat, toen onlangs, by de

2 *als waardoor men:* waardoor men namelijk

Doch wat kan men ten aanzien van waarachtige burgervrijheid verwachten van eene eeuw, die zich geheel heeft uitgedrukt in dat zoo hoog geroemde maar in de daad wandrochtelijke Fransche Wetboek[3], dat een der krachtigste werktuigen in onze dagen is geweest tot bevordering van onrecht, dwinglandy en onzedelijkheid? O vrijheidsvruchten onzer eeuw! Uwe kleur moge voor sommigen verleidend wezen, uwe smaak is verpestend, en uw sap doodelijk!

Een eeuw van bygeloof. Of zijn ooit in die oude tijden, die de domste jongens zich thands veroorloven te vernederen en te bespotten, zijn ooit de eenvoudigste en onbeschaafdste menschen zoo belachlijk licht- en bygeloovig geweest, als zoo vele der meest geleerden en beschaafden zich in deze eeuw betoonen? Of is het geene onbegrijplijke ligtgeloovigheid, is het geen afschuwlijk bygeloof, wanneer men, gelijk thands dagelijks plaats heeft, ieder raauw en ongekookt ontwerp van verbetering, van herstel, van uitroejing van deze of gene lichaamlijke of zedelijke ziekte, (die in den vervallen staat der natuur noodzaaklijk zijn, en in de hand van Gods Voorzienigheid zich zelve genezen zullen) dadelijk aangrijpt en met grooten ijver ten uitvoer brengt door middel van honderden van maatschappyen, (die door hare uitgebreidheid zelve, reeds spoedig na hare oprichting aan alle kanten bouwvallig worden) en vooral door middel van dat geld, hetwelk thands meer invloed heeft dan ooit, en meer kwaad uitricht dan armoede en gebrek immer te voren gesticht hebben! Iemand heeft in een oogenblik van philantropischen ijver een onberedeneerd ontwerp gevormd, tot wegneming van eenig, (het zij wezenlijk maar noodzakelijk, het zij schijnbaar, en dus heilzaam)

beruchte arrestatie van den Afgevaardigde Manuel, een Serjeant der nationale Garde aan de bevelen van den kommanderenden Officier weigerde te gehoorzamen, deze weigering niet alleen door een lid der Tweede Kamer (een lid der Wetgevende Souvereiniteit derhalve!) openlijk in de vergadering is geroemd geworden, als geheel overeenkomstig met het oogmerk der oprichting van die Garde, maar dat men ook (in een zoo openbaar geval van militaire insubordinatie) niet in de mogelijkheid geweest is om den muiteling voor een krijgsraad te recht te stellen.

3 *Fransche Wetboek:* Da Costa bedoelt de *Code civil*, de *Code pénal* en de *Code de commerce*, de wetboeken in Napoleons tijd in vele Europese landen ingevoerd

kwaad: dadelijk is men, zonder te onderzoeken, zonder de zaak te toetsen aan beginselen van waarachtige Godsdienst, van inwendige zedelijkheid, of zelfs van menschlijke rede en ondervinding, op verzoek van een vriend, of tot bevordering van een of ander byoogmerk, of uit eigen beweging en in blinde aanbidding van alles wat de negentiende eeuw te voorschijn brengt, gereed zijn naam te teekenen, en zijne toelage te betalen tot volvoering van een ontwerp, in eenige doorgaans omslachtige, slordige, en onbestemde artikelen opgesteld, en van welks dolzinnige doordrijving het onheil van geheel een stand of geslacht van menschen, het onheil van geheel den staat, ja! van heel een wereld het noodlottige gevolg kan wezen. Doch voor vijftig of zestig stuivers 's jaars kan ieder, die maar wil, een weldadig en verlicht menschenvriend heeten, en niemand aarzelt een zoo fraaien koop te sluiten, noch denkt er aan, dat hy zich, door de onbedachte onderschrijving van diergelijke verbindtenissen aan den Almachtigen Rechter der waarheid verandwoordlijk stelt voor de gevolgen, en dat het niet genoeg is ter goeder trouwe aan zulke gewichtige ondernemingen deel te nemen, maar dat men verplicht is gestreng te onderzoeken, en lang te raadplegen met zijn geweten, eer men daar toe de werkzame hand verleent. De tijd is niet ver af waarop het blijken zal, wat het menschdom gewonnen heeft met al die opgeworpene verbeteraars[4] (die men in vroeger tijd naar een verbeter- of gekkenhuis had verwezen) en ijveraars voor het algemeen, voor algemeen welzijn, voor algemeene weldadigheid, enz. waardoor in de daad de waarachtige liefde tot den evennaasten in zijn[5] byzonder verloren en verloochend wordt. Doch het heerschende beginsel is thands, dat men Gods Voorzienigheid buiten alles houden moet, en het geen men voor zich zelven of voor het menschdom noodig of nuttig acht, in weêrwil van alle hoogere Godsdienst- of natuurwetten, die het verbieden, door zich zelven met geweld van eigene krachten moet te weeg brengen.

Van Afgodery. Of is niet de Afgodery, die deze eeuw onder het Nieuwe Verbond pleegt, ruim zoo verschriklijk en verfoeilijk, als die van het verbasterde Israël onder het

4 *opgeworpene verbeteraars:* mensen die zichzelf als verbeteraars opwerpen

5 *zijn:* het

Oude[6]? Of is niet de Baälsdienst[7] van eigenwaarde en hoogmoed aan de orde van den dag, en de Molochsdienst[8] van zedeloosheid en bandeloosheid, en de Mammonsdienst[9] vooral van geldzucht, die, by het verval van allen eerlijken handel, meer en meer veld wint, en geschapen staat, om hetgeen Jugurtha[10] van het vervallene Rome zeide van geheel Europa waar te maken. Maar men gaat verder. Men vergoodt thands wederom gelijk de Heidenen deden, byzondere menschen, die, dom of wijs, in de oogen van den Tijdgeest genade vinden, en men pleegt eeredienst voor Jenner[11], en eeredienst voor Lourens Koster[12], en eeredienst voor al wie meer of min, vroeg of laat, willens of onwillens, wetens of onwetens tot de zoo hoog geprezene voortreflijkheid onzer negentiende eeuw geacht worden medegewerkt te hebben. Met zulke verfoeilijke plechtigheden ontheiligt men de aan Gods dienst gewijde Kerken, en verleidt men een ongelukkig volk, opdat zy den Heiland, die de wereld met zijn bloed gekocht heeft, verlaten; verloochenen en honen, om de afgoden na te hoereren[13], opgericht door filosofen zonder deugd, zonder verstand, en zonder ziel!

Van onkunde. Want waarin bestaat in onze eeuw de verlichting van het verstand, waar op zy zoo trotsch is, anders dan in eene verwarring van algemeene, onvolkomen, onjuiste, begrippen, die men elkander napraat, na dat men zijn verstand verwrongen heeft naar de elendige sofisteryen van de Fransche of Hoogduitsche vrijdenkers? Maar kennis van zaken, maar naauwkeurig onderzoek, maar grondige geleerdheid, maar oordeelkunde – dit alles is vreemd aan den

6 In het oude verbond (oude testament) staat geschreven hoe de Israëlieten aan afgoden offerden

7 *Baälsdienst:* afgodendienst voor Baäl, een voor de Israëlieten vreemde afgod; hier: afgodendienst voor de 'wereld'

8 *Molochsdienst:* ook Moloch is een vreemde afgod, aan wie mensen geofferd werden

9 *Mammonsdienst:* afgodendienst voor rijkdom

10 *Jugurtha:* schurkachtige koning van Numidië (2e eeuw v. Chr.). Hij wist Romeinse veldheren om te kopen en moet toen gezegd hebben, dat Rome om zich te verkopen slechts op een koper wachtte en dat het weldra zou omkomen als er een gevonden werd

11 *Jenner:* Edward Jenner, uitvinder van de koepokinenting (1749-1823)

12 *Lourens Koster:* de verondersteld uitvinder van de boekdrukkunst

13 *na te hoereren:* te aanbidden

wijsgeerigen Geest der Eeuw, die over alles meesterachtig beslist naar een enkel beginsel: dat der onfeilbaarheid van den natuurlijken mensch, en van de nieuwerwetsche vooroordeelen, die het partydigst onderwijs zedert een leeftijd[14] in de gemoederen van het algemeen[15] heeft doen vast wortelen. Hoe velen bespotten niet al het geen de vroegere tijden betreffende de invloeden eener hooger wereld zoo[16] van booze als weldadige Geesten over die der menschen, hebben overgeleverd, terwijl zy de verwonderlijke en thans zoo algemeen waargenomene onwedersprekelijke verschijnselen van het Magnetismus[17] niet kennen, of met de onbeschaamdste onkunde van al wat daaromtrent door deskundigen is bewezen geworden, door eene bloote ontkenning meenen te kunnen wegredeneren? Hoe velen laten zich niet met groote drift en woede tegen de door kwaadaartige partyzucht verdichte[18] heerschzucht en dwinglandy van den echt Christelijken held Maurits van Oranje, en over de onschuld van den Advocaat van Oldenbarneveld uit, die zeer verlegen zouden zijn, indien men van hen weten wilde, wat toch in deze zoo vermaarde zaak het eigenlijke punt van geschil geweest is? Hoe velen beschimpen en bespotten niet de Dordtsche Synode, die niet eens weten in welke eeuw dezelve by een geroepen is, althands die zich nimmer de moeite gegeven hebben van het aldaar gebeurde met aandacht na te gaan, en, met aflegging, voor een oogenblik, van alle partydigheid, het door de geschilvoerende partyen te dier tijde gehouden gedrag[19] uit de nog voorhanden zijnde bewijsstukken en oirkonden behoorlijk te beoordeelen? Hoe velen eindelijk vallen niet met groote waanwijsheid (en helaas! te dikwerf met groote toejuiching) op[20], het zij een enkele plaats, het zij den geheelen inhoud van den Bijbel uit, die dat gezegende Boek niet kennen, dan uit de schriften van

14 *leeftijd:* generatie
15 *algemeen:* volk
16 *zoo:* zowel
17 *Magnetismus:* leer van de 18e-eeuwse Oostenrijkse arts Mesmer over het bestaan van een universeel fluïdum. Ziekte zou ontstaan door een tekort aan fluïdum; bepaalde mensen, magnetiseurs, zouden een overvloed ervan bezitten en zo de zieken kunnen genezen. Allerlei parapsychologische verschijnselen zouden hiermee samenhangen
18 *verdichte:* verzonnen
19 *het... gehouden gedrag:* de... gevolgde gedragswijze
20 *op:* over

een Voltaire, wiens afschuwlijke voortbrengselen zy gretig verslinden, terwijl zij zich niet eens verwaardigen het boek der hemelsche waarheid in hare eigen zaak te hooren, of de tegen hetzelve ingebrachte bezwaren met de Schrift-zelve te vergelijken?

Van duisternis. Want duister is het om ons heen, waar henen wy ons ook wenden. Alles over geheel Europa is in een staat van verwarring, van spanning, of van gisting. De oude beginselen zijn overal in haat en verachting gebracht, en al wat op dezelve gebouwd is, is voor een groot gedeelte reeds afgebroken, en wordt het ieder dag verder. Op de nieuwe beginselen intusschen is het niet mogelijk te herbouwen; en zoo is de gantsche maatschappy in een staat van onzekerheid tusschen zijn en niet zijn. Een geest van dwaling is uitgegaan over het menschdom, en doet aan eene hersenschimmige volmaakbaarheid buiten den bovenmenschlijken weg, door Gods Openbaringen aangewezen, gelooven en met dweepzuchtigen ijver arbeiden. De ondervinding baat niet meer, om de wereld te doen terug komen van verbeeldingsdroomen, wier ijdelheid en gevaarvolle invloed zich zoo duidlijk voor al wie slechts de oogen openen wil aan alle kanten geopenbaard heeft en nog openbaart. Op het eens ingeslagen pad draaft men hollende voort, en stoot met geweld alle die menigvuldige hinderpalen om ver, die zelfs de zichtbare en dagelijksche natuur aan de razende ontwerpen van den dag by ieder voetstap in den weg stelt. Men verwijdert zich al meer en meer van het licht des hemels. Men verdiept zich al meer en meer in de helsche duisternis van eene aan 's menschen oorspronklijken en waarachtigen aanleg dadelijk[21] tegenovergestelde Wijsbegeerte. Reeds ontbreekt het ons aan het noodige licht tot voldoening van de eerste en hoogste behoefte van den mensch; en het onnatuurlijke en ontoereikende lamplicht, waarmede men zich zelven noodzaakt zich te behelpen, wordt geroemd en aangebeden, terwijl men de stralen der zon van Gods waarheid en Openbaring van zich afweert, lastert, en vervloekt!

21 *dadelijk:* in feite

Maar uit deze duisternis zal wederom licht te voorschijn komen. Geloovige Christenen! het Woord des Heeren verzekert het ons. Wij weten het, dat hoe akeliger de uitzichten zijn, hoe hulpeloozer de toestand der zaken naar de wegen van den kortzichtigen mensch, zoo veel te zekerder, zoo veel te nader de bystand is van Hem, die Zijne Kerk door de poorten der helle niet zal laten overweldigen. Het was in den tijd van den diepsten jammer en van de drukkendste slaverny van het Joodsche volk in Egypte, dat de Wetgever door God gezonden werd, die het uit de hand van Farao redde, en tot het aan de Aartsvaderen beloofde Canaän geleidde[1]. Het was in de dagen van het schriklijkst zedebederf en van het bedroevendste verval in de Godsdienst onder de Joden, zoo wel als van den hoogsten overmoed en verregaandste afdwalingen van de overige volkeren der aarde, dat Hy verschenen is, die voor Jood èn Heiden beide de weg ter Zaligheid en ter hereeniging met Zijnen en onzen Vader is geworden. Het was in de tijden der ijsselijkste verbastering van de uiterlijke Kerk, in de tijden van de afschuwlijkste buitensporigheden in die Roomsche Gemeente, waar in het Christendom gedurende zoo vele eeuwen bewaard is geworden, dat het heerlijke Hervormingslicht doorbrak, en dat die eenvoudige en Godvruchtige mannen optraden, wier heilige en door Gods hand bestierde werkzaamheden tot herstel van de zuivere Evangelieleer niets gemeen hebben met de vrijheids- en verlichtingswoede van deze eeuw, waarvan zy gegruwd zouden hebben, eindloos meer nog dan van het verregaandste Phariseïsmus in het Pausdom[2]!

Zoo zal het ook in dit tijdvak van 's menschdoms geschiedenis wezen! Wy mogen in Christus op een naderend herstel van de afdwalingen en van de gruwelen die wy betreuren, hopen. Te midden van eene algemeene overstrooming over de aarde verheft zich een eiland uit de baren, waarop Godsdienst en waarheid op nieuw gevestigd zullen worden.

1 zie hiervoor het bijbelboek Exodus

2 de hervorming richtte zich o.a. tegen de paus, als plaatsbekleder van Christus op aarde. De paus was volgens de hervormers, als een farizeëer, hoog verheven boven de massa

Reeds zijn aan verschillende kanten de kiemen zichtbaar van een beter tijd, van een tijd van herstel en hereeniging, van een tijd van geloof, en liefde, en onderwerping aan de machten van God, van een tijd, waarin het Jodendom zal erkennen dat Jezus is de Christus, en de Roomsche wereld zal belijden, dat Hy alleen door Zijnen Heiligen Geest het Hoofd is van de Algemeene Christelijke Kerk, en dat Hy alléén onze rechtvaardigmaking, buiten eenige verdiensten van menschen, met zijn bloed verkregen heeft; van een tijd, waarop alle de schoone kunsten hulde zullen bieden aan het Christendom, en alle de wetenschappen getuigenis zullen afleggen van Zijne Waarheid. De bekeeringen tot het waarachtige Christendom vermenigvuldigen zich zoo uit Joden als uit Heidenen. In het binnenste van het Pausdom vormt zich mede[3] van langzamerhand een kern van zuivere en oprechte Evangeliewaarheid, die op haar tijd uit de omwindselen, die haar nog voor onze oogen verbergen, heerlijk zal te voorschijn komen. By alle Christelijke Gezindheden begint de zedert zoo vele jaren miskende en verdrukte rechtzinnigheid de kracht harer Waarheid wederom uit te oefenen. Doch dit alles geschiedt in het verborgen en door wegen, die niet de wegen der voorbarige menschen zijn. Daarom vermoedt ook de trotsche Geest der Eeuw niets van dit alles, en, terwijl hy met hersenschimmen van steeds toenemenden voortgang en steeds vernieuwde zegepralen zijne verbeelding onophoudlijk streelt, bemerkt hy volstrekt niets van dat leger, hetwelk onder zijne oogen wordt zamengesteld, en hetwelk, ieder oogenblik aangroeiende, eenmaal onder de aanvoering van Hem, die de wereld overwonnen heeft, de woedende krijgsbenden van Ongodistery en Menschenhoogmoed moet ten onder brengen en in ketenen slaan. De hand des Almachtigen bereidt dat groot werk in stilte en langzaam, even gelijk[4] zy, onder het hart van de moeder, ongezien en in het verborgen, het schepseltjen vormt, van wiens zichtbare gedaante zich niets vermoeden laat, eer het tijdstip daar is van zijne rijpwording voor het licht dezer wereld. Zullen wy nu in dwazen hoogmoed, of in blinde drift Zijne wegen trachten te verbeteren, of ons verbeelden die te kunnen bevorderen? Geen menschlijke ontwerpen derhalve! Geen menschlijke

3 *mede:* ook

4 *even gelijk:* juist zoals

vereenigingen tot doeleinden, die God alleen kan doen bereiken! Maar laten wy afwachten, laten wy vertrouwen, laten wy bidden, laten wy waken, laten wy onze dagelijksche plicht vervullen, ieder in de betrekking waar in hem de Voorzienigheid geplaatst heeft, of in de roeping, waarmede hy begenadigd is; en laten wy dit betrachten met ootmoedig vertrouwen op God, met inwendige nederigheid, met Godsdienstigen moed, en met onwankelbare standvastigheid!

Onze plicht is dus voor allen dezelfde in haar beginsel, maar in het oneindige verscheiden naar mate de verschillende betrekkingen, waar God ons aan verbonden heeft. Een ieder dan volvoere de bevelen, hem door den Oppersten Veldheer der hemelsche legerscharen opgedragen. Het groote ontwerp is door hem voorbepaald, wy mogen het niet beoordeelen, wy mogen het niet trachten te doordringen! Wy zijn hier op aarde om te gehoorzamen, niet om te bestieren; om te leeren hoedanig Gods Schepping is, en Zijne Wijsheid, en Zijne Heiligheid, en Zijne Genade, en Zijne Heerlijkheid, niet om die naar onze zwakke vermogens en verdorven inborst af te meten; om door Gods Geest in Zijnen Eeniggeboren Zoon hervormd te worden, en niet om te hervormen; om God te eeren, te dienen, te loven, en lief te hebben, niet om Hem wetten voor te schrijven, noch om Zijn raadsbesluit tegen te werken of te bedillen!

Vorsten! het is dan uw plicht, uw eenige plicht, waardoor alle uwe handelingen en beschikkingen, ook ten aanzien van uwe regering, moeten bestemd worden, Christen te wezen! Geen menschlijke wijsheid zal u den scepter tot behoud en zegen uwer onderdanen leeren voeren! Van God-alléén komt de wijsheid, die u onontbeerlijk is, maar die wijkt van u, en laat u over aan de duisternisse dezer eeuw, en aan de nietigheid van aardsche vermogens en menschlijke voorzieningen, indien gy u voor uwe daden aanspraaklijk stelt aan dat Volk, hetwelk gy geroepen zijt te regeren, en niet als uwen lastgever te ontzien. Christus alléén is uw Lastgever, aan Hem alleen zijt gy gehoorzaamheid, eerbied, ontzag, verandwoordlijkheid schuldig. Weest voedsterheeren van de Gemeenten hier op aarde, bevordert hare uitbreiding, onderwerpt alles aan de beginselen van het Christendom, hebt God in Jezus lief met geheel uw hart, en met geheel uw verstand! Hier door alléén zult gy die rust van het

geweten en dien hemel van inwendige te vredenheid en hoop verkrijgen, die geen wereldsche luidruchtige of wulpsche vermaken, geene vergaderde schatten, geen uitbreidingen van macht en gebied, geen glans van zegepralen in den krijg behaald, maar vooral niet de bedriegelijke vleieryen en verraderlijke loftuitingen van die menschen, die u de verloochening uwer heiligste plichten en rechten met eigen hand willen doen onderteekenen, immer kunnen te weeg brengen!

Staatslieden! het is thans meer dan ooit de tijd, om met de voorzichtigheid der slangen de onnoozelheid vooral der duiven te vereenigen. In gewone tijden mogen gewone middelen baten: wij leven thans in buitengewone! De oude berekeningen en kunstgrepen hebben hare vermogens verloren; en hij kan alleen in deze dagen triumferen, die met goede trouw in standvastig vertrouwen op den Almachtigen den weg van Christenplicht, ook in zijn staatkundige loopbaan opgaat, en zich niet stoort, noch aan de verlokkingen van eigen grootheid of voordeel, noch aan de bekrompene Staatkunde der wereld, noch aan het woedende geschreeuw der hedendaagsche verlichters. Uw doel zij de handhaving der Godsdienst, uw richtsnoer zij het voorschrift van de Godsdienst; en zy zal u krachten en middelen ten goede in het oneindige vermenigvuldigen, waar alle zamenzweringen van heerschzuchtige oproerlingen of dweepende Ongodisten op zullen afstuiten en in rook verdwijnen.

Krijgslieden! bewaart de getrouwheid aan uw Vorst, bewaart de krijgstucht, bewaart de orde der maatschappy! Op deze aarde van jammer en dood, alwaar de oorlog-zelve een in Gods hand genezend middel kan wezen, is uw beroep eerbiedwaardig en heilig, zoo lang gy, op het voorbeeld van Josua, van Gidion, en van David[5], de wapens voert onder den Oversten[6] Leidsman ter Zaligheid! Maar zoo gy het zwaard uit de schede trekt om, ter gunste van eenige volksverleiders, de eeden, die u aan uwe wettige Overheden verbinden, los te breken, zoo is het vervloekt van den hemel. Nergens is ongehoorzaamheid, wanorde, en ongodsdienstigheid gevaarlijker en verfoeilijker dan in uwe stand

5 Jozua, Gedeon en David, oudtestamentische figuren, hier ten voorbeeld gesteld als veldheren

6 *Oversten:* opperste

en betrekkingen. Wacht u voor de drogredenen van de negentiende eeuw! Reeds willen de filosofen u beduiden, dat aan elk uwer het oordeel toekomt over het regt of onrecht der zaak, waarvoor gy door uwe Vorsten ten strijde wordt gezonden. Zy misleiden u, zy willen u ten verderve van u zelven en van de geheele maatschappy werkzaam maken! Gy! hoort naar het woord van God, en gehoorzaamt uwe Overheden; en gy zult in alle voorkomende gevallen voldoende inlichtingen voor uw geweten ontfangen.

Leeraars der jeugd! keert te rug van den weg, waarop de verderflijke Tijdgeest het onderwijs heen gevoerd en voortgesleept heeft. Geen ijdele theoriën meer van menschlijke verdienste, van menschlijke zelfgenoegzaamheid, van menschlijke volmaakbaarheid! Geen prikkelingen meer van een dwazen en onbehoorlijken hoogmoed om op te wekken tot een koude en gevoellooze deugd, en tot eene onvolkomene en van God onafhanklijke wijsheid! Geen vertooningen meer van oppervlakkige kennis! Bereidt de harten uwer kweekelingen, om de invloeden van het Christendom te ontfangen, en niet die van een dorre wijsbegeerte, die althans voor een toekomende wereld geen vruchten dragen kan. Wee u! zoo gy wijzer meent te zijn dan de eenvoudige en oprechte vereerders en liefhebbers van Gods Woord! Maar zalig zijt gy, indien gy het onkruid des ongeloofs van uit de jeugdige harten uitwiedt, om er de zaden aan te kweeken van Geloof, van Liefde, en van Getrouwheid aan hunnen God en aan hunne Overheden!

Maar gy vooral, Bedienaars van Gods Heilig Woord, en Herders van Zijne kudde! Heerlijk is in deze dagen uwe roeping! Heerlijke vruchten kunnen, te midden van de dorheid dezer eeuw, op uwe akkers rijp worden! Vreest de wereld dan niet, maar vreest God, van Wien de wasdom komt! Gedenkt aan het bevel dat u gegeven is om het Evangelie te verkondigen, en om te doopen in den name des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geests! Zoo schaamt u dan ook niet de[7] Alvoorzienigheid van den Vader, en den Kruis- en Zoendood van den Zoon, en de allesdwingende Gemeenschap van den Geest! Zoo leert het met nadruk, met ijver, met aanhoudende kracht aan ieder die tot u komt en naar u

7 *de:* (over) de

luistert, dat alle gevoel van eigenwaarde by den verdorven mensch verloochening is van den Vader, en alle vertrouwen op eigengerechtigheid, verloochening van den Zoon, en alle roem op een eigen wilvermogen ten goede, verloochening van den Heiligen Geest. Wat is voor u de wijsheid der eeuw, of de wijsheid van den natuurlijken mensch? Dwaasheid, ijdelheid, verdoemenis! Gy, noch wy behoeven iets te weten dan Jezus Christus, en dien gekruisigd!

En wy allen, laten wy Christenen zijn! Bidden wy daartoe om geloof, om liefde, om nederigheid, om zelfverloochening, om heiliging, om ijver, om moed, om standvastigheid, om vertrouwen, om den Heiligen Geest!

Het is vooral in dagen, gelijk wy thands beleven, dat de geloovigen opgeroepen worden met de woorden van den Profeet: De verstrooijer trekt tegen uw aangesichte op, bewaart de vestinge: besichtigt den weg, sterkt de lendenen, versterkt de kracht seer.

OVER HET REIZEN
en
GESPREK OP DEN DRACHENFELS

van Jacob Geel

Geel werd tegen het einde van de 18e eeuw geboren, in het gezin van een niet-bemiddelde Amsterdamse middenstander. Door toedoen van een hoogleraar, die zijn meer dan gewone intelligentie ontdekte, kon hij aan de Amsterdamse universiteit – toen nog Athenaeum Illustre – klassieken gaan studeren. Na een tijd huisleraar te zijn geweest in een adellijke familie, werd hij bibliothecaris van de Leidse universiteitsbibliotheek, daarna tevens buitengewoon hoogleraar. Als classicus had hij een grote naam.

Dit is in het kort de weinig schokkende levensgang van Jacob Geel. Als hij zich bij zijn eigen stiel(en) had gehouden, zouden wij hem nu vergeten zijn, hoewel de studie van de klassieke talen en letteren in zijn tijd nog steeds gold voor het summum van wetenschap, en excuus voor het negéren van eigentijdse ontwikkelingen in kunst en wetenschap. Zeker in de academische wereld. Maar Geel hoorde bij een kleine minderheid onder zijn vakgenoten die meenden, dat de literatuur der Ouden wel een hoge graad van volmaaktheid had bereikt, maar nu eenmaal de uitdrukking van een andere, nu volstrekt gestorven tijd was geweest. De klassieke literatuur kon niet meer tot voorbeeld gesteld worden voor die van de 19e eeuw. De eigen tijd vroeg een eigen vertolking, in nieuwe vormen, los van die der klassieke letterkunde, die sinds de renaissance (zie deel 6) toonaangevend was geweest.

Maar juist nu vond Geel in de Nederlandse letterkunde niet veel meer dan de dood in de pot. Gladgestreken onechtheid, opgeschroefde hartstochtelijkheid en huisbakken

zelfvoldaanheid streden er – enkele uitschieters niet te na gesproken – om de voorrang. Overigens beperkte Geel zich, in zijn belangstelling voor de eigentijdse literatuur niet tot de vaderlandse. Hij kende Engelse, Duitse en Franse schrijvers. In die tijd was dit een grote uitzondering.

Het was Geels overtuiging dat de poëzie als belangrijkste uitingsvorm der cultuur had uitgediend, hoewel ze in de individuele gevallen nog wel verkozen kon worden. Het proza had de toekomst, maar hoorde ook al het heden te hebben: het was veelzijdiger, ongebondener en buigzamer. Het liet zich in iemands handen kneden. Dit laatste was ook vereist, want de stijl diende de persoon van de schrijver weer te geven: 'le style c'est l'homme'.

Wat dit laatste betreft: in zijn verhandeling *Over het Reizen* vindt men de hele Geel: spits en speels, geestig, ironisch, evenwichtig. Nu nóg maakt dit geschriftje een erg levende, persoonlijke indruk: men ziet de man zijn lezing houden, niet pedant deftig, maar toch beheerst-ingetogen. Men bespeurt de twinkeling in zijn ogen. In de tijd waarin Geel deze verhandeling voordroeg, en ze, even later, voorzien van een kleine inleiding, publiceerde, was het 'verhandelen', het 'lezen' in deftige 'Maatschappijen' van letterkunde een (niet altijd erg opwindende) cultus. Geel doet er bij dezen aan mee, maar drijft er gelijk een subtiele spot mee: 'De Leidsche Afdeeling onzer Maatschappij houdt eenige avonden des winters openbare vergaderingen, waarin een spreker, somtijds twee sprekers optreden: de tweede na den eersten...' De inhoud van *Over het Reizen* is voor ons, nu iedereen reist, niet zo schokkend, al gaat het beweerde grotendeels nog op. Aan de andere kant is het aardig eens iemand aan het woord te laten uit een tijd waarin een reis door Noord-Italië en Zwitserland onherroepelijk een uitnodiging voor een spreekbeurt ten gevolge had.

Met het *Gesprek op den Drachenfels* (1835) komt een heel ander thema heel anders aan de orde. Op het einde van de 18e eeuw had de romantiek de klassieke gelederen in Nederland al een eerste deuk toegebracht (zie blz. 10). Dit had niet tot een definitieve doorbraak van de romantiek geleid. Nu, circa 1830, komt vanuit het buitenland de romantiek opnieuw overwaaien, en dit leidt tot debatten, waaraan ook Geel, in zijn *Gesprek*, deelneemt. De classicus Geel, die

we in het *Reizen* bespeurden in de heldere opbouw van zijn betoog, komt ook hier aan zijn trekken, en wel in zijn meesterlijke hantering van de dialoogvorm, bekend o.a. uit het werk van de Griekse wijsgeer Plato. Deze vorm ligt Geel, de scepticus, bijzonder, doordat hij er, zonder zelf meteen zo geprononceerd voor de dag te hoeven komen, opmerking en tegenwerping hun spel kan laten spelen. Aan het woord zijn Geel, Diocles en Charinus, alle drie classici. Voor Diocles waren de klassieke letteren het *nec plus ultra*, en ook voor de moderne literatuur de enige maatstaf. De romantiek wijst hij af, als niet voldoende aan de hoogste maatstaven van schoonheid, helderheid, evenwicht en maat, waarmee de werkelijkheid in een ideale, voor alle tijden geldende gestalte diende te worden weergegeven. De romantici zetten de wereld op zijn kop, zegt hij, en beschrijven haar dan. Charinus, ook classicus, eist echter voor zijn eigen tijd een eigen literatuur op, en hij verdedigt de romantiek. Voor hem is de romantiek verfrissend nieuw. De werkelijkheid weergeven zoals het al 2000 jaar gedaan is, levert niets nieuws meer op: het kan niet beter. Daarom moet de geest van de schrijver boven de realiteit uitstijgen en door zijn gevoelvolle fantasie nieuwe werelden scheppen, of vergane hérscheppen. Ook toont Charinus zich gevoelig voor de nieuwste Franse romantiek, die (volgens de toenmalige begrippen) tot het uiterste gaat in realistische beschrijving van mooi en lelijk.

En Geel? Hij neemt een soort tussenpositie in. Hij is zelf geen romantisch schrijver; daarvoor is hij te veel rationalist. Maar hij heeft voor sommigen van hen wel veel waardering; hij vertaalde uit het werk van de Engelsen Sterne en Scott. In ieder geval eist hij voor de schrijver het recht op zich los te maken van de klassieke letterkunde en de daaruit ontwikkelde literaire normen. Het eigenlijke, theoretische probleem: romantisch contra klassiek laat Geel in wezen koud; het is voor hem een schimmig gevecht, getuige de motto's waarmee hij zijn *Gesprek* inleidt. Hij is van oordeel dat de schrijver, speciaal de proza-schrijver, zich met de werkelijkheid moet ophouden, en wel kritisch-onderzoekend en met een zekere mate van verbeeldingskracht. Deze werkelijkheid en de groeiende kennis ervan in de moderne tijd zijn veelomvattend genoeg om te garanderen dat de literatuur niet in herhalingen valt. De schrijver moet de

eigentijdse ontwikkelingen volgen, deze persoonlijk verwerken en intelligent weergeven. Geen geringe eis! Geel houdt niet van de wegdromende fantasieën en de uitputtende beschrijvingen, vol tegenstellingen tussen mooi en lelijk, als doel op zichzelf van het literaire kunstwerk.

Ook tegenwoordig weet men nog niet met stelligheid te zeggen wat nu precies romantiek moet heten. Het *Gesprek*, stammend uit een fase waarin men over de romantiek discussieerde en peinsde als nu over 'totaal theater', of 'pop-art', of 'nouvel roman', geeft binnen dit eeuwig-durende debat wel een aardige terugblik. Afgezien hiervan is het essay meer dan lezenswaard om de manier waarop het gesprek van de drie geleerde heren is verweven met het verslag van hun wandeling naar de top van de Drachenfels, om de knappe vindingrijkheid waarmee Geel het landschap en het telkens wisselende gezicht erop een wezenlijke bijdrage in de discussie laat leveren. Geel wist even goed als wij, dat de Rijn en het Rijnland veel romantische schrijvers inspireerde, en dat hij met deze enscenering zijn *Gesprek* een des te actueler tint gaf.

Onderzoek en phantasie is de titel waaronder Geel in 1838 zijn voornaamste opstellen liet verschijnen. Op het toen nieuwe tijdschrift *De Gids* (vanaf 1837), dat door de jonge Potgieter geleid werd in zijn strijd voor een verjonging en modernisering van de vaderlandsche literatuur, had deze publikatie grote invloed. Potgieter leed aan 'Geel-zucht', werd hem speels verweten. Via Potgieter werkte het voorbeeld van Geel door in voor moderne ontwikkelingen openstaande, maar zeer kritische schrijvers als Busken Huet en Pierson. Geels bijdrage aan de vernieuwing van de Nederlandse literatuur was, behalve in zijn voorbeeld, vooral gelegen in zijn eis dat 's schrijvers persoonlijkheid in zijn werk moest liggen, en in zijn pousseren van het proza.

JACOB GEEL

*

OVER HET REIZEN

*

De Leidsche Afdeeling onzer Maatschappij[1] houdt eenige avonden des winters openbare vergaderingen, waarin een spreker, somtijds twee sprekers optreden: de tweede na den eersten. Dan stroomt er een groot getal toehoorders heen, of uit nieuwsgierigheid, of uit welwillendheid, of uit gewoonte, of uit gebrek aan ander tijdverdrijf. Wanneer deze vier drijfveren allen te gelijk werken, dan is er geen plaats genoeg. De redevoeringen der sprekers zijn ernstig, leerzaam, enkele keeren zelfs deftig[2]. Dat alles is openbaar en bekend, en er is niets in, dat ook niet elders plaats heeft. Maar de Leidsche Afdeeling heeft tevens maandelijksche bijeenkomsten. Deze zijn besloten: slechts de leden komen te zamen. Daar wordt het belang der huishoudelijke zaken behandeld, en er treedt daarna een spreker op, en hij... leest[3]. Meent niet, G. T.! dat men daar de belijders eener oude filosofische leer navolgt, die het duistere onderling ter tafel bragten, en elkander naar het hoog verhevene opvoerden, terwijl zij, in het openbaar, tot de vatbaarheid van minder geoefenden afdaalden. – In tegendeel: de leden der Leidsche Afdeeling zweven, in die afgesloten bijeenkomsten, over de oppervlakte der dingen: men zoekt er den geest te ontspannen, en elkander als bij verrassing iets te leeren. Het geschater der drinkgelagen wordt er niet gehoord; maar de sprekers hebben daar zulk een natuurlijken takt, dat zij gevoelen, hoe een

1 *Maatschappij* der Nederlandsche Letterkunde. De tekst die volgt geeft letterlijk Geels voordracht; de korte inleiding is geschreven ter gelegenheid van de 2e keer dat hij deze lezing hield, te Rotterdam, voor de 'Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen'

2 *deftig:* verheven

3 *leest:* houdt een lezing

toehoorder in belemmering en verlegenheid zou geraken, wanneer hij, met een pijp in den mond, en een glas in de hand,... een traan moest weenen. – Dit verschijnsel behoort tot de geschiedenis der beschaving en der letteren; het zij dan dat het een vooruitgang, of een schuinsche beweging, of een teruggang aanduide.

Toen ik de eer genoot, tot een spreekbeurt in uw midden uitgenoodigd te worden, was ik onvoorbereid tot het meer *openbare:* en ik moest of die eer dankbaar en beleefdelijk van de hand wijzen, of u, als bijlage of bewijsstuk van deze historische mededeeling, een mijner eigene geheimere opstellen voordragen. Ik heb, met moeite, het laatste gekozen. – Indien gij uit heuschheid den schijn aanneemt eener gespannen aandacht, maar scheidende zegt: *is het anders niet*[4]*?* dan weet ik, dat ik met u bejammeren zal, *dat het niet anders is;* maar ik zal de vrijheid nemen, de schuld uwer teleurgestelde verwachting van *mijne* rekening over te dragen op die van uwen ijverigen, dringenden en vriendelijken voorzitter. Ongeveer drie jaren geleden las ik aldus:

Ik heb op mij genomen, dezen avond eenige oogenblikken alleen te spreken of te lezen, in de hoop dat gij zóó lang goed zoudt vinden te zwijgen. Meer niet. M. H! want eene verhandeling te maken, lag niet in mijn plan. Onze afgesloten bijeenkomsten laten een stijl in huisgewaad toe; en gij hebt er geen regt, om van den spreker te zeggen: *wat heeft hij ons verveeld!* want gij hebt intusschen allerlei houdingen voor uw gemak kunnen aannemen, en, wat meer zegt, uwe pijp kunnen rooken. Hoe dikwijls hebt gij niet gerookt bij gebrek aan gedachten, tot dat een enkelen keer uw damp in den vorm van een zuiveren cirkel opsteeg, en u over dit natuurverschijnsel deed nadenken, zoodat gij het rooken vergat? Ik vergun u die kringetjes na te kijken, en het rooken en den lezer[5] te vergeten, mits gij mij toestaat voort te praten, opdat ik, bij het naar huis gaan, ten minste zal kunnen zeggen: *ik heb mijn woord gehouden.*

Tot zóó verre mijne inleiding: nu de aankondiging van het onderwerp. Het vinden van een goed onderwerp is de grootste moeite voor een spreker: daardoor kiest hij er zoo

4 *niet:* niets

5 *lezer:* spreker

dikwijls een, dat beneden of boven zijn talent is. In het eerste geval levert hij soms het beeld van eene opgeschikte schoone, die niet schoon is. In het laatste geval zou ik, met verlof van B. en S.[6] lust hebben, onze taal met een nieuw woord te verrijken: want er bestaat dan inderdaad geen *onderwerp* meer; de zaak is aan den behandelaar niet onderworpen, noch onder zijne magt; noemt het *bovenwerk* of *bovenhangsel*, het is zeker iets, waarnaar hij springt en grijpt, en dat hij niet naar onder kan krijgen. Ik voor mij, M. H! (het zij met de behoorlijke zedigheid[7] gezegd) sta huiverig tusschen die beide uitersten, en heb daarom lang nagedacht, wat ik, zelfs in zulk eene geïmproviseerde lezing, behandelen zou. Uit de *theorie der fraaije kunsten en letteren?* Onze Maatschappij loopt weg met dat vak, en houdt er de hand aan. Zeer natuurlijk! want hare bemoeijing lokt merkwaardige verschijnsels uit, en het duidelijke onderscheid tusschen theorie en praktijk. De theorie dus? – -Maar de Belgen met Surlet I[8] aan hun hoofd! – Zal ik over een ouden schrijver spreken, en er stukken uit vertalen? Niet ongelukkig uitgedacht! want hoe ouder de man is, des te sterker verbeeldt de verhandelaar zich, dat hij wat nieuws zegt, en onder het vertalen en inlasschen van overgenomen stukken, groeit de verhandeling zoetjes aan, tot groote streeling van den verhandelaar. – Over een ouden auteur dus? – Maar de non-interventie, en die leelijke vrijheidszucht van de Europesche volken![9] – Zal ik over onze taal spreken, of, met nog dieper blik, in de algemeene taalbeginselen indringen, over den oorsprong der oude talen handelen, over haar wasdom, ondergang en

6 *B.* en *S.:* Bilderdijk en Siegenbeek. M. Siegenbeek (1774-1854) was Leids hoogleraar in de 'vaderlandsche taal en welsprekendheid'. Hij ontwierp onze eerste officieel aanvaarde eenheidsspelling. Ook de dichter Bilderdijk hield zich met taalkundige kwesties bezig, en bestreed in deze Siegenbeek.

7 *zedigheid:* bescheidenheid

8 *Surlet I:* baron Surlet was na de afscheiding van België, voor de komst van koning Leopold I in 1831 enige tijd regent van België; de toevoeging I vergelijkt hem spottend met een vorst. Hoe precies deze 'tegenwerping' en de volgende begrepen moeten worden, maakt het vervolg duidelijk.

9 Juist voor 1831 waren er in Europa verschillende opstanden uitgebroken (Griekenland, Frankrijk, Polen en België); in België kreeg de afscheiding een kans dankzij o.a. het 'non-interventie'-principe van enkele grote mogendheden.

– verder gebruik? Nuttige bespiegelingen, en waarbij de toehoorders aangenaam bezig gehouden worden door de onzekerheid, waar de spreker het meest mede ingenomen is, met een doode of met een levende taal, en of hij een doode levend of een levende dood maakt! – Maar onze armee en van Speyk![10]

Gij ziet het, M. H! de gebeurtenissen van den dag, met al hare wisselvalligheid, met al den angst en kwelling, die zij aanbrengen: – zij verhinderen mij te huis eene stoffe te vinden, waar de gedachten dikwijls zoo treurig verstrooid, de inspanning zoo dikwijls verlamd, de belangstelling zoo dikwijls vernietigd wordt. – Met of zonder uw verlof, zal ik mijn onderwerp zoo ver mogelijk van hier zoeken, en een weinig *over het reizen* praten. Ik zou regt hebben te zeggen, dat ik er over meê mag spreken: want ik heb tweemaal gereisd, en vrij verre van huis; doch gij zoudt kunnen denken, dat er in die praktijk velerlei manieren zijn, en een groote verscheidenheid van aanleg, om naar behooren te reizen. Op de Alpen heb ik een Hollander ontmoet (wij zijn hier onder ons, M. H!) die een der bergstroomen zag voortspoeden, en, in zijne wijze van verrukking, uitriep: *waar of al dat water blijft!* Ik heb anderen ontmoet, die in besloten koetsen voortrolden, en 's nachts al slapende zoo veel wegs mogelijk aflegden. *Ik* voor mij ben met deze wetenschap op reis gegaan, dat een stroom uit eene bron voortkomt en naar zee vloeit, en dat men slapende de natuur niet zien kan. Of ik nog meer bekwaamheden op reis medegenomen heb, mag ik zelf niet beslissen. Genoeg, M. H! gij hebt het onderwerp gehoord. Misschien spitst gij u reeds op het vernemen van een reisverhaal! – Ik heb te huis zeer veel aanteekeningen liggen, met potlood geschreven, omdat ik tot het opteekenen ieder oogenblik van den dag waarnam. De ondervinding had mij geleerd, wat er van komt, als men dien arbeid tot het eind van iederen reisdag verschuift. Van daar, dat zeker reiziger, in zijn uitgegeven journaal, bij zekeren datum opgeteekend heeft: *God dank! ik heb van daag niets gezien, dat*

10 Na de feitelijke afscheiding van België (1830) bleef het Nederlandse leger gemobiliseerd en hield de citadel van Antwerpen bezet. Van Speyk, commandant van een kanonneerboot, liet in deze periode zijn schip met bemanning en al in de lucht vliegen, om te voorkomen dat het in handen van de vijand viel.

de moeite waard was. En die aanteekeningen nu? Ach, M. H! ik had veel moeite kunnen sparen: want zij zijn zoo weinig belangrijk, en niet veel meer dan *reizen in mijn kamer, reizen rondom mijn schrijftafel,* en zoo veel andere reizen, als er ooit met de minst mogelijke locomotie[11] gedaan zijn. Ik heb er daarom bij geschreven, dat zij, na mijnen dood, moeten verbrand worden, opdat zij niet in eenig magazijn of verzameling van afgekeurde verhandelingen en andere wetenswaardige dingen verzeild raken. En wat zoudt gij er eigenlijk bij winnen, wanneer ik u vertelde, dat ik tot voorbij Dresden gereisd heb, en op den Lilien-Stein bijna in een spleet van 500 voet diepte geraakt ben, en dat ik roekeloos genoeg was, om in een bootje op de Middellandsche zee bij Genua te dobberen, terwijl de Franschen Algiers beschoten? gij kunt de beschrijving van die zee en van die spleet en van Algiers in honderd boeken vinden. Het gaat met zulke mededeelingen, even als met zoo vele van wetenschappelijken aard: men kan er niets anders op antwoorden, dan: ei, ei!

Maar wat zullen wij dan van u hooren, vraagt gij. Ik heb het reeds gezegd, M. H! geen verhaal boven op een stellaadje, met de noodige prenten, teekeningen en lampen, zoo als ik ze wel eens met groot genoegen gehoord heb; maar een zedig burgelijk *iets over het reizen:* losse gedachten uit mijne reis ontleend. Daarom zal ik misschien nu en dan iets uit mijn aanteekeningen of uit mijn geheugen verhalen. Ik zal die losse gedachten aan zekere punten vastbinden, zonder te zeggen: *in de eerste plaats: in de tweede plaats.* Hoe veel punten, en welke, zeg ik niet vooruit. Gij hebt vrijheid om naar het laatste te verlangen; maar ik houd niet van nagerekend te worden.

Wat doet ons reizen? Wij willen zien, wat buiten den kring is, waarin wij ons gewoonlijk bewegen. Daarmede geven wij te kennen, dat die kring niet genoeg voor ons is: omdat hij niet genoeg voor ons is, zijn wij er niet mede te vreden: en omdat wij er niet mede te vreden zijn, vervelen wij er ons in. Valt mij nu niet in de rede, M. H! Het eerste punt staat door een redeneringsreeks vast: *verveling te huis.* Zoo is het

11 *locomotie:* verplaatsing

van de oudste tijden af geweest. Zondert Ulysses[12] uit, die *nolens volens*[13] reisde, en bij Calypso en elders de genoegens waarnam, die zich in het voorbijgaan opdeden. Maar met Herodotus[14] begint zeker de reeks van reizigers, die zich te huis verveelden. Hoe kon hij immers, uit enkele nieuwsgierigheid, het schoone Griekenland verlaten, terwijl hij wist, dat hij, buiten deszelfs grenzen den neus stekende, terstond onder barbaren zou rondwandelen? Het woord *verveling* klinkt hard, M. H! wanneer men het lieve vaderland en de geboortestad en den zoeten huiselijken kring er tegenover zet. Maar het harde woord moest er uit: gij zult er aan gewennen. Altijd dezelfde vrouw en dezelfde kinderen tegenover zich te hebben, moet vervelend zijn: men raakt er mede uitgepraat. Beproeft het, wanneer gij een gezelschap aan uwen disch noodigt: zet naar oud-voorvaderlijk gebruik, echtgenooten of boezemvrienden naast malkander, en er zal geen levendigheid van gesprek, maar, tegen het nageregt, veel verknepen gegeeuw zijn. En hij, die het genoegen van den huiselijken kring mist: – waarom? dat is zijne zaak – doch hoe zijne eenzelvigheid door onbevoegden ook beoordeeld worde, hij zit van daag alleen, en hij zal morgen alleen zitten, en dat is vervelend, al slaat hij dikwijls Cicero[15] op, en leest er, dat Scipio[16] gewoon was te zeggen, *numquam se minus solum esse quam quum solus esset.*[17] Het is snedig gezegd, doch Cicero en Scipio, en allen die het hun nazeggen, offeren veel waarheid aan de woordspeling op. Mij dunkt, het zou gemakkelijk te bewijzen zijn, dat men van zichzelven verveeld kan worden. – Maar men mag zijn huis uitgaan? – Jawel! aanstonds dezelfde gevels van uwe overburen in het gezigt: voor dezelfde glasramen moet gij uwen hoed af-

12 *Ulysses*: Odysseus, een der Griekse leiders in de oorlog tegen Troje, beschreven door Homerus (*Ilias*); op zijn langdurige reis naar huis, beschreven in Homerus' *Odyssee*, bracht hij jaren door bij de schone nimf Calypso

13 *nolens volens:* tegen wil en dank

14 *Herodotus:* oudste Griekse geschiedschrijver wiens werk bewaard is gebleven (5e eeuw v. Chr.); hij reisde veel om gegevens te verzamelen voor zijn werk

15 *M. T. Cicero*, Romeins staatsman, schrijver en redenaar (1e eeuw v. Chr.)

16 *P. C. Scipio*, Romeins staatsman en bevelhebber, door Cicero in enkele geschriften tot hoofdpersoon gemaakt

17 'nooit minder alleen te zijn dan wanneer hij alleen was'

nemen: dezelfde kennissen moet gij op straat groeten of aanspreken. – Gaat gij buiten de poort – altijd hetzelfde Endegeest, en, zoo gij digter bij huis blijft, altijd dezelfde buitensingels, met staande of liggende boomen, naarmate dat de regering snoei- of rooilust gevoelt. – „Bezigheid, zegt men, is het onfeilbaar geneesmiddel der verveling: bezigheid van beroep of van liefhebberij." Een *geneesmiddel?* het is mij wel: maar *onfeilbaar!* Ik heb niet noodig allerlei bezigheid op te noemen, en te beproeven hoe sterke middelen zij zijn. Ik herinner u slechts, dat men dikwijls van *vervelend werk, vervelende bezigheid, vervelende ambten* hoort spreken. Werk van liefhebberij, wanneer het den geest bezig houdt, is verterend of voortbrengend. *Verteren* is *lezen.* Wanneer men nu de *litteratuur* van een paar goede tijdvakken kent, zegt mij, M. H! welk nieuws een derde zal opleveren. Het zijn altijd dezelfde woorden, maar eenigszins anders geplaatst: dezelfde gedachten, met wat meer orde of wanorde geschikt. Toen de kaleidoskoop uitgevonden, ten minste in alle huizen gevonden werd, en ik het ding zag, dacht ik: „dáár ga ik zeker acht dagen achtereen meê zitten te draaijen en te kijken!" – en zoo dachten er velen; maar het waren altijd dezelfde snuisterijtjes, in dezelfde bus rondwemelende: en toen men dat begon te bemerken, geloof ik dat men het instrument aan de kinderen overgelaten heeft. – Ik neem de vrijheid, M. H! u de vergelijking van de fraaije letteren met den kaleidoskoop aan te bevelen: denkt er eens over na. – Van de *geschiedenis* spreek ik niet eens. Een oostersch vorst (zijn naam doet niets tot de zaak: ook ken ik dien niet) die veel historie weten wilde, maar tegen den berg historische boeken opzag, zette al de geleerden van zijn rijk aan den arbeid, om uittreksels te maken. Toen zij gereed waren, vond hij hunne pandecten[18] nog zóó dik, dat hij al weder inkorten liet, en daarna nog eens, ten derde male. Hoe lang die arme inkorters gezwoegd hebben, weet ik niet, maar wel, dat de bekwaamste van allen, die er in eens af wilde wezen, aan den vorst zeide: „Sire, wij hebben nu zoo veel ingepalmd[19] als mogelijk was: wat er overblijft, is: *ken u zelven.*" – Rekent nu eens, M. H! hoe doodelijk vervelend het is, altijd

18 *pandecten:* verzameling uittreksels

19 *ingepalmd:* ingekort

van de oudste tijden af geweest. Zondert Ulysses[12] uit, die *nolens volens*[13] reisde, en bij Calypso en elders de genoegens waarnam, die zich in het voorbijgaan opdeden. Maar met Herodotus[14] begint zeker de reeks van reizigers, die zich te huis verveelden. Hoe kon hij immers, uit enkele nieuwsgierigheid, het schoone Griekenland verlaten, terwijl hij wist, dat hij, buiten deszelfs grenzen den neus stekende, terstond onder barbaren zou rondwandelen? Het woord *verveling* klinkt hard, M. H! wanneer men het lieve vaderland en de geboortestad en den zoeten huiselijken kring er tegenover zet. Maar het harde woord moest er uit: gij zult er aan gewennen. Altijd dezelfde vrouw en dezelfde kinderen tegenover zich te hebben, moet vervelend zijn: men raakt er mede uitgepraat. Beproeft het, wanneer gij een gezelschap aan uwen disch noodigt: zet naar oud-voorvaderlijk gebruik, echtgenooten of boezemvrienden naast malkander, en er zal geen levendigheid van gesprek, maar, tegen het nageregt, veel verknepen gegeeuw zijn. En hij, die het genoegen van den huiselijken kring mist: – waarom? dat is zijne zaak – doch hoe zijne eenzelvigheid door onbevoegden ook beoordeeld worde, hij zit van daag alleen, en hij zal morgen alleen zitten, en dat is vervelend, al slaat hij dikwijls Cicero[15] op, en leest er, dat Scipio[16] gewoon was te zeggen, *numquam se minus solum esse quam quum solus esset.*[17] Het is snedig gezegd, doch Cicero en Scipio, en allen die het hun nazeggen, offeren veel waarheid aan de woordspeling op. Mij dunkt, het zou gemakkelijk te bewijzen zijn, dat men van zichzelven verveeld kan worden. – Maar men mag zijn huis uitgaan? – Jawel! aanstonds dezelfde gevels van uwe overburen in het gezigt: voor dezelfde glasramen moet gij uwen hoed af-

12 *Ulysses*: Odysseus, een der Griekse leiders in de oorlog tegen Troje, beschreven door Homerus (*Ilias*); op zijn langdurige reis naar huis, beschreven in Homerus' *Odyssee*, bracht hij jaren door bij de schone nimf Calypso

13 *nolens volens*: tegen wil en dank

14 *Herodotus*: oudste Griekse geschiedschrijver wiens werk bewaard is gebleven (5e eeuw v. Chr.); hij reisde veel om gegevens te verzamelen voor zijn werk

15 *M. T. Cicero*, Romeins staatsman, schrijver en redenaar (1e eeuw v. Chr.)

16 *P. C. Scipio*, Romeins staatsman en bevelhebber, door Cicero in enkele geschriften tot hoofdpersoon gemaakt

17 'nooit minder alleen te zijn dan wanneer hij alleen was'

nemen: dezelfde kennissen moet gij op straat groeten of aanspreken. – Gaat gij buiten de poort – altijd hetzelfde Endegeest, en, zoo gij digter bij huis blijft, altijd dezelfde buitensingels, met staande of liggende boomen, naarmate dat de regering snoei- of rooilust gevoelt. – „Bezigheid, zegt men, is het onfeilbaar geneesmiddel der verveling: bezigheid van beroep of van liefhebberij." Een *geneesmiddel?* het is mij wel: maar *onfeilbaar!* Ik heb niet noodig allerlei bezigheid op te noemen, en te beproeven hoe sterke middelen zij zijn. Ik herinner u slechts, dat men dikwijls van *vervelend werk, vervelende bezigheid, vervelende ambten* hoort spreken. Werk van liefhebberij, wanneer het den geest bezig houdt, is verterend of voortbrengend. *Verteren* is *lezen.* Wanneer men nu de *litteratuur* van een paar goede tijdvakken kent, zegt mij, M. H! welk nieuws een derde zal opleveren. Het zijn altijd dezelfde woorden, maar eenigszins anders geplaatst: dezelfde gedachten, met wat meer orde of wanorde geschikt. Toen de kaleidoskoop uitgevonden, ten minste in alle huizen gevonden werd, en ik het ding zag, dacht ik: „dáár ga ik zeker acht dagen achtereen meê zitten te draaijen en te kijken!" – en zoo dachten er velen; maar het waren altijd dezelfde snuisterijtjes, in dezelfde bus rondwemelende: en toen men dat begon te bemerken, geloof ik dat men het instrument aan de kinderen overgelaten heeft. – Ik neem de vrijheid, M. H! u de vergelijking van de fraaije letteren met den kaleidoskoop aan te bevelen: denkt er eens over na. – Van de *geschiedenis* spreek ik niet eens. Een oostersch vorst (zijn naam doet niets tot de zaak: ook ken ik dien niet) die veel historie weten wilde, maar tegen den berg historische boeken opzag, zette al de geleerden van zijn rijk aan den arbeid, om uittreksels te maken. Toen zij gereed waren, vond hij hunne pandecten[18] nog zóó dik, dat hij al weder inkorten liet, en daarna nog eens, ten derde male. Hoe lang die arme inkorters gezwoegd hebben, weet ik niet, maar wel, dat de bekwaamste van allen, die er in eens af wilde wezen, aan den vorst zeide: „Sire, wij hebben nu zoo veel ingepalmd[19] als mogelijk was: wat er overblijft, is: *ken u zelven.*" – Rekent nu eens, M. H! hoe doodelijk vervelend het is, altijd

18 *pandecten:* verzameling uittreksels

19 *ingepalmd:* ingekort

te lezen: *Ken u zelven! Voortbrengen* schijnt onderhoudend en eene altoos vloeijende bron van genoegen, zelfs wanneer men voortbrengt, wat anderen vervelen zal. Men brengt voort om voordeel, of om eer, of uit liefde tot het voortbrengen. Het eerste is eene noodzakelijkheid: het tweede levert muffen wierook van recensenten en letteroefeningen[20]: staat dien eens lang door, zoo gij kunt! – Het derde? ik heb er eerbied voor, M. H! – wie voortbrengt, omdat het voortbrengen hem een genot voor den geest is, hij mag te huis blijven en behoeft niet te reizen.

Ik zie geen mogelijkheid om die vervelingen een tijd lang te ontkomen, dan met op reis te gaan. De geest verkrijgt, gedurende dien tijd, nieuwe veerkracht en moed, en het *ligchaam wordt gezonder*. – Ik weet niet, M. H! of gij bemerkt, dat ik een nieuw punt vastzet. De overgang was gemakkelijk, en het nieuwe punt is van groot belang. Ik heb op reis eenen heer ontmoet, die te huis aan verstoppingen en hoofdpijnen leed. „Zoodra zit ik niet in een diligence, mijnheer, zeide hij, of ik ben een ander mensch: de hoofdpijn houdt op, en alles wordt losser." Hij bedoelde namelijk, dat de diligence snel rijden moest, en over de grenzen, en ver weg. Dat gaf, zei hij, beweging, en verandering van klimaat, en, omdat ligchaam en ziel in zulk een naauw verband staan, tevredenheid en onbezorgdheid. Ook was hij gewoon de laatste zóó sterk aan te kweeken, dat hij, bij zijn vertrek, zijn huisgenooten verzocht, hem geen brieven na te zenden, of er moest iemand gestorven zijn, als wanneer hij natuurlijk terug zou komen, om voor de begrafenis te zorgen. – Ik weet over dit punt niets meer te zeggen, M. H! ik houd niet van uit te rekken, wat afgehandeld is. Ook zou ik op het gebied der geneeskunst komen: en daarvan heb ik geen verstand. Raadpleegt de Doctoren! – of liever, raadpleegt hen niet! wat hebben zij aan reizende patienten?

De overgang tot een derde punt zal zoo gemakkelijk niet zijn. Ik wil iets over de *menschenkennis* zeggen, terwijl ligchaamsgezondheid en menschenkennis weinig punten van aanraking hebben. Den aanhef van een betoog te vinden, is

20 toespeling op de namen van twee gezaghebbende, maar bij Geel niet in de gratie staande tijdschriften: *Recensent ook der recensenten* en *Vaderlandsche letteroefeningen*

waarlijk een arbeid: *copia facit inopiam.*[21] Sommigen beginnen met: *niets is er:* – anderen met: *het is dikwijls opgemerkt:*– anderen weêr met: *onder alle de:* – bij een betere gelegenheid zal ik der Maatschappij een voorstel doen, om door eene commissie een lijst van aanheffen te doen vervaardigen en uitgeven: menigeen zou er dankbaar voor wezen: *dimidium facti qui coepit habet*, zei Horatius[22] en wie heeft er ooit meer menschenkennis gehad dan hij? Of hij ze juist met reizen opgedaan heeft, is onzeker: en, wanneer wij de zaak goed nagaan, dan zouden wij ligt[23] vermoeden, dat men die kennis wel te huis op kan doen. – „Onze beste kennissen, die wij bijna dagelijks zien, die kennen wij" zegt gij. Zoo meent gij, M. H! maar gaat er mede op reis: dan zult gij nog meer leeren. Gij zult elkander alle dagen (met verlof) tot op het hemd bekijken. Ik bedoel niet het gezamenlijk naar bed gaan: want men kan zich, ieder in een afzonderlijk vertrek, ter slaap begeven. Ik spreek overdragtelijk, M. H! en ik doel op het fransche spreekwoord: *il n'y a pas de héros pour son valet de chambre.*[24] Verholen deugden of kleine zwakken en gebreken komen voor den dag, bij hen en bij u. Er is op reis allerlei beproeving voor het humeur; er is genot en spraakzaamheid, er is vreugd en luidruchtigheid, er is teleurstelling en gemelijkheid; er is hoop en vrees, moed en bangheid; en dit alles met oneindig grooter snelheid van afwisseling, dan gij ooit te huis kunt ondervinden. Wees zoo befaamd een held als gij wenscht; rok en broek moeten uit, en gij staat voor uwe reisgenooten in het hemd. – Ik ben met twee vrienden op weg geweest, en had ligte ongesteldheden, in het Schwarzwald en te Genua: ik ondervond dat zij belang in mij stelden: want zij bezorgden mij, als of ik gevaarlijk krank was. Wij bezochten in het Walliserland de *Pissevache*, een beroemden waterval, dien gij overal beschreven kunt vinden. Wanneer gij al die beschrijvingen zult gelezen hebben, en de mijne er bij (zoo ik er het talent toe bezat), gaat dan evenwel naar het land der watervallen. Al het geklots en gespat en gebruisch, waarmeê gij in die be-

21 overvloed maakt gebrek
22 een goed begin is het halve werk; Horatius: Rom. dichter (1e eeuw v. Chr.), wiens werk veel fraai geformuleerde levenswijsheden bevat
23 *ligt:* gemakkelijk
24 er is geen held voor zijn kamerdienaar

schrijvingen om- en overplast wordt, het mag misschien bewijzen, dat er een onderscheid is tusschen poëzij van het hart, en poëzij der zintuigen; maar gij zult er niet verder meê komen. Gij zult daarbij niets gewaar worden van die magt, waarmeê de denkbeelden der majesteit, der hoogste levenskracht, der eeuwige duurzaamheid, uwe ziel van iedere gedachte aan haar zelve ontledigen, en ze toch niet vervullen, omdat die zamengevatte denkbeelden overweldigend maar onbestemd zijn, en u doen gevoelen, dat iets ontbreekt, en dat gij iets hoogers behoeft, wat deze omringende zinlijkheid u niet geven kan. Bij zulk een schouwspel zult gij niet spreken noch zingen, maar gij zult er sprakeloos bij staan, zoo lang uw wegwijzer niet zegt: *Allons, Messieurs, avançons!* – Zulk een waterval is echter die niet, waarvan ik spreek: gelukkig voor de poëzij, en voor den aanschouwer, die de onaangename slingering niet ondervindt tusschen stomme bewondering en het zoeken naar het *tertium comparationis* der benaming.[25] – Bij dezen val ligt een heuvel, M. H! waarop men digt bij den rotswand staat, waarlangs de stroom nederdaalt, en in de diepte ziet, waar het water, omdat de stroom niet rijk en de hoogte aanmerkelijk is, in druppels en schuim als sneeuwvlokken nederploft. Het beklauteren van dien heuvel was moeijelijk, M. H! omdat hij steil is, en het waterstof, uit de rotsspleten teruggekaatst, den grazigen kruin gedurig besprengt en glad maakt. Wij hadden er boven op gestaan, en begonnen aan den anderen kant af te dalen, voorzigtiglijk, voet voor voet, toen *ik* –: niets van belang, M. H! ik miste mijn portefeuille met mijn aanteekeningen. Ik liet een kreet hooren en keerde terug, denkende: met ons drieën zullen wij het ding wel terugvinden. Ik was voorop en vond de portefeuille bij het punt der eerste bestijging, en riep uit: *daar heb ik ze!* – maar er was niemand achter mij: mijne vrienden waren aan den anderen kant reeds op gelijken vloer. Ik besloot daaruit, dat zij aan zulke nietigheden minder hingen dan ik, en leerde hen en mij beter kennen.

Uit het liefelijke dal van Meyringen tot op de hoogte van

25 het punt van overeenkomst tussen de waterval zelf en datgene wat de naam van de waterval letterlijk betekent (*Pissevache* = plassende koe)

den Grimsel, hadden wij een dag van veel genot, maar ook van groote moeite: ons gezelschap was vermeerderd door den Heer N.N., een braven Hollander. Heerlijke natuurtooneelen leverde de weg op, waarvan de val van den Handek een der laatsten was. Het stijgen duurde nog uren lang: de vegetatie verliet ons allengs: het bergpad was dikwijls zeer eng tusschen een rotsmuur en eenen afgrond ingesloten: verward dooreenliggende steenblokken, en naar den rand hellende glibberige rotsvloeren, maakten het klimmen bezwaarlijk voor den reiziger op zijn muildier, die de bewegingen van het lenige beest moest volgen, dat zich in allerlei bogten wringt, om zijn weg over stronk en bonk[26] goed te maken: en voor den voetganger die zijn vermoeijenis niet meer kon vergeten in het wonderbare en verrassende van de omliggende natuur: want de avond viel, en de schemering is daar kortstondig: en de wolken, die den geheelen namiddag beneden de toppen der bergen gehangen hadden, daalden lager en omgaven ons met nevel en regen. In de duisternis, om half negen ure (het was de 11de Augustus) bereikten wij het hoogste punt der bestijging. Het is een ruime vallei, 5000 voet hoog, koud en bar, waar geen rundvee graast: slechts de geit vindt er een schraal voedsel. De herbergzame Zwitser heeft hier een huis gebouwd, waar gij den nacht door kunt brengen: dat is zeer veel, en meer zoudt gij er ook niet begeren; want gij wenscht geen tijd, om aan dit onvriendelijk oord te gewennen, waar uw oog geen ander rustpunt heeft dan den ijzerkleurigen Schreckhorn en zijn hooge sneeuwvelden; terwijl gij in zóó weinig uren uit het volste leven der natuur in haren doodslaap schijnt overgebragt. In de herbergen waren geen haardsteden, dan in de keuken – en wij waren verkleumd! De ons aangewezen vertrekken waren hokken, die een onrustigen nacht voorspelden. Het weder was slecht geworden, en den volgenden dag zou men een eind wegs moeten afdalen, om nog vóór den avond de hooge keten van de Furca over te trekken! – Verwondert het u, M. H! dat, na zóó veel doorgestaan te hebben, en bij zulk een vooruitzigt, een gedeelte van het gezelschap wankelmoedig werd? – „Wat winnen wij," zeiden zij, „bij zulk een ellendig getob? Over de Furca is zeker de

26 *bonk:* rotsblok

kortste weg naar den Gothard en de Duivelsbrug; maar wij hebben tijd, en zouden verstandiger doen, zoo wij morgen terugkeerden naar Meyringen, en van daar een anderen weg namen." – De heer N.N. naar zijn gevoelen gevraagd zijnde, antwoordde: „zeker, ik moet bekennen, dit is een moeijelijke togt, en zoo wij morgen naar Meyringen terugkeeren, dan kunnen wij een anderen weg inslaan." Er was een ander gedeelte van het gezelschap, dat een verschillende meening had: immers men had zich vrijwillig in de Alpen begeven! de weg over de Furca beloofde veel zuren arbeid, maar ook het gezigt van den Rhone-gletscher, en, na al het doorgeworstelde, het zoete *meminisse iuvabit*![27]. – De Heer N. N. merkte hierop op: „ja, neen!" (met dit dubbel tusschenwerpsel was hij gewoon klem aan zijn redenen[28] te geven) „ja, neen! zeide hij, de weg over de Furca zal zóó niet wezen, of wij zullen er wel overheen komen." – De eerste partij zag weinig heils in het voorspelde *iuvabit*, en berekende dat de bergwegen door den gevallen regen glibberig en gevaarlijk zouden zijn. De Heer N. N. moest óók bekennen, dat het wel gebeuren kon dat de regen den weg vochtig gemaakt had. – Doch de tweede partij bragt in, dat deze zwarigheid bijna even groot zou zijn, indien men den hondenweg terugging. – „Ja, neen! zeide N. N., als wij terug keeren, zullen wij óók een nat pak hebben." De eerste partij gaf het niet op, maar beweerde dat de weg over de Furca ons, den volgenden avond, eerst zeer laat te *Hôpital*, het nachtverblijf op den straatweg van den Gothard, zou brengen, zonder eenige pleisterplaats tusschen beide: welk bezwaar door den heer N. N. aangedrongen[29] werd met de opmerking, dat wij dan al weder in de duisternis zouden aankomen, en ons onderweg niet zouden kunnen ververschen. – De tweede partij gaf haar vermoeden te kennen, dat men zich in de berekening van den afstand verzon[30], en sloeg voor, dat men vroeg op weg zou gaan: waarop N. N. zeide, dat de afstand van den gemelden straatweg misschien zoo groot niet was, als men vreesde, en door ons reisboek van Ebel opgegeven werd, en dat, hoe vroeger men op weg ging, men des te

27 het zal prettig zijn eraan terug te denken
28 *redenen:* woorden
29 *aangedrongen:* verstrekt
30 *verzon:* vergiste

vroeger zou aanlanden.

In die besluiteloosheid, M. H.! bragten wij eenen nacht op den Grimsel door – in vuile kribben: de één met wind op zijn wangen, door een gebroken glasruit: de ander met nog grooter ongemak, dat men in fatsoenlijk gezelschap altijd in de verte aanduidt, maar nooit bij zijn naam noemt. De volgende ochtend vond ons in dezelfde stemming: maar de tweede partij had kracht gewonnen: want de morgen was koud en scherp, maar helder, en het schouwspel dat, door een vrolijke zon verlicht, voor onze oogen lag, vreemd en ontzagwekkend. De geitenhoeder van de herberg, beter onderrigt dan onze gids, haalde breed uit van de wonderen op den Furca-weg, en (let wel M. H!) hij wist ons drie pleisterplaatsen op te noemen. Aan het ontbijt zat mede, op onze banken, een Duitsch student, kras[31] en levendig: hij kwam van de Furca, haastte zich naar Meyringen, en toen de eerste partij hem over al de verschrikkingen van zijn afgelegen togt raadpleegde, antwoordde hij, in de vlugt: „es ist gar nichts, meine Herren, immer ein bequemer Rasenpfad" – nam afscheid van ons, en zijn bundel op den rug, greep zijn alpenstok, en wipte neuriend weg. – Zegt mij, M. H! of men boven op den Grimsel menschen leert kennen.

Ik vrees, M. H! dat gij mij uitlagchen zult met mijn menschenkennis op reis. Immers, men moet menschen in maatschappijen vereenigd leeren kennen, en hunne zeden en hun eigen karakter: dat is de pligt van den reiziger! – Ik heb er niets tegen, M. H! maar ik heb zoo veel scheeve en schele oordeelvellingen van vreemden over ons Hollandsch karakter gehoord en gelezen, dat ik dit besluit opgemaakt heb: niets is moeijelijker, dan een volk in zijn huishoudelijken toestand te bespieden: er wordt veel talent toe gevorderd, en een lang verblijf onder hen. Ik voor mij, ben omtrent het karakter der volken, wier landen ik doorwandeld heb, niet veel wijzer geworden, dan ik te voren was. – In Italië groet u niemand langs den weg: gij trekt den Alpenmuur over, en ieder landman, die u ontmoet, wenscht u Gods zegen. Het besluit is gereed: de Italiaan is een lompert, en de Zwitser een vriendelijk man: en toch, M. H! ben ik in

31 *kras:* flink

Italië dikwijls hartelijk behandeld, en in Zwitserland (vergeeft de uitdrukking) bitter in den nek gezien. Is dan misschien de Italiaan ernstig en de Zwitser luchtig? – Juist andersom, M. H! – Ik weet het niet, en moet er nog eens over nadenken. Maar het komt mij voor, dat die studie nooit moeijelijker kan geweest zijn dan tegenwoordig, vooral in de meest doorreisde gedeelten van Europa. Overal dezelfde soort van straatwegen, van herberging, van bediening. Gij zijt meest in een stroom van reizende menschen uit de gegoede of hoogere klasse, die door de algemeene beschaving zoo gesnoeid, geschaafd en gekleurd zijn, dat zij, de taal uitgezonderd, op elkander gelijken als eijeren. – Ik was op de stoomboot van Villeneuve naar Genève, en werd door een heer in het Duitsch aangesproken, met wien ik in die taal een langdurig gesprek voerde. De togt over het schoone meer leverde stoffe in overvloed op. Het doorschijnend smaragd-groen water, waarvan men den bodem zien kan, tot op 30 voet diepte: de zachtrijzende noordkust met haar rijken akkerbouw, en het vrolijk liggende Lausanne, sterk gekleurd door een gloeijend zonlicht: de sombere zuidkust met haar steile oevers, en het verder wegwijkende Savoysche gebergte, reusachtig, en graauw, met donderwolken op de toppen bedekt; regts rijkdom en welvaart, links stoute natuur, maar schrale bodem, door geen nijverheid verholpen; hier de vrucht eener milde regering, ginds de uitwerkselen eener kleingeestige[32] – een oogenblik, M. H! over de staatkunde laat ik mij van avond niet uit – maar toch, dit alles hield ons gesprek aan den gang, en ik dacht: hoe levendig gevoelt de Duitscher alles wat hem treft! dit heeft hij boven ons vooruit! – Deze tusschengedachte gaf misschien aanleiding, dat ik weldra van Holland sprak, en door mijn man gevraagd werd: „Um vergebung, haben sie vielleicht Holland bereiset?" Ik antwoordde: „Freilich, wenn nur ein Holländer so behaupten darf." – Dan kunnen wij het ons nog gemakkelijker maken, mijnheer, zeide hij: want *ik* ben een Rotterdammer, en hield *u* voor een Franschman.

Gij ziet hieruit tevens, M. H! dat men gewoonlijk al te breed opgeeft van de taalkennis, die men al reizende opdoet: integendeel is er veel gelegenheid om het goede te beder-

32 let wel: de noordelijke oever is Zwitsers, de zuidelijke Frans

ven, dat uw leermeester u te huis ingescherpt heeft. „Niets is welluidender, zegt men, dan het Duitsch in den mond eener beschaafde vrouw." – Gaat dan tenminste niet naar Westphalen, of, indien de beschaving van die streek bij u verdacht is, niet naar Zwitserland. Gij weet, dat een gedeelte van dit volk Duitsch spreekt, en dat het hun moedertaal is. Ik heb te Zürich zeer beschaafde vrouwen ontmoet, vrouwen van Hoogleeraren. Het was smartelijk, M. H.! de uitdrukking harer vriendelijkheid en Zwitsersche gulhartigheid te hooren in keelklanken, uit het diepste der longen opgerogcheld, zelfs dan wanneer zij, ten gevalle van den vreemdeling[33], niet het verbasterd Allemannisch dialekt, maar fatsoenlijk Duitsch spraken. Gaat ook niet naar Lombardye, noch in het beschaafde Milaan of Turin. Het Italiaansch, dat gij uit uwen Tasso[34] geleerd hebt, vindt gij daar in den omgang niet, maar een wanklinkend en schor, met horten en stooten en met eene vervaarlijke snelheid uitgeschetterd dialekt, dat zelfs aan den geleerden stand zóó eigen is, dat zij wel nu en dan, om den vreemdeling te believen, in het zoetvloeijend en zoo naburig Toskaansch[35] zich uitdrukken, maar terstond weder, en terwijl gij er bij staat, onder malkander hunne ratelende taal van het dagelijksche leven hervatten.

Ik durf u evenmin te beloven, dat gij al reizende veel kamergeleerdheid op zult doen, ten zij uw reizen niets anders is, dan een verandering van studeerplaats, gelijk met den Engelschen geleerde gebeurde, die naar Parijs toog, om eenige handschriften te vergelijken. Hij kwam, voor het eerst van zijn leven, in die wereldstad, liet zich terstond bij zijne aankomst naar de Bibliotheek geleiden, ontving verlof om de gewenschte codices[36] in zijn logement te vergelijken, werkte vier weken van 's morgens tot 's avonds, zette op zekeren dag een punctum achter zijn arbeid, bezorgde de boeken weder op de Bibliotheek om 12 ure, en reed om 2 ure Parijs uit. – Zoo gij waarlijk reizen wilt, neemt zoo weinig

33 *ten gevalle van den vreemdeling:* om de vreemdeling een genoegen te doen

34 *Tasso:* de Italiaanse schrijver Torquato Tasso (1544-1595), vooral bekend als de schrijver van *La Gerusalemme Liberata* en *Aminta*

35 het Italiaans van Toscane is, in grote trekken, het algemeen beschaafd Italiaans geworden

36 *codices:* handschriften

boeken mogelijk mede. Zij zijn lastige ballast, en dienen zelfs niet voor die gelegenheden, waartoe gij er uwen koffer mede bezwaard hebt, voor dagen van ongunstig weder, wanneer uw reis eene wijl zal gestaakt moeten worden – onnoodige voorzorg, M. H! – neemt één enkel *vade mecum*[37], waarin kern is en aanleiding tot eigen nadenken. Voor het overige brengt de gedurige beweging en verandering van plaats u in eene stemming, die weinig andere gedachten toelaat dan zulke, die betrekking hebben tot de oorden welke gij bezoekt. Het zal een enkelen keer gebeuren, dat uw reizigers-aandacht vermindert, en zelfs uwe nieuwsgierigheid ophoudt: want er zijn zulke oogenblikken op reis, wanneer het verstand en zelfs het hart afgemat is, en zij den reiziger een zenuwachtige flaauwheid doen ondervinden, even als een ledige maag aan den ongestelden, wiens eetlust verdwenen is, en die slechts een onbestemden wensch heeft om trek te gevoelen naar iets .– Bij den reiziger noemt men die ongesteldheid van den geest *heimwee*, M. H! een nare kwaal, en die men, gelooft mij, te huis nooit ondervindt. – Wilt gij u teweer stellen, met een boek in de hand? – een ellendig wapen, vrienden! – dat boek zelf, en de rustige houding, waarin gij u, onder het lezen, vleit, zullen u weldra uwe haardsteê herinneren: dat beeld zal ongemerkt tusschen het blad en uwe oogen insluipen, en uwe aandacht onaangenaam storen: en gij zult pijn lijden, omdat het worstelen tegen verstrooidheid van gedachten vermoeijend en pijnlijk is, even als de verhittende toestand tusschen slapen en waken, en omdat het u zóó veel kost, het zwevende beeld van u af te weren, dat gij zoo gaarne met beide armen zoudt omhelzen. – Zoo dat kwaad u overvalt, M. H! pakt, is het eenigszins mogelijk, alles in, en reist terstond verder, al regende het baksteenen van den hemel! – het is beter, tot op de huid toe nat te worden, dan heimwee te lijden. Zoo gij in een plaats aankomt en vertoeven moet, die u niets belooft, verbeeldt u dat gij nieuwsgierig zijt: verlaat uw herberg en loopt rond. De prikkel, die u gezond moet houden, zal zich weldra doen gevoelen. Ik ondervond dat in Italië: eigenlijk gezegde oudheden, behalve die in Musea bewaard worden, hadden wij niet ontmoet: slechts een groep kolom-

37 *vade mecum:* handleiding (hier: reisgids)

men van de Thermae Herculis, door Maximilianus gebouwd smerig en vuil, in een achterbuurt van Milaan, waar de Italiaansche morsigheid heerscht. – Ach, M. H! het is ons niet vergund geweest, in het zuidelijker deel van Italië door te dringen, en gedenkstukken uit den ouden tijd te aanschouwen, die ten minste door de handen van het tegenwoordig geslacht ontzien en beschermd, en met geen heiligschennend slik besmet worden. – Dit was een groote teleurstelling, en verminderde, buiten de moderne pracht van Milaan en Turin, de belangstelling in een land dat vlak is, weinig meer dan rijstvelden en moerbezieboomen en moeskruiden oplevert, en waar gij de zuidelijke Alpenreeks en den uithoek der Apennijnen slechts in een opdoemend verschiet ontdekt. – Op den terugtogt van Genua naar Milaan werden wij voortgesleept in een aangenomen vettura[38] (M. H! reist dat land zoo spoedig mogelijk door, in postwagens!): onze vetturino[39] kruide ons voort, den eenen dag na den anderen, onder den helderen Italiaanschen hemel. – Dat klinkt schoon, M. H! bij het hoekje van den haard, wanneer de stormen buiten loeijen, en de hagel tegen onze vensters klettert; maar in de wezenlijkheid brengt die zomersche hemel zijn ongemakken mede. Altijd een verschroeijende zon, en geen lommer, vooral op de straatwegen: steeds een opstijgende wolk van verpoederd steengruis, waarin men omneveld zit, en waarmeê de kleederen van buiten en de longen van binnen besmet worden: regts en links van den weg al wat groen mqest wezen, met een graauwe kleur overdekt, en de dorpen waar men doortrekt, bestoven als kalkbranderijen. – Op dien togt was het geoorloofd, M. H! in iedere pleisterplaats, waar middag gehouden werd, aamechtig en half verstikt neêr te zijgen, en des avonds in het nachtverblijf uit te rusten, meer nog van afmatting der ziel dan van het ligchaam. Ik ondervond toen de kwaal, die ik beschreven heb. Hoe mijne reisgenooten het hadden, weet ik niet (want het is een kwaad, dat men voor elkander verzwijgt). Maar toen wij op een dier dagen, omstreeks den lang gewenschten ondergang van het hemellicht, de muren van Asti binnengezeuld waren, stapten wij,

38 *aangenomen vettura:* gehuurde koets

39 *vetturino:* koetsier

zonder eenig opgeruimd reisgedruisch, uit het rijtuig. Asti is een smerig stadje, M. H! maar het is toch een stad, en wij namen de avondkoelte, hoe gering zij was, te baat, om nog een wandeling te maken. Het ging in stilte en het gezicht van menschen scheen ons niet te kunnen genezen, terwijl de beau monde bezig was een luchtje te scheppen, en op en neder wandelde in twee naauwe acacia-laantjes, aan beide zijden van een groot plein, dat zijn ruimte scheen verschuldigd te zijn aan den afbraak van huizen, die daar in tijden van grooteren bloei gestaan hadden, – en dat een waren aschbelt opleverde! – Waar wilt gij met uw lamlendig verhaal heen? vraagt gij: – Wel, M. H! het plein over: wij waren een mijmerende trio, en ontweken het pad der menschen, onze ziel opetende, zoo als eertijds Bellerophon.[40] Daar vertoont zich in eens, op zekeren afstand, een onafzienbaar bouwvallig metselwerk! – „Een waterleiding!" roept één van het gezelschap uit. Wat hem dat voorgevoel inblies, is mij onbekend gebleven: want ik geloof dat hij met allerlei waterleidingen, maar juist niet met Romeinsche, gemeenzaam bekend was. – Genoeg! – het gezelschap ontwaarde een elektrieken schok, de doodelijke onverschilligheid week, en het gevoel van belangstelling deed ons zelfs spoed maken, om dit overblijfsel van Romeinschen reuzenarbeid te bezigtigen. Naderbij gekomen, openbaarde zich bij den één zekere twijfel: een ander was vasthoudender: allerlei bewijzen en gissingen werden vóór en tegen aangebragt: er werd zelfs in een paar gaten gekropen; – maar hoe zouden wij het beslissen, zoo geheel zonder reisboek of Winkelmann?[41] Het was eenigzins pijnlijk, maar moest toch geschieden dat wij omtrent dit archaeologisch onderzoek om inlichting vroegen aan een voorbijgaanden man met – augurken. „*Che cosa sono quegli avanzi?*"[42] vroeg er een, die tegelijk aan zijn Italiaansch wat lucht gaf. De man antwoordde zeer

40 *Bellerophon:* Griekse mythologische figuur, die verschillende gevaarlijke opdrachten vervulde met behulp van de godin Athene; hierdoor overmoedig geworden wilde hij met zijn gevleugeld paard Pegasus de Olympus (woonplaats der goden) bestijgen, maar Jupiter, de oppergod, deed dit mislukken: het paard wierp zijn ruiter af; Bellerophon viel bij de goden in ongenade en kwijnde, iedereen ontvluchtend, weg van verdriet

41 *Winkelmann:* zie blz. 236

42 Wat is dat voor iets, die overblijfselen?

veel, maar niemand onzer begreep er een woord van. Nieuwe onzekerheid; er werd weder gehukt[43] en in gaten gegluurd, op puinhoopen geklommen, en een gedeelte langs gewandeld. – Hebt gij ooit ondervonden, M. H! hoe vreemd een gewaarwording het is, wanneer die faculteit[44] der ziel, waarmede wij bewonderen en het bewonderde genieten, door twijfel in hare werking gestuit wordt, en slechts een klein momentum[45] noodig heeft, om voor spotlust of beschaamdheid plaats te maken? – Ik wilde u slechts duidelijker doen worden, dat men op reis de belangstelling levendig moet houden; – het bleek ons in de herberg, dat wij te doen gehad hadden met de half gesloopte muren der stad! Wij werden opgeruimd, en zagen vrolijker onze terugkomst te gemoet in het schoone Milaan, met zijn paleizen en bibliotheken en wandelingen en – sorbets!

Ik ben afgedwaald, M. H! toen ik u weinig *kamerarbeid* op reis voorspelde. Zoo gij reist om te reizen, beloof ik u even min eenen schat van *wetenschap*, in welk vak gij ook werkzaam zijt. Wij zeggen somtijds met regt, maar misschien ook te dikwijls, dat de Hollanders op moeders schoot vertroeteld, of in haar keuken verstoofd wordt: want, mij dunkt, er is waarheid in deze beschuldiging; maar het zou ook verkeerd zijn, te willen staande houden, dat voor alle wetenschappen het reizen, en wel gedurende de krachtigste leerjaren, onontbeerlijk is. Ach! M. H! hoevelen hebben er niet, al reizende, een talent van medepraten opgedaan, en een beweegbaarheid, zoodat zij overal schitteren, maar niet in het stille boekvertrek. In hunne loketten groeit de stapel brieven, aan buitenlandsche geleerden afgeperst, waarmede zij op reis kennis gemaakt hebben; maar in hun hoofd wordt de wetenschap niet tot een hecht en stevig gebouw, dat de stormvlagen der nieuwigheden en der winderige stelsels kan doorstaan. Wat hier ook van zij, M. H! het is in allen gevalle nuttig, te zien, hoe elders gewerkt wordt: daarna zal men met verdubbelden ijver naar huis terugkeeren. – Te Zürich bragten wij drie dagen met den edelen en geleerden O. en zijne vrienden door. Hij woonde met gezin en professoraat, op een tweede verdieping, en de huiskamer, waar

43 *gehukt:* gehurkt
44 *die faculteit:* dat vermogen
45 *momentum:* stootje

de gastvrije man ons hartelijk onthaalde, was tevens slaapvertrek. Het schrijverswerk bezorgt hem eer, maar ook een noodzakelijk voordeel, en ondersteuning van zijn huishouden; en toch gaf hij zijn tijd geheel aan ons weg, en deed een dubbele opoffering, om ons te onthalen: het verlorene zou hij (misschien met nachtwaken!) wel weder inwinnen. Hollandsche geleerden! neemt er een les uit! Te Genève werden wij even gul ontvangen door den braven H., Professor in de Oostersche talen. Hij heeft geen fortuin, maar hij heeft geld noodig, om boeken te doen drukken, die in Genève niemand leest noch koopt. – Daarom heeft hij een kostschool opgerigt, voor acht jaren: twee zure jaren moest hij er nog van doorleven, en zou dan een som gelds gewonnen hebben, om in Parijs te kunnen gaan afschrijven, en daar te laten drukken, wat de wetenschap bevorderen zou. – In de Ambrosiana[46], te Milaan, zaten vijf geestelijken, opzieners en suppoosten, te arbeiden, minder aan het bestuur der boekerij (want die blijft in *statu quo*[47]) dan aan eigene ondernemingen. Daar zaten zij, die eerwaardige, gedienstige mannen, in de ruime gothische zaal, op stoelen van de 16de eeuw, in zwarte tabbaarden, en met den driepuntigen hoed op! Zij hebben kuischheid en het celibaat gezworen, en zullen des te kalmer arbeiden... Ach, mijne heeren! – Op zekeren dag werkten wij in dit muis-stille gezelschap. Een van ons onderzocht een Latijnsch handschrift (een codex, M. H! en zulke boeken zijn eeuwen geleden, door menschen van denzelfden stempel afgeschreven). Hij wenkte zijne vrienden, om nader bij te komen, en wees hun de plaats van Cicero, De Leg. *caelibes esse prohibento*:[48] er stond een randglos[49] naast geschreven, wie weet met hoe diep een zucht: *optima lex!*[50]

Het is mij een waar genoegen, M. H! onopgemerkt twee punten met u vastgesteld te hebben, *taalkennis* en *wetenschap*, en dat gij en ik, zonder dat iemand van ons het vermoedde, reeds lang op het grootste van alle punten staan, *het af-*

46 *Ambrosiana:* beroemde bibliotheek, met veel oude handschriften

47 *statu quo:* de toestand waarin zij is

48 *De Leg... prohibento: De Legibus* (over de wetten): hun moet verboden worden ongehuwd te blijven

49 *randglos:* opmerking op de rand van de bladzijde

50 een uitstekende wet

leggen van vooroordeelen.

Vrij te zijn van vooroordeelen, is zóó groot, en schijnt zoo weinig bereikbaar, dat het bijna verwaand is, van middelen te spreken, om die vrijheid te verkrijgen. Ondertusschen, M. H! groeijen die vooroordeelen nergens tieriger dan te huis: en dat behoef ik niet te betogen; het zou een breedvoerige verhandeling worden, en met de meeste verhandelingen dit gemeen hebben, dat het voor de duizend en eerste maal betoogd zou worden. – Het zal dus voor mij aangenamer, en misschien aan u welgevalliger zijn, M. H! dat ik u verhale, hoe ik, op reis, van vijf vooroordeelen genezen ben. Het zal mij nog eenige oogenblikken kosten; maar uwe aandacht zal daarna ook, voor zoo verre gij toegeluisterd hebt, afgelost worden.

Gelukkig is de herinnering mijner vijfdubbele verbetering vereenigd met die van het aangenaamste gedeelte mijner laatste reis.

Ik meende dat iedere Engelschman, dien men op weg ontmoet, zich onheusch en lomp voordoet, en dat hij echter uit de fatsoenlijke klasse en beschaafd is. Ik was met mijne vrienden te Sesto Calendo aangekomen, het zuidelijkste punt van het Lago Maggiore. Terwijl wij op het balcon van het logement de stoomboot afwachtten, sprak ons een Engelschman aan, en vroeg ons om raad, hoe hij zijn weg naar Genève *het spoedigst* zou kunnen afleggen. Het bleek, dat hij, tot Martigny toe, in het westelijk gedeelte van Walliserland, niet veel sneller vooruit zou komen dan wij, en hij bood zich dus aan, om tot zóó ver in ons gezelschap te deelen.

Omstreeks Baveno, op de helft van den linkeroever van het meer, verlieten wij de boot, en vonden op die hoogte een schuitje gereed, om ons op de Boromeïsche eilanden te brengen. Daar zagen wij die gedeeltelijk vervallen, gedeeltelijk herrijzende, praalgebouwen van het beroemde huis der Boromei[51] wier wapenspreuk *humilitas*[52] is! Den aanblik van dat liefelijke meer, met zijn opgehoogde eilanden, en zijn beide oevers, met bergen bezoomd van middelmatige hoog-

51 *Boromei:* leden van de familie Borromei hebben in de 17e eeuw de groep eilandjes in het Lago Maggiore, waarvan Isola Bella het voornaamste is, herschapen in parken, en op Isola Bella een prachtig paleis gebouwd

52 nederigheid

te, maar van afwisselende vorm en kleur, hier beplant met rijzige cypressen, tusschen wier donker groen het marmer der landhuizen doorschittert; daar met lager geboomte tot op de toppen bewassen, zoodat zij, op dien afstand, met mos bedekt schijnen, of, door den glans van het zonlicht op het frisch gebladerte, en de slagschaduwen hunner hoeken en kanten, de smeltende plooijen van een groen taffenkleed[53] vertoonen; – soms steil en dreigend; terwijl de rijke schakering van alle die tinten op het lichtblaauwe watervlak afgespiegeld wordt. – M. H! de levendigste herinnering mag niet meer beschrijven; zij zou buiten hare grenzen en op het gebied der schilderkunst treden; – maar het genot van dien dag vergeet ik nooit. – De Engelschman hield zich gewoonlijk te Florence op: viermaal had hij van Parijs daarheen, en van daar wederom gereisd, maar nog was het hem niet in de gedachte gekomen, in het voorbijgaan dit beroemde oord te bezoeken! – Bij iederen uitroep van ons had hij de vriendelijkheid chorus te zingen[54], met *beautiful indeed!* en dan kaauwde hij weder op een strootje.[55] – Wij moesten verder, M. H! en legden met postrijtuig den weg van Baveno, over den Simplon, door het geheele Walliserland, tot Martigny, in twee dagen af. Ik zou vier bladzijden noodig hebben, M. H! om u den overtogt van een hoogen Alp op een breeden straatweg te beschrijven. Het is een der stoutste ondernemingen van den mensch, (ik bedoel nu het aanleggen van den weg). Nergens gevaar! en toch wordt gij duizenden voeten hoog gesleept, en ziet in afgronden neder; naast u woelt zich een bergstroom, als verbolgen over de beletselen, die hij ontmoet, loeijend door afgerolde rotsbonken en kluften[56] heen: aan de andere zijde ziet gij door elkander gesmeten steenen, bergen op zich zelve, in het vorig wintergetij door regen en storm en smeltende sneeuw losgewerkt, en van de hoogte neergeslingerd: zoodat gij onwillekeurig aan de hemelbestorming van het reuzengeslacht[57] denkt; –

53 *taffenkleed:* kleed van taf(fijne zijden stof)

54 *chorus te zingen* (als in een klassiek treurspel) een tegenzang aan te heffen

55 *strootje:* sigaartje

56 *kluften:* kloven

57 toespeling op de in Griekse mythen verhaalde strijd van de Titanen (reuzen) tegen Zeus, de opperste der goden; de Titanen delfden het onderspit en werden in de onderwereld geworpen

of gij zijt gedrongen tegen een wand, die dreigend over u heen buigt; of gij gaat een tijd lang in het donker, door een rots heen, zoo dikwijls de weg stuit tegen een berggevaarte, dat de werkman nu met buskruid en moker en houweel doorgebroken heeft. – *Beautiful indeed*, zei de Engelschman, en hij floot een deuntje. – De togt door het Walliserland is minder afwisselend, – men gewent aan alles, zelfs aan den Alpenrug, waar men steeds ter regter zijde tegen opziet. Er werden eenige gesprekken met den Engelschman op stapel gezet, maar zij wilden niet afloopen; zelfs geen toespelingen op zijn nationale letterkunde, geen naam van eenig beroemd Schot, geen gelukkige aanhaling uit eenig Engelsch dichter, – niets wilde vatten: tot dat ik, bij toeval, het gesprek op Engelsche ligchaamsoefeningen en volksvermaken bragt. Nu kwam hij los, en het was moeijelijk aan de beurt te komen, zoo lang hij van *boxing*, *racehorses*, *horseraces*, *cockfighting*, *trapball* en *cricket* sprak. Wij waren leerlingen, M. H! en leerden veel – theorie. Een Engelsche rijknecht kwam ons te gemoet met twee schoone ruinen, wedloopers, naar Florence bestemd, waarheen de Engelsche beweeglust zijn spelen en weddingschappen overbrengt. Onze reisgenoot werd geheel leven: op het gezigt van den stalknecht vergat hij stand en rang (zoo hij er had), en te Martigny moesten wij van hem scheiden.

Mijn tweede les ontving ik kort daarna, M. H! – Ik zou ze u in twee woorden kunnen mededeelen: maar ik wil er wat omheen praten, om niet al te spoedig aan het einde te komen, en opdat gij niet moogt vragen: „heeft hij in Savoije gereisd, en spreekt hij niets van de natuur?" Ik zou er niet van kunnen zwijgen, M. H! al was ik niet, van het begin af, voornemens geweest, nu en dan u te toonen dat ik den mensch niet voor het eenigste belangrijke in de schepping houd: en gij zijt zeker niet zoo zeer met andere gedachten van belang bezig geweest, of gij hebt opgemerkt, dat ik de *beschouwing der natuur* niet als een punt vastgezet, maar door mijn opstel verspreid heb. Sommigen van u, die van vaste punten houden, zullen dit laken, en mijn geschrift kakelbont noemen, denkende met Horatius:

Purpureus, late qui splendeat, unus et alter
Adsuitur pannus.[58]

Anderen van u, toegevend omtrent gedeelten, zullen denken: „wat zit dit stuk misselijk in malkander:

Infelix operis summa, quia ponere totum
Nescit."[59]

M. H! het is mij, dezen avond, onverschillig, al waren er onder u, wier oogen met meer welgevallen op een houtzaagmolen rusten, dan op het Thessalisch Tempe![60] en in allen gevalle haal *ik* ook het mijne uit den Romein, met een kleine verandering:

Spissis indigna theatris
Scripta lubet recitare, et nugis addere pondus.[61]

Er zijn twee wegen, M. H! om van Martigny in de vallei van Chamouny te komen. Zij liggen op weerzijde van een breed gebergte, dat men op halver hoogte langs de helling bestijgen moet. Regts heet die weg *la Tête noire*, links *le col de Balme*. Wij volgden den eersten, gedeeltelijk op muilezels, gedeeltelijk te voet: want het zijn 10 uren van Martigny tot Chamouny; maar de voetganger kan somtijds stilstaan en omzien: want achter, zoowel als voor, wisselt het tooneel af, bij iedere wending van het pad, dat hier en daar uit de rots uitgehouwen, en slechts 6 voet breed is, en waarop of een gebrekkige of geen borstwering u belet twee of drie duizend voeten diep te vallen. Onder hoort gij den stroom bruisen, en ver tegen u over[62], aan de andere zijde der valeijen, staat berg achter berg, zacht glooijend, of afgebroken steil, met sneeuw op hun hoogste toppen bedekt, of met

58 De ene purperen lap na de andere wordt er op genaaid, om weids te schitteren (*Ars Poëtica*)

59 Ongelukkig is het totaal van het werk, omdat hij er geen geheel van weet te maken (*Ars Poetica*)

60 *het Thessalische Tempe:* het dal van de Peneios in Thessalië, door veel schrijvers uit de oudheid geroemd om zijn schoonheid; later symbool van een liefelijk landschap in de literatuur

61 Ik schep er behagen in werk voor te dragen dat volle theaters onwaardig is, en gewicht te geven aan onbeduidende zaken (bij Horatius, *Epistulae*, staat: ik zou er mij voor schamen)

62 *tegen u over:* tegenover u

zwarte spitsen uit een lager sneeuwveld oprijzende, dat smelt, en in schuimende stroomen, wit als melk, langs allerlei rigtingen de helling doorgroeft, en gelijdelijk neêrgolft, of geen grond meer vindende, een waterval wordt, die honderden voeten nedervalt, en dáár weder tegengehouden, verder woelt, tot dat hij zich bij een tweeden rand overstort, en soms weder een derde en meermalen, en eindelijk in de laagte van het dal zich met den hoofdstroom vereenigt, onder een mengeling van dof dommelend gebons en scheller geruisch. Overal is leven en kracht: want de zwaarste dennen rijzen op uit spleten van den rotswand, of hemelhoog ontdekt gij een weide, met herdershutten en rundvee, dat gij met moeite onderscheidt, en dat rustig graast aan den hellenden rand eener afgrijslijke diepte. – Hier was geen vooroordeel af te leggen, zoo het niet was de vrees voor duizeligheid; maar ik bedoel die niet; ook hebt gij daar geen tijd noch lust om aan u zelven te denken. Naar de vallei van Chamouny afdalende, overviel ons de avond, met vollen maneschijn; doch er was geen gevaar, omdat de weg nu langs een zachtere helling van den berg nederwaarts ging; maar moeijelijk, M. H! door veel gestrompel van mensch en dier over struwelen[63] en steenen en rollend gruis. – Maar wie beschrijft den indruk van de intrede in het wonderbare dal, bij maanlicht, wanneer het oog onmetelijke maar drijvende vormen ontdekt, en in die natuur niet te huis is, om de ontzaggelijke hoogten, op wier sneeuw en ijsvelden de maan zulk een onzeker licht verspreidt, dat gij duidelijk onderscheiden wilt, wat u zoo treft en verplet, maar niet kunt, en waarlijk eene soort van betoovering ondervindt. – Wij waren in het dal, dat eerst in het midden der vorige eeuw (let wel! M. H! eerst in het midden der 18de eeuw) in het midden van Europa, ontdekt is. Doch het bevreemde u niet: *caelum ipsum petimus stultitia*[64], anders zou het nog onbekend wezen: want het diepste der vallei ligt zóó hoog, dat het er nooit regt zomer is, en geen veldvruchten er tot vollen wasdom gedijen. En evenwel is thans een bezoek te Chamouny, het vlek midden in de vallei, een plaisiertogtje. Twee herbergen hebben voor de menigte Engelschen, die

63 *struwelen:* struiken

64 In onze dwaasheid trachten we zelfs de hemel te bereiken (Horatius, *Oden*)

dezen hoek opzoeken, al hunne comforts: het gezelschap is er af en aan dobberend, maar altijd beschaafd en fatsoenlijk: – en kan men in zulk gezelschap verschijnen, met een baard van twee dagen, door ligchaamsbeweging en smeltende warmte bovenmatig het kinvel uitgedrongen? – Wie zelf zich helpen kon, sloeg aan het maaijen. Wie dit handwerk beneden zich rekende, riep om hulp van anderen. Dit was het lot van één uit het gezelschap. Er kwam een *barbier*... M. H! zoo het u ooit weêr gebeurt, dat woord, uit vooroordeel, met minachting uit te spreken, en daardoor te toonen, dat gij een wankelend geloof hebt aan het verband van kunsten en wetenschappen, gaat dan boete doen bij de faculteit der Geneeskunde! want het was de Wel. Ed. Zeer. Gel. Heer N., te Göttingen gepromoveerd, en thans Med. Doct.[65] in de vallei van Chamouny.

Mijn derde les ontving ik nog hooger in de lucht. Want op den volgenden dag deden wij eenen der twee togten, die men in de vallei onderneemt. Vóór de herbergen wemelt het van af- en aankomende reizigers, langs den weg, dien wij gekomen waren, of van de westzijde, van Genève, over Salanche: zij komen op paarden en muilezels, of canapés op vier wielen, met één paard bespannen, of in draagbaren. Uit de herbergdeuren stroomen de gasten, die een bergwandeling voorhebben op het luchtigste gekleed, den Alpenstok zwaaijende of uit ongeduld in den grond prikkende, den knapzak aan den gordel: en het gejoel vermeerdert door de gidsen, waarvan er een veertigtal in de vallei woont en door de regering aan reglementen en tarieven onderworpen is, en die voor zadeldieren en draagbare verversching zorgen, en voor mantels, die den verhitten klimmer boven in den fijneren dampkring zullen dekken. Wij bestegen vroeg, na het ontbijt, den *Mont Breven*. Het is de hoogste berg in de keten, die den noordkant van het dal insluit. – Indien ik u al weder sprak van duizenden voeten, van uren klimmens, en van stronken en bonken, en paden, glibberig door het afsijpelende water uit bergaders of groeven van vorige sneeuw- en steenvallen, – gij zoudt zeggen: „dat wordt eentonig;" en toch, M. H! heeft de wezenlijkheid aldaar weinig, dat overeenkomt met hetgeen men reeds gezien heeft; maar de

65 *Med. Doct:* medicinarum doctor: (doctor in de medicijnen)

groote vermoeijenis der beklimming langs een steil en naauw pad, dat somtijds afgebrokkeld is en bijna verdwijnt, zou alle genot verbitteren, indien men niet of om adem te scheppen en de kniepezen te laten rusten, of om te zien wat rondom ligt, stil stond, en opmerkte, hoe men al klimmende het breede dal ruimer in zijn lengte overziet, en de tegenoverstaande spitse rotsen, die, van beneden uit het dal gezien, de wolken doorboren en het gezigt op de kroon van het gebergte belemmeren: hoe zij allengs met den klimmer op gelijke hoogte komen, en nu de *Mont Blanc*, als een reus onder de grooten, meer en meer rijst, en zijn drie ontzaggelijke kruinen vertoont, die achter elkander wegwijken, waar sneeuw en ijs nooit smelten, en geen verandering is, dan die der donkere striemen, door vallende klompen en sneeuwvallen geploegd. Gij meent dit alles in uw bereik te hebben, en toch zijt gij er uren van verwijderd. Want het oog is aan het afmeten van zulke gevaarten niet gewend, en het bespeurt geen gewone voorwerpen, omdat zij te verre weg zijn: daarom verdwijnt het vermogen om de afstanden te berekenen; want gij ziet een zwarte plek door de glinsterende sneeuw steken, en meent een kuil te zien, waarover gij heenstappen zoudt, maar uw gids verzekert u, dat het een dal is, waar gij duizend schreden kunt wandelen. Al weder klimmende, wordt het wonder der glaciers[66] u duidelijk. Gij overziet de glooijende tusschendalen, waarin de nedergezakte sneeuw half gesmolten en door vorst weder tot ijs zamengepakt wordt, en zich meer en meer ophoopende, door eigen zwaarte splijt, en zeegroene diepten vertoont, en gelijdelijk of met geweld en donderend zich een slingerweg baant, en tot in het benedenste Chamounydal nederzinkt, in vormen van logge blokken en pyramiden, niet zelden het karig plantsoen van den dalbewoner voor altijd bedelvende. Onder het genot van zulk een gezigt bereikten wij een kleine vlakte, waar een hut staat: zij heet de *Chalet de Plamprai*. Het is een rustplaats voor hem die verzadigd is van klimmen, en voor hem, die nog een menigte toises[67] hooger den top wil bestijgen, langs een weg, waar men soms als op een ladder staat, of twintig voeten hoog een regt-

66 *glaciers:* gletschers
67 *toises:* vademen (1 vadem : 1.95 m.)

standigen wand beklauteren moet, met hand en voet zich vastklemmend aan scherpe punten en kloven, of een sneeuwveld tot aan de knien doorwaadt, en eindelijk voor zijn tobben beloond wordt met een onbelemmerd overzigt van het dal, tot aan zijn beide uiteinden, van het geheele Savoysche gebergte, en van den ganschen bajert eener omwenteling van denaardbol, waarin tijd en natuur het afzigtelijke verzacht, het wonderlijke en het majestueusche veredeld hebben. — Wanneer gij, in Noord-Holland, M. H! een frissche boerenmeid onder een koe ziet zitten, en zij vergunt u een teug melk uit haren nap te drinken, dan denkt gij „neen, dit genot levert Holland alléén op." – Een vooroordeel, M. H! – gaat naar de Chalet van Plamprai, en gij zult u bekeeren; op die rotsen, in dien hoogen dampkring, groeijen geurige kruiden, die het rundvee afweidt, en een melk geeft, – M. H! het is geen honger en dorst en uitputting van krachten, zoo als zij den koning van Perzië op roggebrood onthaalden, en die nu misschien zoo smakelijk maken, wat zeer gewoon is. Indien ik de stoute wendingen van sommigen dorst na te volgen, die bekende dingen met onbekende vergelijken, om zich regt begrijpelijk uit te drukken, dan zou ik zeggen: „zulken nectar dronken de Goden."

Mijn vierde les, M. H! ontving ik in het hooge Bernoberland. Ik zal u geen natuur meer beschrijven. Gij hebt er wél van! – Maar het bergvolk! zoo afgescheiden van de wereld en hare woelingen en hartstogten en onreinheden! – Het herdersleven, M. H! o! kon ik u het onschuldig herderinnetje schilderen, huppelende in het Haslithal, en die zuiverheid harer ziel, en haar lief gekoos met den herder, dien zij innig en teeder bemint: en die stille huiselijke bezigheden, onder het ouderlijke dak, waar geen drift binnensluipt, geen onzuivere wensch gekoesterd wordt. Hoe dikwijls hebt gij dit tafereel niet ontrold gezien door schrijvers en zangers, in wegslepende verzen of zoete herderskouten! – ik houd evenwel nog meer van waarheid, M. H! en denk geen lofrede te maken op ... vuiligheden. Want in die buurt worden vele jonge dochters opgekweekt door hunne verbasterde ouders tot bijzitten van een liederlijk overzeesch menschenras, dat met zijn rijkdom de deugd en de eenvoudige zeden verjaagd heeft.

Mijn laatste les, M. H! (want ik eindig) is, geloof ik, de

gewigtigste en de nuttigste van allen. Ik heb hoog gezien, en ik heb laag gezien: ik heb genoten, en ik ben in verrukking geweest: ik heb geprezen en ik heb benijd; en ik was gereed mijn zegel te zetten op de spreuk: *waar men het wel heeft, daar heeft men een vaderland.* Maar ik ben teruggekomen, M. H! van mijne reis, en van een koud en onhartelijk wereldburgerschap: en liever dan ooit is mij het minder schoone vaderland, met al zijn gebreken, en worstelingen, en rampen.

JACOB GEEL

*

GESPREK OP DEN DRACHENFELS

*

'The question of the difference between the romantic school and the classic has been merely that of forms. What, in the name of common sense, signify disputes about the unities and such stuff, – the ceremonies of the Muses? The *Medea* would have been equally greek, if all the unities had been disregarded; the *Faust* equally romantic, if all the unities had been preserved. It is among the poems of Homer and Pindar, of Aeschylus and Hesiod, that you must look for the spirit of antiquity; but these gentlemen look to the rules of Aristotle: it is as if a sculptor, instead of studying the statue of Apollo, should study the yard measure that takes its proportions.' BULWER[1]

'Maar die andere Heeren, omdat zij van de oudheid niet veel meer kenden, dan den duimstok van Aristoteles, zeiden: het is misselijk, en er is volstrekt geen maat noodig.' ANONYMUS

1 *Bulwer:* Edward Bulwer-Lytton, Engels schrijver en politicus; het motto is een citaat uit zijn boek *England and the English* (1833), en verwijt de aanhangers van de klassieke richting in de kunst ongevoelig te zijn voor de kunst van de Oudheid en alleen bij alles na te gaan in hoeverre de regels van Aristoteles in acht genomen zijn. Hier tegenover verwijt *Anonymus* (=Geel) hun tegenstanders dat zij van geen regels en beperkingen in de kunst willen weten

AAN DEN HEER J. BAKE[2]

Waarde Vriend!

Sedert ik het gesprek gehouden heb, dat ik in dit kleine geschrift mededeel, is hetzelfde onderwerp meermalen tusschen U en mij behandeld: somtijds in grooten ernst, en dan vorderden wij niets. Wanneer ik met den Drachenfels aankwam, dan werdt gij vrolijk, omdat ik uit het land der romance[3] zoo weinig wijsheid meêgebragt had. Maar wanneer wij in eene neologische bui[4] waren, dan was het voor velen niet om aan te hooren. Ik herinner mij zelfs, hoe gij eens beweerde, dat de strijd tusschen de Heeren van het klassieke en die van het romantische eene logomachie[5], eene sciamachie[6], of zoo iets was; en al beriep ik mij telkens op mijn Drachenfels, gij hieldt staande, dat ik beter gedaan had met te huis te blijven, en te schrijven zoo goed als ik kon, en door anderen, die van categorien en formulieren[7] houden, te laten beslissen, of mijn geschrijf klassiek of romantisch was: „want (dit volgde er in één adem op; anders maakt gij u zelden zóó van het gesprek meester) er is maar ééne schrijfwijze, die leesbaar is: eene goede; er is maar één verstand, waar men mede vordert: het gezonde, er is maar een smaak, die stand houdt: de zuivere." Verder kon ik u niet brengen; maar wanneer ik U vroeg, of met dat gezonde verstand en dien zuiveren smaak en die goede schrijfwijze alles gewonnen was, en waarvandaan het tintelende en schitterende, het pokende, kokende, bruischende en barstende, het gillende, lillende, rogchelende, rottende en muffende[8] zou moeten komen!... – Uit Parijs[9], was uw antwoord, met een bezending patés de foie-gras. – Met dit onvriendelijk antwoord liet gij mij zitten: want gij wist dat ik van die

2 *J. Bake:* John Bake, hoogleraar in de klassieke letteren te Leiden

3 *het land der romance:* Duitsland; een romance is een gedicht in strofen, dat in een gevoelige toon, wat naïef-middeleeuws aandoend, een ontroerende gebeurtenis vertelt; zie p. 244 evv.

4 *eene neologische bui:* een stemming van alleen maar nieuwigheden te willen

5 *logomachie:* woordentwist

6 *sciamachie:* schimmengevecht

7 *formulieren:* officiële omschrijvingen

8 *tintelende en... muffende:* typering van de stijl van de toenmalige jonge romantische schrijvers

9 *Uit Parijs:* d.w.z. de jonge romantici staan onder invloed van de jongste Franse romantiek

laatste dingen niet houd.

Ik had evenwel een klein zwak voor mijn Drachenfels. Dat ontging U niet, zelfs mijn geheime lust niet om het gesprek uit te geven. Ik mag het lijden (hebt gij mij eens gezegd): indien uwe vingers zoo tintelen, schrijf het gesprek dan op, maar maak er geen franje bij: dan zullen wij zien, of uwe lezers, zoo gij er vindt, het ding beter begrijpen zullen, dan gij; maar gij moet geen prijzende recensiën oploopen, en vooral het niet zelf recenseren. – Het laatste beloof ik (was mijn antwoord); voor de franje sta ik niet in: een agrement[10], romantisch of klassiek, moet er bij wezen: het zal anders zoo druilig en lamzalig worden. – Dat laatste woord ken ik niet; doch zoo gij het aan den man kunt brengen, het schildert nog al[11]. – Ik bedoel die lamzaligheid, die, met een slaapmuts op het hoofd, zit te schrijven, zoo regt huisselijk en gekoesterd. – Toch niet in tegenstelling, hoop ik, van eene schrijfwijze tusschen vier wielen, of te paard, als een kozak! en gij vergeet, dat Bilderdijk meestentijds schreef, met eene slaapmuts op het hoofd? – Mis: het was een turksche wrongel[12]: zie maar zijne laatste buste; maar gij begrijpt toch, dat ik eene leenspreuk[13] gebruik, en dat ik uitzonderingen zou weten te maken, indien ik van de eene of andere literatuur beweerde, dat zij eene nachtmuts ophad. – Op dien koop[14] zoudt gij het zelfs van de hollandsche kunnen beweren: wie zou U achterhalen? ieder schrijver zou zich voor eene uitzondering houden: berg die muts maar weêr in uw bedtafeltje.

Zoo ging ons gesprek voort, van den hak op den tak: dan was het over goede dingen, die in een hoek liggen en over de anticritiek[15] van den Heer Nassau[16], dan weder over volksgebreken en Bulwers *England:* eindelijk ging het door dik en dun, mijn pantoffels, die gesleten waren, vorst Leopold[17],

10 *agrement:* versierende inkleding
11 *schildert nog al:* is een aardig, schilderend woord
12 *wrongel:* tulband (Bilderdijk droeg binnenshuis vaak een soort van tulband, i.v.m. zijn hoofdpijnen. Met deze passage heeft Geel de huisbakken aard van de Nederlandse literatuur van zijn tijd op het oog.
13 *leenspreuk:* beeld
14 *Op dien koop:* op die manier
15 *anticritiek:* kritiek van een auteur op een op zijn werk uitgebrachte kritiek
16 *Nassau:* wrs. de classicus H. J. Nassau
17 *Leopold:* Leopold I, koning der Belgen

de prijs der steenkolen: want ik stookte niet hard genoeg naar uw' zin; maar op het romantische kon ik U niet terugbrengen.

Ik wil dus maar zeggen, dat gij mijn gedrukten Drachenfels min of meer verwacht hebt, maar dezen brief niet. Ik heb eerst den ganschen berg aan U op willen dragen; maar gij houdt niet van gevaarten en zwaarmoedigheden: ook gaat de eeuw der sierlijke opdragten langzamerhand voorbij, zonder schade, hoop ik, voor geleerdheid, goeden smaak en opregtheid. Thans is men, met een geweldigen val, in eens op Brieven[18] neêrgekomen. Ik denk, dat het gewoonte zal worden: er is iets burgerlijks en antieks in: het is alsof een boek niet meer in eene praalkoets, maar op een' kruiwagen de wereld ingezeuld wordt. Oudtijds, vóór dat men drukte, schreef men dikwijls een boek, dat voor éénen vriend bestemd was: dan deed men er een' brief bij, en het een en ander ging in een pak en op reis, en geen haan kraaide er na: dat wil zeggen, dat het boek, als het goed was, somtijds afgeschreven werd: want men schreef weinig te gelijk, in klein formaat en zonder prenten: trouwens men kon daarmede volstaan, er was geen eer in folio[19] en met schilderwerk te behalen; de brief werd zelden afgeschreven, en dan nog bij vergissing geloof ik. Tegenwoordig zou men gevoegelijk het boek kunnen drukken, en den brief op de post doen. Maar let wel, (en dit zal u zeker niet ontgaan) een brief, zoo als men ze thans voor een boek plaatst, en zoo als de mijne is, dien ik nu schrijf, moet als voorberigt dienen. Ik zie geenszins, waarom dit niet kan, indien de briefschrijver het decorum in acht neemt, met een deftigen stijl, en geen postscriptums maakt met de groetenis aan Cajus[20], en niets schrijft, dat de lezer van het boek niet weten mag. Wat hij weten mag, is, dat ik U hoogschat, met opregte vriendschap. Vaarwel! J. G.

„Weldra zal er één minder zijn in de rei der kunsten. Het paneel en de verwen worden overtollig. Het heerlijke talent, dat voorwerpen afmaalt[21], om gedachten op te wek-

18 *Brieven:* bij wijze van opdracht namelijk
19 *in folio:* in boeken van folioformaat (folianten)
20 toespeling op een uit de Oudheid bewaard gebleven muurschrijfsel: 'Gaius is een ezel'?
21 *afmaalt:* schildert

ken, zal te niet gaan; maar de taal, die gedachten moest uitdrukken, zal tot een zielloos werktuig vernederd worden: zij zal de voorwerpen haarfijn afteekenen, en er niets bij doen denken. Het gaat alles 't onderste boven[22]. Wacht maar, tot dat wij nog hooger komen." –

Dit was, aandachtige Lezers, een uitval van Diocles tegen de verhalende en beschrijvende poëzij en proza van onze dagen. Ik had hem en zijnen vriend Charinus[23] te Bonn leeren kennen: beide mannen van fijnen smaak en scherp oordeel, en van zoo veel geleerdheid als ieder hunner in zijne studie met vrucht kon gebruiken; maar verschillend in karakter en aandoeningen. Diocles was gevormd door eene strenge studie der oudheid, en zij was hem een' maatstaf geworden in zijne beoordeeling der hedendaagsche letteren, die niet zelden ongunstig uitviel. In het vellen van zijn oordeel belemmerde hem noch aanzien des persoons, noch keuze eener geschikte gelegenheid, noch inachtneming der formen van den beschaafden omgang. De uitdrukking zijner gedachten was opregt, maar somtijds hekelend en met bespotting der meening, die hij bestreed; al te dikwijls had zij iets onbehagelijks, iets gemelijks en hards, en wat zijne landgenooten steil noemen. Wie hem bestrijden wilde, moest zich even steil tegen hem overzetten[24]: en wie meende het met hem ééns te kunnen worden, moest zoeken, of niet achterom die dreigende hoogte eene helling was: want eene volkomen toestemming geviel[25] hem ook niet: misschien, omdat zij somtijds een gebrek aan eigene gedachten verraadt. Charinus was inschikkelijker, rekkelijker, buigzamer. Bij verschil van meening, was het in het eerst, als of de zijne zóó verre niet afweek van de uwe; maar onder het spreken bleek het langzamerhand, of hij iets afdong, iets terugnam: en hij bragt u tot zich over, en men ondervond een genoegen, wanneer men met eenen man van zoo veel scherpzinnigheid kon instemmen, of men bleef oneenig, en zijne beleefde scherts en goede luim wezen een onzijdig terrein aan, waar

22 vgl. blz. 245 ev.

23 *Charinus* en *Diocles:* achter deze namen gaan twee hoogleraren in de klassieke filologie uit Bonn schuil, A. F. Nacke en K.F. Heinrich, met wie Geel vriendschappelijke betrekkingen onderhield

24 *tegen hem overzetten:* tegenover hem stellen

25 *geviel:* beviel

de strijdenden elkander de hand konden toereiken.

„Dat willen zij alles beschrijven: met hunne taal willen zij ons de kleuren doen zien, de geuren doen rieken, en den wind doen voelen," zeide Diocles, terwijl ik, als derde in hun gezelschap, op een schoonen achtermiddag den Drachenfels besteeg, en hij halverweg een oogenblik stilstond en zich omkeerde en rondzag, en te gelijk adem haalde: want het weder was warm, en het klimmen een zure arbeid na het middagmaal te Godesberg, waar wij, onder een' teug goeden Rudesheimer, het gesprek reeds aangevangen hadden, dat hem aanleiding gaf tot dien onverwachten uitroep. Zijn halt was op geen gelukkig punt gekozen: want hij stond stil, waar het pad eene wending landwaarts in nam, naar het Siebengebirge gekeerd. Het waren bergen en dalen en wijnheuvels in grooten rijkdom, maar in eene golvende eentoonigheid, waarop men uit de hoogte nederzag: en slechts een klein gedeelte van den Rijn vertoonde zich tusschen twee heuvelen door. – Waarom zouden zij niet, waagde ik, hem te antwoorden: glinsterende sneeuw en eeuwig ijs zijn hier niet, om te beschrijven, en geen rotspunten, die door de wolken boren. De taal vindt hier niets om na te bootsen. Ik hoor geen lammergier noch donderenden sneeuwval, noch het harmonisch getinkel van de bellen der kudden, in de laagten der valeijen, in diepten, waarin het oog zich duizelig verliest. Mij dunkt, ik zie wel kans, om dit tooneel te beschrijven: hoor maar: ginds... – Onmogelijk, viel Diocles mij in de rede! geknoei, gefutsel: gij zult gemakkelijker van hier den Rijn overspringen. – Ik had liever, zeide Charinus, dat onze vriend nú noch het ééne, noch het andere beproefde: ik ben reeds te vreden met zijne beschrijving van hetgeen hij hier niet ziet. Laat ons niet langer stilstaan: de bergwind zal onze verhitting al te spoedig afkoelen. – Nog één oogenblik, antwoordde ik hem, en ik vroeg aan Diocles: beschrijf mij eens, waarom gij het onmogelijk rekent. – Gemelijk keerde hij zich om, en begon ons vooruit te gaan, den berg verder op. Zoo klommen wij een tijdlang, in stilte: want onder het bestijgen van eenen berg is het gesprek zelden levendig. Doch weldra moesten wij van het pad ter zijde afwijken, om plaats te maken voor een langen ranken Engelschman, die, op een' ezel gezeten en door den drijver gevolgd, den Drachenfels afdaalde. Diocles stond

stil, met gekruiste armen, en keek den ruiter achterna, wiens groote vrouwen-stroohoed, met gekleurde linten en breeden nederhangenden rand, hem, onder de hortende bewegingen van het beest, dan voor de oogen, en dan weder in den nek schoof; zijne beenen waren te lang, en terwijl hij zich in allerlei bogten moest wringen, om kwetsuren aan voeten of knien, tegen den grond en tegen scherpe rotsbrokken te mijden, vloog hij of op den knop van het zadeltje, of hij moest zich op den hals van het voorover hellend dier stutten, om niet over den kop te buitelen. Diocles bleef den afdalenden in dezelfde houding onbeweeglijk naoogen, tot dat deze, bij een' schuinschen keer van het pad, verdween. – Dat is een moeijelijk gemak, zeide ik: – en waarvan men eene naauwkeurige beschrijving in poëzij of in proza zou kunnen maken, antwoordde Charinus. Zulk een intermezzo zou het verhaal van eene bergwandeling aangenaam afwisselen: het zou bij den verhaler in veel beter handen zijn, dan bij den schilder, omdat er zulk eene opeenvolging en verscheidenheid van standen en houdingen in is. – Ja wel, zeide Diocles, en dan moest niet vergeten worden, hoe breed of hoe naauw het pad was, en van welke soort en hoe groot de steenklompen waren, die in den weg lagen: en de boomwortels, in honderd kruisende takken langs den grond uitgeschoten, waar zand en aarde tusschen uitgestoven zijn, zoodat zij kuilen vormen, en doen aanstooten en struikelen: en dan moest de drijver geteekend worden, die van tijd tot tijd bevreesd was, dat zijn ezel strompelen zou, en hem bij den staart greep en terugtrok, of daarmede stuurde, als met het roer van een schip: en dan nog de lange ooren, en eenige gedachten, die het arme beest kan gehad hebben over zijn zonderling werk: en dan de gesprekken van den ruiter met den drijver: en zoo voort, van den top af tot beneden toe, of van beneden naar boven, zoo gij wilt: dan zijn de bewegingen omgekeerd. Willen wij niet maken, dat wij boven komen? – Gaarne, antwoordde ik; maar veroordeelt gij dan in ernst eene juiste, fijne en uitgewerkte beschrijving, die den leeslust zoo prikkelt, vooral wanneer zij in de romantische manier is, zoo als men ze wel eens hoort noemen? – Ik weet niet, wat romantisch is, antwoordde hij; maar het zou wijzer geweest zijn, indien wij deze wandeling vóór het middagmaal gedaan hadden. – Hierop zweeg hij, en veegde

zich het klamme voorhoofd af: want hij was reeds bejaard, en de togt scheen hem te vermoeijen. – Als ik hem maar aan het zitten krijg, dacht ik. – Charinus hielp mij: want niettegenstaande dat deze bevreesd was, eene kou te vatten, nam hij toch gaarne iedere gelegenheid, ieder voorwendsel te baat, om eens uit te blazen. Het was: „zie eens, hoe de Leuwenburg begint te rijzen," of „kijk nú eens even achterom, hoe het uitzigt onder het stijgen verandert," of: „dáár weet ik een aardig geval van," en dan hield hij mij staande, en verhaalde het, vrolijk en onderhoudend: en als het verhaal geëindigd was, dan had hij nieuwe kracht om te klimmen.

Digt bij de plaats, waar wij stonden, lag een groote steen, en daarnevens groeide heestergewas. – Zoo dikwijls ik hier kom, zeide Charinus, wekt deze steen eene zonderlinge gedachte in mij op. – Wat dan? vroeg ik hem. – Ik vermoed, antwoordde hij, dat het een overblijfsel is van het altaar, dat oudtijds op dezen berg moet gestaan hebben, bij het hol van den draak. – Ik ging er naderbij, en bezag den steen; maar het was een ruwe klomp, en ik vroeg aan Charinus, of hij de oudheidkundigen van Bonn er reeds bij gehaald had, om de sporen van eenig beitelwerk of opschrift te ontdekken. – Neen, antwoordde hij: voor mij, hoe onzekerder, hoe liever, wanneer het fantasie en gevoel geldt: en bovendien, zij zouden den steen naar het Museum halen: en wanneer hij dáár ligt, dan wekt hij die gedachten niet meer in mij op: dan is die zoete mijmering voorbij, dan voert hij mijne verbeelding niet meer naar die oude tijden terug. – Gelukkig, zeide ik, dat niet alle oudheidkenners er aldus over denken: anders bestonden er geene verzamelingen, uit alle oorden te zamen gebragt; en waar zou de studie blijven? – Niet te huis, antwoordde hij; maar zij zou naar Italie, naar Griekenland, naar Egypte reizen, en de overblijfsels op hunne plaatsen bestuderen: dan zou er misschien geest en poëzij in die studie komen. – Geest en fikschheid, zeide ik: die doen nergens kwaad; maar poëzij! ik heb zelden beter scherts van u gehoord. Ik verbeeld mij poëzij in mijne bibliographie! Ik bid u, antwoordde hij: geen bibliographie op dezen berg! – Ik maakte mij gereed, om te zeggen, dat, op zijn minste, een oud perkament met letters er op, even goed was als een onbeschreven oude steen. Maar hij had mijne

nieuwsgierigheid opgewekt, en ik zeide: laat mij, bid ik u, met mijne manuscripten en oude uitgaven te huis mogen blijven, en reis gij met uwe poëtische archaeologie, zoo verre gij wilt, over Gods aardbodem, en sla uwe tent op onder de jakhalzen van Palmyra[26]; maar vertel mij eerst de geschiedenis van dat altaar. – Het is eene oude legende, antwoordde hij: en gij weet, dat die overleveringen, om den nevel waarin zij liggen, dichterlijk zijn: daarom hebben zij iets aantrekkelijks voor mij. Ik zal ze u verhalen. In overoude tijden was in dezen berg een hol, en er lag een afgrijsselijke draak in. – Was hij van de gevleugelde species[27]? vroeg Diocles. – De bewoners van deze streek vereerden het ondier als eene Godheid, en slagtten hem menschenoffers op een altaar, bij het hol. – Het is om te sidderen, zeide Diocles. – Neen, maar val mij niet telkens in de rede, verzocht hem Charinus. Men offerde meest krijgsgevangenen: en dit trof eens eene maagd, die Christin was. Het Christendom was in deze oorden nog niet ingevoerd. Twee voornámen uit de buurt betwisteden elkander haar bezit. Toen werden de ouden des volks beducht voor tweespalt, en besloten, dat het meisje aan den draak ten offer gebragt zou worden. – Diocles mompelde alweder: „twee honden vechten om een been, en een derde loopt er meê heen." – Charinus hoorde het niet, maar ging voort: nu werd de maagd, in wit gewaad, met een bloemenkrans in de haren, naar het hol gevoerd, en aan een' boom gebonden, die er nevens stond. Het volk was in groote menigte van alle kanten zamengekomen, en wachtte in de verte, en met medelijden, wat gebeuren zou. Het meisje stond bedaard en gelaten, de oogen naar omhoog geslagen.– Blaauwe of bruine? vroeg Diocles. – Dat doet niets tot het verhaal, antwoordde Charinus. De zon rees op, en wierp hare eerste stralen in het drakenhol. – Dan is het geval in Junij gebeurd, viel Diocles hem alweer in de rede. – Hoe dan? – Wel, de berg ligt hier op het N.O. – Nu goed, zeide Charinus; maar wij hebben nu poëzij, en geen astronomisch onderzoek: en ik sta er ook niet voor in, dat die steen altijd dáár gelegen heeft. In eens daagde het gruwelijke gedrocht op: en bij de aanschouwers, in de verte, werd de adem be-

26 *Palmyra:* stad in Syrië, met berangrijke overblijfsels uit de Romeinse keizertijd

27 *species:* soort

kneld, en bestorven de aangezigten van bange verwachting. Maar het meisje haalde een klein kruis uit den boezem van haar kleed, en hield het den draak voor, die afdeinsde, en, onder vreesselijk schuifelen en huilen, van de rots afstortte en beneden in het dal verdween. Sedert dien tijd zijn de heidensche inwoners bekeerd.[28]

Ik beken gaarne, dat deze overlevering mij beviel. Zoo als Charinus ze voordroeg, wekte zij gedachten in mij op, die nog voortwerkten, toen hij opgehouden had. Het hinderde mij daarom, dat Diocles telkens zoo storend tusschen beide kwam. Het was mij onbegrijpelijk in eenen man, die de Grieksche en Romeinsche dichters met zóó veel verstand en oordeel las en aanprees, en die dit niet doen kon, zoo zijn gevoel die dichters niet in hunne zangen begeleidde. Hoe veel hebben zij niet bezongen, dacht ik, waarin geen waarheid was, noch zijn konde, en dat geen anderen steun had, dan een oud volksgeloof of wanbegrip, door den zanger in zijne dichterlijke vervoering aangenomen! En welk onderscheid was er dan tusschen een' Griek, die Cadmus en den draak[29], of Andromeda en het zeemonster met Perseus[30] bezong, en eenen dichter van onze dagen, die de sprookjes der middeleeuwen in rijm brengt? Ik ging[31] er Diocles iets over zeggen, toen hij zelf de stilte afbrak. – Weet gij wel, vroeg hij, dat in overoude dagen meestal orakels bestonden, waar een hol en een draak waren? Misschien heeft hier ook

28 Dit is dan een christelijke versie van de drakesage; volgens andere versies doodde de Germaanse held Siegfried de draak in zijn hol

29 Volgens een Griekse mythe was Kadmos de stichter van de stad Thebe. Hij moest eerst de draak bevechten die de streek onveilig maakte. Toen al zijn strijders hierdoor gedood waren, versloeg hij de draak, zaaide – op raad van de godin Athene – de tanden van het beest uit. Hieruit groeiden gewapende mannen, die elkaar bestreden, tot er vijf overbleven. Dit werden de stamvaders van de latere voornaamste Thebaanse geslachten.

30 Andromeda's moeder, koningin van Kefeus, had beweerd mooier te zijn dan de (50!) dochters van de zeegod Nereus. Om deze hoogmoed te bestraffen, zond de zeegod Poseidon een monster om het land te teisteren; dit eiste dat hem Andromeda zou worden geofferd. Zij werd daartoe aan een rots geketend, maar werd gered door Perseus; deze doodde het monster en kreeg Andromeda tot vrouw.

31 *ging:* wilde

eene Sibyl[32] of Pythia[33] gehuisvest. – In dat geval, antwoordde ik hem, moet er, zoo het hol niet meer te vinden is, nog eenige profetische kracht in den steen overgebleven zijn. Beproef het eens, en ga er op zitten: te Delphi werkte het voorspellend vermogen óók van onderen op. – Daar zit ik, zeide Diocles (en hij zat): het begint al te werken. Ik voorspel u, dat wij zoo doende niet boven zullen komen. – Het is wel mogelijk antwoordde ik, dat dit een juiste blik in de toekomst is; maar gij handelt tegen den regel: gij moogt niet voorspellen, vóór dat gij ondervraagd wordt. – Nu, ondervraag mij dan, zeide hij. – Wat is romantische poëzij, vroeg ik hem. – Neen, zeide hij terstond, dat is óók mis: geen orakel heeft ooit definitien gegeven, en bovendien behoort uwe vraag tot het verledene en tegenwoordige, en, zoo min mogelijk, tot het toekomende. – Ik begon het reeds op te geven, toen Charinus mij te hulp kwam, en zeide: het is evenwel zoo verkeerd niet, dat onze vriend u deze vraag doet: iedereen heeft zijne eigene gedachten over dat onderwerp, maar het blijft nogtans duister: het zou jammer zijn, dat wij uw orakel niet beproefden: en waarlijk, die vraag staat wel met de toekomst in verband: want indien wij eene goede omschrijving van het romantische door u ontvangen, dan weten wij, waar het op uit zal loopen, en waarheen het ons brengen zal. – Goed, zeide Diocles, maar ik gevoel, dat deze steen mij geen warme denkbeelden geeft, en dat ik niet veel meer zal kunnen antwoorden, dan ja of neen. – Dat is genoeg, zeide Charinus tot mij: het is regt in den ouden korten orakelstijl: lever gij maar definitien: wanneer Diocles ja zegt, dan zijn wij er. –

Dit viel tegen mijne verwachting uit: want ik had wel het een en ander over die twistvraag gelezen, en de dichtsoort leeren kennen, die ik meende, dat met dien naam[34] bestempeld werd; maar het lag mij alles nog duister in het hoofd, en mijne begrippen hadden zich nog niet tot een bestemd oor-

32 *Sibyl:* sybille, een vrouw die, door een godheid geïnspireerd, kon profeteren.

33 *Pythia:* priesteres van het orakel van Phoebus Apollo te Delfi; op een drievoet boven een rotsspleet zittend, gaf ze, door opstijgende dampen 'beneveld', antwoorden op vragen, b.v. van staatslieden en militairen die voor belangrijke beslissingen stonden.

34 *dien naam:* nl. 'romantische poëzij'

deel gerangschikt. Daardoor kwam het waarschijnlijk, dat ik ongeschikte omschrijvingen voorstelde: Ik begon: Is het romantische eene schrijfwijze, die van de oude klassieke daarin afwijkt, dat zij het menschelijke hart beter doorziet: het goede van het kwade, het schoone van het onbehagelijke, beter afscheidt, de driften en togten[35] beter beschrijft, en het zedelijk gevoel beter opwekt? – Diocles antwoordde: neen. – Dat was geen kwade vraag, zeide Charinus, en het verwondert mij, dat het mis is. Ga voort met vragen: hoort gij niet, dat zijne stem hol klinkt: de orakelgeest stijgt in hem op. – Ik vroeg wederom: Is het eene manier, die de natuur scherper bespiedt: hare geheimen met de gewaarwordingen onzer ziel in een naauwer verband brengt: waarin het verstand flaauwer, maar het gevoel sterker werkt: die alles tot poëtische stoffe[36] maakt, waar dat gevoel zich aan hecht? – Neen, was het antwoord. – Charinus kon alweder niet zwijgen, maar zeide mij: nu is het, alsof gij met het orakel spot, en de Ouden niet gelezen hebt. – Ik ging voort: Is het eene dichtsoort, waarin de liefde... – Neen, om 's hemels wil, viel Charinus mij in de rede: doe toch betere vragen. – Nu, dan nog eens zeide ik: Is het eene poëzij, die beelden schept, buiten den kring van al wat bestaat of bestaan kan: die in het wonderbare zweeft, en eene tooverwereld schept? – Te gelijk met het neen van Diocles, riep Charinus mij toe: hebt gij dan het eiland van Alcinous[37] vergeten, en de tooverroede van Circe[38]? – Wat is het dan? riep ik ongeduldig. – Niets, antwoordde Diocles, terwijl hij oprees. – Niets? vroeg ik. – Wacht eens, zeide Charinus: het laatste niets heeft geen gezag: want Diocles zat niet meer, toen hij het uitsprak: ik

35 *togten:* hartstochten

36 *poëtische stoffe:* onderwerp om over te dichten

37 *Alcinous:* koning van het eiland der Faiaken, waar Odysseus tijdens zijn tocht naar huis als schipbreukeling gastvrij onthaald werd. Homerus (*Odyssee*) stelt de Faiaken voor als mensen die geïsoleerd van de rest van de mensheid idyllisch-gelukkig leven en op toverschepen de zee bevaren.

38 *Circe:* tovenares. Op het sprookjesachtige eiland Aia veranderde ze Odysseus' metgezellen tijdelijk in zwijnen (Homerus, *Odyssee*). Met de verwijzingen naar Alkinous en Circe wil Charinus zeggen, dat het scheppen van 'beelden..., buiten den kring van al wat bestaat of bestaan kan' niet typerend is voor de 'romantische poëzij', omdat het in de klassieke literatuur ook voorkwam.

stond op deze helling, iets lager, en zag onder hem door. - Goed! zeide deze; maar ik ga niet weder zitten: want uw orakelsteen of altaar is vuil en al te koel. – Hiermede begon hij weder langzaam voort te gaan, en het gesprek was afgebroken. Ik weet niet hoe het kwam, dat ik er toen mijne zinnen op gezet had, om te weten wat romantisch was. Misschien wekte de natuur, die mij omringde, die denkbeelden op: want het was nieuw voor mij, wat ik rondom mij zag. Ik had wel natuurtooneelen gezien, die stouter waren, scherper lijnen, en puntiger hoeken; maar zulk eene verrassende afwisseling van groots en liefelijks, hards en zachts, als ik hier ontmoette, was mij nog vreemd, en zij maakte een diepen indruk op mijne ziel of op mijne zintuigen: want op welke van beide, was mij nog niet duidelijk. Het gezelschap, waarin ik mij bevond, bragt ook iets toe, om mijne opmerkzaamheid te scherpen, en mijne weetgierigheid op te wekken. Want beide deze mannen waren rijkelijk met gevoel voor het schoone bedeeld; maar bij den eenen hadden rede en begrip de overhand. Het kwam mij voor, dat hij zelf niet veel verbeeldingskracht had, of ze streng aan den teugel hield; maar dat hij hare werking in anderen niet veroordeelde, zoo lang zij in geen' onzin, of mijmering, of koortsige verhitting ontaardde. Terwijl Diocles zich meer in het vak der oude letterkunde afsloot, zocht Charinus tevens daar buiten en in de voortbrengsels van lateren tijd rond. Wat hij daarin goeds[39] vond, las en herlas en genoot hij, en wat hij afkeurde, liet hij liggen. Bij zulke mannen, docht[40] mij, moest ik licht vinden. De plaats, waar zij woonden, was heerlijk gelegen. Onder de kleinste wandeling daar buiten, genoten zij bekoorlijke uitzigten: dat moest den geest opgewekt houden, en de denkbeelden levendig en overvloedig maken.

Er was wel nu en dan een twijfel bij mij opgerezen: zulk eene twijfeling, die men dikwijls geboren ziet worden, wanneer regels en stellingen op verschijnselen ter toetse gebragt[41] worden. Zoekt men, dacht ik dan, de hoofd-eigenschap van het romantische niet in een zeker ik weet niet wat, dat eene schoone natuur oplevert? Maar beweert men niet te gelijk,

39 *goeds:* aan goeds
40 *docht:* leek
41 *ter toetse gebragt:* getoetst

dat de beelden der Grieksche phantasie zoo zuiver zijn, omdat de Grieksche natuur zoo schoon was? Hoe dikwijls hoort men niet zeggen: „dat is een romantisch landschap: dit is eene romantische plek?" Maar hoe moeten bergen en heuvels, boomen en planten, stroomen en beken er uitzien, om iets op te leveren, dat in Griekenland niet bestaan heeft, en niet bestaan kon, of, zoo het aldaar bestond, evenwel niet romantisch mogt heeten? Wie blind geboren is, en van al die voorwerpen geen ander begrip heeft, dan wat hem door verhaal en mondelijke beschrijving medegedeeld is, (ongetwijfeld eene flaauwe, gebrekkige, misschien zelfs eene verkeerde en ongerijmde voorstelling!) kan hij geen dichter worden? Of, zoo hij het wordt, in welken zin? in den klassieken of in den romantischen? – Maar toch! de dichters van latere dagen zien verder op den aardbodem rond, en de mengeling van oostersche en westersche kleuren geeft misschien, wat men romantisch noemt: dat vindt men in de bewonderde dichtstukken van Thomas Moore![42] Maar W. Scott had niet veel meer gezien, dan het schoone Schotland: en hoe vele tooneelen van de grootste verscheidenheid plaatst hij niet op dien éénen grond? Goed! maar de poëzij van Byron heeft toch eene andere, eene schitterende kleur. Hij had Europa doorkruist, en alle de denkbeelden, die het in hem opwekte, kruisten zich in zijn gemoed, en er werd een strijd en gisting in geboren, die eene voorstelling geeft eener onbevredigende begeerte, van een onophoudelijk zoeken naar kalmte, die hij niet vond. – Toen Göthe, in rijpen leeftijd, Zwitserland en Italie gezien had, kwam hij bevredigd weder te huis. Schiller kende geene natuur, dan die Duitschland opleverde: en toen zij elkander ontmoeteden, had er eene geheime botsing en terugstooting plaats. In den jongeren Schiller woelde en bruischte het; in Göthes gemoed was het kalm en helder: maar hoe vele zouden het evenwel niet wraken, indien men beweerde, dat Göthe zich aan het klassieke aansloot, en dat Schiller de echte typus[43] van het romantische was? Ik durf nog geene gevolgtrekking maken: want hoe bewondert men niet de kracht van schildering in den *Willem Tell* van Schiller, en de majesteit der Zwitser-

42 *Thomas Moore:* Engelse romantische dichter (1779-1852)

43 *typus:* type

sche natuur! maar Schiller heeft den Zwitserschen bodem nooit betreden! – Zou het misschien niet op de aarde, maar in het water liggen? in de Noordzee, in den Oceaan? Zegt niet zeker schrijver: „De Noordzee is lyrisch, hartstogtelijk, vol klippen, ondiepten, stormen, kolken, gevaren, avonturen. In de Grieksche zee ziet de schipper, van eiland tot eiland, den gastvrijen rook der hutten opstijgen; in de Noordzee dwaalt de blik over eene onafzienbare woeste vlakte. Dáárbij is de eerste gedachte: ver, onbereikbaar, onbegrensd. Op de Ionische zee drijven de schepen, als stille zwanen, rustig door den vloed; op de Noordzee zwerven zij, als meeuwen, op fladderende vleugels, aan den horizont. In beiden leeft de ziel der menschen: en de ziel van het Noorden is als hare zee: onstuimig, woelig, onbevredigd, in het onmetelijke zich verliezend. De Noordzee wordt nooit een middellandsch water, en de Noorman nooit een Griek, trots Winkelmann en Göthe[44]." – Hoe stout geschreven, hoe juist: hoe bruischend, hoe verheven! – Maar diezelfde romantische Noordzee is het element van een volk, dat door dien vreemden schrijver[45] geteekend wordt, als zedelijk, maar baatzuchtig, koud van hart, leeg van schoone gedachten en verbeelding: en aan hoe velen van zijne Noormannen is het wel vergund, één's in hun leven de Noordzee van onze duinen te aanschouwen? – En Bilderdijk! was hij dichter of niet? Wat hij ook in de vroegere dagen van zijn leven moge gezien hebben, hoe moet die indruk niet verflaauwd zijn, toen hij jaren achtereen, met zeldzame afwisseling, tusschen kamermuren besloten, onder wezenlijk of ingebeeld lijden van ligchaam en ziel, dichtwerken schiep, waarin men zeker geen matheid of loomheid of armoede van gedachten aanwijzen kan.

Alle deze overdenkingen zweefden mij ook nu weder

44 *Winkelmann en Göthe:* beide Duitsers hadden door studie en verblijf in Italië zich grondig ingewerkt in de kunst en geschiedenis der Oudheid, en lieten er zich in hun eigen werk en leven ook door inspireren; toch bleven zij, zegt Geel, Duitsers (J. J. Winckelmann, 1717-1768, grondlegger der wetenschappelijke archeologie, die daarmee de stoot gaf aan een hernieuwde belangstelling voor en studie van de oude cultuur; J. W. Goethe, de grote Duitse dichter).

45 nl. L. Wienberg, uit wiens werk *Holland in den Jahren 1831 und 1832* Geel zojuist geciteerd heeft.

len geest, en ik vroeg aan Charinus, die spoedig oor-
nad, om stil te staan, en mij het een of ander te doen
'k vroeg hem: wat denkt gij over dat laatste ant-
van Diocles, over dat niets? – Dat is mij zelven niet
duideliik, antwoordde hij. Het onderwerp, waarop gij
gebragt hebt, herinner ik mij niet, ooit met hem
te hebben. Het is moeijelijk, tot eenige juiste
met hem te geraken, wanneer men gesprekken
over smaak en gevoel. Het schijnt, dat hij het fijne
rigtige[46] van beide voor eene buitengewone gaaf houdt,
gebrek door geene oefening kan vergoed worden:
neeft hij welligt een' afkeer van alle redenering over
dingen, die toch niet tot een vast begrip kunnen ge-
of met den duimstok gemeten, en op de hand gewo-
worden: die geen hamer verbrijzelen, geen smeltkroes
'kan. – Dat is alles waar, antwoordde ik; maar hij
er evenwel over spreken. Zou hij werkelijk van oordeel
dat het romantische niets is? De woorden zijn im-
teekenen van zaken, en wanneer men een woord alge-
noort gebruiken, dan wordt er zeker eene zaak mede
een voorwerp, of begrip. – Daarin hebt gij ge-
zeide Charinus: en ik geloof ook niet, dat het niets van
n zulk eenen zin opgevat moet worden. Maar het is
, dat hij te kennen heeft willen geven, dat verre de
zich eene juiste rekenschap weten te geven van het-
zij met het woord romantisch bedoelen. – Zoo! die
blijft voor zijne rekening, antwoordde ik hem. –
gij? vroeg Charinus mij: gelooft gij dan, dat de
een helder denkbeeld hebben van het klassieke? –
wacht eens! dat is te erg: wie kent dat niet? Allen
immers, dat klassieke schrijvers dezulken zijn, wier
reeds lang vóór onze tijdrekening tot klassen van
boven de overigen uitstekenden, gebragt zijn:
dat men dus met klassieke schriften zeggen wil: schrif-
waarin de kunst het hoogste toppunt bereikt heeft, en
'uist niet modellen zijn ter navolging of nabootsing of
maar rigtsnoeren tot leiding van gevoel en smaak. –
kunst zeer goed, antwoordde mij Charinus; maar stelt
niet het romantische tegenover het klassieke? – Zijne

rigtige: zuivere

onverwachte vraag bragt mij van mijn stuk: want ik gevoelde zeer goed, waar dat op uit moest loopen: immers zoo doende, zou het romantische datgene worden, waarin de kunst den hoogsten trap niet bereikt, en dat niet deugt tot regeling van vernuft en smaak. – Zij denken er dan zekerlijk iets anders bij, zeide ik: het zou mij eigenlijk niet verwonderen, dat zij het klassieke hielden voor het oude, het afgeschafte, en het romantische voor het nieuwe, dat in de plaats van het andere gekomen is: meer voor onze tijden, onze zeden, onze levenswijze en beschaving geschikt. – En zou dit den vorm betreffen, of de zaken? vroeg hij mij. – Beide, dunkt mij, antwoordde ik. – En wanneer zou men, meent gij, dat nieuwe tijdperk ingegaan zijn? – Dat is moeijelijk te bepalen. Toen de barbaren Europa begonnen te overstroomen, en de Noordsche of Germaansche mythologie van den eenen kant, en de Moorsche galanterie en woordspelingen van den anderen, zich vermengden met een klein overblijfsel van het klassieke, maar dat bedorven en verzuurd was, toen is dat mengelmoes aan het gisten geslagen; maar het had eindelijk uitgewerkt, en toen werd het een oorspronkelijk deeg, waarvan men nu romantische lekkernijen bakt. Aldus verbeeld ik mij, dat zij het willen opgevat hebben. – Gij onthaalt ons smakelijk, zeide Charinus: en zoo er slechts geen gevaar is, dat maag en eetlust bedorven worden, dan is dit geen ongeluk in den tegenwoordigen toestand van zaken. Maar hoor eens: – (en hiermede nam hij mij, arm aan arm, vertrouwelijk, terwijl wij nu en dan eene schrede opwaarts gingen, en Diocles ons ver vooruit, en bijna tot den top genaderd was) hoor eens, zeide hij: wij zijn hier alleen, en wie zal ons in deze vrije natuur beluisteren? Gij schijnt u over den tegenwoordigen staat der fraaije letteren te bekommeren: ik heb zelf wel eens zulk eene ontevredenheid in mij bespeurd. Maar ik ben er gedeeltelijk van genezen; het overige der beterschap zal langzaam volgen. Laten wij het elkander bekennen, dat die uitsluitende studie der Ouden partijdig maakt. Ik pleit niet voor het romantische of voor elken anderen naam, dien men aan de hedendaagsche manier en vorm van werken der verbeelding geven wil; maar zeker is het, dat onze beschaving thans op een ander standpunt is. Alle mogelijke denkbeelden, die de wezenlijke wereld oplevert, zijn aangegrepen en bewerkt, met

meerder of mindere juistheid en kracht: en wat het menschelijke vermogen bereiken kon, schijnt bereikt. Wilt gij ons in dezen zelfden kring eeuwig doen ronddraaijen? Dat zou zóó afgrijsselijk beginnen te vervelen, dat men eindelijk wenschen zou alle denkbeelden van den aardbodem te kunnen uitwisschen, en weer van nieuws af aan te mogen beginnen. Ik kan u dat met eene alledaagsche vergelijking duidelijk maken. Verbeeld u, dat gij er op aan komt[47], waar een getal personen zich vermaakt met springen. Zij beginnen allen van ééne en dezelfde lijn, en wedijveren wie het verste komen zal. Zoo lang gij er ziet, die al weder verder springen dan de vorigen, of zich zelve al weder een' duim ver overtreffen, even zoo lang zal het u bezig houden, en welligt doet gij zelf, uit liefhebberij, een enkelen sprong mede. Maar eindelijk is de verste sprong gedaan: het merk staat er duidelijk en de springers brengen het niet verder. „Die verste springer is mijn man," denkt gij: en nu begint het u te vervelen: zelfs het gelach, als er een is, die maar halverweg komt, of een ander, die valt. Gij wilt heengaan; maar één uit het gezelschap komt met een' stok, en brengt het daarmede al weder verder. Dat moet ik nog eens aankijken, denkt gij: en nu gaat het met den stok op dezelfde wijze: de tijd begint u al weder lang te vallen, tot dat er één, onder den sprong, tegen den stok oppalmt[48], en door het wringen van zijn ligchaam zich vooruitzet: zoo doende komt er geen eind aan uw kijken. – Dat moet vervaarlijke sprongen geven, zeide ik, als spierkracht en vermetelheid er bijkomen: en dit zeggende, maakte ik mij allengs van zijnen arm los, en zag hem ernstig aan: want zijn beeld mishaagde mij wel niet, maar ik vermoedde, dat hij schertste. – Neen! zeide hij, mijnen twijfel bemerkende, ik meen, wat ik zeg. Hierin ligt het onderscheid tusschen wetenschap en kunst: in de wetenschap is het een berg, dien men ophoogt, onbepaald, hoe hoog, al ging het boven de wolken uit: zoden, steenen, zand, het is alles bruikbaar: de eene komt met een' kruiwagen, de andere met een grooten kar; en hij zelf, die een handvol aarde aanbrengt, is behulpzaam, en hij draagt de borst misschien hoog genoeg, als hij zoo ijverig af en

47 *er op aan komt:* belandt
48 *oppalmt:* zich hand over hand omhoogwerkt

aanloopt, en zijn handvol nederwerpt boven op de vracht van zijn' voorganger. In de kunst is het altijd springen van meet af aan, en wie het verst gekomen is, heeft het gewonnen. Wat achter zijn merk staat, dient slechts tot vergelijking; en misschien worden die achterste merken allengs door de wandelaars vertreden en uitgewischt! – Maar de toepassing van uwe vergelijking? vroeg ik hem. – Wanneer nu de denkbeelden der wezenlijke wereld, of der zigtbare uitgeput zijn, antwoordde Charinus, kan het dan bevreemden, dat men ze daar buiten zoekt: dat men het zigtbare en denkbare met het onzigtbare en onbegrijpelijke vermengt: dat de verbeelding van bevattingen[49] tot zwevende beelden en tot een schemerend voorgevoel opklimt, zich losmaakt uit de beperktheid der stoffelijke ondervindingen en gewaarwordingen, en zich in het onbegrensde poogt te verliezen? dat het gemoed, zijne subjectiviteit verliezende, met het onmogelijke in één smelt: het wanstaltige en schoone tot één... – Houd op! riep ik. Gij plaagt mij, en wilt mijn Hollandsch hoofd pijnigen... O prachtig uitzigt!

Wij waren op een terras gekomen, dat een weinig lager was, dan de kruin van den berg, en van waar alles zigtbaar was, wat ten noorden van den Drachenfels ligt. – Ach, Charinus, riep ik, waarom brengen wij nevelen en schemeringen in de kunst, zoo lang de wezenlijkheid[50] zulke heldere beelden oplevert?

De zon, die niet ver meer van haren ondergang was, verspreidde een zacht licht over het landschap: nog tintelden hare stralen hier en daar in de golfpunten van den Rijn, die bij Bonn eene wending maakt, en schijnt te verdwijnen, maar op verderen afstand weder zigtbaar wordt. De Godesberg, schuins aan de overzijde, en de omringende heuvelen verlengden hunne schaduwen. Op mijn beurt nam ik Charinus vertrouwelijk in den arm, en zeide: het is zonderling: hoe hooger men stijgt, des te indrukwekkender wordt die stroom. Het moet wezen, dat men hier zulk eene uitgestrektheid van zijnen loop overziet. Waarom, Charinus, zouden wij onzen lust zoeken in het onbestemde, in het onmogelijke, in een onmetelijk niets, dat even weinig te kennen geeft, als het zelf is? Laat hem van verveling en uit-

49 *bevattingen:* denkbeelden 50 *wezenlijkheid:* werkelijkheid

putting spreken, die beneden aan den oever blijft zitten, en, het oog op één punt gevestigd, de eene golf na de andere ziet volgen, met eentoonig geklots, dat de ziel tot eene mijmering stemt, die eindelijk ophoudt gedachte te zijn? Gelooft gij niet, dat het geheim der kunst in de keuze ligt van het standpunt der beschouwing? Op een genoegzamen afstand gezien, wordt het voorwerp den kunstenaar eene aanleiding tot algemeene begrippen, die de eene gedachte na de andere opwekken. Zie! uw Rijn stroomt zoo rustig daarheen: zoo heeft hij, eeuw in, eeuw uit, gestroomd, en hoe vele eeuwen zal hij niet nog blijven stroomen? een beeld van onuitputtelijke kracht en leven! Geslacht aan geslacht is bij zijne bedding voorbijgegaan en verdwenen! Charinus! zoo ik dichter was, in den echten zin van het woord, ik zou hier over geen armoede of eentoonigheid van denkbeelden klagen! – Nu, dat is wel, antwoordde hij: ik heb het ook zoo erg niet gemeend, en ik mag, als Duitscher, niet ondankbaar zijn jegens den Rijn, die zoo menige heerlijke gedachten opgewekt heeft: – zelfs bij vreemden, zeide ik, die u dezen stroom met zijne vrolijke wijnbergen benijden. Misschien stond op deze zelfde plek die sombere dichter, wiens hart eene gapende wonde was: wiens verrukkingen meestal gepaard gingen met een' blik van verachting op de menschelijke togten en aandoeningen: wiens kunst altijd een raadsel zal wezen van het reinste schoonheidsgevoel en den akeligsten moedwil in het pijnigen van zijn eigen gemoed. – Maar hier werd het verteederd, en misschien is er eene traan gevloeid langs het edele gelaat, dat anders de gewaarwordingen zijner ziel met een bitteren glimlach uitdrukte. – Gij weet zeker, wat hij gezongen heeft, zeide Charinus. – Ten naastenbij, antwoordde ik hem; het is eene herinnering aan vroegere jaren, toen hij, met minder diepe kennis van het menschelijke hart, het zijne overgaf aan eene neiging, die in harmonie was met eene natuur, zoo als hij ze later hier aanschouwde. Aan eene overzetting heb ik mij nooit gewaagd: lees het zelf in den *Childe Harold*.[51] Maar wordt het niet tijd, dat wij boven komen?

Diocles stond ons met ongeduld te wachten, en ons on-

51 *Childe Harold's Pilgrimage* van Byron, canto III

bescheiden[52] achterblijven had waarschijnlijk niets toegebragt, om hem tot opgeruimde vrolijkheid te stemmen.

Toen ik mèt Charinus op den top kwam, vonden wij Diocles, zoo als zijne gewoonte was, wanneer hij aandachtig toezag, met gekruiste armen staan, naar den overkant van den Rijn gekeerd: zijne oogen, zoo het scheen, op Rolands-Eck gevestigd. Het verwonderde mij niet, dat een man, die meer dacht, dan zijn strak gelaat somtijds aankondigde, voedsel vond in dit oord voor beschouwingen zonder einde, die zich de eene uit de andere moesten ontwikkelen. Er was eenige oogenblikken stilte, terwijl ik de bedwelming ondervond, die het onverwachte gezigt van een rijk en majestueusch schouwspel veroorzaakt, waarin men zich nog geen rekenschap geven kan van zijne gewaarwordingen, en de blik van het ééne voorwerp naar het andere dwaalt. Het zuidelijke gedeelte lag open: graauwe rotsen, glooijende wijnbergen, koornvelden, dorpen in menigte, meer landwaarts in, of langs beide oevers van den Rijn, die van uren afstands met zachte kronkelingen aanstroomde, en wiens oppervlakte waar zij, door geen wind gerimpeld, glad voortgleed, door het teruggekaatste licht glinsterde, of ingesloten tusschen steile oeverrotsen, in eene donkere tint lag. Bijna aan den voet van den Drachenfels het eiland Nonnenwerth, met zijn uitgebreid klooster: de voorwerpen, die leefden, en misschien met groote krachtinspanning en snelheid zich bewogen, van deze hoogte gezien, als of zij een tragen gang hadden: de Rolands-Eck tegen over: een lagere berg dan de Drachenfels, en op zijn' kruin de overblijfsels van eenen burg[53].

Nog stond Diocles deszelfs bouwvallen te aanschouwen. Dacht hij in poëzij, hoe de ridderlijke deugden in die kasteelen gehuisvest hadden? of meer historisch, dat thans geen reiziger op den vloed, of in het bergpad, van die hoogten beloerd en aangèvallen en uitgeschud werd? of zag hij nog verder terug, dat de Romeinen ook hier hunne reeks van sterkten aanlegden, om hunne verre wingewesten en den woelgeest der barbaarsche inwoners in teugel te houden? of

52 *onbescheiden:* ongepast (nl. t. o. v. Diocles) 53 *burg:* burcht

klom hij nog hooger op, in tijden, waarvan niet de geschiedenis, maar de volkanische[54] toestand dezer streken getuigde? –

Gij hebt mij ongetwijfeld iets van Rolands-Eck te verhalen, vroeg ik aan Charinus, nadat hij mij opmerkzaam gemaakt had op het een en ander, dat mijn onervaren oog nog niet bespeurd had. – Ja wel! antwoordde Diocles, in zijne plaats: romantisch en lief! – Zoo! dacht ik: het woelt nog bij hem: daar krijgen wij meer van: het zal nu misschien beter gelukken, dan op dien kouden steen. – Hij scheen uitgerust te hebben, en de wind verhinderde ons niet, op deze plek te vertoeven, omdat wij beschut werden door de muren van den ouden burgtoren, die de kroon is van den Drachenfels. – Het is mijn zwak, zeide Charinus, de volksverhalen uit de riddergeschiedenis van deze streek op te sporen: en ik wil gaarne mededeelen, wat ik van Rolands-Eck weet, mits Diocles mij niet telkens in de rede valle: ik weet niet, hoe ik van daag zulk een' tegenwind heb uit zijne prozaïsche bui. – Diocles glimlachte, maar antwoordde niets. Ik ondervond naderhand nog meermalen, dat hij gewoon was tegen te spreken met ironie, en dan verder te zwijgen, wanneer hij in een gesprek gedeeld had, dat, naar zijn oordeel, eene verkeerde rigting nam: ten zij hij eene gelegenheid vond, om zijne meening duidelijk uit te leggen. Dan sprak hij met overtuiging, en zijne uitdrukking was warm, en niet zonder kracht.

Welnu, de legende? vroeg ik. – Charinus begon: De ridder Roland deed eens eenen strooptogt in deze buurt, en hij vond 's avonds herberging in een kasteel, waar de burgheer hem gastvrij onthaalde; maar de schoone Hildegonde, dochter van den ouden ridder, overmeesterde het hart van Roland. De gelieven beloofden elkander trouw, en echtvereeniging, zoodra Roland teruggekeerd zoude zijn van eenen kruistogt naar het Heilige Land. Hij vertrok, en na een jaar kwam een ander ridder van dien kruistogt naar huis, en overnachtte in den burg van Hildegondes vader. Met een bang voorgevoel vroeg zij hem tijding van Roland. „Hij is strijdende aan mijne zijde gevallen," antwoordde hij. Het arme meisje werd bleek, en zat als een marmer beeld op een'

54 *volkanische:* vulcanische

grafsteen, zegt het verhaal. Zij verzocht van haren vader en ontving verlof, om in het klooster van Nonnenwerth hare dagen te slijten. Haar proeftijd werd verkort en zij deed hare gelofte. Maar Roland was niet gesneuveld! Van zijne wonden bekomen en hersteld, keerde hij terug, doch vond Hildegonde niet: zij was voor hem verloren. Hij wierp zijne wapenen weg, en bouwde zich eene kluis op gindsche rots, aan wier voet gij het klooster ziet liggen. Daar zat hij gansche dagen, en zag neder op den Nonnenwerth, tot dat hij eens een graf zag delven, waarin men het lijk eener zuster liet nederdalen, en het requiem[55] steeg in flaauwe klanken tot hem op. Hij huiverde en rilde, en toen hij vernam, dat Hildegonde haar leven geëindigd had, bleef hij, even als te voren, op zijne vaste uren, aan de deur zijner kluis zitten, en keek op het klooster neder. Op een guren herfstmorgen vond men hem in die houding; maar hij zat dood en verstijfd. –

Onder dit verhaal had ik nu en dan Diocles aangekeken en gemeend te bemerken, dat het hem niet ongevallig was. Ik raakte hierdoor de kluts kwijt. Want waarlijk dit verhaal, docht mij, was romantisch, zoo als er ooit een geweest was. Of het romantische in de kluis lag, of in het nonnenklooster, of in den berg en het eiland, of in het dood blijven zitten, dit wist ik niet juist; maar het kwam mij toch voor, dat Charinus een geraamte gegeven had van een echt romantisch dicht- of prozastuk, en ik zeide hem: – Gij hebt het de zon afgewonnen[56]: want zij is nog boven de toppen van gindsche heuvelen. – Ik vreesde ook, antwoordde hij, zoo als de Ouden zeiden, de zon met mijn verhaal te doen ondergaan. – Maar, hernam ik, uwe legende is mij als eene schim voorbijgezweefd: ik had er gaarne wat beenderen en vleesch, en een matigen tooi aan gezien. – Ik was bang voor Diocles, antwoordde hij: als het eene schim is, dacht ik, dan heeft hij er minder greep aan. In jongere jaren, toen mijne verbeelding woeliger en stouter was, heb ik het geval in eene romance gebragt. Toen was het een afgewerkt beeld, en geen gelaatstrek, geene spier, geene ader ontbrak er aan.

55 *requiem:* begin van het gezang *Requiem eternam* (de eeuwige rust), dat bij katholieke uitvaartdiensten gezongen wordt (c.q. werd)

56 *de zon afgewonnen:* van de zon gewonnen

– Geef er ons ten minste één lid van, zeide ik: de oudheidkenner vergenoegt zich zoo dikwijls met een fragment. – Ik zou u gaarne zelfs het geheel geven, antwoordde Charinus; maar de maat en het rijm zijn mij ontgaan. Het spreekt van zelf, dat ik partij getrokken heb van sommige toestanden (situatiën, zegt de kunst) waarop de poëtische schildering al hare krachten besteden kon: eene allernaauwkeurigste beschrijving van geheel dit oord: eene teekening van de blonde Hildegonde, waaraan niet de minste kleinigheid ontbrak, en van den geduchten Roland, dien ik vooral in het gevecht tegen de ongeloovigen vergezelde. Daar deed hij wonderen: en die kon ik, bij zóó groot eene befaamdheid van den held, niet ligt overdrijven. Maar mijne grootste kracht had ik bespaard voor het slot. Want ik verbeeldde mij zóó levendig dien armen kluizenaar, wiens ligchaam door kommer reeds half uitgeteerd was, hoe hij nog steeds op het klooster nederkeek, en op de plek, waar zijne Hildegonde rustte, en op den grafsteen, die, op zulk eenen afstand, naauw merkbaar was. Het was een koude herfstmorgen, en hij zat, en tuurde door de nevelen van het Rijndal heen. Doch reeds waren zijne oogen zelven beneveld; geen gedachten woelden meer in zijnen boezem; slechts het gevoel eener onpeilbare smart. Zijn hart klopte trager, en stuwde het bloed niet meer door zijne aderen: zijn ademtogt werd flaauwer: zijn gelaat bleeker en klammer: zijne oogballen zonken dieper weg, dof en mat, maar nog op het eilandje gerigt. De bergwind zuisde om hem heen, en speelde in zijne zwarte haarlokken, maar wekte hem niet uit zijne gedachte: het was zijne laatste geweest. – .

Bravo! riep ik, dát is sterven: de *Mazeppa*[57] van Byron wint het u met moeite af. – Ik zag Diocles, en meende zijne toejuiching te zullen hooren, toen hij plotseling zich omkeerde, met den rug naar den Rijn gekeerd, zich schrap zettede als een schraag, zich voorover boog, diep, het hoofd digt bij den grond. Ik schoot toe: want ik dacht dat hem iets overkwam. – Wacht! riep Charinus, mij tegenhoudende; hij ziet tusschen zijn beenen door: dat doen wij op de bergen wel meer, ofschoon ik het Diocles nog nooit heb zien doen.

57 *Mazeppa:* in dit werk beschrijft de hoofdpersoon wat hij voelde toen hij dacht te sterven (XVIII)

Beproef het ook eens. – Ik gehoorzaamde, eenigzins bevreemd; maar Charinus ging mij insgelijks vóór: en zóó stonden wij allen drie in zonderlinge houdingen. Het zou niet genoeg wezen te zeggen, dat ik alles 't onderste boven zag: ik weet niet of de geperste stand, of eene suizeling in het hoofd de oorzaak was; maar het scheen geene natuur meer, die ik zag; het was eene nabootsing, eene schilderij, die men omgekeerd hield: de omtrekken vertoonden zich minder scherp, en de tinten smolten zachter in één. – Hoe bevalt u dat romantische gezigt, vroeg mij Diocles, die zich weder opgerigt had. – Ik zocht naar een antwoord: want zijne vraag verbaasde mij. – Hoe! dacht ik, houdt hij het romantische voor eene natuur, die 't onderste boven staat? dat heb ik nog nooit in romantische stukken opgemerkt! – Maar de toon, waarop Diocles mij dit vroeg, was zoo vriendelijk en innemend, dat het scheen, als of hij onze dwaalbegrippen in zijne stille overdenking verduwd had, en nu eerst deel begon te nemen in het gesprek, dat onze wandeling veraangenaamde, en voor mij vruchtbaar maakte. Terwijl ik nog met mijn antwoord draalde, keerde hij zich naar Charinus, en zeide: Het is zonderling, dat gij naar het romantische zoekt, terwijl gij zelf romances maakt. – In mijne jeugd gemaakt heb, antwoordde deze; maar toen was men in geen tel, indien men zijne krachten op die kleine dichtsoort niet beproefde, en ik twijfel, of het mij tegenwoordig wel gelukken zou. – Dat hopen wij anders, zeide Diocles, en onze vriend, die regt heeft, om in ons vaderland rond te vragen: Wat is romantisch? moet door u niet in den waan gebragt worden, dat het romantische voor de jeugd, en het klassieke voor den ouderdom is. – Dáár waarschuwt gij mij bij tijds, zeide ik: want ik begon die gevoltrekking reeds te maken, waartoe buitendien de ondervinding reeds aanleiding genoeg geeft. – Dat mag in zijn vaderland het geval wezen, zeide Diocles tot Charinus; maar het schijnt dat gij beiden te vergeefs zoekt naar eene definitie, die het geheele romantische omvat. Welaan! laat ons de romance vasthouden: daarin moeten wij zonder twijfel de duidelijkste karaktertrekken vinden. Naar het romantische hebt gij toch gestreefd, toen gij die schoone romance gemaakt hebt. Wat hebt gij toch gezocht te bereiken? – Charinus dacht eene wijl na, en zeide: de voorstelling eener daad of gebeurtenis: eene duidelijke

maar korte opgaaf van de aanleiding en oorzaak; maar in de beschrijving der gebeurtenis zelve de grootst mogelijke kracht en uitvoerigheid. – Zulk eene heldere definitie moet u bevallen, zeide Diocles, mij aanziende; maar, (vroeg hij verder aan Charinus,) wanneer die gebeurtenis eene reeks opéénvolgende voorvallen is? – Dan is het geene romance meer, antwoordde Charinus. – Ook niet romantisch? vroeg Diocles: nu moet gij ons helpen: anders komen wij tot het besluit, dat het romantische in het verhaal van ééne gebeurtenis bestaat, en dan loopen wij gevaar, dat de klassieken eene menigte enkele gebeurtenissen uit Homerus ligten en ze ons voor de voeten werpen zullen, zeggende: daar hebt gij romantische stukken, midden uit de klassieke eeuw. – Die gevolgtrekking zou nog al voorbarig zijn, antwoordde Charinus: want vooreerst moet gij niet uit het oog verliezen, dat het kunstige van maat en rijm een wezenlijk bestanddeel van die kleine dichtsoort is. – Dat schut ik[58]: (zoo viel ik hem in de rede) in uw eenvoudig proza heb ik het romantische herkend. – Still zeide Diocles, en hij vroeg aan Charinus: Wilt gij hiermede zeggen, dat, bij voorbeeld, de roerende episode van Nisus en Euryalus[59], bij Virgilius, klassiek is; maar, wanneer gij ze verhaalt met de kunstige maat en rijm van uwe romance, dat zij dan romantisch wordt? In dat geval hebben wij Homerus en Virgilius slechts in romantische verzen over te zetten: dan houden de strijd en twijfeling op, en de liefhebbers der beide manieren kunnen elkander in de denkbeelden ontmoeten. – Charinus antwoordde niet: het was merkbaar, dat hij stond te wankelen op de grenslijn, en ze zocht, terwijl zij hem ontslipte. Na eenige oogenblikken van stilte, zeide hij, meer vragend dan verzekerend: Gij vergeet, wat ik reeds gezegd heb, dat, in de romance het hoofdmoment der gebeurtenis krachtig en uitvoerig geschilderd wordt. – Neen, dat vergeet ik niet, antwoordde hem Diocles; maar ik moet u nog vragen, wáárin het romantische ligt, wanneer gij de naauwe grenzen der romance verlaat, en uw verhaal verder

58 *schut ik:* spreek ik tegen

59 in boek IX van Vergilius' *Aeneis*. Deze vrienden, strijders in het leger van Aeneas, overvielen 's nachts bij verrassing het vijandelijk kamp; toen Euryalus werd gevangen genomen en op het punt stond gedood te worden, bood Nisus zich in zijn plaats aan.

uitbreidt. Ligt het dan in de maat en in het rijm? – Gedeeltelijk. – Ook in de zaken en denkbeelden? – Gedeeltelijk. – En in wat nog meer? – Charinus verloor zijn geduld: Beschrijving, beschrijving, (riep hij, als of hij wanhopend werd) beschrijving, teekening, schildering, naauwkeurige opmerking der fijnste bijzonderheden, ontleding eener daad in alle hare drijfveren, eener werking der ziel in alle hare weifelingen en tegenstrijdigheden, eener gebeurtenis in alle hare wisselingen, standen en groeperingen, van een natuurtooneel in al zijn voorwerpen, vormen, kleuren en tinten, kracht van tegenstelling in het schoone en misvormde, in het verhevene en gemeene, in het ware en valsche, in het goede en slechte. Die kracht heerscht in het romantische drama: (ging hij een weinig bedaarder voort) zij volgt de natuur, die zelve alle die verscheidenheden oplevert, en het ééne door de tegenstelling van het andere doet uitkomen. De eenvoudige opmerking[60] dier waarheid heeft de kunst in eene nieuwe baan geplaatst, en zij doorkruist een onafzienbaar veld van verbeelding en vinding. – Daar zit gloed in, zeide Diocles, zich naar mij wendende: ga nú naar uwe landslieden[61], en vertel hun wat romantisch is: gij hebt het gehoord. – Het is duidelijk genoeg, antwoordde ik hem: en wanneer ik te huis gekomen ben, zal ik het nog eens goed overdenken en, met zijne definitie in het hoofd, eenige klassieke en romantische stukken met elkander vergelijken. Ik heb slechts aan Charinus te verwijten, dat hij ons zóó lang heeft laten zoeken naar de wetenschap, die hij bezat. – Die wetenschap is zoo oud niet, als gij misschien denkt, zeide Charinus. Het zijn denkbeelden, die uit ons gesprek voortgesproten zijn, en zich bij mij ontwikkeld hebben, of liever ontwikkeld en uitgezet door het bijkomen van uw beider gedachten. – Als een sneeuwval, (zoo viel Diocles hem in de rede) die zich vergrootende onder zijne vaart, naar beneden rommelt: bons, daar ligt hij, tot schrik van de stille dalbewoners, zoo hij niet uiteenspat en smelt. – Ik vond die vergelijking niet heusch, en ik begon te vreezen, dat het gesprek eene minder aangename wending ging nemen. Daarom wees ik aan Charinus een klein bootje, dat van Königs-

60 *De eenvoudige opmerkinge:* eenvoudig het opmerken

61 *landslieden:* landgenoten

winter den Rijn overstak. De roeijer, dien men ter naauwernood onderkende, scheen met alle kracht te arbeiden; maar de stroom sleepte hem zóó sterk voort, dat het was als of hij de overzijde eerst bij Bonn bereiken zou. – Dat komt er van, zeide Diocles, als men in een' stroom roeit: zoo men de overzijde bereikt, men komt evenwel verder dan men wezen wil.

Terwijl hij dit zeide, zag hij naar alle kanten rond, als of hij iets zocht. – Welnu! wat zoekt gij, vroeg hem Charinus. – Iets misvormds en leelijks, antwoordde Diocles; maar ik kan het niet vinden: en dat is ongelukkig voor iemand, die dit oord romantisch beschrijven wil: want zulk eene beschrijving moet, zoo als gij zegt, de natuur volgen, die zelve zulke verscheidenheden oplevert, en het eene door de tegenstelling van het andere doet uitkomen. Het is Socrates en Phaedrus[62] evenzoo gegaan: zij zagen niets leelijks rondom zich, of wilden het niet zien; daarom is de inleiding tot hun gesprek bij Plato zoo zonder veerkracht en lam: hoor maar... – Nu, dat kennen wij sedert lang, zeide Charinus. – Maar Diocles was geen man, wiens reden men gemakkelijk afbreken kon: Socrates en Phaedrus, ging hij voort, wandelden buiten Athene en ontmoetteden elkander: het kwam tot een gesprek en de lust bekroop hen, om zich ergens neder te zetten, en op hun gemak te keuvelen. Ziet gij dien breeden platanus? vraagt Phaedrus. – Wel nu? – Daar is schaduw en eene matige koelte, en gras en kruiden om op te zitten, zelfs om er op te liggen, zoo het ons lust. – Ondertusschen praten zij over de fabel van Boreas, die Orithyia geschaakt had[63], op diezelfde plek, digt bij de boorden van den Ilissus[64], waar het water helder en doorschijnend was, en zoo uitlokkend voor jonge meisjes om te spelemeijen. Zij spraken er over, even als Charinus over het Drakenhol, en over Roland en Hildegonde, en hadden zij er maar over voortgepraat, zij hadden welligt heldere denkbeelden gekregen, en wij zouden reeds in Plato over het romantische lezen. Maar ongelukkig komen zij bij dien schoonen

62 de twee gesprekspartners in de dialoog *Phaedrus* (Faidros) van de Griekse wijsgeer Plato.

63 de (god van de) Noordenwind (Boreas) schaakte, volgens een Griekse mythe, Orithyia, dochter van de koning van Athene, toen zij aan een feestelijke optocht deelnam.

64 *Ilissus:* beek bij Athene

platanus! „Het is waar, zegt Socrates: dat is eene liefelijke rustplaats: want die boom is zoo vol van gebladerte en zoo hoog, en die heesters zijn zoo digt gewassen en zoo vol bloemen: de geheele omtrek is er geurig van: en, zie die beek, die zoo bevallig onder den plataan voorbij vloeit! Het water is kil: ik voel het met mijn 'voet (want Socrates wandelde ongeschoeid). Deze plaats is zeker heilig en toegewijd aan de nymfen en aan Achelous[65]: ik gis het uit gindsche standbeeldjes. Hoe zoet ruischt het koeltje! het stemt in met het schelle koor der krekels. Maar dit weeke gras is nog het aanlokkelijkste: op die zachte glooijing zullen ligchaam en hoofd zoo gemakkelijk rusten." – Kunt gij begrijpen (zoo ging Diocles voort), dat de geheele Oudheid deze beschrijving van buiten kende, en ze bewonderde: iets zoo eentoonigs, en dat zoo weinig uitgewerkt, en zoo onwaar! Indien Socrates en Phaedrus slechts goed toegekeken hadden, wie weet of zij niet een half omgevallen, door ouderdom uitgeholden, wilg bemerkt hadden, met dor gras op de geknotte kruin begroeid, – of misschien wel een mesthoop! Verbeeldt u eens vrienden, een mesthoop bij dien platanus en bij die beek! Want niets verhinderde immers, dat er eene boerderij in de buurt was: en dan was het waarheid; en daarheen streeft het romantische! Hoe veel afwisseling had het gesprek dáárin niet kunnen vinden! Het lommer van den platanus, de kaalheid van den wilg; de geur van het heester-gebloemte, de stank van den mesthoop! –

Nu het was al wel! zeide Charinus lagchend (want wij werden vrolijk onder dit betoog). Gij overdrijft ook altijd. Zulk eene schreeuwende tegenstelling in de beschrijving van iets schoons kan den smaak beleedigen; maar gij verwart moedwillig de voorstelling van plaats met die van tijd. Tot de eerste behoort de schildering met het penseel, of met de taal, van iederen toestand, die duurzaam is en niet verandert. Eene schilderij, met verwen of met woorden bewerkt, teekent éénen toestand, dien het oog met éénen blik overziet. Minder schitterende partijen zullen ook hier het schoone doen uitkomen, en die levert zelfs de natuur op, die ons hier omringt. Maar misvormde en afzigtelijke voor-

65 *Achelous:* stroomgod (eig. van de gelijknamige rivier, de grootste van Griekenland).

werpen zouden de uitwerking storen, indien de kunst ze voorstelde, al was die voorstelling waar. – Hiermede zag hij mij spottend aan: want wij hadden den vorigen dag over de oude Hollandsche schilderschool, en over de waarheid in de beeldende kunsten getwist. – Ga maar voort! zeide ik: ik ben nu in geen' luim, om mij te ergeren: zorg maar, dat gij u zelven niet vast redeneert. – Wanneer dus de kunst, zeide hij verder, het schoone en treffende in éénen toestand voor wil stellen, dan moet zij strevèn naar datgene, wat de kunstenaar even snel in één denkbeeld zamenvat, als de beschouwer het met éénen blik overzien zal. Geheel anders is het met beschrijvingen, die het penseel niet bereiken kan; waar opvolging van tijd en veranderingen van toestand plaats hebben. Hoe meer de verhaler of zanger of beschrijver alles verfraait, alles verheven of edel maakt, des te onnatuurlijker wordt zijne voorstelling. Hij vermoeit den lezer of toehoorder, wiens bewondering altijd gespannen moet blijven; er zal allengs onverschilligheid, misschien eindelijk verveling bij dezen ontstaan. Hebt gij die heilzame verpoozing, op eene wandeling, gedurende eene reis, nooit ondervonden? en die noodige rust uwer faculteiten[66], wanneer gij uit eene bevallige streek in een bar en onbevallig oord kwaamt: en hoe gij versche bewonderings-kracht hadt, wanneer daarna de weg u voerde, waar gij weder volop genieten kondt? –

Hier viel ik hem in de rede. Dat klinkt alles zeer goed, zeide ik, wanneer men in een rijtuig zit, dat voortrolt, of een grooten togt doet, waar geen pleisterplaatsen zijn. Maar, met uw verlof, de lezer kan zijn boek nederleggen, en denken: nu is het wel! dat is voor van daag genoeg! – Dat heb ik dikwijls met romantische boeken gedaan, zeide Diocles, en somtijds vergeten, ze weder op te vatten. – Ik genoot de eer, dat Charinus aan mij een antwoord gaf: – Gij kunt uw boek nederleggen, zeide hij; maar kunt gij den schouwburg verlaten om uwe bewondering een weinig te laten uitrusten, wanneer zij vermoeid is, vóór dat een bedrijf eindigt? Het stuk zal in dien tusschentijd voortspelen, en wanneer gij terugkomt, dan hebt gij den zamenhang verloren. – Dat is waar, zeide ik: daaraan had ik niet gedacht;

66 *faculteiten:* vermogens

en ik begrijp nu waarlijk niet, hoe die ligtzinnige Atheners het hebben kunnen uithouden, wanneer zij een paar uren achtereen het grootsche en achtbare hunner tragediën bewonderen moesten! – Het was ook daar niet alles goud wat er blonk, zeide Diocles: het was geen bot noch onbeschaafd publiek: hun kunstgevoel werd door het kunstoordeel vergezeld. Er werd geschreid, maar ook wel eens gelagchen. Dat was bij ongeluk. Tegenwoordig lacht men, omdat de treurspeldichter het zoo hebben wil. Nu, het is onverschillig, waarom men lacht: als er maar afwisseling is: en mij dunkt, dat een klassiek treurspel, verstandig met gebreken doormengd, zeer goed aan de romantische behoefte zou kunnen voldoen. –

Kom, zeide Charinus tot mij: begrijp gij mij, zoo Diocles niet wil. De kunst zoekt waarheid, en die behoeft de dramatische kunst niet te verloochenen. – (Hoe vreemd, dacht ik in mijzelven, dat die menschen van de nevelen en onmogelijkheden[67] toch naar waarheid zoeken!) Het zal de waarachtige eenheid van een stuk niet breken, (ging hij voort,) wanneer hoog opgevoerde aandoeningen en driften, in edele poëtische taal voorgedragen, vervangen worden door gesprekken uit het dagelijksche leven, mits zij behooren in het verband der voorstelling. Hoe diep en treffend is niet het gesprek der doodgravers[68] in den *Hamlet* van Shakespeare. Hoe verhoogt het niet de onbegrijpelijke kracht van het geheele stuk! – En, wanneer men den diepen zin in de straattaal dier doodgravers opdelven moet, (zeide Diocles), hoe kalm rust dan het bewonderings-vermogen niet uit! Het is als de nevel, dien wij ginds langzamerhand zich zien uitbreiden, en die ons uitzigt geheel belemmeren zal, zoo wij lang na den ondergang der zon hier vertoeven. – Dat begin ik ook te vreezen, antwoordde hem Charinus; maar ik laat slechts het eerste gedeelte uwer vergelijking toe. Iets nevelachtigs scherpt, bij verpoozing, de aandacht. – Dat wil zeggen, antwoordde hem Diocles, dat er in een treurspel tusschen beide[69] een nevel moet komen: men

67 *menschen van de nevelen en onmogelijkheden:* de mensen als Charinus, die menen dat de kunst verder moet gaan dan de met de zintuigen en het verstand te vatten realiteit

68 het gesprek heeft een komisch effect

69 *tusschen beide:* nu en dan

werkt tegenwoordig nog al veel met nevelen; maar ik verbeeld mij, dat een scherm even goed is. Indien men in den schouwburg verlof had om te roepen: „Houdt op! wij zijn moê van het schoone." dan zou het scherm neêrdalen, tot dat men uitgerust had. Een wel beschilderd doek is toch even goed, als nevels, of straattaal, die wij dagelijks op de markt hooren. – Charinus antwoordde hem: Gij kent de kunst zóó goed, maar beziet ons vraagstuk evenwel steeds van de verkeerde zijde. De historische en aesthetische waarheid moeten hand aan hand gaan: buiten deze waarheden zweeft de kunst in het ledige. Kunt gij u geen voorval verbeelden in een paleis, waar vorsten en helden eene taal voeren, verheven boven die van het dagelijksche leven: terwijl personen van minderen rang, bedienden, menschen uit het laagste gemeen[70], tevens in datzelfde stuk hunne rol spelen, overeenkomstig met natuur en waarheid? Gaat het anders in het leven? En wanneer nu de kunst alle die draden, grove en fijne, vereenigt en tot één weefsel zamenvlecht? Zoudt gij in den roman van W. Scott een kroegtooneel willen missen, wanneer zich daaruit de draad eener treffende geschiedenis begon te ontspinnen? Behaagt u, uit dat gezigspunt, niet het gejoel der brooddronkenheid, het gemeene der taal en der scheldwoorden, wanneer het waarheid is, en levendig, juist, uitvoerig beschreven of verhaald wordt? – Terwijl ik een oogenblik stond na te denken over de edele kunst van dien romanschrijver, bij wien het gemeene, zoo dikwijls hij het noodig heeft, altijd middel, nooit doel is, antwoordde Diocles glimlagchend: Het is mogelijk, dat uwe manier van redeneren romantisch is; maar ik kan ze niet volgen: gij klutst alles door elkander; van het drama brengt gij mij in ééns op den roman. Maar wij hadden over het treurspel nog niet afgehandeld. De oude treurspeldichters wilden het gemoed aandoen, treffen, het edele der smart uitdrukken, en de geheele diepte dier gewaarwording uitputten: eene worsteling van den wil met het noodlot, die de ziel verheft, en zelfs wanneer de lijder bezwijkt, haar het bewustzijn overlaat eener kracht, die over het stoffelijke triomfeert. Het hart van den toeschouwer werd geschokt, zoo gij wilt, maar niet gepijnigd, niet gefolterd, als met beulshanden. Dat doet uw

70 *gemeen:* gewone volk

romantisch drama. Weg met uwe waarheid, wanneer zij het edele van het ideaal vernietigen moet! Wilt gij weten, hoe het er mede gelegen is? Het treurspel is eene lijkstatie.... – (Ik spitste mijne ooren: want de vergelijkingen van Diocles waren somtijds vreemd: en nu scheen hij kracht te vergaderen, als wilde hij een einde aan het gesprek maken). –

Het treurspel, zeide hij, is eene lijkstatie: die ze volgen, zijn verdiept in ernstige gedachten: de treurige pligt weegt zwaar op hun hart. De goede oude kunst, zal ze u voorstellen met al hare stilte en plegtigheid: niet langs ledige straten, of waar het oog geen voorwerpen tegenkomt; neen, zij zal aan de lijkbaar te gemoet zenden, wat met den statigen optogt strijdig is, maar harmonisch strijdig, zoo gij dit verstaat: een vorstelijk paleis; maar het versterkt den indruk van de nietigheid des levens: een spelend kind, dat in onnoozelheid dartelt; maar het verhoogt de gedachte aan 's menschen bestemming! Neen! zegt uwe romantische kunst, wij veroordeelen dat wel niet; maar er geschiedt nog meer in de wezenlijkheid[71]... en zij voert de lijkstatie waggelend door het gedruisch der markt, langs een marionettenspel, misschien tegen een uitgelaten gemaskerden optogt in. Dat is waarheid! roept zij: zóó is het leven! – Ja, zoo kan het zijn; maar uwe kunst behoeft het niet aldus te schilderen, en het hart op[72] te rijten en te verscheuren, steeds de ééne aandoening met eene andere tegenstrijdige te doen worstelen, de verbeelding te teisteren en te vermoeijen, de deugd met ondeugd te benevelen, en de ondeugd met deugd te vergoelijken, en aan de treurigheid ook dat zoete inmengsel van verteedering te ontrooven, dat haar eigen is. –

Dat wordt tragisch, viel Charinus hem in de rede: zulke buitensporigheden geloof ik niet, dat men aan de duitsche romantische school verwijten kan: en waar zij, naar uwe meening, mogt gezondigt hebben, daar schittert evenwel hare kunst. – Dat is een verdoemde kunst (riep Diocles), die smaak en schoonheidsgevoel op den dwaalweg brengt: die zich verlustigt in de razernijen van krankzinnigen: die liever het benevelde verstand schildert, waar één enkele lichtstraal in doorbreekt, dan den glans van een helder begrip. Zij heeft de deur opengesteld voor eenen stroom van schrijvers

71 *wezenlijkheid:* werkelijkheid 72 *op:* open

en schrijvertjes: geen bijen, die dommelen in den gloed der zon, over bloem en plant; maar gonzende muggen in het vale licht, dat door moerasdampen schijnt. Zie maar rondom u, in onze letteren, maar ook in die van andere volken. Wat onzinnig, wat afzigtelijk, wat afgrijslijk is, wordt bij voorkeur uitgeplozen, ontleed, in al zijn deelen blootgelegd: met kunst en talent, God beter 't! Zóó veel verstand hebben zij, dat zij gevoelen, dat het talent der beschrijving die dingen smakelijk moet maken; maar men sla dat talent niet te hoog aan! Een riool is een riool, en niets meer: de enkele melding geeft walging. Het is zoo moeijelijk niet, het verwulfde[73] metselwerk, de duisternis, en de onreinheid te beschrijven; kruipt er door, zoo het u lust, en wentelt er u in! mits ik wandelen mag in de zalen van het gebouw dat er boven staat. Die Wandalen[74]! zij zullen den Apollo in onze museums verbrijzelen en er den gebogchelden Thersites[75] voor in de plaats stellen: want een ligchaamsgebrek is waarheid, en die geheele akelige man is waarheid: want Homerus heeft hem geschilderd. Ja! zoo zij schilderen konden, als Homerus, in drie trekken! Ziet gij dan niet, dat het wanbegrip dier overdreven beschrijvingskunst ook op het betere terugwerkt? Ontaardt het verhaal, in dicht en ondicht, niet in een pijnlijke uitvoerigheid, die geene daad vermelden kan zonder alle hare morele en physike oorzaken: geen voorwerp teekenen, dan als of het door een vergrootglas betuurd was: die niet meer zeggen kan: „hij at een stuk brood": neen, dat zou kunsteloos en prozaisch zijn, maar, „hij nam brood: zijne hand bragt het, tusschen zijne lippen door, in zijn mond: de beweging zijner kaken vermaalde het tusschen zijne tanden en kiezen, en door de kleinzing[76] met het speeksel werd het een week deeg, dat door zijn strot nederdalen kon." Dat heet schilderen! dat is verhalen ! dat is poëzij! De lezer moet het genieten, en er mag niets overblijven, dat hij, onder het lezen, zou kunnen denken. Wee hem, zoo hij denkt! Indien de romantische kunst dat bemerkt, dan zal zij

73 *verwulfde:* gewelfde
74 *Wandalen:* vandalen
75 *Thersites* (=Vlegel): een man uit het Griekse leger voor Troje; hij is een toonbeeld van lelijkheid. Vanwege een poging het leger op te ruien tegen zijn leiders krijgt hij van Odysseus een pak slaag (Homerus, *Ilias*, 2e boek)
76 *kleinzing:* doordrenking

zich van het onderwerp meester maken. Gij zult weten, hoe veel tanden de broodeter verloren heeft, of hij een bedorven kies heeft, of er een zweer op zijn tong zit, en zijn adem... – In 's Hemels naam, Diocles, houd op! riep ik: mijn hart draait om! –

Ik kan het niet helpen, antwoordde hij: het is de Fransche romantische school. Gij moogt niet walgen: uw vaderland begint ze te huldigen. – Och neen! riep ik, een enkele verdwaalde... – Maar Diocles was reeds aan het afdalen van den berg, en Charinus volgde hem. De zon was ondergegaan, en de Rijn-nevels rezen hooger. Het geheele natuurtooneel werd somber en ontzagwekkend.

Wij haasteden ons naar beneden, en er werd niets meer gesproken: want het afstijgen van zulke hoogten gaat snel. Terwijl wij den Rijn overvoeren, was het gesprek gestremd door de koude op het water, die ieder van ons in zijn' mantel deed duiken; maar ik keek nog tusschen beide op naar de spits van den Drachenfels, zoo veel ik ze onderscheiden kon: want ik had er veel gezien, en veel gehoord, waaraan ik dikwijls herdacht heb.

JAN, JANNETJE EN HUN JONGSTE KIND

van E. J. Potgieter

31 december 1841 – zo dagtekent Potgieter zijn opstel *Jan, Jannetje en hun jongste kind*, dat kort daarop, in het januarinummer van 1842, in het tijdschrift *De Gids* verschijnt. Potgieters tijdschrift, zou je kunnen zeggen. Want welke grootheden er ook aan meegewerkt hebben, en meewerken – *De Gids* bestaat nog altijd –, het is Potgieter geweest die als man van het eerste uur wel heel sterk zijn stempel gedrukt heeft op de eerste tien bloeiende jaren van het bewogen leven van dit tijdschrift. In 1837 werd het min of meer uit rancune tegen een ouder tijdschrift, *Vaderlandsche letteroefeningen*, opgezet en het kreeg dan ook de ondertitel 'Nieuwe Vaderlandsche letteroefeningen' mee. De eerste jaren hulden de redacteuren zich in een anonimiteit, die overigens niet belette dat de lezers wisten wie er zich achter verscholen. Men vermoedde echter een veel grotere staf van medewerkers, omdat men niet weten kon, hoeveel werk Potgieter verzette, hoeveel artikelen er van zijn hand waren.

Behalve Potgieter schreven als redacteur of als medewerker in *De Gids* beroemd geworden mannen als R. C. Bakhuizen van den Brink en Nicolaas Beets. De eerste van deze twee was ongetwijfeld de geniaalste redacteur die *De Gids* in zijn jonge jaren gehad heeft, en die in allerlei opzichten ook Potgieter overtrof. Maar Bakhuizen was er niet de man naar een tijdschrift te leiden; bovendien heeft hij in 1843 Nederland verlaten. Erg gelukkig met diens medewerking aan *De Gids* was een van zijn leermeesters, Jacob Geel, die er zelf ook af en toe in publiceerde en eigenlijk min of meer als 'toeziende voogd' fungeerde. Potgieter had groot ontzag voor hem, maar Geel stelde in zijn hart meer vertrouwen in de jonge Bakhuizen.

Hij twijfelde wel eens aan Potgieters vooruitstrevendheid in literaire zaken. Potgieter heeft altijd een zekere, hoewel niet onkritische, verering gehad voor Bilderdijk en voor Tollens. Dat nu wekte bij Geel de twijfel. Maar op de duur heeft Potgieter zich ontwikkeld tot realist, weliswaar met hooggestemde idealen, tot bestrijder van sommige aspecten van de romantiek. Hij verzette zich tegen romantische werken in de geest van de Engelse dichter Byron, waarin volgens hem het kwade verafgood werd, tegen allerlei dromen en dwepen, tegen het onnationale in de romantiek, tegen de voorkeur die de romantici aan de dag legden voor de middeleeuwen. Hij en anderen, zoals Bakhuizen, voelden zich beter thuis in de 17e eeuw, de periode van burgermansgrootheid, van een sterk nationaal besef ook. Juist de voorkeur voor het burgerlijke, in de goede zin van het woord, was in strijd met de romantiek uit het begin van de 19e eeuw.

De Gids werd in de eerste jaren grotendeels gevuld met kritieken die er niet om logen, wat het tijdschrift in zijn blauwe omslag de naam van 'de blauwe beul' bezorgde. Eerlijke, gedegen kritiek was naar de mening van de redacteuren de weg naar nieuw leven in de letterkunde, een middel om uit de versuffing en gezapigheid te raken, waarin de letterkunde vervallen was. Men wilde geen politieke, geen godsdienstige, geen letterkundige partij aanhangen; men wilde liberaal zijn 'met eerbied voor andersdenkenden, mits zij dáchten', zoals eens is opgemerkt over de Gidsmensen. Na tien jaar is *De Gids* echter wel degelijk een partij gaan aanhangen en wel de liberale; het tijdschrift verloor zijn letterkundige karakter en werd algemener, politieker ook.

Een van de werken die een zeer felle kritiek van Potgieter te verwerken kregen, was nota bene de *Camera Obscura* van Nicolaas Beets, alias Hildebrand. Het kostte *De Gids* diens verdere medewerking. Helemaal onbegrijpelijk is die kritiek niet, al heeft de tijd anders geoordeeld. De hele humoristische literatuur van die dagen heeft bij Potgieter weinig goed kunnen doen; dit genre met zijn voorkeur voor een ridiculiserende beschrijving van alledaagse gebeurlijkheden strookte niet met Potgieters ideaal van opvoeding tot nationale volkskracht. Behalve de rol die Potgieter langzamerhand op zich was gaan nemen, die van nationaal

boetgezant, is een groot ontzag voor Jacob Geel, die Beets niet waarderen kon, niet vreemd aan deze kritiek. Maar zij past ook in Potgieters eigen karakter. Deze idealist, die Nederland weer wilde opstuwen in de vaart der volkeren, werd gekenmerkt door een heilige ernst. Zijn artikelen zijn degelijk en getuigen van een enorme belezenheid – waarvan hij *en passant* maar aanneemt dat de lezer ze ook bezit – maar missen vaak geestigheid. De stijl ervan is meermalen overladen, gekunsteld soms, maar het is een eigen, forse stijl.

De goede eigenschappen daarvan, zonder de feilen die zijn kritieken uit later jaren soms zo zwaar maken, treft men vooral aan in zijn creatief-letterkundige opstellen, door hem zelf later gebundeld tot *Proza* 1837-1845. De stukken die wij hier aantreffen, behoren tot het beste proza dat de 19e eeuw geleverd heeft. Ze doen Geels bewering dat het proza de toekomst heeft, alle eer aan. Menigeen zal zich het begin van Potgieters *Het Rijks-museum te Amsterdam* herinneren: 'Er was een tijd, dat de weegschaal der volkeren van Europa...', met zijn herhalingen van 'Er was een tijd'. Hier vinden we voorbeelden van de klassiek geworden volzinnen van het 19e-eeuwse proza.

Uit dezelfde tijd als *Het Rijks-museum*, met een zelfde onderwerp, is *Jan, Jannetje en hun jongste kind*. Potgieter was 33 jaar toen hij dit schreef. In beide stukken stelt hij onze Nederlandse glorietijd, de 17e eeuw, superieur in alle opzichten, ten voorbeeld aan de lauwe 19e eeuw. In *Het Rijksmuseum* leidt hij ons langs de grote schilderwerken uit de gouden eeuw; *Jan, Jannetje* is een essay waarin een vergelijking tussen de 17e en de 19e eeuw gemaakt is. Voor beide geldt dat een drastisch beroep gedaan wordt op de kennis van de vaderlandse en de economische geschiedenis. De belangstelling voor economie bij Potgieter is opvallend, maar zijn beroep – hij heeft zijn hele leven in de handel gezeten – is daar niet vreemd aan.

Jan, Jannetje heeft de vorm van een allegorie. Zij klopt niet in alle delen, zoals in elke allegorie wel punten aan te wijzen zijn waar de vergelijking wat scheef loopt. Toch is Potgieter er aardig in geslaagd zijn opzet vol te houden. Jan, de vader van een gezin dat bij elkaar komt voor de traditionele viering van oudejaarsavond, is de verpersoonlijking van 'Nederland', maar niet hij alleen. In zijn vrouw

en alle Jan-kinderen zijn aspecten van dat ene Nederland gepersonifieerd. De namen van de kinderen zeggen genoeg: Janmaat, de zeeman, Jan Compagnie, de man van de koloniën, Jan Contant en Jan Crediet, de klein- en de groothandel, Jan Poëet, etcetera. Al deze Jannen hebben een groots verleden gehad, in de 17e eeuw. Het jongste kind, het nakomertje Jan Salie, is echter 'de patroon aller slaapmutsen, aller soepjurken, aller sloffen', met wie niemand iets beginnen kan, die overal te beroerd voor is. Hij zit alleen in een hoekje en lept slemp, een kruidendrankje voor vrouwen. Het vreemde is dat dit slappelingetje in staat geweest is de hele stoere familie te bederven. Hier zit de zwakke stee in Potgieters allegorie. Eigenlijk is de Jan-Saliegeest doorgedrongen in alle Jannen. De oude Jan wordt ons in het begin van het stuk dan ook voorgesteld als een wat zelfgenoegzame burgerman, die zijn schaapjes op het droge heeft: hij vindt het zo wel goed. Jan de Poëet is door de Jan-Saliegeest verworden tot Jan de Rijmer – en Janmaat is door dezelfde geest een 'landkrab' geworden; en zo kunnen we doorgaan. Jannetje, de eerst zo flinke Hollandse moeder-de-vrouw is door haar toegeeflijkheid, haar verwennerij er de oorzaak van dat Jan Salie zo geworden is; zij doet zelfs nog pogingen hem enigszins de hand boven het hoofd te houden. Iedereen is dus aangetast. Maar Potgieter moest deze Jan Salie wel tot één afzonderlijke persoon maken om hem namelijk te kunnen uitbannen. Aan het slot van de oudejaarsavond wordt besloten Jan Salie de volgende dag te besteden op een hofje. Dan kan 1842 een beter jaar worden, dan kan Nederland weer sterk worden.

Jan Kritiek, die alleen op het laatste ogenblik, kersvers, naar voren treedt, bezweert: als Jan Salie zich van zijn hofje waagt, dan zal ik toch zorgen dat iedereen tabak van hem krijgt. Ik ben niet voor niets Jan Kritiek. Het is duidelijk wie Jan Kritiek is: Potgieter en zijn *Gids*. Door kritiek het volk wakker maken, het volk brengen tot zelfkennis en ook tot zelfvertrouwen, was immers het ideaal van het tijdschrift.

Een 'God zegene ons, kinderen' en een toast op het Oranjehuis – God en Oranje als steunpilaren van het Nederlandse volk – besluiten het stuk. 'Oranje in 't hart, en niemands slaaf', zo luidt de toast. De laatste woorden zijn ka-

rakteristiek voor Potgieter. De liberaal Potgieter was tegen de absolute monarchie zoals bijvoorbeeld Da Costa (zie blz. 117) die voorstond. De constitutionele monarchie, democratischer van opzet, was volgens hem een betere staatsvorm. En dan nóg moest de monarch wel degelijk een man van betekenis zijn. Herhaalde malen getuigt hij van republikeinse gezindheid. De verheerlijking van Oranjeprinsen zoals stadhouder Willem II, louter en alleen omdat zij Oranjeprinsen waren, was Potgieter een gruwel, zoals hij in *Jan*, *Jannetje* en ook elders belijdt.

Tot 1865 heeft Potgieter *De Gids* geleid, niet zonder moeilijkheden. Zijn uittreden uit de redactie was een gevolg van zijn hechte vriendschap met Busken Huet (zie blz. 297), een van de markantste figuren uit de 19e-eeuwse letterkundige geschiedenis, die vanaf 1862 mederedacteur was. Toen deze moeilijkheden kreeg naar aanleiding van bepaalde publikaties, verklaarde Potgieter zich solidair met hem en trad ook uit, hoeveel moeite het hem misschien gekost heeft.

E. J. POTGIETER

*

JAN, JANNETJE EN HUN JONGSTE KIND

*

En leer op nietwes[1] *staat te maken*
Als 't geen in eigen krachten is.
O. Z. VAN HAREN

Oudejaars-avond heeft in ons vaderland het eigenaardige behouden, dat weleer alles wat hollandsch was onderscheidde: hij is huiselijk en degelijk. Ik mag Jan en Jannetje wel, op den laatsten December, bij het invallen der schemering voor een groot vuur gezeten, in een vertrek, welks voorkomen ietwat feestelijk is; – ik mag het paar, dat met een opgeruimd gelaat de komst van hunne kinderen en kleinkinderen verbeidt, ten einde te zamen uitgang en ingang te vieren. Het pleegt een vrolijk uur te zijn, maar dat een ernstig doel heeft. Laat vreemdelingen beweren, dat er slechts halve vreugde heerscht, waar de lach uit tranen schemert; als zij een beetje meer zin[2] hadden voor onzen volksaard, zouden zij er verstandelijke levensbeschouwing in zien, die over de zwakheden des harten zegeviert. Doch ik laat dien verdedigenden toon varen, hij strookt kwalijk met de stemming van het paar.

„Wat brui[3] ik er me om, wat ze van mij zeggen?" zou mijn hoofdpersoon mij toeroepen; immers Jan is in den

1 *nietwes:* niets
2 *zin:* begrip
3 *brui:* bekreun

laatsten tijd voor lof en voor laster zoo onverschillig geworden, dat zij hem niet eens aan zijne koude kleêren meer raken, – laat staan aan zijne onderziel.[4]

En geen wonder!

Jan is zoo dikwijls opgehemeld, en Jan is zoo dikwijls uitgescholden, dat hij eindelijk heeft leeren inzien, hoe hij barsten zou als de kikvorsch, of de geelzucht krijgen als de nijd[5], indien hij eene hooge borst ging zetten bij ieder:

„Aap, wat heb je mooije jongen!"

van zijne vrienden; of zich kwaad bloed wou maken[6] bij elk:

„Fij, wat een goore paai is dat!"[7]

van zijne vijanden.

Het is mij of ik Jan in deze ure hoor redeneren, zittende in zijnen leuningstoel, met de Courant van morgen, 1 Januarij 1842, vóór zich:

„Mijne talenten en mijne vernuften, – en ik heb er eene zoô[8] onder mijne jongens! – mijne verhandelaars[9] en mijne dagbladschrijvers, – wie drommel van beide zou wel de knapste wezen? – allemaal prijzen ze mij om het zeerst, en dat hoort niet anders: – al lees ik ze niet, ik betaal ze toch!"

„Wijfje!" – laat hij er op volgen, – „reik mij vast een' schoonen Goudenaar[10] uit die lâ, ik zal er den brand maar eens insteken. Wat komen de kinderen weêr laat, het is al over achten! Het is waar, de Synode van het jaar Zestien[11] heeft ingevoerd, oudejaars-avond kerk te houden, – ge hebt immers wel gezorgd, dat er tabak in de doos is?"

Jannetje knikt en reikt hem die toe, en hij stopt zijne pijp met eene pruik[12], – eene verkwisting, welke zij Jan nooit heeft kunnen afleeren, – en hij knort op de meid, die geen geglommen[13] kooltje in het komfoor[14] bragt – eene huis-

4 *onderziel:* ondergoed
5 *de geelzucht krijgen als de nijd:* geel worden van nijd
6 *zich kwaad bloed wou maken:* zijn gezondheid zou benadelen
7 Foei, wat een smerige ouwe vent is dat!
8 *eene zoô:* heel wat
9 *verhandelaars:* mensen die 'verhandelingen' houden
10 *Goudenaar:* Goudse pijp
11 *Zestien:* 1816
12 *pruik:* plukje tabak er nog bovenop
13 *geglommen:* gloeiend
14 *komfoor:* nl. om de pijp in aan te kunnen steken

houdelijkheid, die Jan eere aandoet, – en de lof[15] waimt weg als de damp, en laat als deze – niets achter.

Maar hoe springt hij met den laster om?

„Hm! John Bull[16], zegt hij, „dien ik het minst vertrouw, als het zoo mooi tusschen ons lijkt – hm! hm! Hans Moff[17], voegt hij er bij, (zou die Courant hem weêr hebben geërgerd?) „Hans Moff, die doorslaat, nu hij de bietekroten[18] idealisirt! – hm! hm! hm! Monsieur[19] ook al, wien het toch heugen moest, hoe goed hij het hier had;–tot Jonathan[20] toe, waratje! die nog op geen New-York zoude bluffen, als ik geen Nieuw-Amsterdam had aangelegd, allen geven ze mij steken onder en boven water, wat bliefje? maar dat hoort ook zoo, – het is beter benijd dan beklaagd!... Een boordevolletje, Mijne Heeren! maar, met uw verlof, – op mijn eigen wel zijn!"

„Wacht ge niet tot de kinders er zijn?" vraagt Jannetje.

„Wacht even," roepen wij hem toe, „wij zullen gaarne medeklinken."

Of zou er iemand onder de telgen Jan's wezen, die aarzelt hem bescheid te doen[21], dewijl[22] het hem toeschijnt, dat het Hoofd van onzen Volksstam geen kleintje, neen, verduiveld veel eigenliefde heeft; dat de zelfzucht zoo ongeveer zijne tweede natuur is geworden? Hij zou Jan onregt aandoen. Hij zou toonen ons aller bet-over-grootvader[23] niet te kennen. Hij zou mij in verzoeking brengen Jan's doopceel te ligten. Waarom zou ik het niet doen? Hij behoeft zich zijne afkomst niet te schamen, al overtreft hij zijne voorvaderen.

Niemand zette groote oogen op, wanneer ik hem vertel,

15 lof: genoemd op blz. 264, midden.
16 *John Bull* = Engeland
17 *Hans Moff* = Duitsland
18 *bietekroten:* beetwortels, waaruit men in Duitsland toen al suiker maakte; Nederland geloofde daar nog niet in. De eerste bietsuikerfabriek kwam hier pas in 1858.
19 *Monsieur* = Frankrijk; Potgieter doelt hier op de haveloze Franse troepen die de Bataafse Republiek (1795-1806) kwamen 'beschermen' en hier goed gekleed en gevoed werden.
20 *Jonathan* = Amerika
21 *hem bescheid te doen:* zijn dronk te beantwoorden
22 *dewijl:* omdat
23 *ons aller bet-over-grootvader:* Adam; Potgieter bedoelt dat 'de mens', 'iedereen' zelfzuchtig is

dat Jan omstreeks den jare Vijftienhonderd in de luijers lag, en echter heden ten dage als een stevige zestiger nog fiksch op zijne koten[24] staat. Hij is zoo kloek gebouwd; hij is zoo breed van schouders; zijne knoken zijn zoo forsch, dat tienmalen vijf jaren bij hem naauwelijks die verandering te weeg brengen, welke eenmaal vijf op ieder onzer pleegt uit te oefenen. Ik vrees zelfs, dat men hem zich ouder zal voorstellen dan hij inderdaad is, als ik van over de zestig spreke; schoon Jan de wereld heeft bekeken, Jan heeft zijne kuiten nog niet verloren: voor een patertje langs den kant[25] zegt geen meisje „ba!" van hem. En wat zijne zaken betreft, daarin geeft Jan het u en mij nog te doen; hij was de eerste en de laatste in den winkel en op het kantoor, en schoon hij nu de woeligheid over heeft gedaan aan zijne jongens, de rekening, waaronder hij „accoord" gezet heeft, komt uit „tot eenen penning[26]", zegt hij. Spreekwoorden aan centen ontleend, vallen nog niet in zijnen smaak. „Dat bewijst den ouden dag," hoor ik aanmerken; ik geef slechts toe, dat hij den leeftijd lang voorbij is, waarin men overbescheiden, overedelmoedig, overzelfverloochenend, pleegt te wezen. Ik zou schier durven beweren, dat Jan nooit zoo oud zou zijn geworden indien hij een van deze drie ooit was geweest. Ik ga verder: ik geloof, dat Jan uit den aard zou zijn geslagen[27], zoo hij immer zin had aan den dag gelegd voor bleuheid, die zich zoo min weet te schatten als te doen gelden. Jan's Vader, Jan's Ooms[28], al de verwanten van Jan hadden zaken uitstaan met de Hertogen van Bourgondië, in wier wapen eer een leeuw dan een kruis had gepast, daar zij dol veel van grijpen hielden en weinig van genade wisten. En echter lieten de eenvoudige burgerlui van Jan's familie zich hunne kaas en brood[29] door die groote Heeren niet ontnemen, wat ijzervreters ze in hunne rammelende harnassen ook zijn mogten.

24 *koten:* benen

25 *patertje langs den kant:* hier: kusje; toespeling op een oudnederlands liedje

26 *tot eenen penning:* wij zouden zeggen: tot op de cent, maar Jan is ouderwets en spreekt nog van 'penningen'

27 *uit den aard zou zijn geslagen:* zijn aard verloren zou hebben

28 *Jan's Vader, Jan's Ooms:* de 'Nederlanders' van vóór de zelfstandigheid van de Republiek der Verenigde Nederlanden

29 *kaas en brood:* Potgieter doelt hier op de onlusten onder het kaas- en broodvolk van 1491

„Zalig is hij, die zijn jok[30] in zijne jeugd draagt!" zegt de Schrift; er gaat geen kind op school, dat niet weet te vertellen, hoe zuur Jan het had onder de voogdijschap van den Koning van Spanje! Ik zou het hem ten goede houden, al was hij wat trotsch op de ontwikkeling van zijn karakter in dien tijd. Of[31] ge potlood en papier ter hand hadt, ik schetste u hoe hij uit vrijën ging, in het schoone saizoen in een' boeijer, maar met een paar stukjes geschut aan boord; in den barren winter op schaatsen, maar met de geladen buks op zij; een flinke borst[32], die gaarne allerlei gevaren trotseerde, om een uurtje met zijn liefje te kouten. Een minder degelijk paar had, onder omstandigheden als de hunne, het huwelijk uitgesteld, tot beiden te oud waren geworden, om zich naar elkander te leeren schikken; maar welk een weêrga's wakker gezin was het zijne, onder ongehoorden wederspoed[33]. Zoo ooit jongeluî verdienden te worden voortgeholpen, dan waren zij het – ik weet geen' grooter lof voor beiden, dan dat Willem van Oranje er pleizier in vond dit te doen!

Een portret van Jannetje te leveren, zou een lust wezen, zoo het geene meesterhand eischte. Om er echter niet schaakmat af te komen, moet men de gaven van Rembrandt aan die van Rubbens paren. Ik wil wel gelooven, dat er zulke witte raven vliegen; maar ik vrees niet, dat iemand zal ontkennen, dat zij zeldzaam zijn. Immers, louter met het gloeijend koloriet, louter door de tot overdaad toe weelderige vormen van den vlaamschen meester, treft men Jannetje niet. Als ze gelijkend zal worden voorgesteld, mag de nadenkende ernst van den hollandschen schilder bij uitnemendheid, mag de rustige zielskracht, waardoor zijne beelden de duisternis om hen heen verlichten, er niet aan ontbreken. Eene moeder wordt echter het liefst in hare kinderen geprezen, en die hadden de kloeke echtelingen bij de vleet; Jan genoot onder al zijne ellende den zegen van Roemer Visscher:

30 *jok:* juk; zie Jer. 3 : 27
31 *Of:* als
32 *borst:* kerel
33 *wederspoed:* tegenspoed

Een vrolijck wijf en eerbaer bij desen,
Slapen dat de nacht schijnt kort te wesen.[34]

En kijk hare dochteren maar eens aan, als gij weten wilt, hoe de deftige-matrone er in den bloei van vrolijk- en jolijkheid[35] uitzag. „Mijne kinders vallen[36] tengerder dan ik plagt te wezen," moge zij klagen; smeltend noch smachtend hebben de oolijken niets van het teringzieke, dat uit vreemde poëzij[37] in de onze is overgewaaid, maar dat wij toch niet mooi vinden dan in verzen! Wat goedronde[38] gezigtjes ,– blank als de sneeuw, welke ook de kleur der geestige kijkers moge zijn, – wat gulgaauwe lach[39] – als we regt kennis hebben gemaakt, en zij ons wild[40] woelwater schelden, schoon zij stouten schalk meenen. Welke ronde, mollige armen – welke een zeebarichen boezem[41], zoo als een dichter harer jonkheid zeide; – eeń mooi woord, Venus[42] zelve rees immers uit het blanke schuim der golven op? – Jannetje ziet wel eens zuur, het is waar, als zij al den vreemden opschik gâslaat, die harer dochteren om „de teêre leedjens bengelt"; Jannetje ziet nog zuurder als zij de piano hoort rammelen en haar oor uitheemsche klanken vangt, in plaats van de liedekens, welke zij plagt te kwelen; Jannetje ziet allerzuurst, als zij in het huis van een harer kinderen vreemde drempelmeiden[43] ontmoet, Brabandsche bonnes[44], Zwitsersche gouvernantes, Fransche floddermadammen, doch dat gebeurt maar enkel, doorgaans is zij over hare dochters nog al tevreden: hoe kan het anders? Orde, spaarzaamheid, liefhebberij in het kraak-zindelijke, huiselijkheid, deernis met armoede, vroomheid, zij heeft ze haar van kindsbeen af ingescherpt! Hoe zij verjongt als ze hare eigene liefelijkheid herboren ziet, in den schroom

34 uit de *Brabbelingh* van Roemer Visscher (1547-1620); *Slapen:* het genot zo te kunnen slapen
35 *jolijkheid:* joligheid
36 *vallen:* zijn
37 *vreemde poëzij:* de romantische poëzie van Byron e.a.
38 *goedronde:* openhartige
39 *wat gulgaauwe lach:* hoe gul en gauw lachend
40 *wild:* voor wilde
41 *zeebarichen boezem:* boezem als een golf van de zee
42 *Venus:* Rom. godin van de liefde
43 *drempelmeiden:* dienstmeiden
44 *bonnes:* dienstmeisjes

van eene aanvallige bruid! – bruidstranen[45] zijn een eigenaardig zwak van Jannetje – in het geluk eener jeugdige echtelinge! – het te huis is de hemel eener hollandsche vrouw, – in de dankbaarheid eener zalige[46] moeder! – Jannetje plagt in hare jeugd bij de wieg in den Bijbel te lezen. – Hoe zij verjongt, als eene wolk van gezondheid om hare knieën dartelt; eene wolk, waaruit zij allerlei zoete stemmetjes: „grootemoê! grootemoê!" hoort roepen.

„Vader!" vraagt ze nu – gevalt[47] u de trouwhartige uitdrukking niet? Jan heeft intusschen zijn glas geledigd, wél bekome het hem! – „Vader!" vraagt zij, „hebben we een goed jaar gehad?"

Zij heeft er alle regt toe, zij, die hem het huis hielp bouwen!

„Als ik mijne koetjes niet vroeger op het drooge had gebragt," antwoordt hij, met een spreekwoord van zijne voorvaders, die kaasboeren waren, „het zou me zwaar zijn gevallen, ze in Een en Veertig[48] uit het water te halen!"

„Wel, Vader!" herneemt de bezorgde huisvrouw.

„Ik zeî immers als, Moeder!" valt hij in, terwijl hij in de handen wrijft; „of hebt ge mij donker zien kijken toen ik straks mijn grootboek eens doorliep? Rigt dus te avond maar vrolijk aan, al zal het klokke twaalf de oude wensch wezen: „Veel geld en weinig zonde!"

„ „Veel geld, Jan! we komen al op onze dagen – als ge het nog om den wil van onzen jongsten vroegt –"

„Oud, wijfje! de drommel is oud, – en zoo wij het goed stellen kunnen, daar zijn er onder onze kinderen – die het meer verdienen dan –"

Eer hij er bij kan voegen wat hij er bij denkt, komen eenige van deze de deur in, en aan hun hoofd een der oudste zijner zonen; – als gij opmerkt hoe hij zwalkt naar den haard, dan ziet ge, dat het hun eersteling, dat het Janmaat is.

We hebben Jannetje straks in hare dochters geprezen; hooger lof komt haar toe, dewijl ze in hare jeugd ook jongens flink wist op te fokken, en kloek wist groot te brengen,

45 *bruidstranen:* tranen van weemoedige herinnering bij het zien van een bruid; maar ook: een soort kaneelwijn die in de bruidsdagen geschonken werd

46 *zalige:* gelukkige

47 *gevalt:* bevalt

48 *Een en Veertig:* 1841 (malaisejaar)

schoon Jan drie vierde van het jaar met den Prins te velde was.[49] Echter moeten we er voor uit komen, dat zij met dezen knaap weinig moeite had – Janmaat wiegde zich zelf. Zoodra hij in de broek was gestoken, werd hij den rapste te rap af; „weêrgasche dreumel!" plagt zijne moeder te zeggen, als zij hem 's ochtends uit had zien gaan, en hem 's avonds weêrom zag komen, maar den ganschen dag niets van hem had gehoord, „waar loop je toch?" En het antwoord was in het eerst: „op het duin," en werd allengs: „aan het strand, Moeder!" – ik weet niet of Jannetje het geloofde, want de borst[50] bragt nooit iets meê, zoo als andere jongens van zijne jaren deden; hij plukte geene helmplanten, hij zocht geene schelpen – op ieder: „wat doe je er?" waarmeê zij den zwerver plaagde, hernam hij: „ik kijk in zee!" –

En wat zag hij, al starende?

Het is me soms gebeurd – op het land, bij eene kronkeling des wegs, aan den uitgang van een bosch, op den top van een' heuvel, een' opgeschoten' knaap te verrassen, de blonde haren in den wind wuivende; de groote oogen op het verschiet gevestigd; een' jongen, die niet gewaar werd dat ik naderde, wien geen enkel voorwerp in de verte bepaald boeide, wiens blikken dreven, zonder rust, zonder doel. „Hij ziet zijne toekomst voor zich," dacht ik dan in mij zelven, „hij wikt wat hij worden zal, zijn strijd begint." En noode weêrhield ik mij, bij iedere ontmoeting van dien aard, met den wild vreemde een gesprek aan te knoopen, niet om hem allerlei jammeren des levens te voorspellen, niet om hem toe te roepen: „Vriendlief! wat ge ook in het verschiet moogt zien, de sirenen[51] duiken nog niet op;" neen, ik wenschte het, dewijl[52] ik mij zoo gaarne verlustig in al den moed der jeugd, in al het grootsche harer ontwerpen, in al het koene, dat uit hare oogen schittert bij de denk-

49 *met den Prins te velde was:* met de Prins (van Oranje) op veldtocht was; nl. wanneer er oorlog was in het land

50 *borst:* jongen

51 *sirenen:* mythologische figuren, half vrouw, half vogel, die door hun gezang de zeelui probeerden te verlokken. Potgieter wil dus niet tegen de jongen zeggen: dat het mooie – maar tevens gevaarlijke – van de zeevaart voor hem nog niet in het verschiet ligt

52 *dewijl:* omdat

beeldige worsteling. Het is een dichterlijk oogenblik, die dageraad van het jongelingsleven – stel u Janmaat voor, die den zijnen[53] over de zee ziet aanlichten[54]! Verbeeld u de kleine hulk,[55] door hem bemand; verbeeld u het prachtig zeekasteel, dat in stede[56] van deze voor hem oprijst; verbeeld u de visioenen van voorspoed en glorie, die hem over de spiegelende oppervlakte der baren toeschitteren! Hoor het dieper ademhalen van den breedgeschouderde, nu hij zich aan het hoofd waant van eene vloot, een heir[57] van schepen, wier tallooze zeilen de wind, de noordooster, die allengs feller opsteekt, volblaast – hij tart den storm, – hij overwint den vijand, – hij verovert eene wereld, – welk een beeld, welk een droom! Hij verwezenlijkte dien! Toen onder de Spaansche tirannij de nood te huis hoog geklommen was, toen kuste hij het beangste Jannetje goeden dag, met een: „ik ga van honk, moederlief! maar je ziet me weêr;" en hij hield woord, woord als een man; hij voer uit in een' notendop, hij kwam te huis in een linieschip![58] En zoo de vrouw door hem leerde wat tranen met tuiten zijn, als zij hoorde, dat men hem geene haven in wou laten[59], om den storm, die hem beliep, te ontgaan; – „Heere!" borst zij uit, „hoe Ge mij schreijen doet van vreugd," zoodra de dag was gekomen, dat hij den bezem op den mast voerde.[60]

Hoe is hij veranderd!

Al teekenen gang, houding, manieren, gelaat en spraak nog altoos den zeerob, waar bleef de opgeruimdheid, die hem eigen plagt te zijn; wat werd er van het woelzieke, dat hem kenschetste; wie mist het onbezorgde niet, waarmeê zijne hand de laatste geeltjes[61] uit den broekzak haalde? Het is alles verdwenen, – er zijn mooije meisjes met hem binnen gekomen, maar hij heeft er geene oogen meer voor, – Jan vraagt hem naar den wind[62], en toch praat hij van

53 *den zijnen:* zijn 'dageraad' nl.
54 *aanlichten:* lichtend naderbij komen
55 *hulk:* zeilschip
56 *stede:* plaats
57 *heir:* leger
58 *linieschip:* groot oorlogsschip
59 *geen haven in wou laten:* in 1572 mochten de Nederlanders de Engelse havens niet in
60 'de bezem in de mast voeren' was een teken van overwinning op zee
61 *geeltjes:* goudstukken
62 *wind:* de wind was zeer belangrijk i.v.m. het binnenvaren en uitvaren van de zeilschepen

geene schepen op de kust; – het onverschillige verving het overdrokke[63] – het moedelooze het mannelijke...

Wij zouden hem onregt doen – al hangt hij zoo neêrslagtig over dien stoel, of[64] hij bij mistig weder in den mastkorf zat; zijn open aard spreekt luide uit zijne klagt:

„Al weêr een jaar, dat ik als een landkrab sleet, – Vader! wanneer zult ge toch medelijden met mij hebben?"

„Jongelief!" herneemt Jan, „als het aan mij alleen hing–"

„Dat is een woord van vóór het jaar Dertig[65], Vader! toen heette het:

Holland
Bolland[66]:
Zeeland
Geen land:
Ik hou het met den heikant!"

„Als je wist, Janmaat!" –

„Ik weet, Vader! dat Moeder altijd plagt te zeggen: Beter op een' ouden wagen in de heide, dan met een nieuw schip op de zee."

„Zeg ereis, Janmaat! wil je óók een kopje slemp?"[67] roept eensklaps een pieperig stemmetje uit den versten hoek des vertreks, – en nu wenschte ik u een denkbeeld te kunnen geven der verslagenheid, waarmede Janmaat voor zich zelven zucht: „De derde streng maakt den kabel!"[68]

Welk een vreemd begin van een feest! Helaas,

Ieder huis
Heeft zijn kruis!

En hoe ver Jan en Jannetje het in de wereld brengen mogten, het hunne bleef er niet van verschoond; – gluur met mij dien hoek in, als ge weten wilt wat het is! – Oef! – de verzuchting, die aan Janmaat bij het verzoek ontglipte, de verontwaardiging, waarmede hij hem, die het deed, nu

63 *overdrokke:* overdrukke
64 *of:* alsof
65 *Dertig:* 1830; in die tijd was het met de scheepvaart helemaal slecht gesteld
66 *Bolland:* moerassig land
67 *slemp:* drank bereid door bepaalde kruiden in melk te trekken
68 Dat's nummer drie; dat doet de deur dicht! (eerst de vader, dan de moeder en nu nummer drie)

:ug toekeert: zij hebben niets verbazends, als men den
ilungel aanziet, die ginder slemp schenkt, en ginder
iept: welke doffe oogen! – welk een meelgezigt! –
eene houding van slierislari! – Welk eene ergernis
al, als ik het u niet langer verhelen mag, dat dit ongeluk
ongste zoon is van Jan en Jannetje; hij, de patroon aller
aller soepjurken, aller sloffen te onzent! hij,
ıı Salie!

Al had ik het u niet gezegd, ge zoudt zijne maagschap[69]
en gegist, als gij onder het korte gesprek tusschen den
:n den eerstgeborene het gelaat der moeder hadt gâ-
als gij de aarzeling hadt opgemerkt, waarmede
Jan Salie's uitnoodiging bestraffen wilde, maar niet durf-
ac: De pikbroek zag het en schoof zijn' stoel om, en blies
:ene wolk uit zijn kort eindje, opdat niemand zien zou, hoe
waterig zijne oogen werden, ruwe zeebonk, als hij is!

En Jan – Jan, die in zijne kracht de degelijkste man was,
die er op twee beenen liep, die vroom en vroed[70] zoo láng
bewees, hoe diepen indruk het op hem maakte, dat er ge-
schreven staat: „BID EN WERKT!" – een woord uit den
Bijbel[71] dien hij zelf vertaalde[72]; – eene vertaling, waardoor
hij zijne taal schiep; – wat doet Jan? Schudt hij zuchtende
het hoofd, als iemand, die onder de pantoffel staat; als
iemand, die zich op de flaauwe verontschuldiging beroept:

Bij wijlen heeft Mijnheer den naem, Mevrouw de daet?

, neen! – „Houd moed, Janmaat! er zal te avond
:inde aan komen," zegt hij, en reikt nu een paar andere
le hand; gasten, die Jannetje te regt vriendelijk ont-
gasten, van welke de eene er alleropgeruimdst uitziet.
: zijn het, vraagt ge?

Terwijl zij de welkomstgroet wisselen, terwijl zij hun
glas leêgen, hebben wij gelegenheid voor eene enkele
ing – ik vlei mij, dat gij er hen te volkomener door
:ult.

69 *maagschap:* verwantschap (met de anderen)
70 *vroed:* wijs
71 de spreuk is niet uit de bijbel afkomstig, maar is de kenspreuk van de Benedictijnen
72 Potgieter bedoelt de *Statenbijbel*-vertaling (17e eeuw) die in opdracht van de Staten-Generaal gemaakt is en die grote invloed gehad heeft op het algemeen Nederlands

Onder de spreekwoorden van Jan's buren[73], onder die der groote Heeren, welke eenen belangrijken invloed op zijn vroeger leven hebben uitgeoefend, treffen wij er veel aan, die tot in hart en nieren toe monarchaal zijn.[74] „Hij, die de koe des Konings heeft gegeten," plagt de Spanjaard te zeggen, „hij zal nog over honderd jaar hare beenders moeten betalen!" Wie herinnert zich den Gallischen haan niet, zoo dikwijls hij van koning kraaijen hoort spreken? De Duitsche volksgeest wist geene volslagener armoede uit te denken, „dan waar de Keizer zijn regt had verloren." - „Must is for the King," zei de Engelschman, en de groote weg heet bij de Deenen de weg des Konings!

Hoe weinig zijn daarentegen de spreuken, door Jan, in de dagen van zijnen bloei, aan de Staatsmagten ontleend; hoe getrouw spiegelen ons de enkele, die hij soms nog bezigt, zijne republikeinsche huishouding af! Het Wilhelmuslied heeft de oudste brieven; maar tegen elke der zegswijzen, waarin het voortleeft, zou ik er eene over kunnen stellen, op het Admiraalsschip betrekkelijk[75], alsof de wedijver tusschen de Landmagt[76] en Zeemagt tot in het rijk der spreekwoorden toe had geblaakt![77] Er is in geen van beide een zweem van eigenlijke heerschappij; Jan's phlegma en Jan's spotzucht kwamen aan het licht, als hij zoowel van Stedelijke Regeringen als van Staten-Generaal zeide:

Wat de Heeren wijzen
Moeten de gekken prijzen.

Het vierigst Oranjedeuntje was niet meer dan een wensch voor de toekomst, dan de hoop, eens een bepaald gezag te mogen toekennen:

73 *Jan's buren:* Nederlands buurlanden

74 *monarchaal zijn:* (spreekwoorden) die betrekking hebben op hun vorst. Tegenover het gericht zijn op de vorst (het gezag) staat Jans republikeinse houding, die geen vorsten of regenten naar de ogen ziet

75 *op het Admiraalsschip betrekkelijk:* die op het schip van de admiraal van de vloot betrekking heeft. De stadhouder en de vlootadmiraal waren voor de Nederlanders even belangrijk.

76 de *Landmagt* ressorteerde onder de stadhouder van de Unie; de zeemacht niet. Het gewest Holland had vooral baat bij een sterke vloot; de andere gewesten met de stadhouder bij een sterke landmacht.

77 *geblaakt:* gewoed

Al is ons Prinsje nog zoo klein,
Toch zal hij eens Stadhouder zijn!

(Een liederlijk rijm, volgens Bilderdijk[78], het zij in het voorbijgaan opgemerkt!)

En echter was Jan daarom niet blind voor de gebreken aan zijne staatshuishouding verknocht[79], voor de gevaren, waaraan zij blootstelde, – de bron van zoo vele rampen werd door zijn gezond verstand beschreven en gelaakt, in het kernachtig woord uit zijnen mond: „Daar dienen geene twee groote masten op één schip!"[80]

Van waar dan, vraagt men misschien, van waar de onverschilligheid van Jan, van waar dat hij zoo lang den kamp duldde, schoon hij de ellende voorzag, die er uit zou worden geboren? Dewijl, antwoord ik, – en moge dit mijne afwijking verontschuldigen! – dewijl twee andere dingen Jan naauwer aan het hart lagen dan die regeringsvormen; dewijl de welvaart van twee andere personaadjes in zijne oogen van meer gewigt was dan het oppergezag van de Staten of van den Prins, van den Prins of van de Staten, als ge wilt; dewijl twee zonen zijner lendenen[81] de eigenaardige beheerschers van zijn handeldrijvend volk waren geworden: Jan Contant en Jan Crediet, de beide jonge lui, die straks[82] binnenkwamen!

Waar schuilen ze nu in de menigte van gasten, onder onze beschrijving allengs om haard en disch gegroept? Jan houdt nog van eene zaal als eene kerk, als hij menschen ziet, al hebben zijne dagelijksche vertrekken dat luchtige, dat opene, dat ruime niet meer, waarop hij weleer gezet[83] was. Een vrije geest ademde u toen uit alles wat hem behoorde toe; hij wist van geenerlei engte, noch stoffelijke, noch verstandelijke. Dit feestvertrek voldoet nog aan die vereischten, uitgezonderd dat de hooge schouw, en de brandstapel, van turfmuren en beukenblokken opgebouwd, verdwenen zijn. Jan! Jan! waarom deedt gij daar afstand van, ten be-

78 voor Bilderdijks oren waren de klanken van *ei* en *ij* nog niet hetzelfde
79 *verknocht:* verbonden
80 nl. het gezag van de Staten van Holland en dat van de stadhouder in de 17e eeuw
81 uitdrukking ontleend aan het oude testament; zie Gen. 35:11
82 *straks:* daarnet
83 *gezet:* gesteld

hoeve van een schoorsteentje met marmeren mantel, eene spanne[84] breed, waarom liet gij dien inkrimpen tot zijne schaduw, tot eene nis? Foei van[85] Engelsche haarden, Duitsche kagchels, smakelooze vierkanten van porselein, – hoe plagt de vlam u toe te lagchen, weêrspiegeld in de koperen zijplaten van den schoorsteen; hoe vrolijk dansten de vonken weleer den donkeren krater in! Hoe, – maar daar zien wij ons paar weder, zij zitten naast elkaêr als leden van eene firma, – zoo hoort het!

Die weltevredene, tonronde, overdrieste vent is Jan Contant; hij rigtte het huis van negotie op, dat Jan Crediet uitbreidde. Wie dezen met een paar streken teekent, hij treft hem niet. De man heeft in zijn voorkomen iets van een zaakwaarnemer van grooten huize, zoo deftig is hij, zoo bedaard, zoo fijn[86] schier. Niemand verdenke mij, dat ik dit woord kwalijk meene; zou hij het zoo ver hebben gebragt als hij niet eerlijk van inborst was? Gij kunt het den stouten opslag zijner oogen aanzien, hoe ondernemingziek hij is; maar, even sterk als deze, spreekt uit de plooijen om zijn' mond eene bedachtzaamheid, die zich niet op één' nacht ijs waagt. Hij is er klaarblijkelijk de man naar, om, wat Jan Contant met al zijne voortvarendheid begint, vol te houden en op te trekken, en deze, daarentegen, het levend gezond verstand, dat Jan Crediet bij den arm wakker schudt, als de laatste zich, al mijmerende, toegeeft in het bouwen van luchtkasteelen. Geen wonder, dat zulk eene associatie het verre bragt. Hunne firma is niet alleen op iedere beurs van Europa, zij is in de beide Indiën, zij is tot in China toe zoo goed als de Bank; hunne naamteekening geldt meer dan die van Koningen en Keizers! Het zijn leepe vogels, die zich den dubbelen roem mogen toeëigenen, dat hunne wijsheid

„Uitheemsche ballingen, van have en huis berooft,
„Gelockt, gewelkomt heeft en in hun schoot gestooft[87]."

84 *spanne:* oude lengtemaat; ± de afstand tussen duim en pink van een uitgestrekte hand

85 *Foei van:* foei, (die)

86 *fijn* had vroeger ook de betekenis van 'listig'

87 J. v.d. Vondel, *Palamedes* vs. 121-2; Potgieter heeft de verzen niet helemaal letterlijk geciteerd; *gestooft:* gekoesterd. In de 17e eeuw vonden veel buitenlandse ballingen in Nederland asyl; deze verdraagzaamheid werd mede veroorzaakt door handelsbelangen.

en bovendien:

„Met kielen ingesleept den oogst dien 't Oosten las,
„Ja, daer de naelde zwijmt gestaen naer vrijen pas."[88]

„Kinders!" zegt Jan tot hen, „kinders! Janmaat heeft zich straks bitter beklaagd, dat ik in langen tijd niets voor hem over heb gehad dan een onnoozel kruistogtje[89], dan eene verdrietige non-activiteit! Mijn oudste heeft niet geheel ongelijk. Maar als ik wat aan hem zal doen, dan moet mijn jongste kind geplaatst wezen, dan moet die kwelgeest mijn huis uit."

Jannetje! hoort gij het?

„Wie van jelui wil nog eens beproeven wat er in hem steekt? Jan Contant en Jan Crediet, wat dunkt je? er moet wel weêr eene plaats bij je open wezen, het wordt anders met den borst twaalf ambachten dertien ongelukken!"

Ik heb[90] met Jan op, dewijl[91] de naam Jan Salie niet over zijne lippen wil!

„Probeeren, Vader! probeeren?" herneemt Jan Contant, „ik heb hem acht dagen lang achter den lessenaar zien druilen, toen had ik er wèl van – "

„Acht dagen?" valt Janmaat in, „hij lag me van Doggersbank[92] af al aan boord."

„Mijn vennoot," begint Jan Crediet – de man heeft eene eigenaardige phraseologie[93] – „mijn vennoot joeg hem in de eerste week het magazijn uit, het kantoor af, de straat op; alles wat er in den knaap school, wou hij een, twee, drie aan den dag zien komen, even als de muntspeciën[94] uit den geldzak; ik vleide mij, dat ik wist wat de tijd vermag! Maar schoon er geene betere school is dan de mijne, als men leeren wil, „van niets iets" te maken, zeggen mijne vijan-

88 Met schepen binnengesleept (heeft) de oogst die het oosten verzamelde, ja, waar de kompasnaald afwijkingen vertoont (nl. in het noorden) gestreefd (heeft) naar een vrije doortocht; J. v.d. Vondel, *Palamedes*, vs. 125-6.

89 *kruistogtje:* vloottochtje (om bv. een kaper onschadelijk te maken)

90 *heb:* heb (wel wat)

91 *dewijl:* omdat

92 *Doggersbank:* de laatste triomf op zee van de Nederlanders was de slag bij de Doggersbank (1781); daarna heerste er in de zeevaart een 'Jan-Saliegeest'.

93 *phraseologie:* wijze van spreken

94 *muntspeciën:* geldstukken

den, – om weinig in veel te verkeeren[95], beweer ik, – toch moet ik bekennen, dat ik na al mijne proeven niet weet, waartoe ik hem gebruiken zal. Voor den goederen-handel, dat zag ik bij het eerste gezigt, voor den goederen-handel deugde hij niet – die eischt allerlei kennis van reederij – van uitreize en van tehuisvracht[96] – van assurantie – van wissels – van artikelen – van markten – van talen – van zeden – van volken, – Jan Salie zou overal te laat komen en zich overal beet laten nemen, – ik zal er maar niet meer van reppen, ge mogt anders denken, dat ik mij zelven prees. Ik dacht een baantje voor hem gevonden te hebben in de fondsen[97], wat dagbladen-lectuur, – een beursgangetje – een beetje cijferen – luttel werks en toch rente – een bedaard verbeiden[98] van den verschijningsdag der coupons – en dan eene groote schaar om ze af te knippen – wat is gemakkelijker? Ik had hem een kapitaaltje toevertrouwd, om te beleggen in Surinaamsche Obligatiën; als hij het met verstand had gebruikt, was hij al een man in bonis geweest, maar wat is er van teregt gekomen? Hij schoot voor op allerlei Plantaadjes[99], hij gaf voor de beste driemaal meer dan zij waard waren; wie weet niet hoe hij geplukt is, hij, die alles maar liet vlotten en drijven! – Sedert heb ik een oog meê in de boeken gehad en hem aandeel in betere leeningen gegeven, de Metallieken[100], de Russen, Onze papieren"[101] – (Jan Crediet blijft toch altoos Jan Crediet!) – „maar zoo vaak ik mijn handen met andere dingen volhad, en de zijne dus vrij waren, wat kocht hij anders in dan prullen? In den laatsten tijd Ardoins[102] – niet nu ze voor een zuur gezigt te krijgen zijn, maar toen ze boven de zestig stonden, – Griekjes[103] – minder omdat hij zoo veel tegen de Turken had, dan dewijl zijn

95 *verkeeren:* veranderen
96 *van uitreize en van te huisvracht:* van wat men aan goederen ergens mee naar toe moet nemen en van wat men daarvandaan mee terug kan brengen.
97 *fondsen:* effecten
98 *verbeiden:* afwachten
99 *Plantaadjes:* plantages
100 *Metallieken:* bepaalde Oostenrijkse effecten
101 *Onze papieren:* de Nationale Staatsfondsen, die goed aangeschreven stonden
102 *Ardoins:* bepaalde Spaanse lening (1834) waarmee o.a. veel Nederlanders grote verliezen geleden hebben
103 *Griekjes:* Griekenland was vanaf 1821 in een vrijheidsoorlog met Turkije gewikkeld. Heel Europa was tegen de Turken; o.a. Nederland hielp de Grieken met geld.

aas[104] hem te fijn af was, – Zuid-Amerikaantjes."
„En Kansbiljetten?"[105] klinkt het uit den hoop.[106]
„Stil, kwâ jongen!" roept Jan.
Wij willen niet vragen wie de vrager is, die Jan Crediet
ensklaps zuur doet zien; wij willen hem niet opzoeken
de Jantjes Goddome en Jannen Kalebas[107], die in
hoek des vertreks zitten te klinken, dat hooren en zien
Er zijn spotters genoeg onder de snaken. Waarom
ue ploerten ontvangt, waarom hij er soms nog al meê
heeft wie zal het zeggen? Valt die liefhebberij voor het
welligt aan zijne burgerlijke afkomst toe te
Is het de overdrijving eener deugd, is het onwil
uer zijnen te verloochenen? Dat hij hen dan ten minste
aan strenger tucht gewende, dat hij hen dwong,
an het Matigheids-Genootschap[109] te worden, waar-
hij nu zijne misdeeldste kinderen, wien armoede toch
ot matigheid verpligt, waarmede hij nu Jan en Alleman
Waarlijk, ik begrijp zijne toegeeflijkheid jegens die
s van luttel verwachting[110], wier hoed op het linker-
ıt, wier neus van karbonkels[111] schittert, wier gebaren
uw zijn, ik begrijp haar niet half zoo goed als de genade,
ıij, allengs milder, aan Jan Hagel en Jan Rap en zijn'

4 *beunhaas:* hier: niet-bonafide makelaar
Kansbiljetten: na de napoleontische tijd werd de staatsschuld omgezet in 2/3 uitgestelde schuld waarover geen rente gegeven werd, en 1/3 werkelijke schuld waarover wel rente gegeven werd. Elk jaar zou een gedeelte van de werkelijke schuld afgelost worden en een gelijk gedeelte uitgestelde schuld in werkelijke schuld worden omgezet. Vorderaars van uitgestelde schuld kregen genummerde kansbiljetten. Bepaalde nummers werden uitgeloot om over te gaan naar de werkelijke schuld. Er ontstonden speculaties met kansbiljetten en in 1841 werd tegen zeer lage koers alle uitgestelde schuld eindelijk omgezet in werkelijke schuld; de zaak rond de kansbiljetten is erg onverkwikkelijk geweest.

106 *hoop:* massa (Jannen)

107 *Jantjes Goddome en Jannen Kalebas:* de waardeloze jongetjes; een kalebas is een grote vrucht waar weinig inzit

108 *het gemeene:* het gewone volk

109 *Matigheids-Genootschap:* een midden 19-eeuwse drankbestrijdingsvereniging

110 *van luttel verwachting:* van wie weinig te verwachten is

111 *karbonkels:* roodheid (door de drank)

Maat bewijst[112]. Hij heeft zich te lang het vaderschap over die ellendigen geschaamd; hij heeft hen zoo dikwijls en zoo vruchteloos met galg en rad gestraft, dat hij eindelijk is beginnen te twijfelen, of geeselen en genezen wel één en hetzelfde was? „Ik heb allerlei straffen beproefd," zeide hij; „als ik hen eindelijk eens verpligtte te werken?" " En het pleit voor zijn vaderingewanden[113], dat hij tegenwoordig meer doet dan hun stichtelijke predikatiën te houden, als ze in de boeijen zitten, als ze naar het treurtooneel[114] gaan; dat hij hunne kinderen op school neemt, hoe haveloos, hoe havikkig[115] ze er ook uitzien! Jan's goed hart vertrouwt te regt, dat er verband is tusschen verlichting[116] en veredeling, Jan zou een weêrgalooze vent zijn, als hij zijn jongsten zoon maar niet had.

„Zoo als ik zeî, Vader!" – hernneemt Jan Crediet, „ik heb de proef genomen, of er wat bruikbaars in Jan Salie stak; de uitslag was ontmoedigend, ja, ontrustend zelfs; in de laatste jaren... maar... wie zijn' neus schendt schendt zijn aangezigt, – gij eischt niet, dat ik er ons huis weder aan wage." –

Krachtig schudt Jan het hoofd.

„En dus heeft Jan Salie voor goed zijn afscheid van[117] ons. Het beste. wat gij met hem doen kunt" –

Hij zou geen Jan Crediet zijn, als hij èr niet altoos wat op wist! –

„Het beste is, dat gij hem" –

„Wat? mij weêr opdringt?" valt een schalk uit, – die de eer zal hebben zich zelven aan u voor te stellen, dewijl[118] het u verdrieten zou, zoo ik voort bleef varen, al die gasten hoofd voor hoofd te beschrijven; te meer, daar de kring allengs grooter is geworden, – „hoe heb ik er voor geboet, dat ik hem in zijne wieg een aardig wichtje vond, dat ik hem tot mijn cupidootje[119] maakte!

„ „Cupidootje! met zijn loddrige[120] oogjes!"

112 in de loop van de 19e eeuw begon Nederland zich meer het lot van armen, landlopers en gevangenen aan te trekken
113 *vaderingewanden:* vaderhart
114 *treurtooneel:* schavot
115 *havikkig:* als een roofvogel
116 *verlichting:* onderricht
117 *afscheid van:* ontslag bij
118 *dewijl:* omdat
119 *cupidootje:* lief klein kindje (*Cupido* is eig. de liefdesgod, voorgesteld als een knaapje)
120 *loddrige:* slaperige

„Ik, die weleer[121] Jan de Poëet heette en het waarachtig was; ik, die nu maar Jan de Rijmer ben, schoon ik mij betere! ik zou de koorts krijgen van ergernis, als ik weêr naar zijne pijpen dansen moest; als ik weêr moest toeknikken bij zijn loflied:

„Wat ben je lief,
„Mijn hartedief!
„Wat ben je goed,
„Mijn simple bloed![122]

„Eer ik hem mijne kunst weêr laat verknoeijen, geef ik een' Muzen-Almanak met louter prozastukken[123] uit. Weet ge dan niet, hoe ik onder zijn' saaijen dwang heb geleden; weet ge dan niet, dat ik het Cats[124] nog naauwelijks vergeven kan, dat hij het jongsken aan zijne knieën spelen liet? Ik had er Hooft, ik had er Vondel eens meê moeten aankomen! Hooft en Jan Salie! Hooft, in wiens torentje[125] allerlei nymphen stoeiden, Grieksche en Italiaansche, Latijnsche en Gooische nymphen; Hooft, die van kusjens en knepen zong, maar ze nooit aan de poffertjeswangen van onzen sukkel zou hebben verkwist! En Vondel – Vondel, wiens oogen zouden gebliksemd hebben, als ik zijne reijën[126] had gestoord door het salieroepen[127] van ons broêrtje; Vondel, wien onze westelijke luchtstreek maar half vernoegde; die naar het Oosten uitzag[128]; die smachtte naar licht! O, dat ik had blijven voortroeijen op de adelaarsschachten[129] mij door beide bedeeld; hoe hoog zou ik nu gesteigerd[130] zijn!

121 In de 17e eeuw waren er in Nederland goede dichters (Poëten); vanaf de 18e eeuw werd er 'gerijmd'; wat getuigt van een Jan Saliegeest, die Jan de Poëet tot Jan de Rijmer gemaakt heeft.

122 Potgieter schrijft dit versje neer als een voorbeeld van slechte (Jan Salie-achtige) poëzie.

123 het proza begon in deze tijd in waardering veld te winnen ten opzichte van de poëzie.

124 Cats' poëzie was volgens Potgieter dus slechte poëzie; i.t.t. die van Hooft en Vondel

125 *torentje:* de torenkamer van het Muiderslot, waarin Hooft veel heeft zitten schrijven

126 *reijën:* reizangen (in de treurspelen)

127 *het salieroepen:* het roepen om salie (een laf melkdrankje)

128 *naar het Oosten uitzag:* waar nl. het christendom zijn oorspong heeft

129 *-schachten:* -wieken

130 *gesteigerd:* gestegen

Maar ik wilde der menigte gevallen[131], ik hield me aan Cats, hij had op met het stille, huiselijke, bescheidene jongsken; hij maakte er versjes zonder tal voor! Toen hij stierf, was ik al half onder den invloed van Jan Salie ingedommeld; ik zou anders de leerlingen hebben getuchtigd, die den meester in zijne gebreken navolgden, – altoos herhalende, – flaauw tot walgens toe. Ook werden wij uitgevraagd zoo vaak er wafelen werden gebakken, zoo vaak er slemp werd gelept; o, dagen mijner schande![132] Als ik soms – ook ik droeg in mijn geweten den wreker met mij om! – als ik bij wijle nog eens een stuk van de groote meesters wilde voordragen; als ik een fragment uit Antonides[133] aanhaalde, dan kneep Jan Salie mij in den arm, dan zette hij eene keel op, leelijke schreeuwer als hij is! „Broêrlief!" zeî hij dan, „broer! wat liefhebberij heb je er toch in zoo hoog te vliegen, blijf bij den grond, en je zult meer pleizier doen!" Och! we zijn bij den grond gebleven, totdat niemand meer dacht dat ik vliegen kon, totdat allen, wetende dat zij toch niet meer behoefden op te kijken, om mij te volgen, in slaap vielen, zoodra ik begon. Het heldendicht – o, wat eposjes! – het lierdicht[134] – o, wat odetjes! – het minnedicht – o, wat klagtjes! – ieder genre was in predikatie's ontaard; ik wist in verzenbundels van alles wat te vertellen, maar den hartstogt werd ik vreemd; Poëzij en Jan Saliegeest, hoe konden zij samen gaan? Verlamlendigd en verlamzaligd had ik niet eens ooren meer voor Van Haren[135]; Bilderdijk moest me tot hem optrekken; Bilderdijk schudde mij wakker. Van toen af scheidden wij; Jan de Poëet gaf Jan Salie den schop. Of al mijne zangers als ik beu van hem waren; of zij inzagen dat hij onder het mom der rhetorica[136] op nieuw binnen zoekt te dringen! Ik weer hen met vuist en voet van mijn' drempel,

131 *der menigte gevallen:* aan de menigte bevallen

132 Potgieter doelt hier op de 18e en 19e-eeuwse huisbakken poëzie.

133 *Antonides:* J. Antonides van der Goes, dichter uit de 17e eeuw, navolger overigens van Vondel.

134 *het lierdicht:* de ode

135 Onno Zwier van Haren (1713-1779); zijn werken werden tijdens zijn leven niet geaccepteerd, omdat ze niet voldeden aan de toen vereiste gladde versvorm; Bilderdijk heeft de aandacht op deze dichter gevestigd.

136 *onder het mom der rethorica:* dus als overdreven welsprekendheid = bombast

die minnelijmers, wier stukjes de botste kan invullen, als hij maar de eindrijmen kent, luister!

„De schroom In den droom, Of de klagt In den nacht;
„Het slordig gerijmel van bloesem op boezem;

„Ik weer die nog ondragelijker spreekwoordenberijmers, welke den volke eene les aanschouwelijk maken, die het reeds zelf in beelden heeft gebragt:

„En liefst van alledaagsche zaken
„Op hun versleten doedel[137] kwaken!

„Ik weer bovenal die venters van aardigheden, welke mij in een hansworstenpak steken, als had ik geene andere roeping dan te goochelen met woorden en klanken –[138]

– „ „Waar drommel haalt de bruî de woorden toch van [daan!"[139]

„Bedaar, jongen! bedaar," roept Jan, – hij plagt van ouds van poëten te houden, – „eer de vreemden ons weêr zouden uitlagchen, ligge mijn jongste voor[140] een' doeniet t'huis."

„Slechts aan hen," herneemt Jan de Poëet, „slechts aan de rhetorici[141], die mij handen vol werks geven, slechts aan deze heb ik het te wijten, dat Jan Crediet mij ingewikkeld[142] verwijt, dat mijne kunst eene nuttelooze weelde, dat haar tijd voorbij is." –

„Wie weet of ge niet juist ziet," valt Jan Crediet in: „wij, de luî van de negotie, we hebben altijd zin gehad voor iedere glorie, want we trokken van elke partij. Als ge meer op de

137 *doedel:* doedelzak; in de 19e-eeuw symbool van rijmelarij

138 Potgieter doelt hier op een 19e-eeuws 'literair' spel om bv. een kort verhaal te schrijven waarin van de vokalen alleen de *a* gebruikt wordt. Zo bestonden er een e-legende, een a-sage en een o-sprook. Dit alles had natuurlijk niets met literatuur te maken, maar werd wel als zodanig voorgesteld.

139 Potgieter citeert hier min of meer P. Langendijk, *Don Quichot*, vs. 727, waar echter staat: waer haelt de gek dien brui quae woorden tog van daen. Dit wordt daar gezegd van een 'dichter' die allerlei woorden op-*tie* laat rijmen. Bij Potgieter zou *brui* echter iets als 'vent' moeten betekenen; bij Langendijk betekent het 'zootje'.

140 *voor:* als

141 *rhetorici:* hier zoveel als rijmelaars

142 *ingewikkeld:* bedektelijk

hoogte onzes tijds waart..."

„Ik tracht er te komen, zelfs door de bokkensprongen[143] mijner nieuwere school,"[144] antwoordt Jan de Poëet, „kwel me maar niet met Jan Salie."

„Hij moet gedrild – hij moet soldaat worden!" klinkt het.

„Wie zegt dat?" hooren wij van twee zijden vragen, eerst door eene zachte en aangedane stem, nu op forschen en geraakten toon – eene jammerklagt, eene uitdaging.

De eerste ontglipte aan Jannetje – verre van de hoofdgroep verwijderd, ving zij echter het raauwe woord op, en de tevreden lach, waarmede zij straks de feestvreugde gadesloeg, is van haar gelaat verdwenen! Hoe is het mogelijk, dat eene zoo flinke vrouw, dat éene weleer zoo krasse moeder, zich zoo zwak betoonde voor eenen onwaardige? Het behoort tot de raadselen des harten, tot de onverklaarbare ongelijkheden van den geest! Hoe, alle ding zijn eisch, was in hare jeugd haar woord; wilt gij er een voorbeeld van, uit honderd, die ik zou kunnen bijbrengen? wilt gij het eerste het beste, dat mij invalt, nu ik haar aanzie? Uit een koperen vlootje liet zij den arme het schrale water reiken; een houten nap was goed genoeg voor de groene wei[145]; maar het poffe[146] bier eischte tinnen flappers[147], maar de heldere wijn moest schijnen in een' doorlichtigen roemer; maar de gouden druif van den Rhijn vonkelde en tintelde in een lange en fijne fluit. En nu – wat in dit opzigt veranderd zij – ginds is een ketel te vuur, zij heeft kandeel gebrouwen, en gulden stoopen[148] ontvangen alreê den weelderigen drank. O, Jannetje! Jannetje! gij die der spreuk in uwe huishouding getrouw zijt gebleven, waarom wilt gij haar in de lotsbestemming uwer kinderen geweld aandoen? Gij, die in een' tijd, die ontwikkeling aller gaven eischte, die beurtelings dwong tot dulden, of riep tot durven, waarin have[149] en hals vaak op het spel stonden, die vervreemd scheen van tucht en trouw, en waaruit toch beleid en beraad redde, die koen en kloek, die vroed[150] en vroom maak-

143 *bokkensprongen:* gekheden als genoemd op blz. 283 ann 138

144 met de *nieuwere school* bedoelt Potgieter de romantiek

145 *wei:* vloeistof die na de kaasbereiding van de melk overblijft

146 *poffe:* bolstaande

147 *flappers:* kannen

148 *stoopen:* bekers

149 *have:* bezittingen

150 *vroed:* wijs

te; gij, die in zulk een' tijd Jan waardig ter zijde stondt; gij, die hem onder dat alles gelukkig deedt zijn; gij spreekt nu Jan Salie vóór; gij wilt hem elk zijner broeders opdringen! Alle zin zijn wil[151], was uw woord, toen de onderscheiden aard uwer kinderen aan het licht kwam, – gij temperdet slechts de overdrijving, die ten verderve zou leiden; maar dezen, dien gij niet kondt verbeteren, dien gij, zoo ge nog in uwe kracht waart, de wijde wereld zoudt hebben ingejaagd, – „vreemde oogen maken menschen,"[152] – dien acht gij nog te goed voor Jan Cordaat, te goed om soldaat te worden; – wees gerust, zwakke, beklagenswaardige moeder! Jan Cordaat weigert hem!

„Wie zegt dat?" herhaalt onze oudste krijgsman,[153] „wie zegt dat? een lafaard, die zijn woord niet staande durft houden!"

„Ik zeg het," klinkt het eensklaps, „ik!" en eene forsche hand slaat op de linkerheup, als was hij gewend er een' zwaardknop te vinden, „ik" en de vrolijkste, de welgedaanste, de kloekmoedigste van Jan's kinderen strijkt de zwarte haren uit het gezigt.

„Jan Compagnie!" herneemt Jan Cordaat, „de scheldnaam lafaard past niet op u, hij heeft nooit op u gepast."

„Verontschuldiging te over, brave borst! en toch houd ik mijn woord staande."

„Hoe!" roept Jan Cordaat, „hoe, waarmeê heb ik dien smaad verdiend? Waart gij ooit op Java de man geworden, die ge nu zijt, als ik er geene andere jongens had aangevoerd dan Jan Salie's? Stel eens, dat ik tegen[154] de list der inboorlingen niets anders had overgesteld dan zijne traagheid!"

„Ik wil hem niet eens tot koelie van mijn' palanquin,"[155] valt Jan Compagnie in; „op een' mooijen dag zou hij mij halverwege een' berg neêrsmakken, al zuchtende: „Oei! – wat – eene – vracht!" Maar mij dunkt, zoo iets zijn' aard kan verkeeren, dan moeten de stok, de strafdivisie –"[156]

„O, die zuurdeesem uit de dagen der republiek!" – barst

151 Laat ieder talent zijn eigen gang gaan
152 vreemde ogen vormen de mens
153 *oudste krijgsman:* het leger (Jan Cordaat) is ouder dan de marine (Janmaat)
154 *tegen... overgesteld:* tegenover ... gesteld
155 *palanquin:* Indische draagstoel
156 kortom: de krijgstucht

Jan Cordaat uit, – „toen men mij zoo noode in fatsoenlijk gezelschap ontving, toen ik bij het uitschot van vreemden werven moest, hij is nog niet uitgegist. Maar wie van allen hier heeft zich minder zijne herinneringen te schamen, dan ik, – help mij, Jan de Poëet! help mij, en getuig, hoe ik gestreden heb onder vijf Vorsten uit hetzelfde Huis –"[157]

„En ieder een doorluchtig man,"

vult Jan de Poëet aan.
„Ik, die met den Prins over de Maas ben geweest –"[158]

„Een eenigh zwijgher weegt de werelt in een schaal –"[159]

klinkt het er tusschen – waar vond de schalk den regel?
„Die met Mouringh[160], bij Nieupoort, de zege zoo gaarne bij de vleugels had gepakt, om ons verder te voeren, – met Mouringh –"

„Voor wien alle oorloghsman in zijnen tijdt zou wijken,"[161]

valt Jan de Poëet in.
„Die met Fredrick Henrick zeven steden nam," vaart Jan Cordaat voort.

„Geen heilstar kende als 't licht dat op zijn helmtop blonck,"[162]

zegt Jan de Poëet.
„Die met Willem den Tweeden voor Amsterdam"[163] –
„Wat haper je?" roept Jan uit, „Grootvaêr, Oom en

157 *Huis:* het Oranjehuis
158 Ik, die voor geen kleintje vervaard ben
159 *Een eenigh zwijgher:* een enkele stilzwijgende toeschouwer (Vondel, *Palamedes*, vs. 1931; hier: Willem van Oranje, de 'Zwijger')
160 *Mouringh:* Prins Maurits wilde na zijn overwinning bij Nieuwpoort (1600) niet verder optrekken; het leger wel.
161 P. C. Hooft, *Geeraerdt van Velzen*, vs. 1532.
162 Vondel, *Verovering van Grol*, vs. 20: *'Geen' leydstar kent als 't licht dat op uw' helmtop blincks.'* Vondel zegt hier van zichzelf dat hij al zijn verwachtingen gebouwd heeft op Frederik Hendriks leiding.
163 Willem II had in 1650 Amsterdam belegerd; dit werd algemeen als veroordelenswaarwaardig beschouwd; vandaar dat Jan Cordaat hapert en Jan uitroept dat Willem II zich op dat ogenblik meester had willen maken van een gezag dat hij niet verdiend had, maar Willem I, Maurits en Frederik Hendrik wel.

Vader hadden de kroon verdiend, die hij nemen wou."

„Die met Willem den Derden" –

Het is of Jan de Poëet het stilzwijgen[164] straks door hem bewaard wil vergoêlijken[165], hij haalt Vondel's meesterstukje aan:

„Prins Willem draaft alle Aemstelridders voor!"[166]

„Dat was de profetie van hetgene er in den borst stak," herneemt Jan Cordaat. „Hij, die ons Land voor den ondergang behoedde –"

„Die 't Christenrijk beschermde en 't Recht van 't Algemeen."

klinkt het zegevierend, alsof het Lodewijk XIV nog in zijn graf tarten moest.[167]

„Of ik[168] zoo mogt voortvaren," zucht Jan Cordaat; „maar van den Utrechtschen Vrede[169] af, totdat ik met Napoleon van de Bidassoa[170] naar de Berezina[171] zwerven moest, was ik aan Jan Salie-geest ter prooi; we zijn er wreed voor gestraft, – wie wil er zich weêr aan blootstellen? Ik heb geene plaats voor den treuzel[172], zoo min bij het leger als bij de schutterij! Waterloo[173]! Hasselt! Leuven![174] zegt mij, wat ik er zou hebben uitgevoerd, als hij meê was geweest! als hij geroepen had: „Langzaam, jongens! langzaam! – komen we er te avond niet dan morgen toch!" Plaats hem in mijne gelederen, als ge durft; waar de Koning hem

164 over Willem II heeft Jan de Poeët gezwegen: de dichters hebben over zijn daden gezwegen.

165 *vergoêlijken:* goed maken

166 J. v.d. Vondel, *De Ridderschap van Amsterdam...*, vs. 6

167 Willem III heeft in de jaren 1672-1678 de Republiek gered uit de handen van de Franse koning Lodewijk XIV.

168 *Of ik:* als ik maar

169 *Vrede van Utrecht* (1714); deze maakte een einde aan de Spaanse Successieoorlog; de Republiek trok zich daarna voor goed terug uit de grote wereldpolitiek.

170 *Bidassoa:* rivier op de grens van Spanje en Frankrijk (de Fransen werden er in 1813 verslagen)

171 *Berezina:* rivier in Rusland, waarover Napoleon met zijn verslagen leger in 1812 trachtte over te steken. De Nederlanders vochten gedwongen mee in de Franse legers.

172 *den treuzel:* Jan Salie

173 *Waterloo:* de slag bij Waterloo, 1815, waarin Napoleon definitief verslagen werd.

174 *Hasselt, Leuven:* 1831, overwinningen bij die plaatsen ten tijde van de Belgische opstand.

aantreft, op de parade, of op schildwacht, in garnizoen of in het kamp, Hij zal hem zien, Hij zal hem wegjagen; ik heb zijn woord, dat hij Vader van het Leger zal wezen; al mijne jongens zijn tegenwoordig Landskinderen!"[175]

Arme Gastheer!

Hoe menigh vader lijdt in zijnen zone alleen![176]

zegt Vondel, indien gij Jan vóór u zaagt, zoo als ik het doe, gij zoudt het met hem uitroepen. Welke herinneringen[177] verlevendigt het verlangen, zich van het huiskruis te ontslaan, – in welk een' tweestrijd brengen hem zijn verstand en zijn gevoel! Hij moge zich verheugen in de degelijkheid, die over het booze beginsel zegevierde, in de degelijkheid, welke den gevaarlijken invloed, dien het uitoefende, te keer[178] ging en overwon; hoe springt deze[179] hem des ondanks nog in de oogen; hoe anders plagt hij in zijne jongheid Oudejaars-avond te vieren! Dan heerschte de vreugde in aller hart, dan speelde de minne haar spel; dan werd er gekust – en nu! Aan wien valt die ommekeer te wijten, aan wien anders dán aan het Benjaminnetje, dat nog altijd in den hoek staat, dat nog altijd slemp lept? Want Jannetje moge klagen over den zin voor vreemde muzijk en vreemde pret, aria's en walzen[180]; heeft zij zelve niet om het gezeur van Jan Salie vedel en luite der vaderen weggeborgen, tot verveling gezelligheid verving; tot onze zeden[181] zoo stijf werden, dat we niet bij elkaèr komen dan om te eten en te drinken? Jan's blik zwerft de feestzaal rond en het is hem droef te moede. O de dagen van weleer, de dagen zijner jeugd, toen het achttal kaarsen op den disch, het duister slechts aarzeling[182] deed wijken in den hoek bij de schouw, waar de bank plagt te staan, die hem heugt! Wat zat hij er gaarne op, als het er zoo van passen[183] donker bleek voor zijn eerste, voor zijn éénige vrijaadje!

Of[184] hij ons vertellen wilde, wat hij Jannetje in dat

175 Dit slaat op een dagorder die koning Willem II bij zijn troonsbestijging (1840) naar het leger deed uitgaan.
176 J. v.d. Vondel *Faëton*, vs. 1265.
177 *herinneringen*, aan een groots verleden nl.
178 *te keer:* tegen
179 *deze:* gevaarlijke invloed nl.
180 zie blz. 268
181 *zeden:* gewoonten
182 *aarzeling:* aarzelend
183 *van passen:* te pas
184 *Of:* als

tweelicht[185] al toefluisterde, tot zij opsprong, tot zij eene vedel voor den dag haalde, tot zij hem die toereikte. „Stoutert!" zei hij dan, „je wil is mijn wet, maar boeten zul je er voor," – en ijlings greep hij den strijkstok en speelde den inheemschen volksdans, waarin de meisjes een kusje achter de ooren niet konden ontwijken. Hoe het schalke Jannetje hem uitlachte, hem, dien zij verpligt had te vedelen; hem, die toe moest zien, dat een ander haar kuste! Eens zwierde zij hem voorbij en hij liet haar zwieren – een tweedenmale stoof zij hem langs, en hij speelde in schijn geduldig door – maar daar kwam zij ten derdemale aan, en weg wierp hij de vedel, en flink greep hij haar om haar middel, en boeten moest zij – maar niet achter de ooren! Hoe kuste hij haar dan, dat het klapte, terwijl de overige dansers en danseressen als malloten[186] stonden toe te kijken, en Jannetje bloosde als eene roos!

Jan Salie! wat kwaad stak daarin?

Of een andermaal plaagde hij Jannetje hem hare zoete keel te laten hooren, en rustte niet vóór hij de luite had opgeschommeld[187], de luite, die hare blanke vingeren zoo zoet tokkelden. Lang wou ze en lang zou ze niet spelen; zij wist het te wel, hoe zoet een jent[188] neen zeggen is met een lachje daarbij; ondanks het bekende tafelregt,[189] dat ieder voor het minst een liedeke kwelen moet, aarzelde zij voort. Eindelijk echter kwam het mopsje[190], het mopsje met de zilveren sloten uit de beugeltasch aan het licht, maar tegelijk rees de groote vraag, wat er gezongen zou worden: iets geestelijks of iets wereldlijks? „Een zoet deuntje", mogt hij smeeken; andermaal schudde het lieve kopje „neen!" en dan – dan had hij in een omzien het speeltuig van hare knie geschaakt, tot zij berouw gevoelde. Want het meesterstukje der zangster[191], die wel wat dartel zag[192], maar toch niet onbeschaamd was, het „Heilige Venus!"[193] klonk door de

185 *tweelicht:* schemering
186 *malloten:* dwazen
187 *opgeschommeld:* opgescharreld
188 *jent:* bekoorlijk
189 *tafelregt:* een gewoonte die bij de maaltijd past; hier meer een gezinsgewoonte. Dit *tafelregt* ontleent Potgieter aan Roemer Visscher.
190 *mopsje:* liedboekje
191 *zangster:* de muze van de zang; hier: de liedkunst
192 *die wel wat dartel zag:* die er wel wat erotisch uitziet
193 *Heilige Venus:* aanhef van een lied van P. C. Hooft, uit zijn *Minneplicht en Kuysheyts-Kamp*

kamer, en Jannetje wist niet, hoe gaauw zij de luit maar weêrom zou nemen, opdat zij niet te veel klappen mogt[194]. –

Jan Salie! hebt gij ooit lief gehad?

Streelende herinneringen! waarom wordt gij verbitterd door de vergelijking met het heden, dat getuigt, in hoe menig opzigt hij te kort is geschoten bij wat hij toen hoopte, bij wat hij toen had kunnen worden? Zie, zijne wenkbraauwen fronsen zich; zijn voorhoofd rimpelt! Jan is er geheel de man naar, om zich in zijne overpeinzingen zelf te verdedigen en te veroordeelen, zoo als twee personaadjes[195] het in een oud treurspel doen. Jan zegt zoowel:

„Van achter zien we dit met andere ooghen aan;"

als:

„Zoo[196] staan ze[197] u in den nek; zij plaghten voor te staan."

„Vader!" valt Jan Compagnie in, die deernis schijnt te hebben met de mijmerzieke vlaag van den anders opgeruimden oude, „vader! wat suft gij? hebt ge mijne broeders, hebt gij mij niet? – Eéne slechte vrucht onder de honderd; ik zou den boom wel eens willen zien, die er geene had; schud hem af, en ge zijt weder de kroone des wouds! Ik weet wel, dat het ligter gezegd dan gedaan is; vooral dewijl ik Jan Salie niet meê zou nemen, al schreeft gij hem drie h's[198] op den rug. Allerlei uitspatters weet ik te temmen, allerlei loshoofden tot nadenken te brengen – de zee, de luchtstreek, de eenzaamheid doen wonderen op zulk slag van jongens: maar voor zijns gelijke hoop ik, dat de Heere mij bewaren zal! Als hij ooit op Java voet aan wal zette, zou hij er honderd jaren worden, maar ik er geen tien meer baas zijn! Hoe hij zich bakeren[199] zou in den glans van mijne

194 *klappen mogt:* hoefde spreken
195 *twee personaadjes:* twee personen; nl. wat de godin Juno en de god Phoebus doen in J.v.d. Vondel, *Faëton*, vs. 745 en 746, Phoebus verdedigt zich (r. 19) en Juno veroordeelt (r. 21). Jan zegt beide regels van zichzelf.
196 *Zoo:* dan
197 *ze:* de ogen
198 *drie h's:* op aanbevelingsbrieven die jongens meekregen als ze naar Nederlands Oost-Indië gestuurd werden, meestal uit wangedrag, werd vaak gezet: H.H.H. Dit betekende: Help hem haastig, maar in de Oost las men er ook vaak in: Houd hem hier!
199 *bakeren:* koesteren

weêrgalooze zon, hoe hij zich zou laten bewierooken en bewaaijen![200] Wat zou het anders zijn dan nederliggen, en sluimeren, en slapen? schoon ik het ook bij wijle doe; schoon ik misschien maller ben met mijne danseressen, dan het ooit den slungel in zou vallen te zijn, ik leide geen louter Nabob's leven[201]; – de rijstbouw – de koffijpluk – de suikerteelt geven mij handen vol werks! Het is waar, ik dartel om in een paradijs als mijn geurige Molukken in bloei staan, maar de maaijer, die hier tusschen zijne schoven en op zijn zeissen[202] inslaapt, heeft nooit zwaarder gearbeid, dan ik het op den dag der inzameling van mijne nagelen en noten doe! Honderd-, neen duizendvoud geeft mijn Oost de korrelen weder, er in den vruchtbaren grond geworpen, en weelderiger plantenrijk is er niet dan dat, wat mij nieuwe wonderen bloot legt, zoo dikwijls ik zijn' eeuwigen bloei gâsla, en toch verrijk ik dien rijkdom nog – dat tuigen[203] de indigo, de thee, de cochenille, die Bengalen en China en Mexico zullen beschamen![204] Eerst als mijne zorgen over dat alles zijn gegaan, eerst als eene wolk van schepen, met die weelde van het Oosten voor het handelshuis mijns vaders[205] bevracht, uit mijn gezigt is verdwenen, waar het azuur mijns hemels in het goud van mijnen oceaan smelt, eerst dan luik ik mijne oogen, om in den droom de stemme te hooren, dat, „wie meester is van Java, beheerscher kan worden van Indië!"

Jan Compagnie heeft den waren toon aangeslagen, om Jan op te beuren; zijne oogen schitteren bij de grootsche toekomst hem voorgespiegeld; zijn gemoed schiet vol:

„Jongen!" – barst hij uit – „jongen! gij steekt mij een' riem onder het hart, – ik begon mij zelven te verwijten wat plannen ik al voor Jan Salie heb gemaakt; Jan Salie poëet, – Jan Salie professor, – Jan Salie diplomaat, – Jan Salie lid van de tweede kamer, – Jan Salie minister! – ik verbeeldde mij, waarachtig, dat hij het al was! ik meende overal zijn' geest te zien! Immers ik, die weleer een' vloed

200 *bewaaijen:* be-waaier-en
201 *Nabob's leven:* rijk leventje
202 *zeissen:* zeis
203 *tuigen:* ge-
204 de indigo is oorspronkelijk afkomstig uit Bengalen; de thee en de cochenille (soort gedroogde insekten, ook als verfstof gebruikt) uit China en Mexico
205 De Nederlandsche Handelmaatschappij

van vreemdelingen naar de werkplaatsen van mijne kunstenaars zag stroomen, om er de wonderen te huldigen door hun genie geschapen, ik teerde in de kunst tientallen van jaren op den roem van het voorgeslacht, - ik nam het middelmatige voor lief. Immers ik, die in geheel Europa vermaard plagt te zijn om de wijsheid, welke er van mijne hoogescholen uitging, ik meende eene halve eeuw[206] lang een heel licht te zijn, als ik eindelijk te hooi en te gras vernam, wat in den vreemde al overbekend, al weder vergeten was, in allerlei vakken van studie! Heb ik er niet op gestoft[207], dat ik de kronkelwegen der staatkunde beu werd?[208] ik, die de slimste diplomaat ter wereld plagt te zijn, die van alle voorvallen, van alle bewegingen ten gunste der Vrijheid partij trok; ik, die vrede en oorlog maakte voor Koningen en Keizers! Of weet ik mij op het punt van mijn geloof niet maar kwalijk naar mijne Grondwet[209] te schikken; ik, die terugdeins voor het onderzoek mijner vroegere partijschappen;[210] ik, die roestte in mijne rust – jongens! laat mij uitspreken! – dáár hebt ge er mijne hand op, Jan Compagnie! dat ge op Java nooit gekweld zult worden met Jan Salie!"

Bravo, Jan!

„Jan Contant! Jan Crediet! Jan de Poëet!" vaart hij voort, „u zal ik evenmin met hem meer lastig vallen; Jan Salie heeft geen verstand genoeg, om geld te verdienen; Jan Salie heeft geen talent genoeg, om roem te verwerven; ik schaam mij, dat ik zijn vader ben."

Hij houdt een oogenblik op, maar vermant zich, en herneemt:

„Priester van de Kunst, van de Wetenschap, van de

206 *een halve eeuw:* in de 1e helft van de 19e eeuw betekende Nederland op wetenschappelijk gebied niet veel meer; daarvóór wel.

207 *op gestoft:* over opgeschept

208 op staatkundig gebied heeft Nederland in de 17e eeuw veel betekend; in de loop van de 18e eeuw trok het zich nergens meer iets van aan en rustte op de lauweren van zijn verworven rijkdom.

209 de grondwet bepaalde: vrijheid van godsdienst en gelijkheid van alle godsdiensten voor de wet

210 Potgieter doelt hier op de stromingen in zijn tijd die een objectief onderzoek naar de staatkundige partijen van het verleden in de weg stonden.

Godsdienst! waarom hebt ge mij niet vroeger op mijne zwakheid opmerkzaam gemaakt? Ik was maar een koopman; denkt niet, dat ik er mijn beroep om smade; er is geen nuttiger ter wereld! – een man, die verstand moet hebben van allerlei dingen en van allerlei menschen, – een man, die moed dient te hebben voor de veelsoortigste ondernemingen; moed ten oorlog, te water en te land, als zijne belangen gevaar loopen, – een man, die zin moet hebben voor alle wetenschap en voor alle kunst, om zijne mededingers op zijde[211], om op de hoogte van zijn' tijd te blijven, – een koopman, als ik was in één woord, – maar een koopman, herhaal ik. Of stond ik, toen ik de hoogste ontwikkeling van mijn karakter had bereikt, niet aan de ergste ontaarding van mijn' aanleg bloot? – Weelde ontzenuwt, verslapt, ontmant, Jan Salie is de zoon van mijn' overvloed!
Wat klaag ik over hem, ik, die mij zelven moest aanklagen! in plaats van den verhevenen en edelmoedigen geest, die mij in de dagen mijner opkomst bezielde, werd ik de prooi van de bekrompenheid des verstands en van de onverschilligheid des harten van den nieuwelingsrijke[212]! Ik ben verwaten en verwaand; ik ben trotsch en traag geworden, – jongens! het was geene liefde, dat ge mij niet teregt weest! Toen ik een geloof op mijne eigen hand had[213], toen ik er driest voor uitkwam, dat ik het mijne het beste[214] van allen hield, toen was ik te gelijk voor andersdenkenden de verdraagzaamste man van mijn' tijd; toen beschermde ik alle vervolgden, die tot mij vloden[215]; – waarom leert ge mij, nu ik allen gelijk heb gesteld[216], niet den waarachtig-verlichtste, niet den waarachtig-vroomste, niet den waarachtig-liefderijkste van allen te worden, – het beste bolwerk voor de Kerk, in het bloed van mijne vaderen gevest?"[217]

Bravissimo, Jan!

„Janmaat!" vervolgde hij, „kom naast mij, Jongen!" – en de trouwe borst springt op, alsof hem het sein werd gegeven in zee te steken, zoo rap en zoo blij! – „Janmaat! gij zijt altijd een man van daden geweest en niet van woorden, –

211 *op zijde:* bij
212 *nieuwelingsrijke:* 'nouveau riche'
213 in de 17e eeuw was de calvinistische godsdienst staatsgodsdienst
214 *het beste:* voor het beste
215 *vloden:* vluchtten
216 zie blz. 292 ann. 209
217 *gevest:* gevestigd

vergeeft ge mij? ik zal me beteren!"

Het is veel van zulk een' vader – maar niet te veel voor zulk een' zoon! Zie, daar rijzen beide op, – Jannetje geeft het teeken, dat de tafel is aangerigt, en Jan leunt met welgevallen op den arm van Janmaat; zoo zij het, zoo blijve het, handel en zeevaart onafscheidelijk aan elkander verknocht! – Waartoe zou ik u den disch beschrijven? er is niemand, die niet weet, dat Jan van tafelvreugde houdt; er is niemand onder ons, die ze hem niet gunt! al wat ik nu nog te vertellen heb, – maar daar is Jannetje Jan op zijde[218].

„Vader! mag Jan Salie meê aanzitten?"

„Onder aan, vrouw! Het is van avond voor het laatst; morgen besteed[219] ik hem op een hofje."[220]

Houdt het Jannetje ten goede, dat zij met haar voorschoot langs hare oogen strijkt! – doch zij rept zich reeds hare plaats aan tafel in te nemen; – luister nog een oogenblik, bid ik u, naar een paar jongens, die het langst bij den haard blijven drentelen, die den woordwissel tusschen Jan en Jannetje hebben gehoord.

„Als Jan Salie onder aan moet zitten," zegt een snaaksche bogchel[221] – de meest verwaarloosde, de wreedst verstootene van Jan's kinderen, – en zijn lach is dus ook bitter, „dan wordt hij mijn buurman! – Wat spijt het mij, dat Jan Gat en Jan Hen[222] hier geen' toegang hebben, ik zou er hem tusschen plakken, of de drommel zou mij halen! Broertje![223] wat eene flaauwe aardigheid was dat – ik zel er beter in mijn' jeugd. Mijn' jeugd!" – en hij slaat met het houten zwaard, dat hij op zijde heeft, tegen zijne spillebeentjes, – „welke een andere jongen was ik toen; Huygens[224] had plezier in me – Huygens, de taalgeleerde Hagenaar – Huygens, die de geheimen van drie Prinsen wist[225]!

218 *is Jannetje Jan op zijde:* staat Jannetje naast Jan

219 *besteed:* plaats

220 *hofje:* een aantal kleine huisjes rondom een pleintje, waarin arme oude mensen gehuisvest werden door een liefdadigheidsstichting

221 nl. Jan Klaassen, de personificatie van het blijspel, de klucht, die vanaf de 17e eeuw in Nederland weinig kansen meer gekregen heeft.

222 *Jan Gat en Jan Hen:* de sukkel en het verwijfde mannetje

223 *Broertje:* Jan Klaassen richt zich hier tot Jan Kritiek

224 de dichter Constantijn Huygens heeft een blijspel geschreven: *Trijntje Cornelis*

225 Huygens is secretaris en raadsman van Frederik Hendrik, Willem II en Willem III geweest.

Sinds hebben de poëten mij verstooten; allerlei vreemde snoeshanen stapten als paauwen over het tooneel; ik mogt er niet op; ik was te gemeen. „Op straat met je ronzebons!"[226] – schreeuwden ze." – En hij schuift de muts uit zijne oogen: de wonderbaarlijke, graauwlederen muts; en zijn voorhoofd blijkt zoo heel erg niet. – „Maar had ik dan geen' aanleg," vaart hij voort, „school er dan geene geestigheid in mijne breinkas?" – en hij tikt er tegen; – „was Trijntje Cornelis niet aardig, niet weêrgaas aardig? Als de latere jongens van de lier[227] aan mijne invallen de helft van de moeite hadden besteed, die ze voor uitheemsche prullen over hadden, ze zouden nu op een oorspronkelijk tooneel mogen stoffen[228], – ik ben gewroken! – maar ten koste van het volk! Is het niet jammer, broer?" – De bogchel is al zóó gewend alleen voort te praten, dat hij niet eens antwoord afwacht: „Als ze mij vrijheid hadden gegeven voort te hekelen, als ze vermoed hadden wat er in mij school, zie, het jongsken, dat moeder het laatste doldijnde[229], het zou nooit Jan Salie zijn geworden; ik had hem zoo lang uitgelagchen, hem zoo lang gestriemd, tot hij zich had gebeterd; ik heb van mijn Huygens geleerd:

„Ick spaer de roede niet, ik heb het volk te lief." "[230]

„Jan Claassen!" herneemt de andere zoon Jan's, tot wien onze vriend uit de poppenkast zijne ietwat paradoxale klagt[231] rigtte, „als hadden komt, is hebben te laat; maar een ding beloof ik je, wanneer Jan Salie zich van zijn hofje waagt, dan zal ik het al wie hem opnemen loof maken[232], ik ben niet voor niemendal Jan Kritiek."

„Aan tafel, broêrtje! aan tafel," herneemt Jan Klaassen „vader stelt den feestdronk al in."

En hoe luidt hij?

„Oranje in 't hart, en niemands slaaf!"[233]

226 *ronzebons:* poppekast
227 *jongens van de lier:* dichters
228 *stoffen:* roemen
229 *doldijnde:* wiegde
230 In Huygens' gedicht *Aen Barlaeus*, 1642, staat '...ick hebb het kind te lief'
231 *paradoxale klagt:* het paradoxale zit in het feit dat het nu juist de Jan Klaassen-figuur is die klaagt
232 *dan zal... maken:* dan zal ik zorgen dat alwie hem opnemen, tabak van hem krijgen
233 uit O. Z. van Haaren, *Geuzen*, XXIV, 10, waar staat 'en niemands knecht'.

Een luid „hoezee!" beantwoordt den toast; Jan is met Oranje gevallen[234]; Jan rigtte zich met Oranje weder op. „Oranje boven!" blijve zijn eigenaardige volkskreet.

En even weinig als dezen verloochene hij ooit den anderen karaktertrek[235], die uit den wensch spreekt, welken hij bij den twaalfden klokslag van middernacht slaakt, – de bede, die geloovig en vertrouwend over Jan's lippen rolt, terwijl hij zijne oogen ten hemel slaat; terwijl hij zijne armen zegenend uitbreidt, – de verklaring, dat hij bij alle ontwikkeling zijner krachten Hem niet vergeet, wien hij die heeft dank te weten; het kernige woord:

– „God zegene ons, kinderen!"

God zegene u, Jan! u en de uwen!

31 December 1841.

234 *met Oranje gevallen:* nl. in 1795, toen stadhouder Willem V moest vluchten; met de terugkeer van de Oranjes in Nederland (koning Willem I), heeft Jan zich ook weer opgericht.

235 naast liefde voor het Oranjehuis stelt Potgieter vroomheid als nationale karaktertrek

DE CRITICUS BUSKEN HUET

De weledelgestrenge heer Conrad Busken Huet, hoog ambtenaar te Den Haag, was in zijn rijkelijk van Frans bloed voorziene familie in zekere zin een uitzondering: hij was geen dominee. Zijn in 1826 geboren zoon Conrad echter ging na zijn gymnasiale jaren theologie studeren in Leiden om mettertijd wél zijn plaats in de pastorale familiegelederen in te nemen. Zijn studie werd vooral beheerst door de hoogleraar Scholten, die hier te lande de uit Duitsland overkomende zogenaamde modernistische theologie aan de universiteit introduceerde: de geloofsschat der kerk moest niet tot verstenens toe afzijdig worden gehouden van modern wetenschappelijk onderzoek, maar diende, om in de nieuwe tijd te blijven passen en functioneren, evengoed kritisch doordacht en bestudeerd te worden. De bijbel werd, als Homerus en middelnederlandse teksten, op de tekstkritische ontleedtafel gelegd, met de bedoeling voor moderne mensen inzichtelijk te worden gemaakt. Hier nam de moderne 'ont-mythologisering' een aanvang. Deze benadering sloeg aan bij Huet, met zijn scherp en kritisch verstand.

Ook de letteren hadden de aandacht van de student. Hij las veel, en leverde stukjes aan de studentenalmanak. We moeten ons zijn Leidse jaren niet al te ingetogen en rustig voorstellen. Aan het einde ervan werd hem aanvankelijk zelfs het bewijs van goed gedrag, nodig om tot het geestelijk ambt beroepen te kunnen worden, onthouden. Hij had onder zijn professoren een slechte naam; men meende ook – ten onrechte overigens – dat hij onder degenen geweest was die bij een niet erg populaire hoogleraar ruiten hadden ingegooid (een ritueel dat aan onze universiteiten meer voorkwam, en als een onvolwassen voorloper beschouwd kan worden van de hedendaagse studentenenquêtes over de

hoogleraren). Dit alles verdroot Huet, die met de beste bedoelingen en de meest hooggestemde idealen klaarstond om de kansel te beklimmen. In 1851 werd hij predikant van de Waalse gemeente te Haarlem. Zijn preken waren stuk voor stuk verhandelingen in de modernistische geest, wat zijn vrome, maar weinig ontwikkelde toehoorders geleidelijk in getal deed slinken.

Tegelijkertijd ontwikkelde hij zich als schrijver. Voor het tijdschrift *De Nederlandsche Spectator*, dat onder leiding stond van de humorist M. P. Lindo, schreef hij in de jaren 1856-'57 zijn *Brieven van een klein-stedeling*, onder de schuilnaam Lodewijk van Montalte. In deze navolging van Pascal nam hij op geestige maar zeer beminnelijke manier allerlei opvattingen en gebruiken in het ootje. In een ervan, *Over den ernst*, hierachter opgenomen, bepleit hij voor de kritische schrijver het recht van geestige spotternij, de tactiek van de speldeprikken, als zij maar als een kunst wordt bedreven en in dienst staat van de waarheid.

In de nu volgende jaren ontplooide Huet zich tot de literaire criticus die wij kennen. Van zijn tijdgenoten besprak hij o.a. Beets, Vosmaer, Pierson en Da Costa; maar zijn eerste grote slachtoffer was Bilderdijk. In 1859 vond een belangrijke kennismaking plaats: tussen Potgieter en Huet. Potgieter, de voornaamste oprichter en redacteur van *De Gids* (zie blz. 257 evv.), had Huets schetsen- en novellenbundel *Overdrukjes* besproken, verschenen onder het pseudoniem Trasybulus. Dat hierachter een dominee bleek te schuilen, verraste de vrijzinnige liberaal, die met het gebruikelijke type dominees niet veel ophad, aanvankelijk, maar dit verhinderde niet dat er tussen hen spoedig een vriendschap groeide die levenslang standhield. Potgieter, die veel ouder was en als letterkundige een grote reputatie bezat, had over Huet al aanstonds een groot overwicht. Dit heeft diens verdere ontplooiing als letterkundige in de hand gewerkt en geleid. Potgieter trok hem aan voor zijn *Gids*, en verwachtte veel van hem. Ook Huet zelf blaakte van ambities, en begon zelfs te denken aan een geschiedschrijving van onze literatuur. Hij formuleerde hiervoor als uitgangspunt: 'Zij moet eene geschiedenis wezen van den geest eener bepaalde natie, in ons bijzonder geval eene geschiedenis van den nederlandschen geest, gelijk die in onze literatuur staat

uitgedrukt.' In dit licht kan men de reeks lezingen bezien die hij gaf over letterkundige figuren uit het einde van onze 18e eeuw. Enkele ervan heeft Huet later verwerkt in gedegener studies; enkele andere zijn later onveranderd gepubliceerd.

Huets in breedte en bedrevenheid groeiende literaire activiteiten zijn niet alleen een gevolg van zijn vriendschap met Potgieter. Zij zijn ook een vlucht naar een veiliger oord dan dat van zijn ambt. In zijn ambtsbekleding maakte hij in deze jaren immers een crisis door. Met zijn *Brieven over den Bijbel* (1858) trad hij volop in het daglicht als modernist. Hij worstelde steeds heviger met de twijfel of zijn opvattingen wel verenigbaar waren met wat van hem verwacht werd als dominee van een eenvoudige kudde. Deze worsteling heeft jaren geduurd. Veelzeggend is dat hij in een geschrift uit 1859 de volgende uitspraak van een ander met instemming aanhaalt: 'Men mag het betreuren, ontkennen kan men het niet, dat er tusschen de heerschende godsdienst en den heerschenden geest van dezen tijd een klove bestaat, die van jaar tot jaar wijder gaapt, en die nu reeds voor niet weinigen niet over te komen is.' In het stuk dat Huet schreef ter gelegenheid van *De Génestets Uitvaart*, een zeer persoonlijk en met bewogenheid geschreven stuk, proeft men Huets besef dat deze collega-dominee en collega-schrijver met dezelfde problematiek bezig was geweest, en zijn bewondering over de eenvoudige maar klare wijze waarop hij deze problematiek verwerkte, persoonlijk en in geschrift. De kogel gaat door de kerk in 1862; hij treedt af als dominee. Hiermee is zijn godsdienstige ontwikkeling nog niet voltooid: later zal hij bekennen niet meer te kunnen zijn dan een berustend, maar sceptisch agnosticist, en het modernistisch protestantisme brandmerken als halfslachtig, conformistisch en onoprecht.

Om in zijn onderhoud te kunnen voorzien, werd Huet redacteur-buitenland van *De Opregte Haarlemsche Courant*, maar zijn hart ging vooral uit naar *De Gids*, waarvan hij nu, naast Potgieter, de belangrijkste redacteur was, en waarin hij een eigen rubriek had: *Kroniek en Kritiek*. Zijn literair-kritische werkzaamheden bereikten in deze tijd, qua kwaliteit én omvang, hun hoogtepunt. In Nederland was hij hiermee dé schepper van een nieuwe letterkundige kritiek

geworden, waarvan het hoofdkenmerk is, dat ze geen vaste uitgangspunten had. Ze was een gevecht van man tegen man: persoonlijk inzicht, intuïtie en eigen smaak van de criticus, gebaseerd op brede en diepe studie, werden tot rechter gesteld over het werk van een schrijver, waaruit ook diens persoonlijkheid moest blijken. De kritieken van Huet maakten geen scherpe scheiding tussen werk en persoon van de besproken auteur, tussen 'vorm en vent', omdat de persoonlijkheid de voornaamste factor was bij het totstandkomen van het werk. Het beruchte artikel van Huet over Cats, waarmee een begin werd gemaakt met de 'ontcatsing' van onze literatuur, spreekt dan ook niet alleen over een 'rijmelaar' en diens 'keutelachtige poëzie', maar evenzeer over de 'kwezel' met zijn 'laaghartige moraal' die er achter staat.

Huet eiste van de schrijver bewogenheid: 'Passie is... het eerste vereischte, passie het tweede, passie het derde.' Alleen hierdoor kan kunst ontstaan die niet verveelt, maar belangstelling, ja 'hartstogten' wekt. Waardering kan hij dan ook opbrengen o.a. voor Potgieter, Bosboom-Toussaint, Thijm en Staring, maar velen vinden in zijn ogen geen genade, wegens hun gebrek aan 'passie' en hun teveel aan onechtheid. Dat deze wijze van kritiek-schrijven – geïnspireerd door de Franse criticus Sainte-Beuve –, waarbij zo sterk personen in het geding waren, gevaren in zich houdt, besefte Huet wel, en het bezorgde hem soms wel zelfverwijten. Maar achteraf rechtvaardigde hij zich door te belijden, dat zijn opstellen één zedelijke fout – maar dan ook alleen deze enel – hadden: 'eene te vurige liefde voor de eer der nationale letteren'. Huet had de moed eerlijk door te denken en daarna voor zijn mening uit te komen. In de bespreking van een bundel proza van zijn vriend Potgieter wijst hij de zwakke kanten onverbloemd aan. In het stuk over *Vondel*, uit 1867, lanceert hij over deze prins onzer dichters, met alle respect, een afwijzend oordeel. En dit uitgerekend in een artikel dat geschreven was ter gelegenheid van de onthulling van het eerste Vondel-standbeeld. Hiermee zou hij velen tegen de haren hebben ingestreken, o.a. zijn vriend Potgieter, als hij niet, op diens aanraden, afgezien had van publikatie. Het is pas veel later voor het eerst uitgegeven.

Het artikel over Vondel was op verzoek van de redactie geschreven voor *De Gids*, maar de verhouding van Huet en Potgieter t.o.v. dit tijdschrift was sinds enkele jaren drastisch veranderd. Nadat Huet, door toedoen van Potgieter, geleidelijk het redactiesecretariaat praktisch alleen in handen had gekregen, was het een verrassing voor alle overige redactieleden, toen er in 1865 een aflevering verscheen met twee 'shockerende' artikelen van Huet. Een ervan heette de koningin-moeder te beledigen en het andere, waarin schijnbaar de (on)welsprekendheid der parlementariërs op de hak genomen werd, was niet minder dan een aanval op minister-president Thorbecke en zijn liberale vrienden. Huet moest uit de redactie. Potgieter, die hem dekte, ging met hem mee, hoewel met pijn in het hart, omdat het *zijn* tijdschrift was, en hoewel hij in wezen politiek dichter stond bij de andere redactieleden; dezen wilden dat *De Gids* een liberaal tijdschrift was en bleef.

Er zijn auteurs die als schrijver in de eerste plaats bestaan bij de gratie van een kritisch en actief reageren op anderen, in de literatuur, in de politiek, enzovoort. Zij ontvangen de vonk der inspiratie bij het botsen van hun mening en hun persoonlijkheid met die van anderen. Zij zijn er niet minder om, en bewijzen kunst en maatschappij vaak grote diensten. Menno ter Braak was zo iemand. Huet ook. Een ander, tijdgenoot van de laatste, was: Eduard Douwes Dekker oftewel Multatuli (zie deel 21). Van 'die dolleman' moest de degelijke Potgieter niet veel hebben, en ook Huet schonk aan hem geen aandacht. Na Huets conflict in *De Gids*, dat hem enkele jaren min of meer uit zijn balans bracht, en hem een gevoel van frustratie gaf, waaruit zelfs Potgieters vriendschap hem niet helpen kon, ging hij Multatuli, de opstandige tegen de maatschappij waarin hij gedoemd was te leven, beter begrijpen. Er kwam iets van toenadering. In deze sfeer ontstaat in 1867 Huets stuk *Multatuli*, waarin waardering en begrip opklinkt voor de schrijver Multatuli en waarin hij zich min of meer aan diens zijde schaart, in het zich keren tegen de gevestigde, liberale bourgeoisie, die in Nederland de lakens uitdeelde. Het *Gebed bij de stembus*, pas veel later in Indië – waar hij van 1868 tot 1876 als hoofdredacteur met succes een nieuw bestaan opbouwde – geschreven, ligt in het verlengde hiervan: Huet verwijt de

liberalen egoïsme, onder een dekmantel van schijnheiligheid. Het cultuurstelsel in Indië af te schaffen, bij voorbeeld, leek een daad van menselijkheid, maar kwam Huet voor als een vrijbrief voor uitbuiting. Een fijngevoelig stukje is het niet, wel een meesterlijk staaltje van sarcastische schrijfkunst, waarvan een wat bittere verontwaardiging de motor was.

De Indische jaren van voorspoed maakten Huet eindelijk financieel onafhankelijk. In 1876 reisde zijn gezin terug naar Europa. Nederland, waar intussen juist Potgieter gestorven was, aan wie hij, ondanks een groeiende verwijdering der laatste jaren, sterk was blijven hechten, had hem weinig meer te bieden. Huet vestigde zich te Parijs. Voor een man die steeds de Nederlandse letterkunde bezien en beoordeeld had vanuit een belezenheid die geen nationale grenzen kende, was dit niet zo verbazingwekkend. Bovendien wilde hij een 'bomvrije kazemat' hebben, en blijven buiten de 'geest van *cameraderie*, plaag der letteren', die zijn onbevooroordeeldheid zou kunnen aantasten. Dit typeert de mens en schrijver Huet. In zijn Parijse tijd concentreerde hij zich overigens vooral op bredere, cultuurhistorische studie, waarvan de meesterwerken *Het Land van Rubens* en *Het Land van Rembrand* de voornaamste vruchten zijn. In 1876 stierf deze grootmeester van het even zwierige en lenige, als soepele proza der 19e eeuw, onverwacht, aan zijn schrijftafel.

CONRAD BUSKEN HUET

*

OVER DEN ERNST

*

Mijnheer de Spectator![1]

'1: Mephistopheles[2] was een spotter. 2: Mephistopheles was uit den Booze. 3: Alle spotternij is derhalve boosaardig.'

Aldus redeneert men hier in de stad. Zoo doen onze drie dominés, zoo doen onze pastoors, zoo doet onze rabbi, zoo doen ze altemaal. Iedereen is er vol van. Het goed regt der spotternij wordt gladweg ontkend, en onze jonge dames zelven, die niet weten wie Mephistopheles is, leggen niet te min trouw haar duit in 't zakje. 't Is, zeggen ze, vreesselijk pikant!

Van wie of van wat zegt men dit? Men zegt het van u of van mij, zoo vaak wij het wagen, in gesprekken of in geschriften, ondeugd en dwaling te bestrijden, met een speld tot zijgeweer.[3] Alles kan men in schrijvers of sprekers verdragen: ijdelheid, ligtzinnigheid, oppervlakkigheid, grootspraak, zelfzucht, gebrek aan waarheidsliefde, alles. Maar wanneer gij en ik de vrijheid nemen om deze verkeerdheden te behandelen gelijk mijne moeder hare pruimen plagt te doen vóór zij ze in het zuur lei, ik meen, wanneer wij de speld der satire te baat nemen en haar hier en ginds even indrukken in het vleesch onzer hardhuidige tegenstanders, dan schreeuwt de openbare meening moord en brand; dan heet het: de liefde gedoogt dit niet, het ontbreekt u aan gematigdheid, aan zachtmoedigheid, aan geduld, aan ernst.

1 In het blad *De Nederlandsche Spectator* schreef Huet in 1856-'57 *Brieven van een klein-stedeling*, onder de schuilnaam Lodewijk van Montalte (in navolging van Pascal's *Lettres Provinciales*, geschreven onder het pseudoniem Louis de Montalte); *Over den Ernst* is er een van.

2 *Mephistopheles:* de duivel in Goethe's *Faust*

3 *zijgeweer:* wapen

Onuitstaanbaar. Waarom zou het niet geoorloofd zijn...? Doch neen, vermijden wij den vragenden redevorm. Hij verraadt gebrek aan deugdelijke gronden. Laat mij u liever, zonder vraagteekenen en zonder pathos, regtuit zeggen hoe ik over de zaak denk.

Op den voorgrond sta, dat de speldeprikkunst in waarheid eene kunst is, en uit dien hoofde in hem die haar uitoefent, onderscheiden hoedanigheden vereischt, zoo als daar zijn: wellevendheid, goede smaak, talent. Dit alles is wel niet meer dan eene zaak van vorm, maar diezelfde vorm is eene onmisbare voorwaarde, en zoo menigmaal deze door ons niet werd behartigd, verdienden wij werkelijk berisping. Volgt hieruit niet, dat de speld een gevaarlijk wapen is? Ongetwijfeld. Doch tafelmessen zijn ook gevaarlijk, en niet te min snijdt elk verstandig mensch er zijn boterham meê door.

Doch de vraag is niet alleen hoe, maar ook wie en wat men in een bespottelijk daglicht, of liever, spottend in het daglicht stelt? En daarover wilde ik het juist hebben. Vergeef mij, zoo ik het vormelijke niet altoos even streng van het zakelijke onderscheid, en bedenk, dat de zaken in het gemeen[4] menigmaal even onafscheidelijk zijn van haren vorm als een presenteerblaadje van zijn vlak.

Alle onwaarheid, in den ruimsten zin des woords, moet bestreden worden. Wie aan dien strijd deel neemt, noem ik een ernstig man, afgezien van de wijze waarop hij den oorlog voert. Is scherts zijn wapen, door natuur hem aan de hand gedaan, door studie geslepen en gepolijst, door de omstandigheden gewettigd, goed. Hij strijde er meê. Onder deze voorwaarde evenwel, en ziedaar een eerste stelregel, dat hij zelf zich aan geenerlei onwaarheid schuldig make. Geen enkel feit mag verwrongen, geen enkel woord uit het verband gerukt worden. Eerlijkheid zij het kenmerk der satire, en de spotter sta immer gereed om de fijnste en geestigste speling van zijn vernuft ten offer te brengen, indien hij, om haar vol te houden, genoodzaakt wezen zou aan de waarheidsliefde te kort te doen.

In de tweede plaats is het noodig, dat men alleen die deelen der onwaarheid ontbloote en tuchtige, van wier bestraf-

4 *gemeen:* algemeen

fing men zich met reden eenig nut kan voorstellen. Hierin bestaat het onderscheid tusschen een chirurg en een moordenaar. De een snijdt u, blindelings en desnoods met een bot mes, de keel af; de ander, hij spare arm noch been, gaat met overleg te werk, en zijne instrumenten zijn van het edelste staal. Wilt gij volstrekt chloroform opsnuiven, ga uw gang; – maar uw been moet er aan, ik wil zeggen er af, en juist zóóveel van uw been als noodig is om u het leven te redden. Geen duimpje minder.

Derde stelregel. Nimmer mag ik aanranden wat mijne tegenpartij heilig is. Geen speldeprikken in het hart! Ben ik kunstenaar, ik mag geen karikaturen teekenen en uitgeven, waarbij de godsdienstplegtigheden van andersgeloovenden dan ik belagchelijk worden gemaakt. Ben ik schrijver, ik mag bij die platen geen bijschriften vervaardigen, in dicht noch in ondicht. De Filistijnen[5], zegt men, aanbaden hunnen god Dagon onder de gedaante van een visch. Stellen wij, dat het een schelvisch geweest zij: zoo is het mij dan verboden god Dagon in den vorm van een stekelbaarsje af te schetsen, of er bij te schrijven, dat men dit baarsje wel eens voor een kabeljauw heeft aangezien.

Eindelijk houd ik het daarvoor, dat de bestrijding der onwaarheid, ook door spotternij, gepaard moet gaan met den ernstigen wensch om den tegenstander tot inkeer te brengen en beter te maken. Ook hierin onderscheidt zich de chirurg gunstig van den moordenaar. Een vroom man, die in de hoogste mate de gave der satire bezat en haar ook niet ongebruikt liet liggen, zei, dat de groote kunst om haar wèl te gebruiken hierin bestaat, dat men een gebed in het hart hebbe voor degenen, wier ondeugden men belagchelijk maakt.

„Waarom toch belagchelijk? Waarom tot dit wapen de toevlugt genomen? Indien het u ernst is, waarom zijt gij dan ook niet altoos ernstig van toon?" Zoo vragen de menschen, hier in ons kleine Montalte. Ik deel u mijn bescheid in enkele slotwoorden mede.

Ook de zachtmoedigheid heeft hare verontwaardiging.

5 *Filistijnen:* een niet-Joods volk dat aan de kust van Palestina woonde, maar dat zich vóór het begin van onze jaartelling geassimileerd heeft aan de Joden.

Er bestaat een toorn des Lams. Spotternij, volgens de beginselen door ons afgebakend, is een der vormen waaronder zich de verontwaardiging der vriendelijkheid openbaart.

Niet aan de ligtzinnigheid, maar aan de waarheid komt het regt van schertsen toe. De waarheid is vrolijk, omdat zij zich sterk en meesteresse van het slagveld gevoelt.

De lach wordt opgewekt door de ervaring der onevenredigheid tusschen hetgeen men vermoedde en hetgeen men ziet of hoort. Deze onevenredigheid te doen opmerken en daardoor ondeugd en onwaarheid belagchelijk te maken, is eene taak, den ernstigen man volkomen waardig.

De waarheid en de dwaling beide kunnen elk uit tweeërlei oogpunt bezien worden. Door hemelsche schoonheid is de waarheid beminnelijk: door heilige majesteit is zij eerbiedwaardig. Desgelijks is er in de dwaling iets onreins, dat haar afschuwelijk, en iets onbeschaamds dat haar bespottelijk maakt.

Zij, wier leeftijd, wier rijkdom, wier geëerde betrekking in de maatschappij aan de menigte ontzag inboezemt en hen in haar oog met een waas van onschendbaarheid overtijgt[6], beklagen zich, dat de spotternij hunne dwalingen dus onzacht behandelt. „Waarom," vragen ze, „waarom sleurt gij ons en ons gezag door het slijk? Hoe durft gij? Kunt gij het verantwoorden?" Het schijnt mij veeleer onverantwoordelijk toe, dat de onschendbaren zelven den moed bezitten om aldus de waarheid door het slijk te sleuren.

Montalte, Januarij 1856

Uw toegenegene,

Lodewijk.

6 *overtijgt:* overtrekt

CONRAD BUSKEN HUET

*

DE GÉNESTET'S UITVAART

*

OP DEN STERFDAG

Sterft een koning, reeds zijn de voeten zijns opvolgers voor de deur; en de zon gaat niet onder, of de openstaande plaats is weder aangevuld.

Anders in de koningrijken die niet van deze wereld zijn. In het vorstedom der kunst ontbreekt de orde der kroonprinsen. Erfopvolging is hier – reden tot grooter droefheid – eene hersenschim. Met den kunstenaar daalt ook zijn talent, zijn eerstgeborene, ten grave; de vader met den zoon, de stamhouder met den stam.

Wij deklameren niet en zeggen: troosteloos weent in deze dagen de vaderlandsche Muze[1] bij het graf van De Génestet. Bij ons spreken over dezen jonggestorvene moet alle onnatuur geweerd. Want hijzelf was de natuurlijkheid in persoon. Hooger wijding – en de zijne was onmiskenbaar – heeft zich nooit bij hem in woordepraal geopenbaard. Hij was dichter, geen rhetorijker[2]. Hoewel zijn rapier niemand kwetste, was het niettemin geen ritselende schermdegen. Het was een edel staal, zilverachtig van klank. Van den vroegen morgen zijns levens, nog een knaap en bijna een kind, tot aan den vroegen avond waarin dat jonge en rijke leven ontijdig en raadselachtig onderging, steeds is in hem de troubadour den ridder op zijde gebleven. Doch hoewel

1 *Muze:* dichtkunst, voorgesteld in de persoon van een der Muzen (in de klassieke mythologie: beschermgodinnen van kunsten en wetenschappen)

2 *rhetorijker:* iemand die teveel en te grote woorden gebruikt

bijna vrouwelijke tederheid het gemoed van den
man en dichter vervulde, verwijfdheid was hem
met haar, lafheid, ongezonde pathos, valsch gevoel.
was hij, niet weekelijk. Tot liefhebben geschapen.
kwaam te haten, haatte hij niettemin zoo goed hij
pedanterie, alle zotheid en gemaakte deftigheid. Het
mogelijk oorspronkelijker te zijn dan hij was, en in
verzen is; toch was originaliteit geenszins zijn afgod.
zijne liefste vrienden, wanneer hij hen zag toegeven
zonderlinge en gezochte in de litteratuur, moesten
hooren hoe dwaas hij met Goethe den verwaanden
vond: 'ein Narr zu seyn auf eigne Hand.' In alle
hetzij hij den vrolijken toon of den weemoedigen
was natuur en waarheid zijne onveranderlijke leus.
kunstmoraal – hij vatte haar zamen in twee zinvolle ri
Een van Beets:

Geen orgeltoon,
Maar uw persoon!

en een van Tollens:

Wie van zoete liedjes houdt,
Ik verkies ze liever zout!

Niet ieder, intusschen, ook ieder dichter niet, is
tuurlijkheid geregtigd. Er zijn er geweest van wie men
schen zou dat zij hunne natuur voor zich
haar slechts bij uitzondering en onder gunstige
heden hadden medegedeeld. Doch De Génestet
tuurlijk zijn en zich geven, omdat hij én dichter,
mensch lievenswaardig was. Beiden was hij – kan
anders zijn? – van geboorte.

Zelden zal een zoo jonge man zoo vele vrienden.
onderscheiden leeftijd en vorming, aan zich
hen de zijnen mogen noemen. Voor wie slechts
met hem in dezelfde levensbeschouwing deelden, en
deden dit en konden het doen omdat zijne
wing de ruimte-zelf was, bezat zijn persoon een
mogen van onwederstaanbare aantrekking. Boezen
en vertrouweling der jongeren, zijne tijdgenooten,
de lieveling en het bedorven kind der ouderen van
hun Benjamin. Dit was hij, wanneer hij in onze

steden, in leeftijd nog een aankomeling, als spreker optrad voor talrijke gehooren en zijne dichterlijke verhalen voordroeg. Dit was en bleef hij, ook toen hij een man geworden was, in den kleinen kring dergenen die hem kenden van meer nabij. Zijne groote innemende oogen, zijn voorhoofd open en hooggewelfd, het glanzig krulhaar om de matte slapen, waren de getrouwe spiegel van zijne goedheid, zijne schranderheid, zijn doorzigt, zijn ondeugend vernuft. Niet hartstogtelijk, doch in hooge mate levenslustig, boezemde hij anderen, waaronder ouderen en ontevredenen, door in zijn persoon hen met de wereld en met zichzelf te verzoenen, liefde voor het leven in, liefde voor den medemensch, trek naar het goede, lust en moed. De sterken en wereldwijzen zagen in dezen weerlooze, jonger en wijzer dan zij, een beschamend en opwekkend voorbeeld.

Evenwel is deze aangeboren beminlijkheid tevens bij hem de vrucht van harden strijd geweest; of laat mij liever zeggen: hoe vroeg hij stierf, zij is door velerlei en zware beproevingen gelouterd en verhoogd. Den laatsten avond van zijn leven, zegt men, toen hij als naar gewoonte eenige oogenblikken had doorgebragt in den kring der zijnen, en zich daarna te rusten legde om niet weder te ontwaken – want hij heeft lijdensbed noch doodsangst gekend, – klaagde hij over groote vermoeidheid. Nog nooit, gedurende zijne ongesteldheid, was hij zoo vermoeid geweest als dien avond; hij kon niet meer, zeide hij. En in deze zijne jongste woorden, schoon onbewust van zijn toen reeds naderend einde, heeft hijzelf uitgedrukt wat menigmaal, in weerwil der groote voorregten die hij genoot en waarvoor zijn hart van dankbaarheid klopte, zijn deel en zijne stemming was.

Vermoeid mogt hij zich gevoelen, en over vermoeidheid klagen, die, tenger van ligchaamsbouw en zwak van gezondheid, met een aandoenlijk zenuwgestel en niet minder aandoenlijk gemoed, slagen te verduren en verliezen te lijden heeft gehad waaronder de krachtigsten plegen te bezwijken. Heeft hij bovendien in de laatste weken een voorgevoel met zich omgedragen dat in elk geval de scheiding aanstaande was? een naijverig lot de ontbladerde rozen aan den voet van zijn kruis niet gedogen zou te herbloeijen? – Dit is gewis, dit geeft adem en adel aan zijne poëzie, dat levenslust en blijmoedigheid bij hem, door bittere ervarin-

gen, aan de sfeer van het natuurleven ontgroeid en eene geheiligde werkelijkheid geworden waren.

Ook de dichterlijke gaaf was hem aangeboren. Van der jeugd af was zijne technische vaardigheid ongemeen, en tot het einde schreef hij met meer gemak verzen dan proza. Rijm en rhythme waren bij hem de natuurlijke begeleiding van het thema der gedachte. Zijne lier[3] was hem in meer dan één zin een speeltuig; geen foltertuig ooit voor zijn geest. Doch al heeft hij geen enkele maal in zijne dichterlijke loopbaan naar een woord gezocht, of zich het hoofd gebroken met maten en gewigten, dit spelend zingen stond bij toeneming onder de tucht van een geoefenden en veeleischenden smaak. Met ieder jaar nadrukkelijker werd hem de poëzie een arbeid, eene daad van inspanning. Dat het leven kort is – zijn dood heeft er ons van nieuws en met ruwe stem aan herinnerd. Doch tevens zijn wij te dezer gelegenheid de andere helft der spreuk, eene zijner lievelingsspreuken, indachtig: de kunst is lang. Niemand die aan De Génestet's verzen niet gevoelt dat zij de vrucht van studie zoowel als van ingeving, en ook zijne kleinste stukjes, beiden in uitdrukking en in opvatting, kunstgewrochten zijn. Zijn talent, wanneer men zijne verzen uit onderscheiden perioden met elkander vergelijkt, heeft door gestadigen arbeid eene zeer opmerkelijke en, in de laatste twee of drie jaren, voor zijn karakter hoogst eervolle wijziging ondergaan. Overhellend tot het eenzijdig muziekale genre, dichtte hij aanvankelijk schier enkel voor het gehoor. Doch naarmate hij in leeftijd toenam, werd hij ook meer in waarheid dichter, minder vormdichter uitsluitend. Hij bleef intusschen, en werd meer en meer, populair. De jongelingschap kende zijne levenspsalmen van buiten; jonge meisjes schreven ze uit in hare albums. Doch toen de leekedichter[4] ten laatste voor goed in hem ontwaakte, – de voortreffelijkste vorm waaronder zijn talent zich heeft geopenbaard, – en hij moest kiezen tusschen zijne populariteit, voor een deel, en hetgeen hij zijne roeping achtte, toen had hij den moed liever sommigen te mishagen, dan ontrouw te worden aan zijn dichterlijk geweten. En aldus valt, bij zijne laatste gedichten, de volle

3 de *lier* is symbool voor de dichtkunst

4 *leekedichter:* dichter van de *Leekedichtjens* (zie deel 16)

wedergeboorte van den kunstenaar zamen met de definitieve vorming van den mensch en zijn karakter.

Uit het oogpunt van het gehalte heeft hij niets geleverd, wat hem zoozeer op den naam van dichter aanspraak geeft, als deze kleine versjes; niets dat zulk eene mate van inwendige ontwikkeling onderstelt, zoo grooten zielestrijd, zoo veel eigenlijk leven. Anders niet onwelwillende wijzen en verstandigen, toen zij de *Leekedichtjens* lazen, en zij De Génestet, van wien ieder wist dat hij geen theoloog was, op de schouders der moderne theologie zagen staan en hem een oordeel over haar hoorden uitspreken, hebben met meer verwondering dan hoogachting gevraagd: Hoe weet deze de Schriften, daar hij ze niet geleerd heeft? – Liever dan in deze bevreemding te deelen, laat ons dankbaar zijn dat hetgeen voor de menigte der schriftgeleerden vaak verborgen blijft, ook in onze dagen somtijds aan eene bepaalde klasse van onkundigen wordt geopenbaard. Of zullen wij, omdat er eene oude theopneustie[5] geweest is, aan geen nieuwe meer gelooven? Dichters, wanneer zij iets beteekenen, beteekenen veel. Hun fluistert de genius der menschheid het wachtwoord der toekomst in; zij spannen den boog in hunne eenvoudigheid, en treffen den tijdgeest tusschen de voegen van het harnas; zij spreken de gedachte uit van vele harten.

De schrijver dezer regelen heeft geen brieven[6] van onsterfelijkheid weg te schenken; ook niet aan den veelgeliefden vriend. Doch hij meent te mogen zeggen dat De Génestet, wien voor altoos en onder de besten eene plaats in de geschiedenis onzer letteren verzekerd is, vele jaren lang de lievelingsdichter van het beschaafde Nederland zal blijven. Na hem, in andere dagen, zullen andere dichters komen. Wie echter, als hij, het leven van een aanzienlijk deel zijner land- en tijdgenooten zoo onnavolgbaar idealiseerde, van het stil en huiselijk binnenleven tot het verborgen en vaak onrustig zieleleven toe; zoo menig stroeven mond zich tot een glimlach deed plooijen; de stormen van zoo menig jagend hart bezwoer; de booze gedachte van zoo velen terugdreef naar haar oorsprong of in eene heilige omschiep – dien weldoener kunnen de kinderen zijns volks, de kinderen zijner eeuw, niet vergeten.

5 *theopneustie:* inspiratie door God 6 *brieven:* certificaten 1861

CONRAD BUSKEN HUET

*

E. J. POTGIETER[1]

*

I

Gelijk Prof. Vissering aan de doorgraving in Noord-Holland[2] gelooft, gelooft de heer Potgieter aan de mogelijkheid van Jan Salie's[3] wedergeboorte; een geloof waarmede ik, indien men zoo iets durft zeggen, te meer opheb naarmate het mij ongelooviger laat.

Een optimisme als dat van den leidschen hoogleeraar is mij te kras: 'Het plan vond allengs ingang in de hoofden en harten der burgerij; het werd eene levendig gevoelde behoefte, eindelijk een dringende en onweerstaanbare eisch. Mannen van invloed en gezag gaven er hun steun aan; stads- en landsregering namen het ernstig ter harte. De handelaren en kapitalisten van Amsterdam toonden zich tot aanzienlijke offers bereid. Een man van veerkracht stond op, om de zaak door te zetten met dien volhardenden wil, die alleen groote dingen tot stand brengt, in spijt van teleurstelling, ontmoediging en tegenwerking. Een voortvarend minister legde er ten slotte zijne magtige hand aan. 's Lands vertegenwoordiging had den moed groote bezwaren gering te achten, waar het gold eene groote zaak te beproeven. De Koning haastte zich, in zijne trouwhartige zorg voor het welvaren des lands, zijne hooge goedkeuring te hechten aan het werk, dat voor alle volgende tijden het schitterendst gedenkteeken

1 Dit essay is geschreven n.a.v. de verschijning van E. J. Potgieter, *Proza* (1837-1845), 2 delen, Haarlem 1864

2 Juist in deze jaren was men begonnen met het graven van het Noordzeekanaal; Vissering geloofde dat dit Amsterdam nieuwe bloei zou brengen.

3 *Jan Salie:* zie Potgieters *Jan Jannetje en hun jongste kind*, blz. 257 van dit deel.

wezen zal van de gelukkige regering van Willem III.'[4]

Helaas het blijft bij deze eerste strofe niet! 'Zoo zal dan nu', luidt de tweede, 'onder Gods zegen, het droombeeld eerlang werkelijkheid worden. Wij mogen het nu zonder al te groote vermetelheid wagen, den dag te berekenen, op welken het clipperfregat de *Thorbecke* van Ymuiden zal uitzeilen met een aantal flinke jongelieden aan boord, om op avontuur naar Java te varen.'

En nog heeft het gemoedelijk enthusiasme van den panegyrist onzer nationale deugden zijn laatste woord niet gesproken. 'Dat dit alles aldus geschied is en betrekkelijk zoo snel geschied is,' staat er, 'wij mogen ook daarvoor een weinig lofs geven aan de ontwaakte energie der natie sedert de gebeurtenissen van 1848[5], die, wat zij voor andere volken geweest mogen zijn, ons ten zegen waren. De wakkere deelneming des volks aan de publieke belangen, heeft ook dit groote werk bevorderd, gelijk zij zooveel verwezenlijkt heeft van hetgeen de fantasie in die Novemberdagen van 1848, toen de herziening der Grondwet den volke pas van de puie van het raadhuis afgekondigd was, als beelden der toekomst waagde te schetsen. Wanneer wij thans op dat tijdstip terugzien, komen wij haast in verzoeking te vragen: hoe hebben wij in zoo weinig tijds zooveel kunnen doen?'

Ook het volgende staat er, als ten bewijze dat met zijn profetischen geest van 1846 en 1848 ook het onbeneveld inzigt in de tegenwoordige dingen den schrijver der *Herinneringen* in het voorjaar van 1863 verlaten heeft: 'Zoo mogen wij dan, op die vijftien jaren die nu achter ons liggen terugziende, zonder onbetamelijke zelfverheffing dankbaar roemen in onzen vooruitgang: vooruitgang op stoffelijk gebied, vooruitgang ook in zedelijke kracht.'

Lijmen wij, met het oog op onze schalksche zoonen, deze bladzijde zorgvuldig digt.

4 Noot van Huet: S Vissering, *Herinneringen*, 1863. Inhoud blz. x, xi.

5 In 1848 werd, onder druk van revolutionaire bewegingen in West-Europa, in Nederland een nieuwe grondwet van kracht, die een belangrijke doorbraak in democratische richting betekende

Ook de heer Potgieter is een regtzinnig patriot; doch zijne orthodoxie is minder steil, minder onbereikbaar, dan die van den heer Vissering. Jan Salie zal er wel komen, zegt hij; doch tevens besteedt hij hem uit bij Jan Kritiek.

A la bonne heure! Doch ook hiermede zijn wij er nog niet; en ofschoon het mij van nature tegen de borst stuit den ketterjager te spelen, ik kan geen weerstand bieden aan den lust op dit onderwerp een weinig door te gaan.

Ofschoon gij van alle zijden kunt hooren verzekeren dat de heer Potgieter een hoffelijk man is, de wellevendheid zelve, steeds bereid, wanneer hij met u van meening verschilt, voor het reeds zachte woord van daareven een nog zachter in de plaats te stellen, zult gij vruchteloos naar iemand omzien die hem van gebrek aan rondborstigheid beticht. En toch, hoewel ik in waardering zijner opregtheid voor niemand onderdoe, zou ik er nogtans niet op durven zweren dat hij werkelijk voor ons volk, voor onze Jan, zooveel van de toekomst verwacht, als hij slag op slag, en van het eerste opstel in zijn eerste deeltje af, ons wil doen gelooven.

Prof. Scholten heeft ergens gezegd dat de Adam en Eva der gereformeerde kerkleer, die bij den eersten oogopslag tot het rijk der moedwillige onmogelijkheden schijnen te behooren, het beeld zijn waaronder de hervormde theologen hun geloof aan den adel der menschelijke natuur aanschouwelijk voorgesteld hebben.[6] Uit de geschiedenis konden zij die volmaakte onschuld, die volmaakte regtvaardigheid, die volmaakte godskennis van het eerste menschen-paar, niet bewijzen; doch om die gaven te kunnen verkleinen, zouden zij afstand hebben moeten doen, en dit wilden zij tot geen prijs, van hun geloof dat de mensch tot de volheid van dit zedelijk ideaal geschapen is.

Iets dergelijks schijnt mij toe, op het gebied van onzen landaard, het geval met den heer Potgieter te zijn. Zijn geloof in Jan zoowel als in Jannetje en in hun Jongste Kind is onwaarschijnlijk. De gegevens waaruit zou kunnen opgemaakt worden dat vader en moeder nog in leven zijn, en er van hun jongstgeborene mettertijd misschien nog wel iets

6 Noot van Huet: Scholten, *Leer der Hervormde Kerk*[4], I 323.

groeien zal; deze gegevens zijn niet voorhanden. 'Onkruid vergaat niet' is in de werkelijkheid de eenige stroowisch waaraan de heer Potgieter zich vasthouden kan.

Doch ook hij heeft zijn Adam en zijne Eva; en dit ideale nederlandsche paar is bij hem de vorm en het voorwendsel eener nooit uitgeputte, eener onder honderd vormen telkens wederkeerende hulde aan het voorgeslacht. Er is onder onze belletristen niemand die aan eene zoo uitgebreide en zoo grondige kennis van het Nederland der 17de eeuw, eene zoo groote liefde voor dat tijdvak onzer geschiedenis paart als hij; het in alle rigtingen zoo onvermoeid doorkruist; met zijne veldheeren en zijne staatslieden, zijne kunstenaars en zijne dichters, zijne regenten en zijne burgers, het zoo in zich heeft opgenomen, er zoo vrij in ademhaalt, er zoo bewonderend naar om- en tegen opziet, er de betrekkelijke en in hare soort eenige grootheid zoo diep van gevoelt. In het *Rijks-Museum te Amsterdam* geeft hij zich te dezen aanzien geheel; mijns inziens het doorwrochtste, het artistiekste, het voortreffelijkste prozastuk, dat in onze moderne letterkunde aangewezen worden kan.

En ziedaar de sleutel tot het geheim van bijna al het overige. De nederlandsche type der 17de eeuw is de centrale gedachte waarom zich de geheele letterarbeid van den heer Potgieter beweegt; zijn onveranderlijke maatstaf bij het bepalen van de waarde van menschen en dingen.

Wilt gij Jan en Jannetje in print gebragt zien? Neem het andere groote sieraad der verzameling: *de Zusters*, en maak kennis met Aafje's oom en tante. Neem de oude mevrouw Ackermaels, neem Warner's moeder, neem den heer Ten Have, Anne's en Doortje's voogd, neem deze meisjes-zelven, of Aafje, of Warner, of Hendrik van Oudenhoeve, of Willem Ovens, of Dirk Goemans, den zee-officier. Al hetgeen er in deze karakters goeds en edels is wordt bepaald door de aangeduide maat. 'Deege degelijkheid.' het ideaal van den voortijd, is hun gevestigd kenmerk. Zoo is ook het gemis van deze eigenschap de sleutel tot den val van Hendrik's vader, tot het verachtelijke in den persoon des praktiserenden geneesheers, tot het zwakke en wereldsche en potsierlijke in de familie Ovens, vader, moeder, en oudste dochter.

Het zij mij vergund door een tweetal aanhalingen te doen uitkomen, waarin voornamelijk de kracht van den heer Potgieter gelegen is.

'Er is,' lezen wij in het *Rijks-Museum*, nadat de schrijver ons staande heeft gehouden voor de beeldtenissen der vier groote litterarische vernuften van het Nederland der 17de eeuw[7], 'er is een hollandsch dichter, wiens verzen hunne eigenaardige beeldtenis vinden in de spiegelgladde oppervlakte van een onzer vaarten, effen in bijna alle wind en weêr, door geen voorjaarszucht tot darteler golfslag gespoord, door geen najaarsstorm in brandend schuim op den oever gejaagd; een water in één woord, dat schier geen andere beweging kent dan die der groeve, door de trekschuit bij het heen en weêr varen voor een oogenblik gegraven; dan de blinkende bellen, die hare roerpen rijzen doet; dan de kringen, welke de lijn van 't jagertje vormt. Het is de poëzy van Cats, welke, – gelde het onderwerp wat het wil, uitheemsche of inheemsche historie, een' keizer of een' koning, een heidinnetje of eene herderin, – geen anderen indruk op u maakt, dan dien, welken gij in den naauwlijks schommelenden stuurstoel ontvangt; eene volslagen vreemdheid aan alle verheffing; eene kalmte als die de vloeistof, welke u draagt, dáár aan den dag legt. Het is eene poëzy, welker aanschouwelijkste schilderingen we ons verbeelden, dat we onder het voorbijvaren bespiên, in geboomte, welks lommer een oogenblik ter zijde week, in gebouwen, welker vensters we zagen openstaan.

'Ook hebben wij te zamen een anderen zanger gadegeslagen, die ons wel op weinig woeliger vlak verplaatst, maar de grenzen van den omtrek des vijvers vergeten doet, wanneer hij bijwijlen de wieken klept als de zwanen, welke wij er zoo statig, zoo sierlijk op drijven zien, als hij er voor ons eene halve wereld in weêrkaatsen doet; niet enkel aan deze zijde een hofgesticht[8], en aan gene zijde eene lindenlaan, maar ook hen, die in het eerste bewind voeren; maar ook

7 In *Het Rijksmuseum te Amsterdam* (1844) neemt Potgieter de lezer mee langs schilderijen uit de 17e eeuw, en knoopt daar beschouwingen aan vast

8 *hofgesticht:* vorstelijk verblijf (bedoeld zijn de gebouwen van het Binnenhof in Den Haag)

hen, die in de laatste spelevaren, ten arbeid spoeden en slooven; maar ons den ganschen Haag, maar half Holland in zijne krachtige, kernige, korte zinnen weêrgeeft; Huygens, wiens standbeeld op het eilandje in den vijver staan moest. Of als gij duldt, dat ik de vergelijking verder voortzette, is er tusschen dat vocht en zijne verzen niet de overeenstemming, dat beide zich soms in te engen band voelen gekneld, als de herfstadem over het eerste giert, als de hartstogt zich in de laatste lucht geeft?

'Een onderscheid echter voegt het ons evenmin voorbij te zien: het verschil in diepte tusschen die twee; doch wie heeft ooit een beeld geëischt, dat meer dan voor een derde toepasselijk was? En daarom aarzelen wij niet, u voortgaande eene hollandsche poëzy te herinneren, beurtelings zachtkens en zoetkens ruischende als eene beek langs bloemrijken boord, beurtelings een stouten golfslag slaande, als de Zuiderzee op de zoomen der kust, waar een vervallen torentje het voor ons in aandoenlijk belang van weidscher tinnen wint; – eene beek, al de schalkheid verklappende, van welke zij getuige was, toen de zonnestralen door de boschaadje drongen, die zich luisterende naar haar gemurmel boog – de binnenzee, al de kracht verkondende, waarvan zij bewustzijn heeft, hoe luttel voor de woeling harer wateren de muur bezwijkt, door haar sedert eeuwen gebeukt. Gij herkent de zangster[9] van Hooft aan hare dubbele gelijkenis, spiegel van allen lust, geesel van allen dwang; verzen, die ruischen als golfjes, door den adem van het westen gestreeld; verzen, die bulderen als baren, door den schrik van het noorden gezweept; een stoet van nimfen, die spelemeit[10]; een verdrukt volk, dat zijne boeijen breekt.

'Doch waartoe meer tegenstellingen, die u van zelve in het oog vallen, overvloed van deze als het weelderig minneliedje en het majestueuze treurspel opleveren? Eene laatste vergelijking toeft ons voor eene veelzijdiger poëzy, dan eene der drie vermelde heeten mogt, voor de poëzy van Vondel, vaart, vijver, beek en binnenzee overtreffende, – al huwde ook zij op hare beurt zoowel het kalme aan het keurige, als het schalke aan het stoute, – een woud-, een wereldstroom! Oneindig verschillende, als het geklank zijner

9 *zangster:* dichtkunst

10 *spelemeit:* zich vermaakt

golven, van de plek, waar hij oorsprong neemt, in droppels den bergwand afgesijpeld, tot de plaats, waar hij het dal van zijne donders daveren doet, in waterval bij waterval neêrstortende, zijn ook de melodijen van Vondel's muzijk. Hoe de stroom wegrukt, en meêsleept en voortwielt, wat hem weêrstaat: – hoe hij zich schijnt te verlustigen in het afspiegelen van wat hem aanlacht! Zie, daar kronkelt hij de vlakte in; daar wordt hij de grens van gewesten, daar splitst hij rijken, zong Borger[11] te regt; landschappen zonder tal drenkende uit zijn overvloed; hoofdsteden de schatting brengende der staten, waarover zij gebiên. En echter, geen schoon der natuur, geen pracht der kunst vermag hem te boeijen, die voortbruist over verbreede bedding; voortbruist, beken en vloeden in zich opnemende; voortbruist door de loofzaal der eiken, als langs het koningshof, door geen van beide geboeid, even of[12] er weelde school in de vaart, als gold het de verovering eens nieuwen gebieds. Het wordt zijn deel; andere schatten voert hij mede; andere voorwerpen spiegelt hij af; andere hindernissen wijken – het landvolk aan zijne zoomen, de schepen op zijn glinsterend vlak, de burgerij der steden, welker torenspitsen opdoemen in het verschiet; alles juicht hem toe, alles dankt hem, die de scheidspalen slecht, die de volken vereent; – verder stroomt hij, verder ten onmetelijken oceaan, bij wiens grootheid hem duizelt, in wien hij zich verliest, – als de muze van Vondel het deed, toen zij in den *Lucifer* het *Driemaal Heilig*[13] gezongen had.'

IV

Tot schade mijner lezers zal het citaat uit *de Zusters* korter zijn; maar wat de gelegenheid aangaat, treffen zij het des te beter. Na de altijd vermoeijende wandeling door de zalen van het Trippenhuis[14], is het in het zomersch lommer van den

11 De dichter E.A. Borger (1784-1820) schreef *Aan den Rijn* (1821); Potgieter past woorden en beelden van dit gedicht hier toe op de dichtkunst ('de muze') van Vondel.

12 *even of:* juist alsof

13 *Driemaal Heilig:* woorden uit de Rei van Engelen (Toezang), na het 1e bedrijf van Vondels drama *Lucifer*.

14 het *Trippenhuis*, op de Kloveniersburgwal, was in Potgieters tijd het tehuis van het Rijksmuseum.

Haarlemmerhout bij het vallen van den avond dubbel aangenaam uitrusten:

"Aafje! wat wilt ge?' vroeg hij, en zette haar na, het huis in. – 'Wacht een omzien, Warner!'

Wie zich liet gezeggen, niet hij.

'In de keuken der huismanswoning[15] was hij haar op de hielen; en Geerte-moêr, het huiswijf van Teunis-baas, die voor de achterdeur een ketel stond te schuren, had er schik in, eens te zien, hoe lang het wel duren zou, eer op hare eikenhouten tafel het hagelwitte servet lag uitgespreid; eer Warner aan Aafje vergunde bedaard de borden en glazen neêr te zetten, en er mes en vork naast te leggen.

'Vergunde? wou hij haar dan niet behulpzaam zijn, tot nastuivens toe, de trappen af, den kelder in, om de osselende te halen? zat hij haar dan niet roerloos aan te kijken, toen zij sneedje brood voor, sneedje brood na, smeerde, of hij in geen zeven jaren gegeten had? 'Ik eet niets,' had de schalk gezegd, 'of ge moet het mij hier geven,' ten einde haar te beletten den geïmproviseerden maaltijd in de binnenkamer te brengen: 'ik eet niets, of ik moet mogen zien, hoe het in ons huishouden zal toegaan.' En al kleurde Aafje bij 'ons huishouden,' klinken zou ze met hem, klinken op – en een kus vulde het aan.

'Geerte-moêr had van haar leven zoo'n prettig paar niet gezien. 'Eet toch, Warner!' – 'drink toch, Warner!' riep Aafje, want zij was al weêr opgewipt van het bankje, waarop zij tegenover hem een omzien gezeten had; maar hoe sappig het vleesch mogt zijn, en hoe keurig oom op[16] zijn wijn was, Warner vermaakte zich met toe te zien, hoe Aafje ei bij ei stuk sloeg en in de pan wierp, die voor een omzien hem nog aan den wand had toegeblonken, die nu al te vuur was. 'Beurt om beurt!' zei Warner, en greep naar den steel, neen, naar Aafjes hand, die zoo'n zwart ding niet mogt aanraken, zeî hij. 'Alsof Geerte-moêr hem niet zindelijk hield,' lachte zij hem uit, en liet even hare blanke palm zien. 'O wat heb ik in ons huishouden nog niet te leeren!' plaagde hij haar weêr; maar – 'klaar!' juichte Aafje, en zette hem den eijerkoek voor, en sneed er hem een stuk uit, of hij vier dagen

15 *huismanswoning:* boerenwoning
16 *keurig... op:* veelzeggend... wat betreft

gevast had.

'En weêr was zij den kelder in, en weêr ontmoette hij haar op de trappen. 'Om de laatste!' zei hij, zoodra hij zag dat ze kersen had gehaald, en fluks waren ze gewasschen, en fluks zaten ze aan. En een aardig studietje leverden zij op, aan den uithoek van de eikenhouten tafel, waar Geertemoêr hen niet begluren kon, hij in zijn fluweelen jasje en zij in haar lichtkleurig zomerkleed; hij met zijne donkere *crins de lion*, en zij met haar bleek blond *à l'enfant*[17]; hij zoo stout en zij zoo bloode! En het ging om de laatste, maar met menige tusschenpooze; – om de laatste, die Aafje, zij wist wel waarom, niet hebben wou, en die Aafje toch kreeg – dat spreekt!

'Toen Warner en Aafje eindelijk naar het kamperfoeliepriëeltje terugkeerden, waren oom en tante er niet meer, waren zij de voordeur in naar binnen gegaan; het werd buiten zoo koel. Weldra kwam de maan op, en de oude luidjes hadden er niet tegen, dat de jonge lui, eer Warner naar stad moest – Amsterdam, weet ge, de stad bij uitnemendheid – eene wandeling deden: 'als het maar bij een half uurtje bleef.' Warner hield woord, want hij wilde vóór het vertrek van den laatsten trein te Haarlem wezen; zij waren het kerkje van Heemsteê maar eens omgewandeld; zij hadden een kijkje genomen van het meir...[18]

'En is dat alles wat we er van hooren?' vraagt men mij. Alsof de jeugd – want wie anders zoude het doen? – niet fantasie te over had, om zich het geluk van beiden in dat lieflijke landschap voor te stellen; alsof mijn proza niet te kort zou schieten bij zoo veel poëzy; – Warner, het schoone der natuur genietende aan den arm zijner liefste; Aafje, beminnende en bemind; – Warner, vol van zijne toekomst, van zijnen roem, van hunnen echt; Aafje, beminnende en bemind.'

V

Toen de twee groote studien waaruit deze bladzijden getrokken zijn voor het eerst het licht zagen, – *de Zusters* zoowel als het *Rijks-Museum* voeren het jaartal 1844 tot dagteeke-

17 *crins de lions*: letterlijk leeuwenmanen; *à l'enfant*; letterlijk: haardracht op de wijze van een kind (pijpekrullen)

18 *meir*: het Haarlemmermeer

ning, – had ons publiek geen ooren voor den rhythmus van dit proza, geen oogen voor de blijvende waarde dier om strijd aan het dagelijksch leven afgeziene en uit de geschiedenis van ons verleden gedagvaarde tafereelen, en ook, opdat ik niet verzuime er dit bij te voegen, te weinig brein en te weinig wetenschap om de beteekenis van dezen arbeid te peilen of te omvatten.

Ik geloof niet dat er in geheel Nederland iemand gevonden wordt wien alle leedvermaak, alle blijdschap over de vernedering van anderen, alle zelfverheffing, vreemder is dan den heer Potgieter. Ongetwijfeld zou het indruischen tegen de rigting-zelve die in verband met zijne werken door zijn karakter geopenbaard wordt, indien ik een vergelijkend examen waagde te houden en met den vinger de geschriften aanwees, ter wille waarvan men de zijnen vóór twintig jaren veroordeelde of ongelezen liet. Liever dan als zijn wreker, treed ik (met verlof) als zijn aanklager op; deels omdat ik het niet laten kan, en ten anderen, beter argument dan het aan mijne losse[19] haren ontleende, omdat ik mij wensch te verzekeren van de geschiktste aanbeveling in zijne vriendschap.

Dat mijne bedenkingen gepaard gaan met bewondering en vereering, kan voor mijn lezer geen geheim meer zijn. Wij scribenten van het jongere geslacht behooren tegen den heer Potgieter op te zien. Hij heeft meer gearbeid dan al de anderen. De twee deelen *Proza* die hij ons aanbiedt zijn niet meer dan eene bloemlezing, een uittreksel, uit hetgeen op belletristisch gebied door hem geleverd is. Wilde hij met zijne litterarische kritieken doen als met zijne novellen en zijne studien, hij zou, puttend uit een overvloedigen voorraad, ons het dubbel kunnen schenken van thans. Eindelijk en voornamelijk, hij is onze vruchtbaarste en daarbij dichterlijkste dichter. *Lief en Leed in het Gooi* behelst een versje – 'Het Grootje van Eemnes' – dat de welluidendste zangen van De Génestet voorspelt. Dat Da Costa's versbouw met dezen niet gestorven is, weten de lezers van den *Gids*. Van de eenen onder zijne tijdgenooten is de dichterlijke ader in den zandgrond geraakt; de lier der anderen ruischt nog wel van tijd tot tijd, doch het zijn toonen uit de oude speeldoos. Potgieter is zonder uitzondering de eenige onder hen die

19 *losse:* wilde

zich onophoudelijk vernieuwt; de eenige wien noch de jaren, noch de beslommeringen des levens, noch het beoefenen der kritiek, – hoewel deze laatste in het eind den novelleschrijver in hem gedood heeft, – als dichter hebben kunnen ombrengen.

Doch ik heb thans alleen met den novellist en essayist te doen. Van de door hem op dit gebied reeds bewezen diensten koester ik minder hoogen dunk dan van die welke zijn voorbeeld ons in de toekomst nog bewijzen zal. Aan al onze jongere romanschrijvers op grooter en kleiner schaal durf ik vragen, of zij, deze bundels *Proza* doorbladerend, niet heilzaam zijn getroffen door het met behulp van niet meer dan twee jaartallen onder hunne aandacht gebragte feit, dat de goede weg, die zij zoo vaak verzuimden in te slaan, reeds zoo lang geleden en op zoo overtuigende wijze voor hen afgebakend was? Tevens durf ik verwachten dat de ontvangen les vruchten dragen zal. Voortreffelijke auteurs worden hieraan gekend, dat zij het publiek een middel in handen geven zich de brekebeenen van het lijf te houden, en aan de brekebeenen-zelf dat zekere ontzag inboezemen zonder hetwelk er in de republiek der letteren geen goede politie schijnt te kunnen bestaan.

VI

Onze litteratuur wordt in den tegenwoordigen tijd hoofdzakelijk geteisterd door twee plagen. Personen van beiderlei geslacht beelden zich in, dat het verstaan van een weinig engelsch, fransch, of hoogduitsch, voldoende is om den eersten roman den besten, neen den besten het eerst, te kunnen overzetten in het hollandsch. Jonge jufvrouwen met weinig fortuin en veel vrijen tijd, die er rond voor uitkomen dat zij zich voor hare korrespondentien liefst niet van het nederlandsch bedienen, maken geen bezwaar u in vertrouwen mede te deelen dat zij zich gaarne belast zouden zien met de vertaling van – en zij noemen het jongste werk van eene of andere buiteniandsche vermaardheid.

Ik die steeds van de ontwikkeling onzer hollandsche dames den besten dunk gekoesterd heb, ben nogtans niet geneigd aan hare linguistische vaardigheid onvoorwaardelijk geloof te slaan. Eene beschaafde hollandsche vrouw kan in den regel zelfs geen onberispelijk fransch kattebelletje

schrijven. Haar engelsch – *good sentiments and bad grammar* is het hoffelijkst wat men er van zeggen kan. Haar hoogduitsch telt in het geheel niet mede. En aan deze lieve handen zal men de overzetting toevertrouwen, de bespoedigde overzetting, van een kunstgewrocht dat aan den auteur de grootste inspanning gekost heeft, en tot welks uitvoering hij niet is kunnen geraken dan na eene voorbereiding van een aantal lange jaren, worstelend tegen eene bijna onbegrensde mededinging? Waarlijk, de nationale stemmigheid komt er tegen op; en in stede van aldus voor te gaan op den haar anders zoo vreemden weg der impertinentie[20], behoorden onze beminlijke zusters hare broeders in te prenten dat, wie zonder hollandsch te verstaan eene hollandsche vertaling voor zijne rekening neemt, een litterarische Barnum[21] is en nimmer het hart zal winnen van een meisje van fatsoen.

Intusschen zijn deze broeders, voor zoover zij niet zelf tot het gild der gewetenlooze vertalers medebehooren, weder op eene andere wijze de litteratuur tot overlast. Tot hun ongeluk en onze verveling hebben zij uit het voorspel van den *Faust* vernomen dat het, om interessant te zijn, er slechts op aankomt 'een greep te doen in het volle leven der menschen.' Zij kunnen het niet helpen, indien gij wilt. Hadden zij om dien versregel te vinden den geheelen *Faust* moeten doorlezen, zij zouden hem hoogst waarschijnlijk niet gevonden hebben. De schuld ligt dus aan Goethe; en al het kwaad waarvan wij spreken zou voorkomen zijn, indien deze dichter had kunnen goedvinden zijn: *greift nur hinein!* naar het tweede deel te verschuiven.

Doch hetzij de man met het olympisch voorhoofd[22] zich al dan niet in der tijd aan eene kleine beweging van overijling bezondigd hebbe, wij lijden ontegenzeggelijk heden ten dage aan overvloed van ongeletterde letteroefenaren. *Greift nur hinein!* zeggen zij, zich moed insprekend; en spoediger dan men in den 'Karseboom', in de 'Zeven Kerken van Rome', of in welke andere amsterdamsche gaarkeuken, een maaltijd naar boven hijscht, wordt u eene por-

20 *impertinentie:* onbescheidenheid

21 *Barnum:* Ph. R. Barnum (1810-1891), Amerikaans impresario, bijgenaamd 'koning van de humbug'

22 de auteur van de *Faust*, Goethe nl.

zich onophoudelijk vernieuwt; de eenige wien noch de jaren, noch de beslommeringen des levens, noch het beoefenen der kritiek, – hoewel deze laatste in het eind den novelleschrijver in hem gedood heeft, – als dichter hebben kunnen ombrengen.

Doch ik heb thans alleen met den novellist en essayist te doen. Van de door hem op dit gebied reeds bewezen diensten koester ik minder hoogen dunk dan van die welke zijn voorbeeld ons in de toekomst nog bewijzen zal. Aan al onze jongere romanschrijvers op grooter en kleiner schaal durf ik vragen, of zij, deze bundels *Proza* doorbladerend, niet heilzaam zijn getroffen door het met behulp van niet meer dan twee jaartallen onder hunne aandacht gebragte feit, dat de goede weg, die zij zoo vaak verzuimden in te slaan, reeds zoo lang geleden en op zoo overtuigende wijze voor hen afgebakend was? Tevens durf ik verwachten dat de ontvangen les vruchten dragen zal. Voortreffelijke auteurs worden hieraan gekend, dat zij het publiek een middel in handen geven zich de brekebeenen van het lijf te houden, en aan de brekebeenen-zelf dat zekere ontzag inboezemen zonder hetwelk er in de republiek der letteren geen goede politie schijnt te kunnen bestaan.

VI

Onze litteratuur wordt in den tegenwoordigen tijd hoofdzakelijk geteisterd door twee plagen. Personen van beiderlei geslacht beelden zich in, dat het verstaan van een weinig engelsch, fransch, of hoogduitsch, voldoende is om den eersten roman den besten, neen den besten het eerst, te kunnen overzetten in het hollandsch. Jonge jufvrouwen met weinig fortuin en veel vrijen tijd, die er rond voor uitkomen dat zij zich voor hare korrespondentien liefst niet van het nederlandsch bedienen, maken geen bezwaar u in vertrouwen mede te deelen dat zij zich gaarne belast zouden zien met de vertaling van – en zij noemen het jongste werk van eene of andere buitenlandsche vermaardheid.

Ik die steeds van de ontwikkeling onzer hollandsche dames den besten dunk gekoesterd heb, ben nogtans niet geneigd aan hare linguistische vaardigheid onvoorwaardelijk geloof te slaan. Eene beschaafde hollandsche vrouw kan in den regel zelfs geen onberispelijk fransch kattebelletje

schrijven. Haar engelsch – *good sentiments and bad grammar* is het hoffelijkst wat men er van zeggen kan. Haar hoogduitsch telt in het geheel niet mede. En aan deze lieve handen zal men de overzetting toevertrouwen, de bespoedigde overzetting, van een kunstgewrocht dat aan den auteur de grootste inspanning gekost heeft, en tot welks uitvoering hij niet is kunnen geraken dan na eene voorbereiding van een aantal lange jaren, worstelend tegen eene bijna onbegrensde mededinging? Waarlijk, de nationale stemmigheid komt er tegen op; en in stede van aldus voor te gaan op den haar anders zoo vreemden weg der impertinentie[20], behoorden onze beminlijke zusters hare broeders in te prenten dat, wie zonder hollandsch te verstaan eene hollandsche vertaling voor zijne rekening neemt, een litterarische Barnum[21] is en nimmer het hart zal winnen van een meisje van fatsoen.

Intusschen zijn deze broeders, voor zoover zij niet zelf tot het gild der gewetenlooze vertalers medebehooren, weder op eene andere wijze de litteratuur tot overlast. Tot hun ongeluk en onze verveling hebben zij uit het voorspel van den *Faust* vernomen dat het, om interessant te zijn, er slechts op aankomt 'een greep te doen in het volle leven der menschen.' Zij kunnen het niet helpen, indien gij wilt. Hadden zij om dien versregel te vinden den geheelen *Faust* moeten doorlezen, zij zouden hem hoogst waarschijnlijk niet gevonden hebben. De schuld ligt dus aan Goethe; en al het kwaad waarvan wij spreken zou voorkomen zijn, indien deze dichter had kunnen goedvinden zijn: *greift nur hinein!* naar het tweede deel te verschuiven.

Doch hetzij de man met het olympisch voorhoofd[22] zich al dan niet in der tijd aan eene kleine beweging van overijling bezondigd hebbe, wij lijden ontegenzeggelijk heden ten dage aan overvloed van ongeletterde letteroefenaren. *Greift nur hinein!* zeggen zij, zich moed insprekend; en spoediger dan men in den 'Karseboom', in de 'Zeven Kerken van Rome', of in welke andere amsterdamsche gaarkeuken, een maaltijd naar boven hijscht, wordt u eene por-

20 *impertinentie*: onbescheidenheid

21 *Barnum*: Ph. R. Barnum (1810-1891), Amerikaans impresario, bijgenaamd 'koning van de humbug'

22 de auteur van de *Faust*, Goethe nl.

tie novellen voorgezet om van te sidderen. Altegader uit het leven.

Intusschen, wanneer de stentorstem van den restaurateur door den spijskoker afdaalt naar de keuken, dan weet de kok waar hij zich aan te houden heeft. De man is omstreeks het middaguur met alles gereed, want den geheelen morgen en den geheelen voormiddag heeft hij onafgebroken gearbeid. *Greift nur hinein!* buldert de meester naar omlaag; en vijf minuten later dampt voor u op de tafel een goede *potage à la tortue*, of dischт men u een inderdaad smakelijk schoteltje koude ossehaas *à la jardinière* op.

Onze novellisten geven zich zoo veel moeite niet. Een os, redeneren zij, is een kapuin[23] onder de viervoetige dieren: wie voorts lust heeft in den haas, mag er hem zelf uitsnijden. Van toebereide schildpadsoep is bij hen geen kwestie. Zij werpen u den ongereinigden kalfskop, met de tong uit den bek, vierkant in den schoot. Hunne lamzaligste ondervindingen zetten zij op muziek. De weg van Kralingen is minder oud dan de aandoeningen die zij als vonkelnieuwe gewaarwordingen zich aan het harte drukken. De vulgairste karakters noemen zij typen. Hoe lager bij den grond, des te gemakkelijker kunnen zij er bij. Dat er, ik zal niet zeggen eene hollandsche litteratuur, maar zeker aantal voortreffelijke hollandsche schrijvers van den voortijd bestaat, schrijvers die óók wel eens het een of ander diep gevoeld, zuiver gedacht, onverbeterlijk uitgedrukt hebben, het is aan hunne pennevruchten niet te bespeuren. Zij wachten met het vormen en beschaven van hun stijl tot er eene volkseditie zal uitgekomen zijn van het groote woordenboek van Prof. de Vries[24]. Hun onbedoezeld handschrift gaat regelregt naar de zetterij, en liever dan zich tot het korrigeren hunner drukproeven te vernederen, zouden zij twijfelen aan hun genie.

VII

'Meermalen heb ik de vrees opgevat, dat er met dit geslacht niets uit te voeren zou zijn,' zeide Hogendorp. Ik heb

23 *kapuin:* kapoen (gesneden, vette haan)

24 bedoeld is het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, door M. de Vries en L. A. te Winkel aangevangen, waarvan in 1882 het 1e deel gereed kwam, maar dat nu nog bezig is te verschijnen

van onze novellisten gunstiger verwachting. Of zullen zij beweren dat het blootleggen van de wonden onzer letterkunde het middel niet is om hare genezing te bevorderen? dat eene uitboezeming als de voorgaande haar slechts te schande maakt? 'Ik merk aan, dat het niet schandelijk is zulks te zeggen, maar te doen.'[25]

Het leven is eene voortreffelijke zaak, doch de esthetiek wil niet enkel gedeklineerd worden. Uit het leven, naar het leven, in het leven – zulke titels, wanneer men niet oppast, kunnen eene litteratuur den dood doen. Wel zes gebreken zou ik kunnen aanwijzen in de novellen van den heer Potgieter. Doch al gaf hijzelf ons toe dat zijn hengelaarszootje – *Als een visch op het drooge* – eenheid mist en even goed uit drie afzonderlijke visschen bestaan kon: dat *Blauwbes* langer jong zou blijven, indien Eefje minder ouderwetsch verleid ware; dat de *Pennelikker* ons dieper treffen zou, indien er niet zoo overluid en opzettelijk voor hem gepleit werd, – in elk dezer beelden, en dezer groepen van beelden, hoe digt zij aan de werkelijkheid naderen en van hoe minutieuse opmerking zij getuigen, is aan het ideale regt gedaan, is in het proza gestreefd naar de poëzie.

Zeg er van dat de schoonheid van hun ensemble vaak overschaduwd wordt door de keurigheid en den overvloed der détails; houd vol dat zij meer geschilderd of geteekend dan geschreven zijn; dat men ze minder gemakkelijk leest dan ziet; dat men ze meer dan eenmaal moet gezien hebben om ze regt te kunnen waarderen en genieten. Doch erken tevens dat, zoo ooit, de kunst hier verkregen is door arbeid; dat er gewikt en gewogen is; dat het schilderachtig woord alom de hand reikt aan den schilderachtigen toestand; dat er niet gedongen wordt naar den bijval der wuftheid, maar naar de goedkeuring van het eigen wel onderzocht en wel voorgelicht litterarisch geweten.

VIII

Ik behoor niet tot degenen die het vooral geladen hebben op 's heeren Potgieters schrijfwijze; en mijne bedenkingen,

25 Noot van Huet: Studie over G. K. van Hogendorp in S. Vissering's *Politische Vertoogen*, blz. 292 vgg.

voor zoo ver ik die heb, zijn niet tegen zijne fraseologie[26] gerigt. Zoo verbazend veel auteurs hebben geen stijl hoegenaamd, dat het bezit dier eigenschap mij toeschijnt onder alle voorwaarden eene felicitatie te verdienen.

De stijl van den heer Potgieter heeft den naam duister te zijn; en wanneer men de zaak beoordeelt uit het oogpunt van de heeren X en Y, vereerders van hetgeen in den boekhandel als 'een goede stijl' geroemd wordt, dan is die reputatie vast niet op oneerlijke wijze door hem verworven.

Doch in de litteratuur als in de natuurlijke historie zijn 'alle dingen relatief,' gelijk men weet. Is het waar dat de verzen van Staring moeijelijker te verstaan zijn dan het proza van den heer Potgieter, deze vergt somtijds van zijn lezer, dit is een feit, dezelfde inspanning als bij voorbeeld Huygens. Ongetwijfeld is dit een ongerief. Het is het in denzelfden zin als waarin iemand laatst van een zijner kennissen zeide, dien hij overigens prees als een goed man: 'Hij heeft het inkonvenient roomsch te zijn.' Een schrijver der 19de eeuw mag zoo puntig, zoo kort, zoo kernig niet wezen als een schrijver der 17de; zuchtend toegegeven. Doch indien wij ons heilig voornamen vlijtiger in Huygens te lezen, zou het door den heer Potgieter aangerigt kwaad dan niet voor een groot deel verholpen zijn?

Werkelijk komt het mij voor, dat de ware proef met zijne schrijfwijze nog genomen moet worden. Wie weet? De groote menigte der lezers zou er misschien minder in te berispen vinden, indien zijzelf beter op de hoogte waren. Het woord affektatie is spoedig uitgesproken; doch laat ons op onze hoede zijn. De ongemanierdheid heeft er belang bij, voor natuurlijk door te gaan. Elke deugdelijke stijl, ook de doorschijnendste en vloeijendste, is eene vrucht van studie; is op zijn best eene gewoonte die tweede natuur werd. Sommige auteurs slagen er in degelijk te blijven, en nogtans zekere mate van populariteit te verwerven. Verder kan niemand het brengen. De beste schrijvers zullen ten allen tijde het minst gelezen worden. Moest ik hem katalogiseren, ik zou den heer Potgieter tot de klasse van personen brengen bij wie men, indien de konversatie tijdens de eerste kennismaking niet vlotten wil, een jaar later eens terug moet ko-

26 *fraseologie:* woordkeus en zinsbouw

men. Gedurende de jongste veertien dagen heb ik geen ander nederlandsch gebruikt dan het zijne, en ik geef u mijn woord dat de kuur mij voortreffelijk bekomen is. Neem er op uwe beurt de proef van; en sta mij toe, indien dit proza zich niet weldra vermengt met uw bloed, en u niet door en door gezond maakt, het er voor te houden dat gij de beginselen eener leverkwaal met u omdraagt.

IX

Welbezien komt de zaak hierop neder dat er in de schrijfwijze van den heer Potgieter, bij sommige groote en door een ieder erkende deugden, iets eigenaardigs is; iets waardoor de eenen zich aangetrokken gevoelen, terwijl anderen, de meesten, misschien levenslang moeite zullen hebben er zich gemeenzaam mede te maken.

Dat dit bijzondere de waarde des auteurs als model en voorganger niet verkleint, zullen alle deskundigen toestemmen. Het model-zijn wordt niet bepaald door het gemak waarmede een kunstenaar nagevolgd wordt, maar door de vormende kracht die van hem uitgaat; door de deugdelijkheid zijner methode; door zijne bedrevenheid in het openen van nieuwe wegen en nieuwe vergezigten. Vondel is onnavolgbaar; Cats kan gemakkelijk nagebootst worden. Toch is Cats, al houdt men hem voor een echt dichter, een minder goed model dan Vondel. Eene kritiek die de vrijheid bemint; die zich de geroepen pleitbezorgster acht van alle met waardigheid in het leven tredende kunstvormen, ook van de minst populaire, de van den gebaanden weg meest afwijkende daaronder; zulk eene kritiek vraagt een auteur als den heer Potgieter niet of hij zich wel moeite genoeg geeft om te behagen aan de meerderheid. Zij meet hem het verlof ongemeen te zijn niet karig toe. Erkentelijkheid beschouwt zij als haar eersten pligt. Doch laat mij anderhalve bladzijde uit *Liefde en Leed in het Gooi* mogen afschrijven, en gij zult gevoelen waar ter plaatse ik het singuliere[27] meen te zien overhellen naar het gezochte, den rijkdom naar overlading, het scherp en fijn geteekende naar het door veelheid van elkander kruisende lijnen zichzelf half uitwisschende, half verduisterende.

27 *singuliere:* bijzondere

Wij zijn met de vier jongelieden gezeten aan het geïmproviseerd *déjeûner à la fourchette*[28] in de hermitage te Eemnes-Binnen. Juister, wij nemen de ledige plaats in van den afwezigen vierde: Albert is met de geheimzinnige poolsche schoone juist verdwenen.

Het woord is aan Brammetje, den theoloog-gastronoom, die de anderen verhaalt hoe en waarom (eene zilveren-bruiloftspartij) er geen kans bestond in het logement-zelf dien dag aan een ordelijk middagmaal te komen:

'Maar, Willem, hebt ge dan dat legio van heeren in het zwart – reik mij de peper eens aan, de bus is leêg, de partij moest gepeperd, – hebt ge dan dien sleep van dames niet gezien? Eene zilveren bruiloft, dacht ik in mijzelven, zoodra ik hen van verre gewaar werd; – ik heb een instinct voor zulk soort van feesten. Lievereiknechts, die bedaard, dat wil zeggen, niet beschonken zijn, – jonge meisjes, die zich gruwelijk vervelen, – heeren, wien men het aan kan zien, dat zij liever bij hunne zaken waren gebleven, – dames, wie het ijselijk hindert te moeten bekennen, dat zij voor vijfentwintig jaren toch een dagje jonger waren, – en een hospes[29], die u dol maakt door zijn gerel, dat alles bij hem allerlekkerst, maar ook allerfatsoenlijkst zal zijn. Dit is eene zilveren bruiloft in eene amsterdamsche regeringsfamilie, – wat wilt ge wedden? De kaas, Otto!'

'Brammetje, Brammetje,' antwoordde de schilder, 'hoe zult gij eens de genoegens van den echt schetsen?' – 'Bij ondervinding,' was mijn antwoord. – 'Spotter!' hernam de theologant, 'de flesch, als ge wilt!' – 'Als ge vijfentwintig jaren gehuwd zijt, zult gij het luidruchtige, dartele, overdadige, niet meer voor bewijzen van ware vreugde houden. – 'Eene koningstafel!' viel Brammetje in. – 'Stille dankbaarheid voor de weldaden u geschonken, een zwijgende blik op het kroost, waarin ge u herleven ziet.' – 'Fijne wijnen, Willem! De waard heeft mij van avond op een proefje genoodigd; ik zal woord houden.' – 'De bescheiden hoop, Brammetje, dat gij, omgeven door dezelfde vrienden, uw gouden bruiloft zult vieren!'

'Dacht ik het niet?' hervatte de theologant; 'het gewoon slot van een vers bij die gelegenheden; zelfs poëten weten er

28 *déjeûner à la fourchette:* lunch 29 *hospes:* waard

geene verscheidenheid in te brengen; een dronk is ook hun besluit. Hoe veel ik er van houde, daar past hij niet; zulke herinneringen zijn te ernstig voor een maaltijd, of de maaltijd is te zinnelijk voor de herinneringen.' – 'Waarlijk, Brammetje?' – 'Op eene fransche zilveren bruiloft laat ik het gaan. Jongens, ik heb een historie voor je!' – 'Vertel,' zei de schilder.

'Dien mij eerst nog eens van die pasteitjes,' hernam Brammetje. 'Het was een curieus gesprek tusschen een jager en een koetsier, – die dingen zijn waarlijk zoo kwaad niet; – maar ik heb slechts drievierde gehoord; want de hospes bleef al voortrazen over zijne partij, ge moogt het ontbrekende aanvullen. 'Supkroptf,' sprak de jager tot den koetsier – een welluidend naampje, vindt ge niet? 'Supkroptf, viert men in Rusland de *vingtcinquaines* nog?' – 'En waarom niet?' antwoordde de held van den bok. *Entre deux*, jongens, ik wou dat ik russisch kon.' – 'Mijn hemel, waarom? vroeg Otto. – 'Er viel een bluf te slaan over de herkomst van dat woord *bok*, in verband gebragt met de lange baarden der russische koetsiers; de sik van dezen doet voor dien van geen gehoornde onder; hij is honderd gulden waard voor een liefhebber. Maar tot mijne vertelling! 'En waarom niet, Jasmin?' zeide Supkroptf. – 'Wel, het is oorlog geweest.' – 'En wat zou dat?' zei Supkroptf. – 'Dan gebeuren er mirakelen,' antwoordde Jasmin. Het is jammer, vrienden, maar het is toch waar: de hospes schreeuwde op dat oogenblik zoo luid: 'Johannes, breek vooral die flesschen niet!' dat ik onwillekeurig naar den champagne keek, en Jasmin en Supkroptf vergat. Maar daar hoorde ik den eersten weêr: 'Babet!' zei mijn vader, 'wij zullen hem vieren.' – 'En een voorbeeld van goede zeden geven, Collin!' – 'Elf zonen en negen dochters, Babet!' – 'Maar als gij zoudt opbiechten, Collin! – 'Ils sont passés ces jours de fête!' – 'Et nous trinquerons à la paix, Collin!' – 'En toch, Supkroptf!' – daar liet de hospes een schotel vallen, waarop een tempel der huwlijkstrouw staan moest. 'Zoo als ik zei, Supkroptf, trouw nooit, als ge aan geen mirakelen gelooft!'

'Wij lachten. – 'Fransche moraal,' zeide ik. – 'Toegestemd, 'riep Brammetje; 'te onzent ongehoord.'

Indien dit voorbeeld niet een uit vele ware, zou ik het niet aangehaald hebben. In het tweede gedeelte van de *Bentgenooten*, hoewel een stuk van geheel ander beloop, ontmoet men soortgelijke bladzijden. Ook in het vervolg van *het Gooi* zelf; ook in den *Pennelikker;* ook in *Marie* en in *Hanna;* ook in het *Weeuwtje uit het hof van Holland.* Alleen in het *Rijks-Museum* vindt men ze niet, evenmin als in *de Zusters*, evenmin als in de onovertroffen schets uit het venster, de *Ezelinnen.*

Hebben wij te doen met een alledaagsch of middelmatig auteur? De schrijver voldoet veeleer, in zekeren zin, aan alle eischen der kunst. Brammetje's karakter, een mengelmoes van kwasternij en gezond verstand, is uitnemend volgehouden. Jasmin, de Russen plagend en geestigheden debiterend over de amours van zijn eigen vader en moeder, is een echte fransche type uit de lagere volksklasse. De uitheemsche populaire moraal, à propos eener hollandsch-aristrokratische zilveren bruiloft, vormt een onberispelijken achtergrond. Het nederlandsch feest, dat anders gevaar liep flaauw van omtrek en bleek van tint te blijven, komt er op zijn voordeeligst door uit. Vader Collin en moeder Babet teekenen zich naar den eisch, ieder met één volzin. De waarschuwing des kasteleins omtrent de champagneflesschen komt juist van pas. De voor den tempel der huwlijkstrouw bestemde schotel kon op geen gelukkiger oogenblik gebroken zijn. De bedenkelijke anekdote is onschuldiger ingekleed, natuurlijk vastgevlochten aan het voorafgaande, kiesch onderschept en ingekort.

Doch hetgeen in zichzelf een sieraad is, kan met betrekking tot zijne omgeving in sommige gevallen misstaan, en de te onbekwamer plaatse aangebragte uitvoerigheid verstoort in den regel den indruk des geheels. Hier is het punt, waar de regte weg en de weg van den heer Potgieter mij toeschijnen uiteen te loopen.

Zijn geheugen is bewolkt met een zoo groot aantal herinneringen, de voorraad zijner denkbeelden is zoo overvloedig, het krielt in zoodanige mate onder zijne pen van beelden en gelijkenissen, zijn vernuft is zoo gewoon aan snelheid van bewegingen en stapt met zijne laarzen van zeven

mijlen zoo vervaarlijk door, dat hem bij te houden meer dan eens een wedloop wordt en ophoudt een genot te zijn.

Zeg niet dat dit bezwaar vervalt voor hen, die het voorregt hebben gemeenzaam met hem bekend te zijn. Noem de namen niet van schrandere en welontwikkelde ja, maar toch geenszins exceptioneel begaafde vrouwen en jongelieden, zijne vrienden en vriendinnen, die zich in zijne schrijfwijze te huis gevoelen, die hem overal en aanstonds begrijpen.

Dit is geen onvoorwaardelijk kompliment. Zoo vaak de heer Potgieter in zijne kracht is behoeft niemand, om door hem medegesleept en aan zichzelf ontvoerd te worden, vertrouwelijk met hem te hebben omgegaan, of zelfs hem van aangezigt te kennen. Met meer kunst had de zwakheid zelve, waarop ik wijs, de bron van nieuwe schoonheden kunnen worden. Dat zij dit laatste bij den heer Potgieter werkelijk geworden is, bewijzen in hun onderling verband de onder zijne opstellen geplaatste jaartallen.

De *Bentgenooten* zijn van 1837; *het Gooi* dagteekent van slechts twee jaren later. Voor den opmerkzamen lezer is deze aanwijzing voldoende. Er spreekt uit die proeven eene verwonderlijke vastheid van oordeel en hand. Doch tevens getuigen zij van meer geest en overvloediger stof, dan de kunstenaar vooralsnog verwerken kon.

XI

Met wien onder zijne tijd- en landgenooten zal ik ten besluite den heer Potgieter vergelijken? Niet met den heer Vissering[30], indien ik de keus heb, maar liefst met den heer Alberdingk Thijm.

Koos ik den heer Vissering tot pendant, er zou, vrees ik, op geen der twee beeldtenissen genoeg licht vallen. Er is, bij

30 S. Vissering (1818-1888), door Huet in dit stuk meermalen ter sprake gebracht, was achtereenvolgens hoofdredacteur van de *Amsterdamsche Courant*, hoogleraar te Leiden (staatshuishoudkunde) en minister van Financiën. Ook was hij een tijd redacteur van het tijdschrift *De Gids* (met Potgieter). Hij was een voorvechter van het Noordzeekanaal, en optimistisch over de toekomstkansen van Nederland, speciaal Amsterdam (terwijl Potgieter, met de 17e eeuw als ideaal voor ogen, in dezen pessimistisch was). Hij publiceerde van 1863 tot 1873 drie bundels *Herinneringen, Studiën en Schetsen.*

alle gelijkheid van rigting, een te groot verschil. Bij den een niets ingewikkelds, geen zweem van bizarrerie (het hooge woord is er uit); bij den ander (nog zulk een woord) geen eenzijdig intellektualisme, geen redenering voor kunst. Dat twee zoo onderscheiden geesten eene zoo warme vriendschap voor elkander kunnen gevoelen zou tot de mysterien der werkelijkheid moeten gerekend worden, indien men niet wist dat al het voortreffelijke hier beneden familie is.

Ik vraag den heer Alberdingk Thijm verschooning voor hetgeen er in deze opmerking te zijnen aanzien schijnbaar onvriendelijks mag gelegen zijn. Ook hij is van de familie, geloof het vrij, en het is mijne schuld niet dat zijne schrijfwijze in sommige opzigten zoozeer op die van den heer Potgieter gelijkt. O gij haters aller stijlen op één na, den gladden, koelt aan dit tweetal uwe woede!

Doch ik heb de aandacht mijner lezers voor iets anders te vragen. De heer Thijm en de heer Potgieter zijn par droit de conquête of par droit de naissance, – de litteratuur-geschiedenis is geen ambtenaar van den burgerlijken stand, – kinderen van Amsterdam. Laat u door een weinig 'stadskritiek,' door den een in het licht gegeven, niet op het dwaalspoor brengen. Ook de heer Thijm is een Amsterdammer in zijn hart.

De zuiverheid van des anderen voorkeur kan door niemand verdacht worden. Alle stukken van den heer Potgieter spelen in de hoofdstad, en schilderen haar, en leven van haar leven. Deed hij eene enkele maal een uitstapje naar het Gooi, het geschiedde in de dagen zijner prille jeugd; en die er hem te Eemnes voor strafte was eene amsterdamsche familie. Bragt hij bij zeldzame uitzondering den dag wel eens te Bloemendaal, den avond in de omstreken van Heemstede door; hij droeg zorg vóór het vertrek van den laatsten trein te Haarlem te wezen en keerde met zonsondergang terug naar de stad – 'Amsterdam, weet je, de stad bij uitnemendheid.' Zelf spot hij er mede, doch zoals een jongeling met de liefde spot:

On dit: Je te connais, beau piège! et l'on y donne.

Niemand heeft ooit den naam der hoogeschool vernomen, in wier rol de heeren Thijm en Potgieter ingeschreven werden als studenten. Amsterdam is hunne eenige universiteit

geweest, en zij hebben er beter gestudeerd dan de meesten elders. Had ik een amsterdamsch adresboek bij de hand, ik zou u kunnen zeggen tot welke schakering der handelswereld zij behooren. Doch vergenoeg u met de wetenschap dat zij zich dagelijks in die wereld bewegen en er een deel van uitmaken. IJzeren hoofden, roept gij uit; hoofden die na de bezigheden van den morgen en den middag, 's avonds niet te vermoeid zijn om allerhande kennis te vergaderen. Vaste karakters, voeg ik er bij; te degelijk om op- of onder te gaan in den arbeid voor het dagelijksch brood; te fier om zich daarvan te verstrooijen met alledaagsche vermaken; een weerglans van den gulden amsterdamschen tijd, toen kunstminnaar te zijn tot de eerzucht van den koopman behoorde, toen uit te munten door wetenschap geacht werd eene vereischte te wezen in den handelaar.

Er is te onzent, ook in de hoofdstad des rijks, veel voosheid. Amsterdamsch peil heeft op het gebied van den waterstaat meer te beteekenen dan op dat der beschaving. Des te weldadiger wordt men aangedaan door de gedachte, dat in twee onderscheiden kringen aldaar, gesteund door de sympathie van velen en door aller hoogachting, twee vermogende armen den wagen der stedemaagd helpen voortduwen. Tusschen de paneelen en het bekleedsel van dat rijtuig steekt nog altijd het diploma van Nederlands toekomst.

1864

CONRAD BUSKEN HUET

*

JOOST VAN DEN VONDEL

*

BIJ DE ONTHULLING VAN HET STANDBEELD[1]
1867

I

Men had moeite noch kosten gespaard ten einde kostumen en dekoratien zoo frisch en zoo historisch mogelijk te doen schijnen; en die toeleg was gelukt. Keer op keer waanden de toeschouwers zich verplaatst, nu in een middeneeuwsch kerkgebouw, dan in eene middeneeuwsche slotzaal. O ja, Badeloch's[2] toilet had meer afwisseling kunnen vertoonen; Aemstel's vrouw had niet noodig gehad hetzelfde staatsiegewaad, waarin zij de godsdienstoefening had bijgewoond, gedurende al de volgende bedrijven en tooneelen aan te houden. Doch haar zwartsatijnen kleed was niettemin uitmuntend van snede en vertoonde geen enkel zinstorend anachronisme. Dat deden ook de helm of het zwaard van heer Gysbrecht niet, of de mijter van vader Gozewyn, of de plunje van Vosmeer, den spie[3]. En hun spel? Zij waren geen tooneelisten van beroep. Af en toe zou meer routine sommige ongelijkmatigheden der voordragt sneller hebben doen vergeten. Om op gunstige oogenblikken tableau[4] te kunnen maken was het personeel niet talrijk genoeg. Doch wat zou men van een gezelschap liefhebbers[5] billijkerwijze meer verlangen? van een kring heeren en dames waaronder zich uit

1 in het Vondelpark te Amsterdam
2 *Badeloch* en vele andere in het vervolg genoemde personen zijn figuren uit Vondels *Gijsbrecht van Aemstel*, zie deel 13
3 *spie:* spion
4 *tableau:* een groep, opgesteld als 'levend schilderij'
5 *liefhebbers:* amateurs

den aard der zaak Talma's noch Rachèl's[6] bevonden? Het voornaamste was dat al de hoofdpersonen hunne rollen met liefde vervulden; niet één onder hen Vondel's verzen stelselmatig mishandelde; zeker gevoel van vereering voor het genie, dat den *Gysbrecht* dichtte, onwillekeurig de geheele voorstelling beheerschte.

Veel liep zamen om ons dien avond in eene opgeruimde stemming te brengen. Hij viel in onze kerstvakantie; geen dagelijksche zorgen hinderden ons; wij verkeerden in bemind gezelschap. Wijd had de gastheer de deuren van het ruimste zijner fraaije vertrekken opengezet, – te wijd dan dat wij al de personen om ons heen als onze bijzondere vrienden hadden mogen beschouwen, en toch niet zoo averegts vrijzinnig of wij konden ons zonder inspanning verbeelden, onder louter goede bekenden te zitten. De zaal was goed verlicht, van pas[7] verwarmd, smaakvol gedrapeerd. Van ver en in onze nabijheid schemerde het van bevallige toiletten, bloeijende aangezigten, lagchende lippen en bezielde oogen. Tusschen de bedrijven – wie zou het van eene gastvrouw als deze anders verwacht hebben? – werden ververschingen aangeboden; en al is men het tegendeel van een gastronoom, men blijft voor zulke oplettendheden niet ongevoelig. Eene regtmatige grief tegen de deftige openbare schouwburgen in Nederland is, dat men soms uren lang er op een droogje zit; tenzij men den moed heeft zich in eene tabagie[8] te wagen, doortrokken van de geuren van een bierhuis. Hier daarentegen, in deze voortreffelijke liefhebberijkomedie, was de schouwburgzaal tevens foyer, en behoefde men zijne dames niet in den steek te laten om eene hartsterking te bekomen.

Toch hebben wij dien avond met geheel onze ziel en met al onze krachten Vondel – verwenscht. Wij aten wafels, wij dronken chocolade, de gastvrouw heette Saartje: het baatte niet. Zelfs in dat lief gezelschap gevoelden wij ons als opgesloten in eene benaauwde veste; en toen de engel Rafael te langen leste zijne profetie voltooid had, en het gordijn ge-

6 *Talma:* F. J. Talma(1763-1826), beroemd en zeer gevierd Frans toneelspeler; *Rachèl:* beroemde Fransc toneelspeelster, eigenlijk Elisabeth Félix geheten (1821-1858)

7 *van pas:* juist goed

8 *tabagie:* vertrek waar men kan roken (en meestal ook drinken)

vallen was, scheen geen mindere magt dan het hemelsch geregt in persoon zich over ons ontfermd te hebben. Een krachtig: 'Goed voor eens, maar dan ook nooit weder!' gaf lucht aan onze nogtans niet onnederlandsche, onze in den regel onbeklemde borst.

II

Deze voorstelling is overdreven, maar is zij ook valsch? Om bij het met opzet gekozen voorbeeld van den *Gysbrecht* te blijven, – het eenige van Vondel's werken, dat onder ons een zweem van leven behouden heeft – neem het voorschrift waarnaar *Gysbrecht van Aemstel* gereed gemaakt is, en gij zult erkennen dat op die wijze geen aangrijpende tragedie ontstaan kon; dat uw zin voor het schoone, getrotseerd en getart door dergelijke tentoonstelling van pedanterie, zich op de eene of andere wijze wreken moest.

Eerzaam Haarlem! Wie had gedacht dat de zonden uwer jeugd eenmaal op zoo gevoelige wijze u herinnerd zouden worden, en nog na driehonderd jaren een rei van Amsterdamsche Maagden u nahouden zou, met uw Sparen[9] weleer naar 's Amtels kroon gestoken te hebben! Met dit gegeven ontwierp Vondel *Gysbrecht:* kleingeestige stof, al had de naijver der twee zustersteden eene dynastieke veete tot aanhangsel. Zelfs het genie is niet in staat, uit het hanegevecht van kijvende buren, de tragische toestanden te ontwikkelen waarvan een verdelgingsoorlog tusschen ras en ras zwanger zou kunnen gaan.

Het bedenkelijkst was intusschen, want *Gysbrecht* heette een gelegenheidsstuk, dat in 1638 geen schepsel te Amsterdam zich warm kon maken over de haarlemsche stoutigheden van den jare 1304. De verhouding tusschen beide steden was onderwijl tot onherkenbaar wordens veranderd. Om den medestichters van de Republiiek der Vereenigde-Nederlanden begrijpelijk te maken hoe Dirk van Haarlem en Willem van Egmont zoo gebeten konden zijn op Gysbrecht van Amstel, zou de oudgrafelijke tijd in levendigen lijve op het tooneel hebben moeten verschijnen. Doch het was niet aan hefboomen van dien aard dat Vondel zijne kracht meende te moeten ontleenen. Die kracht, hij zocht

9 *Sparen:* Spaarne

haar in hetgeen wij de voornaamste zijner zwakheden moeten noemen.

Hij-alleen die nooit een historiespel van Shakespeare met eene bladzijde uit de kronijk van Holinshed[10] vergeleek, kan het Vondel ten kwade duiden dat hij ten behoeve van zijn treurspel eenigzins in den blinde een greep in de vaderlandsche geschiedenis deed. Vondel behoefde niet te weten wat destijds zelfs de Vossiussen[11] niet wisten, zelfs Hugo de Groot niet vermoedde, en hetgeen honderd jaren later, naar Huydecoper's[12] aanwijzingen, Wagenaar[13] op zijn gemak in het licht kon stellen.

Ook laken wij het niet dat hij, ten einde zijn Gysbrecht een glimp van grootheid te geven en Badeloch's ingenomenheid met zulk een echtgenoot minder onwaarschijnlijk te maken, Graaf Floris opofferde en Witte van Haamstede aan den afschuw der weldenkenden prijsgaf. De poëzie voert heerschappij, ook over de historie; en al achten wij er Vondel minder om, minder dan Shakespeare, dat hij zelfs na drie honderd jaren Jakob niet liefhebben kon zonder Ezau te haten[14], – wij zouden juichen in die kortzigtigheid indien zij hartstogt geworden ware en zich voor onze oogen had opgerigt als een wezen van vleesch en bloed.

Doch, waar de school begint, daar eindigt het leven; en Vondel was te zeer met andere gedachten bezield dan dat hij zich rekenschap zou gegeven hebben van eischen als de aangeduide. Hem prikkelde, gelijk hij in zijne opdragt van *Gysbrecht* aan Grotius[15] het noemde, hem prikkelde de ge-

10 Raphael *Holinshed:* een Engelse kroniekschrijver († ± 1580), van wiens *Chronicles of England, Scotland and Ireland* (1527) o.a. Shakespeare gebruik maakte bij het schrijven van toneelstukken met historische onderwerpen

11 Gerard *Vossius* (1577-1649), o.a. hoogleraar in de geschiedenis aan het Atheneum Illustre te Amsterdam, en zijn zoon Isaac (1618-1689), o.a. historiograaf van de Staten van Holland en Zeeland

12 Balthazar *Huydecoper*, letterkundige en filoloog (1695-1778); hij was in Nederland een pionier in o.a. de studie der oudere Nederlandse letterkunde

13 Jan *Wagenaar* (1709-1773) als geschiedschrijver vooral bekend om zijn nu nog waardevolle *Vaderlandsche Historie* (21 delen, 1749-'59)

14 toespeling op Gen. 25 : 25 evv.

15 *Grotius:* Hugo de Groot (1583-1645), de grote rechtsgeleerde, voor wie Vondel grote bewondering en vriendschap koesterde

negenheid[16], naar het voorbeeld des goddelijken Mantu aan's[17], voor een keer te Amsterdam den schoonen bran van Troje te stichten. Was Virgilius in het gemeen[18] d eenige fenix[19] in wiens schaduw het hem lustte zij het ook laag bij de aarde te zweven, welnu, zijn nederlandsch treurspel zou de tegenhanger eener vermaarde episode uit een latijnsch heldedicht, en *Gysbrecht* eene gedialogiseerde navolging van het 2e Boek der *Æneïs* zijn. Gelijk Argos[20] in Haarlem, zou Troje in Amsterdam herboren worden; het kenmer rijsschip zou op het trojaansche paard gelijken, Machteld van Velzen op de grieksche Helena, Gozewijn op Priamus, Badeloch op Creüze, de kleine Venerik op den kleinen Ascanius. Nog meer: de amsterdamsche vroedschap zou de koningin van Karthago verbeelden, luisterend naar het verhaal van Gysbrecht-Æneas.

III

En ziedaar waarom *Gysbrecht van Amstel* een treurspel is bij welks vertoonen niemand treurt, en de geheele wereld naar huis verlangt.

Pedanterie! Misschien vergden wij, door al het dorre hout in deze tragedie met slechts één woord bijeen te binden, van dat woord meer diensten dan het in staat is te bewijzen; en wanneer wij bedenken dat ons oordeel over *Gysbrecht* wenscht aangemerkt te worden als het kort begrip van een dat verder reikt en Vondel's geheelen arbeid omvat, dan bekruipt ons de vrees dat deze opvatting van den dichter zal doorgaan voor eene karikatuur van den mensch.

Doch het is nu geen tijd van aarzelen. Vondel was in zijn gemoed en in zijn leven het tegendeeld van een pedant; de *Gysbrecht* is slechts een honderdste deel zijner werken; de *Æneïs* was niet zijn éénig model; Virgilius niet zijn

16 *genegenheid:* lust
17 de goddelijke *Mantuaan* is de Romeinse dichter Vergilius, die in zijn heldendicht *Aeneis* de ondergang van de stad Troje, na een langdurige Griekse belegering, beschreef
18 *gemeen:* algemeen
19 *fenix:* wonderbaarlijke vogel in de klassieke mythologie; ook gebruikt in de bet. van: excellente kunstenaar
20 *Argos:* stad in Griekenland, waarvan de opperbevelhebber der Grieken, Agamemnon, koning was

éénige afgod. Wie loochent deze feiten? Wij allerminst, die geen vonnis opmaken, maar nadenken trachten te wekken en naar de oplossing van een raadsel zoeken.

De Virgilius-dienst is bij Dante eene zelfstandige bezieling geworden; bij Vondel niet. In niet één zijner scheppingen heeft Vondel het keurslijf van het bastaardklassicisme te eenemaal afgelegd. Elk oogenblik is het, of hij voor goed op eigen wieken zal gaan drijven; en, even als de geboeide arenden in onze diergaarden, zit hij na een vleugelslag drie vier weder aan de oude plaats geketend.

Met dit onderscheid evenwel dat zijne gevangenschap hem dierbaar is. De oude letteren zijn voor hem een boom der kennisse des goeds en des kwaads geweest, en dit verklaart den verrassenden afstand tusschen zijne vroegere en zijne latere poëzie. Nooit echter is het hem helder geworden, of heeft hij vermoed, dat hij, door van dien boom te eten, zichzelf een oordeel at[21].

Vandaar dat zijne wegen en die der Nederlanders reeds bij zijn leven meer en meer uiteen zijn gaan loopen. Men kan slechts gissen, niet bepalen, welke magtige invloed door hem zou uitgeoefend zijn, indien hij te eenemaal een autochthonisch genie geweest was; hoeveel hij in dat geval zou hebben bijgedragen tot de beschaving zijner landgenooten; tot welke hoogte hij hen en zichzelf zou opgevoerd hebben. En zij, – indien zij hem hadden weten te nemen gelijk hij was; zich ingespannen hadden om hem te doorgronden; te onderzoeken of zijne onnatuur-zelve niet welligt haar oorsprong nam uit heimwee naar eene hooger en reiner sfeer dan de hunne, – wie zal het loon noemen dat in ruil voor die inspanning hun in den schoot gevallen ware?

Het lot heeft het anders gewild en geen gelukkig toeval is verandering komen brengen in de onverbiddelijke werking eener regtvaardige Nemesis[22]. De kloof tusschen den dichter en zijn volk is hoe langer hoe wijder geworden; Cats heeft den prijs gewonnen die Vondel beloofd was; zijne onvruchtbaarheid voor het nageslacht wordt alleen geëvenaard door die van Hooft en Huygens.

21 toespeling op het paradijsverhaal van Gen. 2 : 16-17

22 *Nemesis:* in de Griekse mythologie de godin der wrekende rechtvaardigheid

IV

Het behoort gezegd te worden: Vondel heeft nooit geleefd, Vondel leeft althans op dit oogenblik niet, in het hart der nederlandsche natie. Even als met Bilderdijk heeft men ook met hem, in den laatsten tijd, proeven van restauratie genomen. Men heeft hem herdrukt comme il n'est pas possible de l'être; heeft hem begeerlijk gemaakt in de oogen van rijke kooplieden en verkrijgbaar gesteld voor misdeelde onderwijzers; heeft te zijner eer al de hulpmiddelen van het galvanismus[23] uitgeput. Vruchtelooze pogingen! Ongelezen en onopengesneden sluimert Bilderdijk in de boekekasten van twee- of drieduizend inteekenaren; onopengesneden en ongelezen dommelt Vondel nevens hem.

Van de geestdrift waarmede eerstdaags zijn beeld onthuld zal worden, is niemand dupe. De geschiedenis-zelve van dat beeld is een monument der menschelijke onvolkomenheid in het algemeen en van onze koelheid voor Vondel's nagedachtenis in het bijzonder. De Nederlanders zijn niet hardvochtiger, niet onvertederbaarder, dan de meeste andere volken der aarde. Bij de Novemberfeesten in 1863[24] is men getuige geweest van een enthusiasme als der Napolitanen, wanneer het beeld van den H. Januarius zijne bloedige tranen schreit.[25] Toen het beslist was dat Holland-op-zijn-Smalst zou worden doorgegraven[26], heeft Amsterdam gevlagd en is van den Haarlemmerdijk de vreugdevlam der ontstoken teertonnen ten hemel gestegen. Zoomin echter in de hoofdstad des Rijks als op eenige andere plaats in Nederland heeft ook slechts gedurende één sekonde het hart des volks van blijdschap geklopt, toen de mare zich verspreidde dat Vondel gekroond zou worden. Welsprekende kalmte

23 *de hulpmiddelen van het galvanismus:* bedoeld is het afdrukken van platen waarvan het cliché volgens een toen modern, galvanotechnisch procedé werd vervaardigd

24 ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het koninkrijk der Nederlanden

25 Het zgn. bloedwonder van de H. Januarius, patroon van de stad Napels, behelst dat zijn bloed, dat nog bewaard wordt, bij bepaalde gelegenheden weer vloeibaar wordt. Misschien doelt Huet op een andere versie van het wonder.

26 In 1862 besloten de Staten-Generaal tot de aanleg van het Noordzeekanaal

à l'unisson[27] met het gesloten blijven der boekerijen!

Tusschentijds is de wet op het middelbaar-onderwijs gekomen[28], en hebben een aantal gemeenteraden, ten einde aan de nieuwe voorschriften te voldoen, het aanzijn geschonken aan een evenredig aantal leeraren in de nederlandsche taal en letteren. Vondel is daarbij tot op zekere hoogte niet kwalijk gevaren. De verraste docenten, te eerlijk en te eerzuchtig om kollege te geven over een schrijver in wiens werken zij het mes nog moesten zetten, zijn met eene uitgaaf van Roelants[29] in hun koffertje naar de plaats hunner nieuwe bestemming gereisd en hebben, tusschen een bezoek bij den burgemeester en een bezoek bij de wethouders, vlijtig den Prins der nederlandsche dichters gelezen. Toen het nieuwe lokaal ingewijd was en de lessen een aanvang zouden nemen, waren zij gereed.

Gelukkige hoogere-burgerscholen, hoe benijdt een nog hooger onderwijs u dat voorregt, door eene badensch-wurtembergsche[30] wet u opgelegd! Aan onze universiteiten staat Vondel op de Series Lectionum[31] alleen voor memorie uitgetrokken, en met den hoogsten lof kan men aldaar tot doctor in allerlei letteren bevorderd worden, zonder in het minst te weten, of te willen weten, hoe Joost van zijne snaren leefde.[32].

Van onze hoogescholen gebannen, op onze burgerscholen een nieuweling, in onze huisgezinnen een gesloten boek, in onze boekverkooperswereld een incourant artikel, door de grooten aangegaapt, door het volk vergeten, zou Vondel inderdaad regt hebben te vragen om welke redelijke reden men hem onder ons een standbeeld gaat oprigten; en, tenzij

27 *à l'unisson:* in overeenstemming met

28 Nl. in 1863; zij schiep de H.B.S.(Hogere Burger-School)

29 *Roelants:* uitgever van goedkope 'pockets' te Schiedam

30 *badensch-würtembergsche wet*: de wet op het middelbaar onderwijs van Thorbecke was sterk geïnspireerd door een Duits voorbeeld: de Realschule; dit op een moderne zich industrialiserende maatschappij ingesteld nieuw schooltype kwam in de staten Baden en Würtemberg het eerst tot ontwikkeling

31 *Series Lectionum:* lesrooster

32 *hoe Joost van zijne snaren leefde:* toespeling op Vondels zinspreuk *Justus fide vivit*, te vertalen als: Joost leeft van zijn lier (=dichtkunst) en als: de rechtvaardige leeft uit het geloof

twee honderd jaren slapens in de Nieuwe Kerk[33] te eenemaal bij hem den lust in het hanteren van roskam en rommelpot[34] hebben uitgedoofd, moet de eerste beweging van zijn gemoed, wanneer de gebruikelijke fanfares hem het strijken zijner linnen kiel zullen aankondigen, de vergefelijke begeerte zijn, op de vois van 't looze Reintje nog eens te zingen dat het klinkt.[35]

V

En moet dit nu zoo blijven? is de natuurlijke vraag van ieder die gevoelt en erkent dat deze denkbeelden een grond van waarheid hebben.

Of het zoo blijven mag, antwoorden wij, is eene dier kwestiën van nationale moraliteit waaromtrent de uitspraak verschillen zal naarmate men nationaal gestemd is; doch dat het ongeveer zoo blijven zal, ziedaar wat naauwlijks bij ons aan twijfel onderhevig is. Altegader hebben wij ons aan gemaaktheid bezondigd; hebben eensklaps voor Vondel eene bewondering geveinsd, die wij niet regtvaardigen konden; hebben onszelf en anderen het hoofd op hol gebragt. De straf daarvoor kunnen wij niet ontgaan; en indien wij morgen of overmorgen, bij het feest der onthulling, in elkanders oogen en die van den vreemdeling eene dragelijke vertooning maken, zal het veel zijn. Zich goed te houden is in zich zelf geen schande; het is, indien men wil, de pligt van den fatsoenlijken man. Dat het de ware stemming zou zijn voor het oprigten van monumenten en het vieren van feesten, dit zullen wij onze medemenschen nog moeijelijker wijs kunnen maken dan ons.

Doch, indien het niet te voorzien is dat Vondel immer ophouden zal een impopulair auteur te zijn; indien hij dit integendeel meer en meer worden zal, naarmate de stroom des tijds ons verder van hem verwijdert, – daaruit volgt niet dat hij ons onverschillig zou mogen worden.

De anekdote van den franschen docent in de oude talen, wien men vroeg: à quoi sert le grec?, en die aanstonds ge-

33 Vondel ligt begraven in de Nieuwe Kerk te Amsterdam

34 toespeling op Vondels hekeldichten *Roskam* (zie deel 10) en *Rommelpot van 't Hanekot*.

35 toespeling op het hekeldicht *Een niew liedeken van Reyntgen de Vos*, met als 1e regel: 'Nou iens van 't loose Raintgen/Gheseghen dattet klinckt...'

reed was met het snedig antwoord: à l'enseigner, – heeft dieper zin dan men bij den eersten oogopslag gelooft. Zoo ligt ook in de schijnbaar paradoxale stelling dat Vondel allereerst dient om les in hem te geven, eene kostelijke waarheid.

Groot en weldadig is de pædagogische kracht die van Vondel uitgaat. Geen onderwerp, geen stof heeft hij behandeld, zonder over eenig deel een nieuw licht te doen opgaan; en altijd is dit licht van dien aard, dat men het niet kan opmerken zonder er tevens door gebaat te worden. Een jong mensch van den tegenwoordigen tijd, toegerust met de kennis van hetgeen Vondel wist, – wist van de wereld, van de geschiedenis, van de wetenschappen, – zou een buitengewoon verschijnsel heeten; terwijl niemand aarzelen zou hem een genie te noemen, indien hij daarenboven toonde eenig gevoel te bezitten voor dien dichterlijken blik, waarmede Vondel de menschen en de dingen plag aan te zien.

En welk voortreffelijk hollandsch zou die jongeling spreken en schrijven! Misschien bezondigde hij zich in den eersten tijd aan een archaïsme[36] of wat; en, sloeg hij aan het rijmen, dan zou het ongetwijfeld eenige jaren duren eer hij den vondeliaanschen zuurdeesem geheel uitgezuiverd en zijne oorspronkelijkheid voor goed op dien wegslependen meester veroverd had. Doch o, van hoeveel teleurstellingen zou hij ons troosten! De kostschool waar hij zijne opleiding ontvangen had, zou zich een onvergankelijken naam hebben gemaakt. 'Dit is het huis van Adriaan', zou men van haar zeggen, met zinspeling op een kinderprenteboekje uit de dagen van weleer.

In nog verhevener zin dan voor onze hoogere-burgerscholen zijn Vondel's werken als uitgezocht voor het universiteitsonderwijs der toekomst. Wij gaan de eeuw der objektieve methoden te gemoet; en niemand heeft meer regt dan Vondel, zonder hartstogt of partijschap van alle kanten opgenomen, in alle rigtingen doorkruist, uit zuivere weetgierigheid bezien en beschreven, in één woord, tot een voorwerp van historische studie gemaakt te worden. Zijn gemoedsleven toont een bij uitnemendheid belangrijk ziel-

36 *archaïsme:* woord of uitdrukking aan een oudere fase van de taal ontleend

kundig verloop; zijn dichterlijk genie is een dier ongemeene verschijnselen, waarop men jaren lang met de meeste aandacht turen kan, zonder het ooit geheel te doorgronden, maar ook zonder het waarnemen moede te worden; zijne maatschappelijke positie is een van leven tintelend hoofdstuk uit de geschiedenis onzer beschaving in de 17de eeuw. Over zijn versbouw zou dezelfde persoon een geleerd boek kunnen schrijven, en tevens op de onderhoudendste wijze kollege kunnen geven. Zijne taal, eindelijk, eene ware bonne fortune voor het hooger onderwijs, zou verdienen door de Litterarische Fakulteit naar den juwelier gezonden en met de meeste zorg gezet te worden.

De midden-eeuwen hebben in Nederland geen auteur opgeleverd die, uit dit oogpunt, zich met Vondel meten kan. Hij is in den loop van ons volksbestaan de eerste geweest, die om zoo te zeggen met vollen aptijt te gast ging op het nederlandsch idioom. Hij heeft er het mes in gezet, dat het sap van alle zijden uit het roodgebraden rundvleesch stroomde; den malschen kalkoen heeft hij getroffen tusschen de vleugels en de borst; in breede strooken is onder zijne hand de schil gegleden der peer en der perzik; de droppelen van hun geurig nat hebben hem langs den baard gestroomd. Al hielden wij, wat het geval niet is, een eigen sleutel na op het geheim van Vondel's wentelingen in het godsdienstige, wij zouden over dat onderwerp hier niet willen uitweiden. Doch eene der redenen waarom hij, in de tweede en grootste helft van zijn leven, eene zoo sterke behoefte aan de Genade gevoeld heeft, zal wel geweest zijn dat hij zich van zeer nabij aan de Natuur verwant wist. Geen wonder dat hij zich van die banden des bloeds bewust was. Zij bestonden, en hebben diepe afdrukselen nagelaten in zijne taal.

VI

Vondel, naar men bemerkt, heeft eenige overeenkomst met de monumenten van antieke kunst, gelijk men ze opgraaft in Klein-Azië en ze tentoonstelt in den Louvre te Parijs. Om van zijne poëzie te genieten, moet men haar met een ligt instrument voorzigtig afkrabben; en alleen hij die geduld genoeg heeft deze operatie naar behooren te verrigten, krijgt de schoonheid der oorspronkelijke lijnen te zien.

In denzelfden *Gijsbrecht*, dien niemand zonder geeuwen kan zien vertoonen, hoewel hij nog geenszins het meest soporifieke[37] van Vondel's treurspelen is, hoe menige trek, hoe menige versregel, hoe menige strofe, waar het edelst gevoel en de fijnste gedachte harmonisch ineen vloeijen en zich oplossen in een vollen muziekalen toon! En van zijn manlijken leeftijd tot zijn jongsten snik, langer dan eene halve eeuw, heeft Vondel dien toon weten aan te houden. Wat maakt het uit, dat voor den grooten hoop deze schoonheden niet bestaan? Ook het odi profanum[38] heeft zijne regten. De kring van Vondel's vereerders is nooit groot geweest en zal dit nimmer worden; doch te geener tijd zullen zij te eenemaal ontbreken, – en die weinigen zullen de besten zijn, – voor wie zijn omgang een verheven genot is.

Om onder ons en in den tegenwoordigen tijd, indien hij uit de dooden opstond, zich volkomen op zijn gemak te gevoelen, zou Vondel eene onmogelijke voorwaarde vervuld willen zien. De burgemeesters zijner dagen, de federatieve staatsinrigting, de aristokratische Republiek, het stadhouderschap der prinsen van Oranje, – misschien zou hij in het gemis van dit alles desnoods berusten, en zich in ons koningschap en onze grondwet eene voldoende schadeloosstelling aangeboden wanen voor dat zamengesteld verlies.

Doch, gelijk één ding van den nieuweren tijd hem ongetwijfeld naar den zin zou zijn, – onze godsdienstvrijheid, – zou ook één ding hem vast onoverwinlijk tegenstaan: hij zou niet kunnen verdragen dat Amsterdam alleen in naam de hoofdstad des Rijks is. Hij zou dit anders willen; en de onvruchtbaarheid van dien wensch zou hem ongelukkig maken, hem doen terugverlangen naar het graf. Zijn Amsterdam, zou hij meenen, moest in de 19de eeuw niet eene naieve provinciestad, maar vergelijkenderwijs eene wereldstad zijn. Daar, en daar alleen, moest het Hoofd van den Staat residentie houden, het algemeen bestuur zich zamentrekken, het parlement beraadslagen, het leger de hand rei-

37 *soporifieke:* slaapverwekkende
38 'Odi profanum vulgus et arceo' is de beginregel van een ode van de Romeinse dichter Horatius (Ik haat de nietingewijde massa, en weer ze van mij af)

ken aan de vloot, het moederland aan de kolonien. Te midden van den stoffelijken overvloed moest te Amsterdam de nationale kweekschool voor alle wetenschappen en alle kunsten gevestigd zijn. Geheel Nederland moest willen opgaan naar zijne metropolis; elke gaaf, uit alle oorden des lands, moest dáár hare wijding ontvangen.

Arme Vondel! De berg zal niet tot hem komen; en wanneer, in het Rij- en Wandelpark, men hem voor goed zal hebben vastgenageld aan zijn voetstuk, dan zal hij minder dan ooit in staat zijn zich naar den berg te begeven. Zitten zal hij, tot aan het jongste oordeel: zoo heeft de beeldhouwer het gewild, en zoo behoorde het ook. Zoolang de veengrond buiten de Leidsche Poort zijne zetting niet wegheeft[39], zal geen vogelvlugge amazone hem voorbij kúnnen draven, zelfs geen hittewagentje zich kunnen voortbewegen om zijn grasperk, zonder hemzelf en zijn zetel bedenkelijk te doen dreunen. Doch in de dagen onzer kindskinderen, wanneer de amazonen van dit oogenblik overgrootmoeders zullen geworden zijn, zal die onaangename gewaarwording hem niet meer kwellen. Zijn ten hemel geslagen blik, met die vraag aan de morgenster, zal dan met onveranderlijke vastheid gerigt blijven op hetzelfde punt, uitziend naar eene nimmer aanbrekende toekomst en bestuurd door de herinnering van een belangwekkend verleden.

Misschien is die weemoedige heugenis (eene gemeenzame bekende ook van ons) de eenige, maar dan ook onbetwistbaar dichterlijke zijde van het dagend feest. Vondel vertegenwoordigt onder ons eene dier nobele vergissingen waarop natien eeuwen lang teren kunnen, en die welligt meer ontzag inboezemen dan menige andere berekening, door de uitkomst minder meedogenloos gelogenstraft. De nederlandsche staatsinstellingen, wier duurzaamheid in zijne oogen voor een geloofsartikel gold, zijn gebleken de kiem des verderfs in zich te dragen en niet genoeg leven te bezitten om zich in tijds te kunnen vernieuwen. Zijn zingen van den tuinleeuw[40] klinkt ons in de ooren als voorbereide Citadel-

39 *zijne zetting niet wegheeft:* zijn vaste positie nog niet heeft

40 *tuinleeuw:* Vondel vergeleek meermalen het gebied der Verenigde Provinciën met een gesloten tuin, door een leeuw (de prins van Oranje) bewaakt

poëzie. Van al de leeuwendaalsche[41] dingen, waaraan door hem de onsterfelijkheid gewaarborgd is, heeft niet één den toets des tijds kunnen doorstaan. De letterkunde, wier voorlooper hij zich gevoelde, is weggebleven, en haar Messias moet nog komen.

Ook binnen die grenzen evenwel voegt hem een standbeeld en dat standbeeld hem. Hij heeft aan ons geloofd, en het is slechts half zijne schuld dat wij hem teleurgesteld hebben; zijne hoop is op ons gevestigd geweest, en voor die te gunstige gedachten zijn wij hem eene vergoeding schuldig; hij heeft ons liefgehad, en de liefde mag niet van één kant blijven komen. Dit zijn geldige redenen.

De geldigste, al zou men haar dubbelzinnig noemen, is dat hij Vondel heette en geen nederlandsch dichter vooralsnog in zijne schaduw staan kan.

1867

41 *leeuwendaalsche:* Nederlandse (vgl. de titel van Vondels *Leeuwendalers*, waarmee hij Nederlanders aanduidde)

CONRAD BUSKEN HUET

*

MULTATULI

*

Een en ander naar aanleiding van J. Bosscha's Pruissen en Nederland, door Multatuli, Amsterdam 1867

I

Van Luther's drie lessen voor den volksredenaar:

Trete frisch auf,
Thue das Maul auf,
Höre bald auf, –

is de laatste in *Een en Ander* even onbedachtzaam door den heer Douwes Dekker in den wind geslagen, als hij de tweede en de eerste, de eerste vooral, op voorbeeldige wijze ter harte genomen en in praktijk gebragt heeft.

Onbedachtzaam? Die uitdrukking, beweren sommigen, wordt in zeker iemands woordenboek niet aangetroffen; en indien, voeren zij ons te gemoet, indien in ons vaderland niet een publiek bestond aan welks smaak meer voldaan en in welks behoeften beter voorzien is door de uitweidingen, die *Een en Ander* in uwe schatting voor een deel ontzenuwen[1]; meer voldaan en beter voorzien dan indien de kracht heul had gezocht in de kortheid, – de heer Dekker zou korter en krachtiger geweest zijn.

Wordt met deze verontschuldiging van een meesterlijk schrijver bedoeld, dat hij bijwijle breedsprakig is met voorbedachten rade, zoo kan die grond van verschooning den toets niet doorstaan. Zeker, wie zijne menschen treffen wil, moet zijne menschen kennen; doch wee de kunst, indien

1 *ontzenuwen:* krachteloos maken

treffen de hoofdzaak, en getroffen te hebben een vrijbrief wordt voor de wijze hoe en den prijs waarvoor!

Een en Ander is in velerlei opzigten een heuchelijk verschijnsel; dit geschrift is rijk aan bladzijden, zoo schoon als Multatuli er ooit eene geschreven heeft; het getuigt van de ongebroken kracht eens weerbaren mans; er ademt u eene weldadige frischheid uit tegen. Echter heeft de brochure het gebrek, dat de slordigheid van sommige partijen bij de keurigheid van andere ongunstig afsteekt; de schrijver op menige plaats te veel geeft en te weinig onderstelt; het ontwikkeldst gedeelte des publieks somtijds noodeloos opgehouden wordt. Daardoor ontbreekt aan het werk, als geheel beschouwd, de betrekkelijke volmaaktheid waardoor ook vlugschriften zich behooren te kenmerken. Vreesde ik niet den ernst mijner hoofdbedenking door eene woordspeling te verzwakken, ik poogde mijn oordeel aldus te omschrijven: *Een en Ander* heeft tegen zich, dat men zonder smart er een en ander uit missen zou.

Door personen, die meer aan denkbeelden dan aan vormen hechten, is de opmerking gemaakt dat de heer Dekker in *Een en Ander* eene koningsgezindheid aan den dag legt, waarmede zijne bekende zienswijze in het staatkundige bezwaarlijk overeen te brengen schijnt. En werkelijk zou men in verzoeking komen hem te vragen van waar hij het regt ontleent monarchaal te zijn, gevoelde men niet dat die tegenwerping hem in den grond der zaak meer vereert dan in het naauw brengt.

Ware Multatuli hetgeen men een revolutionair droomer noemt, de demokratische republiek zou ook voor Nederland in zijne schatting de ideale regeringsvorm zijn; de logica van het idealisme zou hem zijn telkens wederkeerend something rotten in den Staat doen uitbreiden tot de dynastie; onder een anderen vorm en met andere neigingen zou hij den arbeid voortzetten van Pieter de la Court[2], toen deze onverbeterlijke aristokraat en republikein de voorrede der

2 Pieter de la Court (1618-1685), zakenman en schrijver o.a. van *Aanwijsing der politike gronden en maximen van de Republiek van Holland ende West-Vriesland* (1669); behalve door zijn antistadhouderlijke zienswijze kenmerkt hij zich door een kritische hantering van de geschiedenis en een grote belangstelling voor de plaats der economie in de samenleving

Heilsame Politike Gronden en Maximen schreef. Doch Multatuli's laatste woord is veeleer eene betuiging van loyaliteit; en reeds voor gij aan dat slotwoord genaderd waart, hadt gij uit zijn mond het uitnemend gestileerd programma vernomen: 'Er is een verzamelingspunt noodig, iemand die de vaan opsteekt, iemand die voorgaat, een Hendrik de IV[3], wiens witte panache[4] den weg wees ter overwinning. Ja, de wapperende vederbos van een koning, niet de gepluimde slaapmutsen van gerechte leden!'

Menigeen zou eerst al zijn geloof aan de toekomst moeten prijsgeven, voor hem, die stelling van den heer Dekker onderschrijven kon. Doch al verbaast zij u, uithoofde van hare omgeving, gij erkent niettemin dat zij van een praktischen geest getuigt. Nederland is koningsgezind; zijne grootste kracht, de lof moge voor tweederlei uitlegging vatbaar zijn, is zijne gehechtheid aan een beroemden geslachtsnaam; Java, daarenboven, is eene parel, die uit den aard der zaak in eene kroon voegt. Ziedaar, verbeeld ik mij, sommige der gegevens waarmede Multatuli steeds te rade gaat. Verwijt hem dat hij Droogstoppel zou moeten heeten om aan een feit of drie zoo groote waarde te mogen hechten als hij doet; eisch van den volksman minder bereidvaardigheid ten overstaan der gevederboste autokratie; hij zal u uitlagchen. Van de zeven hoofdzonden is hij geen andere zoo afgestorven[5] als die van doktrinair te zijn. Gij, demokraten, roept hij u toe, moogt over duizend jaar terugkomen; leeft de nederlandsche natie dan nog, zoo zullen wij zien in hoe ver zij verdient de republiek te beërven; voorshands en tot zoo lang: Leve de koning!

Steeds heb ik mij in gedachte onder hen geschaard, die allereerst en allermeest in den heer Dekker den schrijver verklaarden te eeren; en indien ik mij verstout zijn jongste vlugschrift ter spraak te brengen, dan is de litterarische schoonheid van sommige bladzijden het motief van dien overmoed. De anathema's[6], zoo vaak in zijne *Ideën* hun naar

3 *Hendrik de IV*, koning van Frankrijk van 1589 tot 1610; na een reeks binnenlandse oorlogen herstelde hij welvaart en bestuur; hij maakte het koninklijk gezag in Frankrijk weer sterk

4 *panache:* pluimbos op de helm

5 *is hij geen andere zoo afgestorven:* is er geen waarvan hij zich zo losgemaakt heeft

6 *anathema's:* banvloeken

het hoofd geslingerd, die het wagen zijn stijl te bewonderen, schrikken mij niet af. Daartoe ben ik te vast overtuigd dat zelfs de edelmoedigste denkbeelden van den heer Dekker zonder weerklank zouden gebleven zijn in den lande, indien de muzen hem niet gezegend hadden met een buitengewoon talent. Kon ik gelooven dat hij zich van zijne gaaf niet bewust is, mijne overtuiging zou dezelfde blijven. Krachtiger dan te voren zou zij ontwaken, en (zou ik zeggen) gij zijt een te grooter toovenaar, omdat gij het zijt van geboorte.

Max Havelaar en de *Camera Obscura* zijn twee boeken, die elkander in zekeren zin opheffen. En toch geloof ik dat niemand weigeren zal, ze voor eene poos met elkander te vergelijken. Hetzelfde geslacht heeft beiden populair zien worden, en de nakomeling zal beiden aanvaarden als getuigenissen van hetgeen wij, van dezen tijd, liefgehad en bewonderd hebben.

Aan Hildebrand en aan Multatuli zal door den naneef eene eereplaats worden toegekend onder de prozaïsten onzer dagen. Staan er litterarische historieschrijvers op, die ter wille van den Droogstoppel-type Havelaar nevens Molière stellen, de naneef zal ten gunste der Stastokken opkomen, en zonder moeite zal hij het bewijs kunnen leveren dat Hildebrand de eene klasse niet minder onsterfelijk maakte dan Multatuli het de andere deed. Komt en zegt iemand: De geschiedenis van het Diakenhuismannetje is in onze litteratuur de bloem der sentimentaliteit, het antwoord zal luiden: Toch niet, maar de geschiedenis van Saïdja en Adinde. En zoo zal het voortgaan, van punt tot punt. Meenen eindelijk de Hildebrandianen hunne tegenstanders tot zwijgen te hebben gebragt door te verwijzen naar de miniatuur-schilderijtjes in *Gerrit Witse*, in *'s Winters Buiten*, in *de Familie Kegge*, de vrienden Havelaar's zullen naar Multatuli's *Ideën* grijpen en de lotgevallen van *Woutertje Pieters* opslaan.

Max Havelaar en de *Camera Obscura* hebben dit met elkander gemeen, dat in beiden afgerekend wordt met eene zamenleving. Welk innig menschelijk genot smaakte Hildebrand, toen hij ze naar den vleesche ridikuliseren kon, de filistijnsche[7] kwelgeesten zijner jeugd! Hoe sprong Havelaar's hart in zijn binnenste van blijdschap op, toen Sjaal-

7 *filistijnsche:* platburgerlijke

man met fatsoen de Aglaja[8] op den grond kon laten vallen! Zulke stille tijgergenoegens verorbert een mensch slechts eenmaal in zijn leven.

De *Camera Obscura* wint het hierin van *Max Havelaar* dat zij minder regtstreeks aanvalt, dat zij niet regtstreeks een pleidooi, dat zij in weerwil van Hildebrand's zich te vaak op den voorgrond stellende persoon, objektiever is. Daarentegen verliest zij het, wat ruimte van horizont betreft. Niemand zal ooit van de *Camera Obscura* zeggen dat zij, gelijk *Max Havelaar*, een koninklijk boek verdient te heeten. Zij is een huiselijk boek; een boek met rotterdamsche zijkamers en haarlemsche hofjeswoningen; met noordhollandsche buitenplaatsen en noord-hollandsche boerestulpen; een fijn, een geestig, een pleizierig boek, en ook wel verheven, doch niet verhevener dan de nok van een gereformeerd bedehuis. Bij het verhaal van Saïdja's karbouwen daarentegen, bij de toespraak tot de Hoofden van Lebak, gaat gij regelregt de lucht in, en gevoelt niets anders boven uw hoofd dan het azuur van Insulinde's hemel.

Voorts en voornamelijk, opdat niemand wane dat het eene talent het andere neutraliseert: indien Hildebrand een schalk is, Havelaar is een wreker; en waar de een u een glimlach afperst door zijne ondeugende scherts, doet de ander u pijn, doch weldadig pijn, door zijne meedogenlooze bitterheid. Mij althans is in onze litteratuur, of het moest de aan Vondel toegeschreven lierzang op het overlijden van prins Willem II, het moest de reeds genoemde voorrede van De la Court zijn, geen tweede voorbeeld bekend van zooveel alsem, bij zoo veel kunst, als de heer Dekker slag op slag in één bladzijde, in één volzin, weet zaam te persen. Niemand onzer evenaart hem op dat gebied. Hij is in Nederland de virtuoos van het sarkasme.

II

De heer Bosscha deed geen gelukkigen greep, toen hij, de veerkracht onzer natie in de fransche dagen van koning Lodewijk zullende staven, en aanstonds gereed daaruit een grond van bemoedigin gvoor het tegenwoordige en voor

8 *Aglaja* is een der drie godinnen die de Romeinen Gratiën noemden; letterlijk betekent het woord 'glans'

de toekomst af te leiden, nog eens ophaalde van de onbaatzuchtigheid der haagsche turfdragers en van de gevatheid der aan den Moerdijk gestationeerde hollandsche matrozen.

Het als bemoedigend aangevoerd matrozevoorbeeld komt in den grond der zaak hierop neder: 'Wij Nederlanders moeten in 1867 niets hopen van het hoofd van onzen Staat, en vooral moeten wij niet het geringst vertrouwen stellen in den zedelijken moed van de aanvoerders onzer vloot. In 1806 werd door niemand minder dan Rutger Jan Schimmelpenninck 'hoezee!' gekommandeerd ter eere van koning Lodewijk, broeder en werktuig van den aartsvijand onzer nationaliteit; en, had het van onze zee-officieren afgehangen, die kreet zou langs de wateren van het Hollandsch Diep, bij 's konings aankomst, luid weergalmd hebben. Toevallig evenwel was in die dagen de tucht aan boord onzer schepen niet van de strengste soort, zoodat de matrozen straffeloos de onschadelijke geestigheid konden wagen: 'o wee!' in plaats van: 'hoezee!' te roepen.'

Het door den heer Bosscha aangehaald voorbeeld van sprekend nationaal gevoel, ziet men, bewijst juist het tegendeel van hetgeen de schrijver bedoelde. Men leert er uit, dat onze autoriteiten in hooger en lager kring neiging hebben het vaderland er in godsnaam aan te geven, en dat in zulke omstandigheden onze matrozewereld, aangestoken door de karakterloosheid van wie boven haar geplaatst zijn, niet meer kordaatheid overhoudt dan noodig is, om zich over hare magteloosheid te wreken met eene geniepige flaauwiteit.

De anekdote der haagsche turfdragers is in hooge mate onwaarschijnlijk.[9] Dat geen enkel lid van dit achtenswaardig gilde zich voor de som van vier dukaten heeft willen laten 'betjoenen tot paardedienst', gelijk Multatuli het noemt dit feit kan niet deugdelijk gestaafd zijn, tenzij de omkoopers-zelf ruchtbaarheid gegeven hebben aan het mislukken hunner schandelijke pogingen; en zij hadden duizend redenen voor één die openbaarmaking te mijden. Voor het verhaal van der turfdrageren belangeloosheid is geen andere

9 Volgens J. Bosscha had men in 1806 onder de 800 Haagse turfdragers er niet één kunnen vinden die bereid was voor 4 dukaten het rijtuig van Lodewijk Napoleon, toen deze als koning zijn intocht in Den Haag zou houden, 'binnen te halen'.

waarborg van echtheid voorhanden dan der turfdragers waarheidsliefde. Zij-alleen kunnen de hen vereerende anekdote in omloop hebben gebragt. Doch neemt men in aanmerking van hoe veel belang het voor hen was, in en na 1813, te kunnen beweren dat zij in 1806 onomkoopbaar bevonden waren, dan zal men, ook zonder de zedelijke waarde dier mannen in het minst te willen verkleinen, niet weigeren te erkennen dat hun getuigenis voorwaardelijk behoort aangenomen te worden.

Bovendien vervalt de heer Bosscha hier op nieuw tot dezelfde fout als daareven. Wie hebben gepoogd, de hollandsche turfdragers om te koopen.? Welgestelde hollandsche burgers, in Den Haag woonachtige hollandsche edellieden, hebben dit gedaan. En de namen dier edellieden – van de burgers weet men te weinig – zijn voor een deel bekend. Sla in Van der Palm's *Gedenkschrift van de Orde der Unie* de lijst der ridders of hoogere dignitarissen dier instelling op; leg nevens die naamlijst het hoofdstuk Huis des Konings in den *Staats-Almanak* voor 1867 (vroegere jaargangen kunnen insgelijks met vrucht geraadpleegd worden), en gij zult zien dat de vereerders van koning Lodewijk, aan wier verleidelijke aanbiedingen de turfdragers weerstand zullen geboden hebben, de vaders en grootvaders geweest zijn der aanzienlijke Nederlanders die thans grootendeels de omgeving van onzen Souverein uitmaken.

Ongetwijfeld hebben die vaders en grootvaders gehandeld te goeder trouw, en door de meesten onzer zou in hunne plaats vermoedelijk even zoo gehandeld zijn. Het is alleen potsierlijk, een zoo achtenswaardig man als den heer Bosscha het nu levend geslacht moed te hooren inspreken door zich te beroepen op een tijd toen de bloem der natie het Huis van Oranje verloochende, Bonaparte inhaalde, goud veil had voor het uitroepen van den vreemdeling, en alleen de schamele turfdragersbent, naar haar eigen slechts half geloofwaardig voorgeven, nog een zweem had overgehouden van vaderlandsliefde, of althans van gehechtheid aan het Stamhuis. Dit is geen troost- of bemoedigingsgrond, maar het tegendeel. Indien het iets bewijst, het bewijst alleen dat, in dagen van gevaar voor Nederland en Oranje, de heer Bosscha en zijn geslacht op nieuw beproeven zouden de haagsche turfdragers te betjoenen.

III

Al deze denkbeelden zijn denkbeelden van Multatuli, doch gekleed in vreedzaam huismansgewaad; ontdaan van hunne geschubde wapenrusting; ontzwaveld van hetgeen Multatuli's zegswijze een bijsmaak geeft die nasmaak heeten mag, en waarvan de heugenis niet spoedig pleegt uit te slijten. Neemt hijzelf het woord, dan klinkt het anders. Dan rijst, doorweven met allerlei bijtende zinspelingen op de door hem geskalpeerde brochure, de apostrofe:

'En gijzelf, Bosscha, durft gij die matrozen prijzen en die turfdragers, – die, als zij deden wat ge beweert, dan toch, hoe laf en flaauw ook, naar turfdragers- en matrozen-manier deden wat zij konden, – gij die één regel vroeger het diep buigen voor een vreemden heerscher, fluweelzacht en hoffelijk, maar waarachtig niet mannelijk, ferm of vaderlandslievend, hebt gekwalificeerd als voortvloeiende uit berekening of voorzigtigheid? 'Dat is... godverdomme, gemeen!' zou een matroos zeggen, als hij ten minste aan den Moerdijk zijn hollandsch niet verleerd had. En zoo'n matroos, met zijn ongerijmde taal, zou ik graag de hand geven, al was 't niet in een binnenkamer. Niet omdat ik zijn vloeken mooi vind; niet ook omdat het baat; maar wijl het dan toch aangenaam afsteekt bij de oudwijfsche praat die wij uit fatsoenlijke kringen te hooren, en in sommige brochures te lezen krijgen. En uit zulke kringen, waar men vier dukaten kan besteden om een turfdrager te verleiden tot felonie[10], uit zulke kringen zal de leus uitgaan die 't vaderland bewaren moet voor slavernij? Dat is inderdaad zeer bemoedigend! Zijn de lui opgehangen die 3200 dukaten boden aan de turfdragers? Dit verhaalt Bosscha niet. O neen, die heeren noemt hij voorzichtig, beleidvol.'

Op meer dan één plaats erkent Multatuli, dat de brochure Pruissen en Nederland hier en ginds eene aan haar formaat schier evenredige kortdaatheid ademt. Het is hem niet te doen een persoon te kwetsen, maar de bovenste laag eener geheele schuldige zamenleving; en meesterlijk is de wijze waarop hij dit doel bereikt. Een knal gelijk klinkt het ruwe vloekwoord van den matroos door 's heeren Bosscha's

10 *felonie:* trouwbreuk (in dit geval: t.o.v. de stadhouder)

welgemeubelde vertrekken, waarin juist een talrijk en welevend gezelschap den avond doorbrengt. De gasten, ongewoon op zulk eene plaats zulke taal te vernemen, zien om en op. De verontwaardigde oogopslag der meesten spelt de vraag: 'Wat wil die vlegel hier?' Doch reeds is Janmaat man van de wereld geworden, even weldenkend en welopgevoed als zij zelf. 'Heeren en dames,' zegt hij, 'meent niet dat ik een vriend van vloeken ben, of aan de kracht van zulke stopwoorden geloof sla. Ik gevoelde alleen behoefte aan een treffenden vorm om u bekend te maken met mijn oordeel over uwe konversatie.'

IV

Wij herlazen eene plaats, waar Multatuli den heer Bosscha laakt; hier is er eene, dertig bladzijden verder, waar hij hem bijna prijst:

'Niet ongepast en zeer sprekend, ja flinker dan men in zoo'n fluweelige brochure verwachten zou, vergelijkt de heer Bosscha ons bij een 'egel, den samengerolden stekelbal, waaraan de wolf zijn muil niet waagt'. 't Klinkt hard, als men zoo lang op vlag, standert, munt en zegel voor leeuw gespeeld heeft, nu ten laatste, bij de eerste gelegenheid de beste dat de leeuwerigheid terdege kon te pas komen, op eenmaal te worden verwezen tot den rol van stekelvarken. Maar, het zij zoo! Wanneer er scherpte noodig is, en ze is niet te wachten van klauw of tand, moet men zich met pennen behelpen. En daarom ook schrijf ik.'

In de geschriften van de heer Bosscha, en niet alleen in de zijne, zal men naar de wedergade zulk eener manier van zich uit te drukken vruchteloos omzien. En geen wonder: de heer Douwes Dekker is de eenige onder ons, die aldus weet te schrijven. Hij is zonder evenknie in het smeden van woorden, of verlengstukken van woorden, tot aanduiding eener geheele reeks denkbeelden. En weder is hij daarin het gelukkigst, wanneer zijne bitterheid hem bezielt. Door middel van één tweeletterig voorvoegsel drukt hij al zijne minachting voor den parlementairen regeringsvorm uit (mogen de gestelde magten hem dien smadelijken toon ten goede houden!), wanneer hij onzen konstitutionelen vorst een 'beministerd' koning noemt. Door middel van één tweesylbig achtervoegsel stelt hij onze nationale snoeverij ten toon,

wanneer hij van onze 'leeuwerigheid' gewaagt. Door mid del van één schier onnaspeurlijke wending herschept hij een armoedig beeld in eene bron van welsprekendheid, wanneer hij 's heeren Bosscha's 'egel' met voorgewende oudhollandsche rondheid een 'stekelvarken' noemt.

In den aanvang leest men over zulke dingen heen, en weet men zich geen rekenschap te geven van het opwekkelijke, of hoe zal ik het noemen, in Multatuli's stijl. Doch is men bij eene tweede of derde lezing min of meer achter het geheim des auteurs gekomen, dan bewondert men zijn talent en, in dat talent, den rijkdom der vaderlandsche taal.

Al is de wraakzucht eene onmenschelijke, neen, eene menschelijke maar onbeminlijke eigenschap, zij verrigt somtijds wonderen; en wonderen, dit weten wij, dwingen tot eerbied. Van dien aard is het gevoel waarmede men Multatuli gebruik ziet maken van het beeld, door hem bij den heer Bosscha geborgd[11]. Eerst duidt hij het slechts vlugtig aan, en maakt er zich met een: 'Het zij zoo!' schijnbaar af. Doch hij houdt het verborgen onder zijn kleed, aan zijne borst; het is hem een klewang geworden; en wanneer gij er het minst op voorbereid zijt, zult gij hem de gewapende hand te voorschijn zien rukken uit hare schuilplaats en zal hij u eene eerste wond toebrengen. Stel u slechts in de plaats van den heer Bosscha en lees, met toepassing op u zelf, de volgende bladzijde:

'Hoe, men zou geestdrift van het volk verlangen? Maar daartoe zou behooren geestkracht, die er niet is; overtuiging, die niet bestaat; vertouwen, dat geschokt en vernietigd is; mannelijkheid, liefde, trouw, āltemaal gevoelens die gekrenkt werden en beleedigd en vertrapt sedert jaren, door hen juist welke thans, nu er nood is, zich op die aandoeningen beroepen. Wat deed de Regering, wat deden de tweedriehonderd mannen, die sedert 1848 zich opwierpen tot voorgangers van dat volk; welke aanspraken verwierven zij zich op offergeest, op heldenmoedige verdediging van het bestaande? Welvaart, levensgeluk, genot, alles vloeide, met verkrachting der natuurwet, naar boven. De geest van associatie, toegepast op Kapitaal, maar niet toegepast op den Arbeid (en misschien kan dat nog niet), doet ten on-

11 *bij... geborgd:* aan... ontleend

zent weinigen leven van veler inspanning. Het welwillend, gemoedelijk patronaat-stelsel is in ons land averegts aangenomen: de cliënten voeden den patroon. Ik had er niet tegen, als daar tegenover stond: regt van den cliënt op bescherming, op ondersteuning. Maar dat regt is niet beschreven, en dorre harten erkennen geen onbeschreven regt. Elders heb ik gezegd en bewezen, dat een nederlandsch werkman beneden den neger staat, dat zijn toestand de zwaarste slavernij is, die men zich denken kan. En dien slaven roept men nu toe: Op, op, het Vaderland is in gevaar (dat wil zeggen onze welstand, onze rust is in gevaar); op, het Vaderland roept; slaven waart ge, slecht gevoed waart ge, dom en stomp waart ge, onze geldmaak-machines waart ge, dat alles is waar, doch het Vaderland is in gevaar, op... op... allemaal op! Op... en verandert u nu eens in een ommezien voor ons plezier in stekelvarkens!'

Is het gedaan? Goedhartigen die gij zijt! Wanneer Multatuli voor een keer een oud-hoogleeraar en oud-minister in de borst grijpt, laat hij hem voor al het goud der wereld niet weder los. Gelijken wij den opgerolden stekelbal waaraan de wolf zijn muil niet waagt? Is het u ernst met de keus van het beeld? Ziehier welke toepassing in dat geval volgens mij, Multatuli, van uwe allegorie[12] te maken ware:

'De toekomstige laagheid wordt reeds voorbereid door zulke vervloekte frases, thans nu er nog geen oorlog is, nu 't de vraag blijft of er oorlog komen zal. Wat zal het gevaar zelf, als 't voor de deur staat, den voorgangers van ons volk in de pen geven? Mag men op eenigen grond iets goeds verwachten van oproepingen tot geestdrift, uitgegaan van zulke zijde? En is 't niet te voorzien dat het volk, zoo lang bedrogen door frasen, eindelijk, bij 't lezen van de egel-vergelijking, in woede uitroept: Vlieg dan zelf naar de grens, gij, en verander zelf in een stekelvarken!'

Een matroos, die aan den Moerdijk zijn hollandsch niet verleerd had, zou van deze wending zeggen: 'Dat is, g-v-d-e mooi!' Een jager of een polsdrager[13] gaf welligt de voorkeur aan het zinnebeeld van het haas, dat de volle laag gekregen heeft en het daarmede stellen kan. Wij, ons houdend aan de formule van daareven, zijn zoo kern- of zoo teekenachtig

12 *allegorie:* beeldspraak

13 *polsdrager:* helper van een jager

niet. Er is iets javaansch, vergenoegen wij ons te zeggen, in de wijze waarop Multatuli den heer Bosscha afmaakt; iets aziatisch, dat aan het palestijnsch verhaal van Rigteren III herinnert: 'Toen riepen de kinderen Israels tot den Heere, en de Heer verwekte hun eenen redder Ehud, den zoon van Gera, een Benjaminiet, een man die linksch was... Ehud nu had zich een dolk laten vervaardigen, aan twee kanten snijdend, ter lengte van eene span, en hij gordde dien aan onder zijne kleederen, aan zijne regterzijde. Eglon nu, de koning van Moab, was een zeer zwaarlijvig man. En Ehud ging naar hem toe en zeide tot hem: Ik heb een woord van God aan u. – Toen stond de koning van Moab op van den zetel. En Ehud strekte zijne linkerhand uit en nam den dolk van zijne regterzijde, en duwde dien in 's konings buik, zoodat ook het gevest inging na het lemmer.'

IV

Toen ik *Een en Ander* nog slechts eenmaal gelezen had, was mijn indruk dat de heer Dekker grooter meesterschap aan den dag had gelegd door zijne grepen in, dan door zijn grijpen naar 's heeren Bosscha's brochure. Had het vlugschrift *Pruissen en Nederland* zoo zeer de aandacht van onze landgenooten getrokken, dat het op zijne beurt eene aandachtige beschouwing verdiende? Hadden de gronden van bemoediging, door den heer Bosscha opgesomd, de natie in toomelooze geestdrift doen ontsteken? Sneden zijne vermaningen niet somwijlen hout en, liepen er enkele drogredenen onder, waren wij aan die soort van redenen niet gewend?

Doch na eene poos ben ik tot andere gedachten gekomen. Neen, de heer Douwes Dekker, die in niets naar een kloosterling zweemt, heeft met het schrijven van *Een en Ander* geen monnikewerk verrigt. Zijn geschrift is de daad van een goed burger en een loyaal tegenstander. Toen de auteur van *Onderzoek en Phantasie*[14] in zijne met eene gard geschreven voorrede Hildebrand getuchtigd had, zeide de heer Thorbecke in den *Letterbode:* 'De heer Geel schijnt te hechten aan den steller, wiens stukje hij aldus eert; een wezenlijk talent zoekt zulk een regter.' Daarmede kan ook de heer

14 nl. Jacob Geel (zie blz. 189)

Bosscha zich troosten.

Multatuli heeft hem niet gesmaad, maar eerlijk gevonnisd. Voorshands, dat spreekt, houden allen het met den heer Dekker, die niet alleen in deze zaak het laatste, maar ook het fierste woord gesproken heeft. Het is zoo, met bitterheden, met litterarisch talent, met onvergankelijke bladzijden, kunnen wij ons de Pruissen slechts in zoo ver van het lijf houden, als die bladzijden, hetgeen niemand in de eerste plaats van de schrijfkunst des heeren Bosscha beweren zal, getuigen van eene eigene taal en een eigen volk. Doch laat de toegeworpen handschoen opgenomen worden, en gij zult zien!

Eenmaal is het den heer Dekker overkomen, te worden verloochend in eene memorie van toelichting, waarin tot aanbeveling eener kultuurwet welke Max Havelaar de kroon opzette, uit averegtsche politiek meer bewijskracht toegekend werd aan de aarzelingen van konservatieven, dan aan het met bloed geschreven getuigenis van den welsprekendste der liberalen.

Van den heer Bosscha, daarvan houd ik mij overtuigd, heeft Multatuli dergelijke miskenning niet te vreezen. *Nogmaals Pruissen en Nederland* zal de titel luiden van een geschrift, aan rijkdom van feiten degelijkheid van argumenten parend. Zweeg de heer Bosscha, of zwegen de zijnen in zijne plaats, dat zwijgen zou eene regtvaardiging zijn die wij Multatuli niet toewenschen. Het zou van te veel kracht getuigen aan den eenen, van te blijkbaar onvermogen aan den anderen kant. Gekozen of gedeeld moet er worden. Vreest gij dat de natie op Multatuli vertrouwe, zoo boezem haar vertrouwen op kroon en ministers in.

1867

CONRAD BUSKEN HUET

*

HET GEBED BIJ DE STEMBUS

*

De Nederlandsche liberalen, vernemen wij, zijn zonder uitzondering tevreden over het resultaat der verkiezingen voor de Tweede Kamer in Junij 1875. De beschouwingen der liberale bladen ademen, ten gevolge van het kerkelijk karakter[1] dat den strijd bij de stemming eigen is geweest, een godsdienstigen toon. Liberale dankstonden in openbare gebouwen hebben niet plaats gehad, voor zoo ver men weet; evenmin als er vóór den strijd openbare liberale bidstonden gehouden zijn. Niettemin kan de gemoedsstemming der overwinnaars best van al worden geschetst in den vorm eener uitstorting als de volgende; en onze lezers zullen die, naar wij hopen, wel in ruiling willen nemen voor aanhalingen, wier eentoonigheid hem die ze moet afschrijven, de pen uit de vermoeide hand doet vallen:

Almagtig God en Vader! Zoo noemen wij U, ofschoon wij niet volkomen van de juistheid dier benaming verzekerd zijn en wij haar met de verheven leer der natuurkeus[2] bezwaarlijk overeen kunnen brengen. Maar wij willen daarover thans niet met U redetwisten en liever in[3] het gunstig voorteeken roemen, zinnebeeld der naderende verzoening

1 *het kerkelijk karakter:* in deze jaren begon de tegenstelling christelijk – niet-christelijk steeds meer een politieke rol te spelen

2 *natuurkeus:* de door Darwin gelanceerde veronderstelling der 'natuurlijke selectie', inhoudende dat de natuur door bij de voortplanting een zekere selectie toe te passen ervoor zorgt dat elke soort levende wezens zich steeds meer vervolmaakt

3 *in:* over

van de fysische en de metafysische wereldbeschouwing, dat aan den hoofdman dier keuze niet vele maanden geleden in eene der christelijke kerken van ons vaderland het akademisch eere-diploma werd uitgereikt. Gij gaaft ons de overwinning in den heiligen strijd bij de stembus, en dank zij uwe goedertierenheid bezitten wij thans in de Kamer twee stemmen meer dan de roomschen, de konservatieven en de anti-revolutionairen te zamen. Inzonderheid danken wij U voor de verkiezing van broeder De Vries te Amsterdam en van broeder Geertsema te Arnhem, al wordt daardoor het verlies der broeders Rutgers van Rozenburg en Poort van Takvliet (wij herzeggen Tak van Poortvliet) slechts ten halve vergoed. Wees, bidden wij U, in den jongsten dag de Sneekenaren genadig, die door het herkiezen van den voortreffelijken Moens aanspraak verwierven op den dank der natie.[4] Vergeef het ons, zoo wij den schijn op ons laden, als wilden wij uw naam en dien van uwen Zoon (wij noemen hem uw zoon in denzelfden zin, als waarin alle brave menschen uwe kinderen zijn en de zeer brave uwe zondagskinderen) zoo veel mogelijk uit de volksschool weren[5]. Uwe alwetendheid is het bekend, dat wij moeijelijk anders kunnen. Voor ons zelven zouden wij er niet tegen hebben, en ook de welgezinden onder onze Israëlitische medeburgers niet, dat de jeugd dagelijks op den Heer Jezus Christus gewezen werd; want hij was in vele dingen zeer liberaal en altijd een vijand van de zwarte internationalen[6] zijner dagen. Maar de roomschen en de orthodoxe protestanten zijn onverdragelijk en zouden, zoo wij hun den vinger gaven, de geheele hand nemen. Beslis zelf, Gij die de eenige ware God zijt, te aanbidden in geest en in waarheid, of wij gedogen kunnen, dat de lessen der staatsscholen geopend worden met een Ave Maria? Of het aangaat, de rudimenta der natuurkunde te onderwijzen overeenkomstig het bijbelsch scheppingsverhaal, dat als poëzie waarde heeft, maar (wie weet het beter dan Gij!) niet wetenschappelijk is? Met schaamte belijden wij voor uw aangezigt, dat wij de beginselen onzer koloniale politiek nog slechts zeer gebrekkig in prak-

4 Men had toen het districtenstelsel

5 De liberalen wilden zoveel mogelijk een strikt neutrale-openbare school, zonder enige christelijke invloed, het monopolie geven.

6 toespeling op de socialisten

tijk hebben gebragt. Maar gedenk hetgeen uw zondagskind tot lof eener eerbiedige dienstmaagd zeide: Zij heeft gedaan wat zij konde! Wij hebben de agrarische wet er niet alleen doorgekregen, maar in eene gedenkwaardige avondzitting der Eerste Kamer, toen onze broeder De Waal (helaas, dat wij hem sedert moesten afsnijden als een verrot lid!) die voordragt verdedigde, was uw eigen Heilige Geest in de vergadering tegenwoordig. De gouvernements-suikerkultuur, dit herinnert Gij u, hebben wij met niet meer dan twintig jaren optie uit ons midden weggedaan; en ofschoon het waar is dat onze volksvertegenwoordigers zeer onlangs de gouvernements-koffijkultuur voor een onbepaalden tijd bestendigd en wij zulks zwijgend goedgekeurd hebben, wij beloven plegtig, ook die kultuur[7] te zullen afschaffen, zoodra wij met de Atsjinezen en met ons budjet der toekomst gereed zijn. Dan zal ook het opium-monopolie vallen, dit zweren wij U, en het zout-monopolie, en het Banka-tin, en zullen wij in de eerste plaats den minister van Koloniën noodzaken, de konversie-reis van den Algemeenen Sekretaris te doen hervatten. Wij danken U, dat aan zoo vele Franschen en Belgen juist thans door U de zucht wordt ingegeven om voor Atsjin[8] te teekenen, en wij zelven ons daardoor onverdeeld kunnen blijven wijden aan den strijd tegen de roomschen en aan de bevestiging onzer uitmuntende staats-instellingen. Wij vragen uwen zegen voor de veldwachters en de politie-agenten in het heerlijk Gelderland en het bevoorregt Overrijssel, die met opoffering van hunne nachtrust de weggeloopen kolonialen weder naar het werfdepôt terugbrengen. Wel leerdet Gij ons door het voorbeeld van Karthago en van Spanje, dat het in dienst nemen van vreemde huursoldaten voor verre krijgstogten de natien somtijds te gronde rigt; maar wij rekenen er op dat gij ter wille van onzen haat tegen de roomschen – die

7 Het woord *kultuur* dat Huet hier enkele malen gebruikt, slaat op het in de 19e eeuw in Nederlands-Indië toegepaste cultuurstelsel, met gedwongen arbeid, dat vooral de Nederlandse schatkist diende.

8 *voor Atsjin*: voor het Nederlandse expeditieleger tegen Atjeh nl. In deze jaren deed men voor het eerst pogingen het sultanaat Atjeh, op Sumatra, aan het Nederlandse gezag te onderwerpen (hetgeen pas begin 20e eeuw gelukte).

Gij immers óók haat? – ten aanzien van Nederland te eerder eene uitzondering zult toelaten, omdat tevens op die wijze eene wet van uwe geregtigheid en van uwe genade wordt vervuld. Wat zou er van zoo vele slechte Franschen en Belgen en Duitschers en Zwitsers worden, zoo wij niet met U medewerkten aan hunne uitroeijing, en tevens hun de gelegenheid aanboden om, strijdend voor onze vlag en lauweren plukkend voor Nederland, de smetten van hun meestal verwilderd en bedorven leven ten minste gedeeltelijk uit te wisschen? In alles, Vader, bewonderen wij de wegen uwer ondoorgrondelijke voorzienigheid. Duidelijk zien wij in, dat de nu door ons bij de stembus behaalde zegepralen slechts eerstelingen zijn, en Gij nog veel grootere dingen voor ons hebt weggelegd. Geef ons slechts moed en lust om te volharden. Vernieuw telkens in ons het geloof aan de kracht onzer beginselen, die altijd met de publieke opinie, en dan ook met Uwe opinie, overeenstemmen. Vervul ons met die liefde voor onze medemenschen, welke doet verlangen dat de geheele wereld liberaal worden en in de zegeningen van het liberalisme deelen moge. Vergeef ons onze schulden, en neem in aanmerking, dat wij geen gelegenheid ongebruikt laten om met de Indische overschotten onzen nationalen achterstand te delgen. Leid ons niet in verzoeking de gouvernements-koffijkultuur langer te handhaven dan voor ons volstrekt noodig is. Verlos ons van de kritiek, die twijfel durft opperen omtrent de nuttigheid der Tweede Kamer. Want U is het konstitutionele koningrijk, de grondwettige kracht, en de parlementaire heerlijkheid! Amen.

Batavia, 10 Augustus 1875.

BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE

Over de literatuur van dit tijdvak zijn uiteraard in de eerste plaats de letterkundige geschiedenissen te raadplegen, zoals G. KNUVELDER, *Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde*[3], ('s-Hertogenbosch), dl. III 1959 (er is een onveranderde 3e druk), waarin men verwijzingen vindt naar oudere literatuur. Veel literatuuropgaven bevat ook de bekende *Schets van de Nederlandse Letterkunde*[30], van C. G. N. DE VOOYS en G. STUIVELING, Groningen 1966. In de PRISMAreeks van Het Spectrum verscheen: J. C. BRANDT CORSTIUS, *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* (1959).

Voor Van Goens kan men terecht bij J. WILLE, *De literator R. M. van Goens en zijn kring, Studiën over de 18de eeuw*, I, Zutphen 1937. Het werk is bij dit eerste deel gebleven, waardoor het beeld van Van Goens niet afgerond is. Juist met het oog hierop en ook anderszins is belangrijk: J. C. BRANDT CORSTIUS, *De plaats van Rijklof Michael van Goens in de ontwikkeling van de Westeuropese literatuur*, in de *Nieuwe Taalgids* XLIV, 1951, p. 193-202.

Over Pieter van Woensel is niet veel geschreven. Hier kan alleen vermeld worden: CD. BUSKEN HUET, *Litterarische Fantasien en Kritieken*, I, p. 107-139 en XXIV p. 163-201.

Het dichtwerk van J. Kinker is, met belangrijke inleidingen en aantekeningen van hemzelf, uitgegeven in zijn *Gedichten*, 3 dln., Amsterdam 1819-1821. Over hem: J. A. RISPENS, *De geharnaste dromer; Mr. J. Kinker als aestheticus en dichter*, Kampen 1960 (waarin uitvoerige bibliografie over hem); G. J. VIS, *J. Kinker en zijn literaire theorie*, Zwolle 1967.

Over Da Costa bestaat zeer veel literatuur. A. PIERSON, *Oudere Tijdgenoten*[2], Amsterdam 1904, is nog steeds van belang, ook in verband met Da Costa's plaats in het Réveil. Over zijn jeugd: W. G. C. BYVANCK. *De jeugd van Isaäc da*

Costa, 2 dln. Leiden 1894-1895; verder: J. MEIJER, *Isaäc da Costa's weg naar het Christendom*[2], Amsterdam 1946. Speciaal over de *Bezwaren* handelt: W. H. DE BEAUFORT, *De Costa's Bezwaren*, in *De Gids* 1917, p. 258-292. Het nieuwste werkje over hem is uitgegeven honderd jaar na zijn dood, *Isaäc da Costa*; het bevat vier opstellen over hem van M. E. KLUIT, E. L. SMELIK, W. A. P. SMIT en ANTON VAN DUINKERKEN, Nijkerk 1961. Het protestants tijdschrift *Stemmen des Tijds* bevat in allerlei jaargangen artikelen over hem.

Geels belangrijkste werk heeft C. G. N. DE VOOYS heruitgegeven, met inleiding en aantekeningen, in *Onderzoek en Phantasie*, Amsterdam z.j. (ca. 1911). Het *Gesprek* is in 1963 (Utrecht) nog uitgegeven, met uitvoerige inl. en aant., door J. C. BRANDT CORSTIUS, in de *Utrechtse Publikaties voor Algemene Literatuurwetenschap*.

Voor Potgieter zie J. A. C. SMIT, *E. J. Potgieter* 1808-1875, 's-Gravenhage 1950; daar vindt men de oudere literatuur opgegeven. *Jan, Jannetje en hun jongste kind* is uitvoerig becommentarieerd uitgegeven door J. H. VAN DEN BOSCH, *Zwolsche herdrukken*, 3e druk, Zwolle 1923.

Huets literair-kritisch werk is, voor het allergrootste deel, (her)uitgegeven in de 25 delen (plus registerdeel) *Litterarische fantasien en kritieken*, Haarlem z.j. (1868-1888). Een vrij beknopte maar zaakrijke biografie van *Conrad Busken Huet* schreef C. G. N. DE VOOYS, 's-Gravenhage-Antwerpen 1949. Essays over persoon en werk in: JAN en ANNIE ROMEIN, *Erflaters van onze beschaving*[7], Amsterdam-Antwerpen 1956, en G. STUIVELING, *Steekproeven*, 1950 (herdrukt in de bloemlezing uit Huet: *Vernuft ontzondigt*, OOIEVAAR-pocket 37, Den Haag 1956).

VERANTWOORDING

De tekst van de *Vrymoedige bedenkingen* .... van Van Goens is de enig mogelijke, de oorspronkelijke, genomen uit de *Nieuwe Bijdragen tot opbouw der Vaderlandsche Letterkunde* II, 1766 p. 235-268. Voor de ontcijfering van de Griekse citaten, die hier in ongebruikelijk geworden, niet erg duidelijk Grieks schrift zijn afgedrukt, heb ik de medewerking ingeroepen van Drs. M. Goldsteen te Vught, die ook de Latijnse citaten uit de tekst wist thuis te brengen. Het Griekse citaat op p. 25 en het tweede Griekse citaat op p. 26 bevond hij passages te zijn uit Aratus, *Phaenomena;* het 1e en 3e Griekse citaat op p. 26 uit Callimachus' hymne aan Jupiter. De interpunctie is enigszins aangepast.

De teksten van Van Woensel is afgedrukt als in *De Lantaarn;* alleen zijn enkele kennelijke drukfouten stilzwijgend verbeterd en is de interpunctie enigszins aangepast.

De tekst van *Het Alleven* en van de *Aanteekeningen* is letterlijk afgedrukt naar J. KINKER, *Gedichten* I, van 1819. Ook de interpunctie is die van deze uitgave. De *Aanteekeningen* van Kinker zelf zijn niet nog nader geannoteerd. Er zijn in het gedicht door mij drie kennelijke zetfouten verbeterd, nl. *gelijkt* in vs. 226 is veranderd in *gelijk;* het tweede *driften* in vs. 401 in *rede; denkkend* in vs. 474 in *denkend.*

De afgedrukte tekst van de *Bezwaren tegen den geest der eeuw* van Da Costa is die van de 2e druk, evenals de eerste van 1823. Enkele kennelijke drukfouten zijn verbeterd: p. 163 r. 8 *gaat;* veranderd in *staat;* p. 166 r. 22 *waarwede* in *waarmede;* p. 169 r. 19 *met* in *men;* p. 172 r. 9 *is* in *in;* p. 141 r. 21 *Geschienis* in *Geschiedenis;* p. 175 r. 21 *in hart* in *in het hart.* Voor het overige is niets gewijzigd.

Geels *Over het reizen* is afgedrukt naar de uitgave *Onderzoek en Phantasie* van DE VOOYS; het *Gesprek op den Drachenfels*

naar de uitgave van 1871: *Jacob Geel, Onderzoek en phantasie. Gesprek op den Drachenfels, Het proza, met eene voorrede van W. P. Wolters*, Leiden 1871.

Potgieters *Jan, Jannetje en hun jongste kind* is afgedrukt naar de uitgave *Proza*, 1837-1845, Haarlem 1864.

Over den ernst van Busken Huet is afgedrukt naar de *Brieven van een klein-stedeling*[2], Haarlem 1899, *Het gebed bij de stembus* naar de *Nationale Vertoogen*, Amsterdam 1876, de andere opstellen van Huet naar de *Litterarische fantasien en kritieken*, resp. dl. 7, 15, 1 en 2.

Voor alle opgenomen essays geldt dat voetnoten van de schrijvers zelf niet nogmaals van voetnoten voorzien zijn.

D 1968/0265/119